

Kvalita života a ľudské práva v prosociálnej spoločnosti

Peter Tirpák - Slávka Michančová (eds.)

Prešov 2011

Peter Tirpák - Slávka Michančová (eds.)

Kvalita života a ľudské práva v prosociálnej spoločnosti

ISBN 978-80-555-0343-1

9 788055 503431

*Prešovská univerzita v Prešove
Gréckokatolícka teologická fakulta
Katedra aplikovanej edukológie*

Kvalita života a ľudské práva v prosociálnej spoločnosti

Prešov 2011

Kvalita života a ľudské práva v prosociálnej spoločnosti
Zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou

Editori:

ThDr. Peter Tirpák, PhD.

ThDr. Mgr. Slávka Michančová, PhD.

Odborní garanti:

prof. ThDr. Jozef Jarab, PhD.

dr Małgorzata Duda

Organizačný výbor:

ThDr. PaedDr. Ing. Gabriel Pala, PhD.

ThDr. Mgr. Slávka Michančová, PhD.

ThDr. Peter Tirpák, PhD.

ThLic. Lukáš Petruš

Mgr. Emilia Halagová

Mgr. Lukáš Varhol

Recenzenti:

prof. ThDr. Jozef Jarab, PhD.

doc. ThDr. Ján Jenčo, PhD.

dr. Małgorzata Duda

ks. dr Bogdan Zbroja

Za odbornú a jazykovú úpravu textov zodpovedajú autori.

ISBN 978-80-555-0343-1

Program konferencie

- 08.30 – 08.55 Registrácia aktívnych účastníkov konferencie
- 09.00 – 09.10 Úvodné slovo – prof. ThDr. Peter Šturák, PhD., dekan GTF
- 09.10 – 09.25 *Valorizácia rodiny ako edukačnej a humanizačnej komunity* – doc. ThDr. Ing. Milan Fula, PhD., UK Bratislava, RKCMBF Detašované pracovisko Katedry filozofie v Žiline
- 09.25 – 09.40 *Integracja osób niepełnosprawnych społeczeństwem (Integrácia zdravotne postihnutých do spoločnosti)* – dr Maria Koniusz, Instytut Spraw Publicznych, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.
- 09.40 – 09.55 *Výchova k prosociálnemu správaniu v podmienkach vysokoškolskej prípravy* – doc.PhDr., Ľubica Gáborová, CSc., PhDr. Milan Slávik, PhD., Ústav pedagogiky, psychológie a andragogiky FHPV PU v Prešove
- 09.55 – 10.10 *Współczesny obraz seniora w oczach młodzieży akademickiej jako wskaźnik pracy socjalnej* (Spoločenský obraz seniora v očiach akademickej mládeže ako ukazovateľ sociálnej práce) – ks. dr Norbert Pikula, WŚF-P „Ignatianum“ w Krakowie
- 10.10 – 10.25 *Základné práva a slobody v právnom poriadku Slovenskej republiky* – JUDr. Alena Krunková, PhD., Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Fakulta verejnej správy
- 10.25 – 10.40 Rozprava
- 10.40 – 10.55 Občerstvenie
- 11.00 – 11.15 *Zvyšovanie kvality života prostredníctvom mediálnej edukácie* – ThDr. PaedDr. Ing. Gabriel Paľa, PhD., Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta

- 11.15 – 11.30 *Kvalita života starších lidí v zariadení pre seniorov* – ThDr. Peter Vansáč, PhD., Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n. o. v Bratislave, Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove
- 11.30 – 11.45 *Wpływ sakramentalnej przysięgi małżeńskiej na kształtowanie chrześcijańskiego społeczeństwa (Wpływ sviatostnej manželskej prísahy na formovanie kresťanského spoločenstva)* – ks. dr Paweł Maciaszek, Wyższe Seminarium Duchowne Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie i Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
- 11.45 – 12.00 *(Ne)kvalita života z pohľadu týranej matky a jej dieťaťa* – ThDr. Mgr. Slávka Michančová, PhD., Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta
- 12.00 – 12.15 *Teologický pohľad na fenomén ľudských práv* - ThLic. Zdeno Pupík, Inštitút Communio, n.o. v Žiline
- 12.15 – 12.30 *Výchovné prostredie a jeho vplyv na medzigeneračný dialóg v rodine* - ThDr. Peter Tirpák, PhD., Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta
- 12.30 – 12.45 Rozprava a záver konferencie
- 13.00 Obed

OBSAH

<i>PETER ŠTURÁK</i> <i>Úvodné slovo</i>	7
<i>MILAN FULA</i> <i>Valorizácia rodiny ako edukačnej a humanizačnej komunity</i>	9
<i>MARIA KONIUSZ</i> <i>Integracja osób niepełnosprawnych społeczeństwem</i> <i>(Integrácia zdravotne postihnutých do spoločnosti)</i>	25
<i>LUBICA GÁBOROVÁ, MILAN SLÁVIK</i> <i>Výchova k prosociálnemu správaniu</i> <i>v podmienkach vysokoškolskej prípravy</i>	45
<i>NORBERT PIKULA</i> <i>Współczesny obraz seniora w oczach młodzieży akademickiej jako</i> <i>wskaźnik pracy socjalnej (Spoločenský obraz seniora v očiach</i> <i>akademickej mládeže ako ukazovateľ sociálnej práce)</i>	48
<i>ALENA KRUNKOVÁ</i> <i>Základné práva a slobody v právnom poriadku</i> <i>Slovenskej republiky</i>	67
<i>GABRIEL PALA</i> <i>Zvyšovanie kvality života prostredníctvom mediálnej edukácie</i>	79
<i>PETER VANSÁČ</i> <i>Kvalita života starších ľudí v zariadení pre seniorov</i>	98
<i>PAWEŁ MACIASZEK</i> <i>Wpływ sakramentalnej przysięgi małżeńskiej na kształtowanie</i> <i>chrześcijańskiego społeczeństwa</i> <i>(Vplyv sviatostnej manželskej prisahy na formovanie</i> <i>kresťanského spoločenstva)</i>	116
<i>SLÁVKA MICHANČOVÁ</i> <i>(Ne)kvalita života z pohľadu týranej matky a jej dieťaťa</i>	132
<i>ZDENO PUPÍK</i> <i>Teologický pohľad na fenomén ľudských práv</i>	141

<i>PETER TIRPÁK</i> <i>Výchovné prostredie a jeho vplyv na medzigeneračný dialóg</i> <i>v rodine</i>	<i>151</i>
<i>FRANTIŠEK ČITBAJ</i> <i>Náboženská sloboda ako matka ľudských práv a slobôd</i>	<i>161</i>
<i>ŠTEFAN PALOČKO</i> <i>Vplyv kresťanstva na kvalitu života jednotlivca i spoločnosti</i>	<i>171</i>
<i>JANA TIRPÁKOVÁ</i> <i>Vplyv umenia na kvalitu života</i>	<i>182</i>
<i>VLADIMÍRA ŽOFČINOVÁ</i> <i>Sociálno-právne postavenie človeka v spoločnosti</i> <i>cez optiku sociálnych práv</i>	<i>189</i>
<i>MARTIN JURAŠEK</i> <i>Ľudské práva a činnosť Policajného zboru</i> <i>v Slovenskej republike</i>	<i>198</i>
<i>ADRESÁR AUTOROV</i>	<i>210</i>

Úvodné slovo

PETER ŠTURÁK

Prešovská univerzita v Prešove
Gréckokatolícka teologická fakulta

Vážení a vzácní hostia, milé kolegyně a kolegovia, ctení garanti a organizátori dnešného podujatia, vážení prednášatelia z domova a zahraničia, milé študentky a študenti našej Alma mater!

Dovoľte, aby som Vás všetkých ako dekan Gréckokatolíckej teologickej fakulty PU v Prešove privítal na pôde našej fakulty. Vyjadrujem úprimnú radosť z toho, že pedagógovia a doktorandi z Katedry aplikovanej edukológie pripravili toto podujatie na veľmi aktuálnu tému s názvom *Kvalita života a ľudské práva v prosociálnej spoločnosti*. Účasť vzácných hostí a prednášateľov zo zahraničia zo vzdelávacích inštitúcií z Poľska dáva dnešnej konferencii vyšší status s prívlastkom, že je to podujatie s medzinárodnou účasťou. Zároveň program konferencie s jednotlivými prednášateľmi garantuje jej vysokú odbornosť aj v zastúpení odborníkov z relevantných inštitúcií zo Slovenska, ako aj z našej Alma mater.

Ak chceme hovoriť o kvalite na akademickej pôde, evokuje to v nás pôsobiacich v tomto prostredí zaiste v prvom rade to, čo sa rozumie pod kvalitou školy, respektíve vzdelávania. Z parížskeho komuniké ministrov školstva vyplýva táto nasledujúca definícia: „Kvalita vzdelania a výchovy, najmä vo vzťahu edukácie k moderným potrebám rozrastajúcich sa pluralistických spoločností, zahŕňa také obsahy, akými sú: lepšia pripravenosť na život, meranie zlepšenia statusov, efektívnosť a profesionálnosť rolí pedagógov, organizácia, obsah a štruktúra osnov a metód hodnotenia.“

Program dnešnej konferencie s medzinárodnou účasťou prezrádza ambicióznosť jej organizátorov predstaviť kvalitu ľudského života v oveľa širších perspektívach a horizontoch a to v priestore rodiny ako aj akademickej pôdy z viacerých uhlov pohľadu s poukázaním aj na základné práva slobody v právnom poriadku našej republiky. Nebude chýbať ani teologický pohľad na fenomén ľudských práv. Tieto pomenované momenty sa prejavujú aj v jednej z definícií kvality ľudského života, ktorá hovorí, že ona: „Je výsledkom vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných, ekonomických a environmentálnych podmienok, týkajúcich sa

ľudského a spoločenského rozvoja.. Na jednej strane predstavuje objektívne podmienky na dobrý život a na druhej strane subjektívne prežívanie dobrého života.“

Na záver dovoľte, aby som všetkým prítomným, prednášajúcim ako aj počúvajúcim, poprial veľa vzájomného obohatenia a vzácnym hosťom príjemný pobyt na pôde našej teologickej fakulty.

Valorizácia rodiny ako edukačnej a humanizačnej komunity

MILAN FULA

Univerzita Komenského Bratislava

Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta

Detašované pracovisko Katedry filozofie v Žiline

Abstract: *The human experiences and empirical observations confirm, that quality of human life and social cohesion of whole society depend on family. Therefore the perception the quality of life in its social and individual dimension requires the special attendance about family, which is resource of human and social capital, primary and necessary assumption of individual happiness of husbands, children and national social welfare. In respect of the present crisis of west society and impeachment of family value the cross-disciplinary discussion and entire involvement of individuals and institutions, states and religious communities in the benefits of family and its rights. The valorization of family as community of education and humanization with Catholic social teachings presents inspiration in order to update the truth about family without any ideological bias in the personalist perspective.*

Key words: *Quality of life. Child. family law. Integral education. Humanization. School and the virtues of democracy.*

Pojem kvalita života ako cieľ jednotlivcov i spoločnosti je v súčasnosti veľmi populárny a frekventovaný, ale o to menej prepracovaný. Hlavnou príčinou je skutočnosť, že tak ako neexistuje jednoznačná a všeobecne platná definícia života, nepoznáme ani všeobecne prijatú definíciu kvality života. O uchopenie tohto komplexného konceptu sa usilujú vedné disciplíny v širokom spektre od psychológie, medicíny, sociológie, ekonómie, pedagogiky, sociálnej práce, teológie, atď. Vzhľadom na neexistujúci všeobecný konsenzus a mnohosť prístupov je preto

problematické exaktne definovať a konkrétne vymedziť komplexný pojem „kvalita života“.¹

V jednostrannej utilitaristickej a hedonistickej perspektíve sa pojem „kvalita života“ „najčastejšie alebo výlučne vysvetľuje v kategóriách ekonomickej efektivity, neusporiadaného konzumizmu, atrakcií a príjemností fyzického života, a zabúda sa na hlbšie - vzťahové, duchovné a náboženské - rozmery existencie“.² Analogicky je nedostatočne komplexné vymedzenie kvality života, vytvorené v 90. rokoch expertmi Svetovej zdravotníckej organizácie, lebo nevalorizuje previazanosť kvality života s hodnotovým horizontom človeka.³

Definícia „kvality života“ musí byť založená na korektnej antropológickej koncepcii človeka. V kresťanskej antropológii sa uznáva „*podstatná kvalita*“ a „esenciálne vyššia dôstojnosť“ človeka, ktorá ho odlišuje od iných živých a neživých stvorení z dôvodu stvorenia na Boží obraz a povolania k medziosobnému dialógu s Bohom. „Táto pre človeka konštitutívna úroveň dôstojnosti a kvality patrí k ontologickému poriadku a pretrváva v každom momente ľudského života, od prvej chvíle počatia až po prirodzenú smrť a plne sa aktualizuje v dimenzii večného života. Preto treba uznať a rešpektovať človeka v akýchkoľvek podmienkach zdravia, choroby a invalidity“. V súlade s ňou treba komplementárnym spôsobom „uznať a rozvíjať *druhú úroveň* kvality života: vychádzajúc z uznania práva na život a práva na osobitnú dôstojnosť osoby, spoločnosť má v spolupráci s rodinou a intermediárnymi organizmami rozvíjať konkrétne podmienky pre harmonický rozvoj osobnosti každého podľa jeho prirodzených schopností. Harmonicky treba rozvíjať všetky rozmery človeka – telesný, psychologický, duchovný a morálny. Predpokladá to prítomnosť *sociálnych podmienok a podmienok životného prostredia* vhodných na uľahčenie harmonického rozvoja... pre všetkých ľudí“.⁴

Vo všeobecnosti je kvalita života „vyjadrená správaním človeka, ktorého základom je vzájomné pôsobenie životných podmienok, sociálno-ekonomických faktorov a osobných vlastností“.⁵ Označuje objektívne kvalitatívne parametre ľudského života, životného štýlu i životných podmienok na dobrý život a na strane druhej subjektívne prežívanie dobrého života. V celostnej perspektíve multidimenzionálna a mnohoúrovňová kategória kvality života je výsledkom vzájomného pôsobenia fyzických, zdravotných, sociálnych, psychologických, ekonomických, environmentálnych, morálnych a duchovných podmienok, týkajúcich sa

¹ Porov. FAYERS, P. M., MACHIN, D.: *Quality of life. The assessment, analysis and interpretation of patient-reported outcomes*. Chichester: Wiley, 2007.

² JÁN PAVOL II.: *Encyklika Evangelium vitae*. Trnava: SSV, 1995, s.44.

³ Porov. KOVÁČ, D.: *K pojmo-logike kvality života*. In: *Československá psychologie*, 48, 2004, 5, s.460-464.

⁴ JÁN PAVOL II.: *Discorso alla PAV*. In: OR (21-22.2. 2005), s.7.

⁵ STRIEŽENEC, Š.: *Úvod do sociálnej práce*. Trnava: AD 1999, s.20.

ľudského a spoločenského rozvoja.⁶ Ak je cieľom spoločnosti a jednotlivcov starostlivosť o kvalitu života v zmysle rozvoja podmienok pre integrálny rozvoj dôstojného života pre všetkých, potom je morálnou povinnosťou.

Ľudská skúsenosť potvrdená empirickými výskumami ukazuje, že kvalita života jednotlivca i sociálna súdržnosť celej spoločnosti podstatným spôsobom závisia od funkčnosti a kvality rodiny.⁷ Aj Kováč vo svojom trojúrovňovom hypotetickom modeli kvality života zdôrazňuje dôležitosť funkčnej rodiny, sociálneho začlenenia a spoločenského uznania, profamiliárnosti, pričom zmysel života považuje za širokospektrálny princíp kvality života.⁸ Bez ohľadu na materiálne ťažkosti má rodina centrálnu rolu nielen ako základný prostriedok sociálnej integrácie, ale aj ako zdroj osobnej spokojnosti v každodennom živote. Rodinu charakterizuje špecifická kvalita rodinných vzťahov, vzhľadom na pozitívnu koreláciu medzi manželstvom a osobným šťastím, ako aj vzhľadom na stabilitu rodiny a jej pridanú sociálnu hodnotu, čo potvrdzujú medzinárodné empirické výskumy. Výskum 138 000 jednotlivcov zo 75 krajín, skúmajúci vzťah medzi rodinným životom a subjektívnym blahobytom ukázal, že byť zosobášený má väčší efekt pre individuálne uspokojenie než byť sám. Opačná situácia (býť rozvedený/separovaný) zahŕňa významnú stratu šťastia, blahobytu jednotlivca.⁹ Rodinný život je kľúčový pre kvalitu života 68,7% ľudí v Európe. Páry s deťmi, ktoré sa môžu spoľahnúť na podporu širšej rodiny, sú spokojnejšie než bezdetné páry, či osoby bez partnera alebo bez finančnej, morálnej či zdravotnej podpory svojej rodiny alebo priateľov. Osamelí rodičia majú najnižšiu úroveň spokojnosti s kvalitou života vôbec.¹⁰

V perspektíve adekvátnej antropológie je manželská rodina zakorenená v prirodzenosti ľudskej osoby, lebo je schopná vyjadriť ontologické (deskriptívne) i etické (preskriptívne) zameranie k láske cez sebadarovanie, ktoré ju definuje.¹¹ „Rodina je miestom, v ktorom sa každý člo-

⁶ Porov. KOVÁČ, D.: *Kvalita života - naliehavá výzva pre vedu nového tisícročia*. In: *Československá psychologie*, 45, 2001, 1, s.34-44.

⁷ Porov. JÁN PAVOL II.: *Apoštolská exhortácia Christifideles laici*. Bratislava: Lúč, 1990, s.53.

⁸ Porov. KOVÁČ, D.: *Kvalita života*, s.39-43.

⁹ Porov. BRUNI, L., STANCA, L., *Famiglia e felicità: un'analisi del rapporto tra condizioni, valori, relazioni familiari e benessere individuale*, s.261-292.

¹⁰ Porov. ANDERSON, R. a kol.: *Second European Quality of Life Survey*. In: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/02/en/2/EF0902EN.pdf>. Aj podľa výskumu mládeže 75 % pokladá spokojnosť v rodine za jednu z hlavných hodnôt pre dosiahnutie šťastia. Porov. KUBÍK, F.: *Religiozita učňovskej mládeže na území Košickej diecézy*. Kapušany: BENS, 2002, s.140-141.

¹¹ Podrobnejšie: Porov. FULA, M., *Afirmácia rodiny v adekvátnej antropológii*. In: WÓJCIK, W., REMBIERZ, M., (eds.): *Filozofia edukacji i etos rodziny*. Bielsko-Biala: ATH, 2007, s.154-162.

vek odhaľuje vo svojej jedinečnosti a neopakovateľnosti“ a realizuje pravdu o svojej osobe: sebadarovanie je cestou k autentickému ľudskému naplneniu. V tomto „najintímnejšom ľudskom usporiadaní, vybudovanom na hodnote osoby a orientovanom z každého aspektu k tejto hodnote“ je „každý človek dôležitý a nutný pre fakt, že je a na základe toho kým je“. ¹² Žiadna iná inštitúcia nevlastní intímnu komuniónu povahu s rovnakou intenzitou ako rodina, a preto je jedinečná a nenahraditeľná vo svojej schopnosti generovať *humanum*. Z tohto dôvodu pravda o manželstve/rodine a pravda o človeku majú rovnaký osud: od kvality rodiny závisí šťastie človeka a rozpad rodiny vedie k úpadku človeka i spoločnosti. ¹³

Vzhľadom na výskumy a na aristotelovsko-tomistickú tradíciu dobrego života má koncept kvality života zahŕňať pojem relacionálneho dobra. Sociálny kapitál podľa Donatiho tvorí súhrn a kvalita vzťahov (rozvíjaných v rodine, v skupinách, združeníach), v ktorých osoby praktizujú vzájomnú dôveru, spoluprácu a solidaritu. Rodina predstavuje najdôležitejší tzv. *primárny sociálny kapitál*, lebo: – stále viac rozhoduje o šťastí jednotlivých osôb, keďže blahobyť jednotlivcov vždy viac závisí od sociálneho kapitálu; – vychádzajúc z rodiny sa vytvára kohézia sociálneho tkaniva v oblasti práce, občianskej participácie, prosociálnej angažovanosti a nie naopak. Rodina ako vzťahová skutočnosť má špecifickú, trvalú a ničím nenahraditeľnú kvalitu. Preto najväčším bohatstvom národa nie sú jeho materiálne dobrá, ale kvalita ľudských vzťahov, ktorých centrom je rodina. ¹⁴

Preto v našom príspevku upriamime pozornosť hlavne na otázku kvality života jednotlivca a jeho celostné naplnenie v súvislosti s jeho najprirodzenejším a najvýznamnejším sociálnym prostredím, ktorým je rodina ako edukačná a humanizačná komunita. ¹⁵ Integrálne chápaná kvalita života v jej individuálnom i sociálnom rozmere si teda vyžaduje osobitnú starostlivosť o rodinu, ktorá je „plodný zdroj života a prvotný i nutný predpoklad individuálneho šťastia manželov, formácie detí a sociálneho blahobytu, ba i samotnej materiálnej prosperity národa“. ¹⁶

¹² WOJTYŁA, K.: *Metafisica della persona*. Milano: Bompiani, 2005, s.1464.

¹³ Porov. KUBÍK, F.: *Výchovná múdrosť M.Occhienenovej, matky Dona Bosca*, In: PAĽA, G. (ed.): *Aktuálne aspekty kresťanskej výchovy*. Prešov: GTF PU, 2008, s.115-116.

¹⁴ Porov. FULA, M., *Valorizácia rodiny ako zdroja sociálneho kapitálu*. In: BUDAJ, P., ČERVAN, M., ŠPÁNIK, M. (eds.): *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II*. Poprad: PF KU, 2009, s.337-348.

¹⁵ Podrobnejšie: Porov. TIRPÁK, P.: *Rodinná výchova*. Prešov: GTF PU, 2010, s.74-89.

¹⁶ JÁN PAVOL II.: *Discorso al corpo diplomatico*. In: OR (10-11.1.2005), s.5.

Dieťa ako dar a výzva pre rodinu

Prvou a nutnou podmienkou zmysluplného diskurzu o kvalite života, je otvorenosť rodičov pre dar dieťaťa.¹⁷ Dramatický pokles plodnosti, tzv. demografická zima Západu svedčí o preferovaní bezdetných a jednodetných rodín. Aj keď sú dôvody tohto fenoménu komplexné, vo všeobecnosti platí, že časť príčin je štrukturálnych, viazaných na životné podmienky a socio-kultúrnu atmosféru Západu a ďalšie faktory súvisia s morálnymi a duchovnými dôvodmi. Vzhľadom na minulosť je súčasná demografická kríza Západu jedinečná v troch aspektoch. Z kultúrneho hľadiska sú deti dobrovoľné, lebo bezdetnosť ako osobná životná voľba žien i mužov je prvýkrát v dejinách *spoločensky akceptovaná*.¹⁸ Z technologického hľadiska sa presadil fenomén takmer *absolútnej kontroly pôrodnosti*, ktorá umožňuje vyhnúť sa dieťaťu (antikoncepcia, sterilizácia, potrat) alebo mať ho za každú cenu (umelá reprodukcia). Keďže dieťa sa netýka spoločnosti, ale len práva na osobnú seberealizáciu, stalo privátnym luxusom. V snahe zabezpečiť dieťaťu maximálnu kvalitu života – životný štandard (vzdelanie, zdravie, bývanie) i zodpovedajúce emocionálne zázemie – rodičia obmedzujú ich počet. Ide o celosvetovo rozšírený demograficko-ekonomický paradox: čím viac ľudí žije v blahobyte, tým majú menej detí.¹⁹ Z ekonomického hľadiska je totiž dieťa skôr príťažou než prínosom, lebo výchova dieťaťa je časovo, ekonomicky i psycho-sociálne náročná. K tomu sa pripája túžba dopriať si maximálne pohodlie a pôžitky, obava z budúcnosti a z nezvládnutia výchovnej úlohy.²⁰

Podpora detí a rodín nie je len otázkou kvality života, ale kultúrnym a socio-politickým problémom a hlavne otázkou spravodlivosti: (aj ekonomická) solidarita voči rodinám s deťmi nie je privilegiom, ale povinnosťou celej spoločnosti. Preto sociálna náuka Cirkvi (=SNC) dôrazne odporúča nutné prorodinné ekonomické a sociálne opatrenia (príspevky na starostlivosť o deti, daňové úľavy, opatrenia na harmonizáciu rodiny a zamestnania ženy, čiastočnú a flexibilný pracovný úväzok, systém sociálnych služieb pre deti, atď.). Pritom vie, že rozhodnutie priviesť deti na svet a vychovávať ich nie je principiálne vecou ekonomickej a sociálnej kalkulácie, ale otázkou kultúry, hodnôt a morálneho presvedčenia potenciálnych rodičov.

Život sme dostali a prijali *ako najvzácnejší dar* preto, aby „sme ho znovu darovali“. ²¹ Preto si vzrast plodnosti v západných krajinách vyža-

¹⁷ Podrobnejšie: Porov. FULA, M., *Výzva plodnosti pre rodinu v západnej spoločnosti*. In: CSONTOS, L. (ed.): *Rodina v súčasnom svete*. Bratislava: Dobrá kniha, 2008, s.89-98.

¹⁸ Porov. MAIEROVÁ, C.: *40 dôvodů, proč nemít děti*. Praha: Rybka Publishers, 2008.

¹⁹ Porov. MACK, E.: *Christliche Familienethik in einer Zeit gesellschaftlichen Wandels*. In: *Theologie der Gegenwart*, 48, 2005, s.17-19.

²⁰ Porov. BENEDIKT XVI.: *Discorso alla Curia Romana*. In: OR (23.12.2006), s.5.

²¹ JÁN PAVOL II.: *Evangelium vitae*, s.165.

duje znovuoobjavenie hodnoty života a kultúrny prechod od pesimizmu k atmosfére „baby-boom“. Treba oživiť postoje inšpirované riskujúcou vierou, dôverujúcou nádejou a obetavou láskou, ktorá vytrvá v záväzkoch. „Priviesť na svet deti si vyžaduje, aby sa 'eros' sústredený na seba samých naplnil kreatívnou 'agape', zakorenenou vo veľkodušnosti a charakterizovanou dôverou a nádejou v budúcnosť. Láska zo svojej prirodzenosti smeruje k večnosti“.²² Preto manželia s dôverujúcou láskou prijímajú dieťa ako dar a umožňujú mu zažiť *krásu lásky* a *dobrotu* ľudskej *existencie*.

Materstvom/otcovstvom presahujú seba samého v smere budúcnosti, čím naplňajú svoje pôvodné poslanie v psychologickom, sociálnom a duchovnom zmysle. Rodičia na báze vzájomnosti prinášajú obety, aby dieťaťu odovzdali bohatstvo tradície, hodnôt, viery i všetko, čo človek vytvoril. „Fakticky, môžeme odovzdať život zodpovedným spôsobom, len ak sme schopní odovzdať niečo viac než jednoduchý biologický život, čiže zmysel, ktorý vydrží aj v krízach osudových dejín a istotu v nádeji, že je silnejší ako mraky, ktoré zatemňujú budúcnosť. Ak sa znovu nenaučíme základy života – ak neobjavíme novým spôsobom istotu viery – bude stále menej možné zveriť iným dar života a úlohy neznámej budúcnosti“.²³

Autentickú manželskú plodnosť však nemožno redukovať len na prokreáciu detí, ale treba ju rozumieť v zmysle Eriksonovho siedmeho štádia ľudského vývoja ako generativitu, čiže prokreativitu v najširšom zmysle slova, ktorá je integrálnou súčasťou kvality života.²⁴ Autentická manželská plodnosť sa realizuje aj interpersonálnou plodnosťou cez hlbšie vzájomné spoznávanie, obojstrannú úctu a lásku, vlastný ľudský a kresťanský rast manželov. Na edukačnej rovine ju rodičia uskutočňujú výchovou detí, ktorou odovzdávajú ovocie svojho morálneho, duchovného a nadprirodzeného života. Patrí k nej aj sociálna plodnosť manželov formou dobrovoľníctva, pomoci iným rodinám, chudobným a postihnutým deťom, a apoštolská plodnosť rodín, spočívajúca vo svedectve a službe komunite.

Rodina ako základný „výchovný subjekt“ a jej práva

Práve preto, že rodina je miestom zrodenia človeka, je/má byť aj miestom, v ktorom človek rastie cez edukáciu. „Tým, že v láske a z lásky dávajú život novému človeku, ktorý má v sebe povolanie rásť a vyvíjať sa, rodičia berú na seba úlohu účinne ho napomáhať, aby mohol žiť

²² BENEDIKT XVI.: *Lettera alla Pontificia Accademia delle Scienze Sociali*. In: OR (29.4.2006), s.5.

²³ BENEDIKT XVI.: *Discorso alla Curia Romana*. In: OR (23.12.2006), s.5.

²⁴ Porov. ERIKSON, E.H.: *Životní cyklus dokončený a rozšířený*. Praha: Lidové noviny, 1999.

plným ľudským životom“.²⁵ Ak je plodenie darovaním života, výchova je darovaním dôvodov života: integrálna prokreácia totiž zahŕňa nielen biologické plodenie, ale aj „pokračovanie“ výchovou dieťaťa v duchovnej maternici²⁶, či sociálnej maternici²⁷ t.j. v rodine, ktorá mu umožní dospieť k zrelosti a začleniť sa do spoločnosti.

Aj keď rodina nie je jedinou výchovnou „inštitúciou“, má podľa SNC prvoradé a nenahraditeľné miesto vo výchove detí. V dobe „hlbokej krízy pravdy“²⁸ rodina totiž predstavuje privilegované miesto pravdy, t.j. života v pravde a súčasne života podľa pravdy. V kontexte napätia medzi individuálnym a sociálnym rodina plodí ľudí pre pozemský život a zabezpečuje ich prvú výchovu. Ak „je spoločnosť miestom pravdy“²⁹ formácia osoby v pravde sa morálne a pedagogicky neuskutočňuje vo vzťahu k politickej spoločnosti (*polis*), ale vo vzťahu k rodine – prvému a základnému prejavu ľudskej sociálnosti – ktorej pôvod spočíva v prirodzenom manželskom vzťahu. Ak je pravda dobrom inteligencie, môžeme povedať, že „dieťa sa vychováva a rastie ako osobnosť s výraznými črtami už pre samotný fakt príslušnosti k svojmu otcovi a svojej matke. Táto 'príslušnosť' je preniknutá posolstvom; je bohatá na slová, rozhovory, smernice, normy, ktoré však neprinášajú ovocie automaticky. Naopak, práve dosiahnutie úplnej jednoty medzi mužom, ženou a dieťaťom produkuje rozvoj osobnej štruktúry dieťaťa“.³⁰ Dôvodom je fakt, že primárna socializácia detí nezávisí od jednotlivého rodiča, ale od toho ako rodičia prakticky prežívajú a originálne rozvíjajú *kvality manželskej lásky*: preto starostlivosť o *vzájomnosť* je symbolickou podstatou manželskej vzťahu ako nosného prvku rodiny. Rodina totiž vytvára „spoločenstvo lásky a solidarity, jedinečným spôsobom vhodné na učenie a prenášanie kultúrnych, etických, spoločenských, duchovných a náboženských hodnôt, ktoré sú podstatné pre rozvoj a blahobyt vlastných členov i celej spoločnosti“.³¹ V rodine sa odovzdáva takmer formou osmózy základná morálna skúsenosť (*ethos*), ktorá dieťaťu umožňuje osvojiť si vlastnú totožnosť. Práve v rodine je každý človek – cez primárne dobro citov – „uznaný“ ako osoba (láskavý úsmev matky dieťaťu hovorí „je dobre, že si“) a s dôverou sa úplne otvára budúcnosti na základe „prísľubu“ šťastia, z ktorého pramení „úloha“, ktorú treba prijať v medzigeneračnej výmene vo vzťahu k osobám. Rodina je výnimočným a nenahraditeľným výchovným spoločenstvom založenom na „uznaní–

²⁵ JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*, s.71.

²⁶ AKVINSKÝ, T.: *Teologická suma*. Olomouc: Krystal, 1937, II-II, q.10, a.12.

²⁷ Porov. TRAPKOVÁ, L., CHVÁLA, V.: *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portál, 2009, s.85-108.

²⁸ JÁN PAVOL II.: *Apoštolský list rodinám*. Trnava: SSV, 1994, s.52.

²⁹ LÉVINAS, E.: *Etika a nekonečno*. Praha: Oikoymenh, 1994, s.85.

³⁰ GIUSSANI, L.: *Alla ricerca del volto umano*. Milano: Jaca Book, 1984, s.53.

³¹ JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*, s.171.

prísľube-úlohe“ – troch konštitutívnych a neoddeliteľných faktoroch elementárnej morálnej skúsenosti každého človeka. Aj v súčasnom socio-kultúrnom kontexte, v ktorom má rodina „často ťažkosť čeliť výzvam výchovy; inokedy zase nedokáže poskytnúť svoj osobitný prínos, alebo je úplne neprítomná“ je „extrémne dôležité, aby rodina bola aktívnym subjektom vo výchove mladých ľudí.“³²

Právo a povinnosť rodičov vychovávať svojich potomkov sa považuje v SNC „za základné, pretože súvisí s odovzdávaním ľudského života; je *prirodzené* a *prvotné*, pretože vzhľadom na inú výchovnú činnosť je jediné, čo stojí na vzťahu lásky medzi rodičmi a deťmi; je *nenabraditeľné* a *neodňateľné*, a preto nemožno ním naplno poveriť iných, ani iní si naň nemôžu robiť nárok.“³³ V počiatkoch tohto výchovného diela je otcovská a materská láska k deťom, ktorá sa zo zdroja stala *dušou* a teda *normou*, inšpirujúcou celú výchovnú činnosť rodiny. Komplementárnou *otcovskou a materskou výchovou*, ktorou majú účasť na Božej otcovskej/ materskej pedagogike, sa stávajú „plodnými“ v duchovnom zmysle. Rodičia prechovávajú „veľkú úctu k osobnej dôstojnosti každého dieťaťa, berú ohľad na jeho práva a veľkodušne sa o ne zasadzujú.“³⁴ Vedia však, že dieťa nie je ich realizáciou, ale osobou s vlastnou dôstojnosťou, osobnosťou a životným príbehom. Vedomie jedinečnosti dieťaťa (pred Bohom) im zabraňuje mať k nemu vlastnícky postoj a obetovať jeho autonómiu vlastnej rodičovskej láske, ale naopak, učí ich vnímať svoju rodičovskú úlohu ako podporu a subsidiárnu pomoc. Ich výchovné úsilie smeruje k *sebavýchove*, keď sa „človek vďaka primeranej úrovni duševnej a telesnej zrelosti začína 'vychovávať sám'“. ³⁵ Najväčší dar, ktorú rodičia môžu a majú poskytnúť deťom je jednota a stabilita manželského páru: bez vzájomného porozumenia a lásky rodičov sú (malé) deti radikálne neschopné pozitívne konštruovať svoj život. Deti nie sú izolovaní jednotlivci, ale osoby s podstatnými vzťahmi v rodine. Snahou uvoľniť ich z vplyvu rodiny – aby dostali širšie práva – dochádza k erózii alebo až k eliminácii rodičovských a synovských/dcérskych väzieb, ktoré sú podstatné pred identitu, dozrievanie a celkovú kvalitu života detí.

Mnohorozmernosť človeka (zvlášť jeho spoločenský, občiansky i cirkevný rozmer) si vyžaduje širšiu a usporiadanejšiu výchovu, ktorá má byť výsledkom úzkej a zodpovednej spolupráce rodiny s rôznymi s občianskymi a náboženskými organizáciami pri vzájomnom rešpektovaní kompetencií. Rodina, ktorá „nedisponuje všetkými prostriedkami, potrebnými na uskutočnenie vlastných cieľov aj na poli vzdelávania

³² BENEDIKT XVI.: *Príbovor k účastníkom* 26.GK.

³³ JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*, s.71.

³⁴ JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*, s.51.

³⁵ JÁN PAVOL II.: *Apoštolský list rodinám*, s.71.

a výchovy“ je odkázaná na výpomoc štátu, občianskej spoločnosti a cirkví, ktorí „vo výchovnom procese môžu konať iba *v mene rodičov, s ich súhlasom*“.³⁶ Preto SNC zdôrazňuje právo rodičov slobodne vybrať školu (a iné formačné nástroje) pre vzdelávanie detí, ktoré zodpovedajú ich vlastnému presvedčeniu, zvlášť ak ide o ich náboženskú a morálnu výchovu, vrátane sexuálnej výchovy.³⁷ V tomto zmysle štát nemôže monopolizovať vzdelávanie a výchovu, a teda rodiny majú právo zakladať a podporovať výchovné inštitúcie, ktoré zabezpečia kontinuitu medzi rodinnou a školskou výchovou. Keďže „rodičov nemožno nútiť, aby priamo či nepriamo znášali nadbytočné výdavky, ktoré by prekážali alebo nespravodlivo obmedzovali vykonávanie tejto slobody“³⁸ aj neštátne, súkromné i cirkevné školy ponúkajúce verejnú službu majú právo na ekonomickú pomoc štátu.

Integrálna a humanizujúca rodinná výchova

Rodinná (i každá) výchova detí má byť podľa SNC inšpirovaná integrálnym obrazom človeka, aby sa realizoval jeho autentický rast, čiže plenárny, komunitný a globálny rozvoj konkrétneho človeka. V celostnom pohľade SNC ide o racionálneho a slobodného človeka, *homo faber*, *homo oeconomicus*, ale aj sociálnu bytosť a teda aj rodinnú a solidárnu bytosť, a nakoniec náboženskú a etickú bytosť otvorenú Transcendentnu.³⁹

Zodpovednosť rodičov *za integrálnu výchovu detí* vyplýva z toho, že rodina – ako úplný sociálny vzťah – sa dotýka všetkých oblastí života človeka a len v nej sa formujú (alebo deformujú) všetky osobné a sociálne, privátne i verejné cnosti. Základom rodinného života je logika obdarovania a spoločenstva, lebo láska je jediným primeraným postojom voči dôstojnosti osoby. Láska ako zjednocujúca energia (*virtus unitiva*)⁴⁰ uvádza v rodine do súladu všetky cnosti i základné antropologické diferencie obidvoch pohlaví (muž-žena) a generácií (rodičia-deti), ktoré sa stávajú darom a vzájomným obohatením. V ovzduší lásky, o ktorej rodina každodenne svedčí a ktorú prežíva, si deti postupne osvojujú etické hodnoty a normy, „asimilujú“ ich ako životné požiadavky, ktoré nevnímajú ako teóriu alebo vonkajší nátlak. Rodina je preto „prvou a nenahraditeľnou školou zmyslu pre spoločnosť“.⁴¹

Slobodné a kvalitné osobnosti vyrastajú v rodine, v ktorej vládne atmosféra charakterizovaná dôverou, spoluprácou a reciprocitou. Bez

³⁶ JÁN PAVOL II.: *Apoštolský list rodinám*, 79, 71.

³⁷ JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*, s.74.

³⁸ JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*, s.177.

³⁹ Porov. TOSO, M. (ed.): *Frontiere della nuova evangelizzazione: la „Centesimus annus“*. Torino: LDC, 1991, s.252-253.

⁴⁰ AKVINSKÝ, T., *Teologická suma*, I-II, q.26, a.2.

⁴¹ JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*, s.83.

rodiny totiž niet autentickej výchovy a bez výchovy nevyrastajú skutočné osobnosti. Rodina je primárnym miestom formovania medziosobnej i komunitnej *dôvery*. V nej sa vytvára návyk *spolupráce*, lebo nikto sa v rodine nemôže vyhýbať potrebám druhého, iba ak sa ospravedlní, čo predpokladá cnosť zodpovednosti. Rodinný život si vyžaduje neustále úsilie vedieť opätovať prijatý dar, čiže vychováva k prežívaniu sociálnej normy *vzájomnosti*, od ktorej závisia ďalšie cnosti (čestnosť, vernosť, schopnosť odpustiť urážky a prosieť o odpustenie). Ak sú dôvera, spolupráca a vzájomnosť úzko navzájom prepojené a spoločne rastú, rodina sa stáva *škoolou bratstva*.⁴² „Spoločenstvo a každodenná spoluúčasť na rodinnom živote vo chvíľach radosti i ťažkosti je tou najstabilnejšou a najúčinnnejšou výchovnou metódou k aktívnemu, vedomému a úspešnému začleneniu sa detí do širšieho okruhu spoločnosti“.⁴³ Preto je rodina „prvé miesto 'humanizovania' osoby a spoločnosti“.⁴⁴

Autentická rodina je prvá a základná škola osobných a sociálnych čností. Osobné cnosti sú zamerané na zdokonalenie jednotlivca, na jeho plnú humanizáciu (sebaúcta, vedomie vlastnej dôstojnosti, sloboda, úprimnosť, trpezlivosť, vytrvalosť, teologálne a kardinálne cnosti, atď.). Sociálne cnosti – vychádzajúce z individuálnych cností – smerujú k zdokonaleniu sociálneho života produkovaním vzťahových dobier. Rodina vychováva – slovami a ešte viac príkladom a svedectvom života – pestovaním základných cností spravodlivosti a lásky k mnohým sociálnym cnostiam: ochota k dialógu, veľkodušnosť a otvorenosť k blízkym, obeťavá služba a pracovitosť, spoluúčasť, zákonnosť, solidarita a sociálnosť.⁴⁵

Integrálna rodinná výchova je „najúčinnnejším nástrojom humanizácie a personalizácie spoločnosti“.⁴⁶ Táto skutočnosť ešte viac vynikne na pozadí dehumanizačných prvkov prítomných v západnej spoločnosti: – fenomén modernej urbanizácie s veľkým počtom osôb v mestách, ktoré napriek fyzickej blízkosti často zostávajú trvalými cudzincami; – racionalizácia a informatizácia, ktoré potenciálne robia z človeka „doplnok“ výrobného procesu; – vplyv módy, reklamy a médií, ktoré štandardizujú životný štýl, cítenie, myslenie a názory ľudí; – kultúra internetu, obrazu a citu, spojená so sekularizáciou a predchádzajúcimi faktormi, spôsobuje „zmasovenie“ a depersonalizáciu, ktoré sú reálnym nebezpečenstvom pre úspešný ľudský život. V kontexte individualistickej kultúry sa sebestační jednotlivci uzatvárajú do vlastného sveta a strácajú schopnosť

⁴² Porov. DONATI, P., *La famiglia e le virtù sociali*. In: www.unav.es/icf/main/emf-2009/EMF_VI_Conferencia_Donati.pdf.

⁴³ JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*, s.75.

⁴⁴ JÁN PAVOL II.: *Christifideles laici*, s.52.

⁴⁵ Porov. JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*, s.83.

⁴⁶ JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*, s.83.

vytvárať autentické vzťahy s inými.⁴⁷ V globálnej spoločnosti chudobnej na autentické medziludské vzťahy, v ktorej sa blížny stal anonymným a súperiacim človekom, sa rodina ukazuje ako nenahraditeľná škola pravého a vlastného humanizmu, úcty a lásky k osobe. Veď autentická rodina, bohatá na medziosobné vzťahy umožňuje, aby osoba zakúsila seba samu a dala sa skúsenostne poznať svojim najbližším ako ozajstná, nenahraditeľná a zameniteľná osoba, ktorá má hodnotu v sebe samej. Rodina ako pravé spoločenstvo osôb je teda miestom, v ktorom je osoba milovaná a cenená pre základný motív, že je členom „my“ vlastného pre rodinu, a teda rešpektovaná a chcená vo svojej neopakovateľnej jedinečnosti.⁴⁸

V tejto perspektíve je rodina prvým miestom, v prirodzenom i etickom zmysle osobnej realizácie, takže vzťah medzi jednotlivcom, chápaným ako jedinečná a neopakovateľná osoba, a spoločnosťou je daný rodinou. Rodina zaručuje a upevňuje ľudský rozvoj osoby chápanej ako neoddeliteľná jednota individuálnych hodnôt a otvorenosti voči iným, čím kontestuje a prekonáva možné spoločenské deformácie liberálneho individualizmu alebo štandardizujúceho kolektivismu. Práve preto rodina nadobúda celkom originálnu a nenahraditeľnú sociálnu rolu, ktorá je neoddeliteľne stavia do služby každej osoby a celej spoločnosti.⁴⁹

Autentická rodina umožňuje spojenie medzi privátnym šťastím a verejným šťastím. Pojem jednoty života spája schopnosť byť sám sebou v rodine (ako osoba v privátnej sfére) so schopnosťou byť sám sebou v spoločnosti (ako občan vo verejnej sfére). Práve preto je rodina kvasom osobných i sociálnych cností, lebo spôsob osobných vzťahov s členmi rodiny nemožno separovať od spôsobu vzťahov s cudzími osobami. Negatívne povedané, rodina, ktorá neprežíva jednotu života, plodí sociálne neresti. V takomto prípade kultúra rodinných vzťahov osciluje medzi dvomi schizofrenickými postojmi: buď vníma rodinu ako miesto represie a slobodu hľadá mimo nej, alebo považuje rodinu za synonymum „čistých citov a vzťahov“ a verejnú sféru považuje za miesto alienácie a sociálnej kontroly. Ak sa chceme vyhnúť tejto schizofrénii treba vnímať rodiny ako jednotu širších rodinných sietí. Rodiny nemôžu žiť izolovane: ak majú byť školou sociálnych cností musia vytvárať vzájomné vzťahy. Sociálne cnosti (napr. pohostinstvo, prijatie, uznanie cudzinca) i služby iným rodinám možno prežívať len ak je rodina súčasťou siete rodín.⁵⁰

⁴⁷ Porov. GANTIN, B., *Il munus episcopale e la preoccupazione della Chiesa per la famiglia, oggi*, in OS (3.3.1994), s.7.

⁴⁸ Porov. GANTIN, B., *Il munus episcopale*, s.7.

⁴⁹ JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*, s.83.

⁵⁰ DONATI, P., *La famiglia e le virtù sociali*, s.9.

Rodina, škola demokratického života

V spoločnosti, ktorá je stále viac poznačená konfliktami, súperením, nákupnou logikou je rodina pre človeka prvou účinnou školou života, v ktorej zakusuje lásku, prijatie, solidaritu, všetky ľudské, morálne a kresťanské cnosti. V nej sa deti humanizujú tým, že si cez rodičovský príklad a učenie osvojujú umenie žiť. V rodine osoba môže rásť a autenticky sa rozvíjať v každom smere, v nej „stať sa človekom“ sa zhoduje s postupným „stať sa blížnym“ druhého, a s následným „stať sa občanom“ v rámci rigorózne jednotného procesu. V tomto zmysle rodina predstavuje školu demokratického života, čo SNC upresňuje viacerými charakteristikami.

Rodina, škola demokratických cností. Rodina má zabezpečovať rozmnožovanie ľudského pokolenia, a súčasne napomáhať rast človeka vo vedomí svojej ľudskosti, a teda formovať zodpovedných a zreých občanov. Predstavuje *seminarium rei publicae* e zácvičenie k občianstvu, ktoré umožňuje realizovať náročný proces zameraný na vytvorenie podmienok na úplné a dôsledné realizovanie aktívneho občianstva.⁵¹ „Veď v rodine sa rodia občania, v rodine nachádzajú prvú školu tých sociálnych cností, ktoré sú dušou života a rozvoja samotnej spoločnosti. Rodina odstraňuje anonymitu každého muža a ženy a robí ich vedomými ich osobnej dôstojnosti, obohacujúc ich o hlboké ľudské skúsenosti a aktívne ich umiestňuje v ich jedinečnosti do tkaniva spoločnosti.“⁵² Budúcnosť spoločnosti a kvalita demokracie spočíva v rodine: obnova rodiny zahŕňa obnovu spoločnosti.

Rodina, vychovávateľka k odlišnosti. Jednota a odlišnosť sú základné aspekty každého sociálneho života. Len ich vzájomná rovnováha môže zaručiť demokratický život, harmonický rozvoj národov, ktorý vylúči nivelizáciu oprávnených odlišností a narušenie diferencií. Rodinná skúsenosť, ako primárny priestor dialógu a pochopenia druhého, môže značne prispieť k rastu potrebnej citlivosti voči faktorom budujúcim spoločnosť, k osvojeniu si schopnosti hľadiť poza bezprostredné osobné záujmy a ku kontemplácii odlišností ako bohatstva jednotlivca i celej komunity v službách spoločného dobra.⁵³ V tomto zmysle Ján Pavol II. označil rodinu za privilegované miesto výchovy k etike a k praxi mieru, vnútorne konnatúrne s demokratickým ideálom: Dôvodom je fakt, že v rodinnom kontexte možno zakusovať „domáce cnosti založené na hlbokej úcte k životu a k dôstojnosti človeka, ktoré sa konkretizujú

⁵¹ Porov. GATTI, R., MAZZOLI, G., *Società familiare e società politica*, in *La società* 2, 1994, s.300.

⁵² JÁN PAVOL II., *Omelia in Nigeria*, 1.

⁵³ Porov. GANTIN, B., *Il munus episcopale*, s.7.

v porozumení, v trpezlivosti, v povzbudzovaní a vo vzájomnom odpustení.⁵⁴

Rodina, škola participácie. Podľa SNC skúsenosť spoločenstva a zodpovednej spoluúčasti, ktorá je základom autentického občianskeho spolužitia je prvým a rozhodujúcim prínosom rodiny pre spoločnosť.⁵⁵ Rodina takmer spontánne vychováva k účasti na živote spoločnosti v každom jej aspekte, od najjednoduchších združení cez formy dobrovoľníctva až po aktívnu účasť na politickom živote vlastnej krajiny. K tejto kompetencii patrí aj schopnosť rodiny vyjadrovať sa kriticko-konstruktívnym spôsobom voči iným sociálnym inštitúciám, aby boli schopné naplňať svoje neodmysliteľné úlohy.

Rodina, škola solidarity. Každý človek je povoláný žiť v spoločenstve osôb zjednotených v dosahovaní spoločného dobra. Vzájomne bytostná závislosť ľudí si vyžaduje solidárnosť v etickom zmysle: preto je solidarita základná cnosť sociálneho života. Ak je solidarita duchovný postoj vedúci človeka k úcte druhého, k vzájomnej komunikácii, počúvaniu, prijímaniu a zdieľaniu potrieb a projektov, rodina je najprirodzenejším miestom vzniku a rozvoja tejto cnosti. Veď v rodine manželia konkrétne prežívajú reálnu solidaritu v dobrom i zlom, ktorá sa následne rozširuje do vzájomných vzťahov rodičov s deťmi. Ak chceme podporovať solidárnejší svet a budovať „univerzálnu rodinu“ je absolútne nutné, aby deti prežívali svoju prvú a najintenzívnejšiu sociálnu skúsenosť v pozitívnej atmosfére pokoja, pochopenia a lásky. Je zrejmé, že kontinuálne prežívanie skúsenosti zdravej rodinnej spoločnosti, najlepšie pripraví na zvládnutie reality rozdelenej spoločnosti, ktorú je nutné humanizovať.⁵⁶

Rodina v službe najnúdznejším. Autentická rodina ponúka pomoc svojich najsilnejších členov v prospech zlepšenia kvality života najslabších, lebo neznesie očividné vnútorné nerovnosti. V nej obeta obdarovanejšieho v prospech toho, kto má menej sa stáva prirodzenou a zaužívanou praxou. Platí to v prežívaní solidarity v rodine nielen *ad intra*, ale aj *ad extra*. Zdravá rodina sa solidárne otvára hlavne voči iným rodinám cez mnohoraké formy starostlivosti o malé deti, o chorých, hendikepovaných alebo problémových členov rodín. Ide o širokú oblasť činnosti, počnúc profesionálnym rodičovstvom a adopciou, dobrovoľníctvom a prijímaním emigrantov až po konkrétnu pomoc chudobným a marginalizovaným ľuďom, atď.⁵⁷ Zároveň je rodina základnou inštitúciou prevencie pred všetkými formami únikov a mládežníckych deviácií,

⁵⁴ JÁN PAVOL II., *Dalla famiglia nasce la pace della famiglia umana*, 2.

⁵⁵ JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*, s.82-83.

⁵⁶ Porov. GANTIN, B., *Il munus episcopale*, s.7.

⁵⁷ JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*, s.80-81.

ku ktorým podnecuje súčasná anonymná a tekutá spoločnosť.⁵⁸ Ak sa chceme vyhnúť tomu, aby sa naša spoločnosť stala spoločnosťou ľudí notoricky nešťastných, osamelých, izolovaných, deprimovaných, depresívnych, deštruktívnych, závislých musí nastať čas rodinného humanizmu, schopného prekonať individualistické, kolektivistické a hedonisticko-utilitaristické koncepcie a reorganizovať ľudské spolužitie podľa miery rodiny, v ktorej sa valorizuje osoba ako cieľ a prežíva recipročná láska.

V kontexte kritickej analýzy súčasnej demokracie SNC zdôrazňuje nutnosť realizovať nové „životné štýly“ ako prioritnú podmienku pre účinnú obnovu demokracie a zlepšenie kvality života. Ak nijaká systémová a štrukturálna zmena v ekonomickej alebo politickej oblasti nemôže byť účinná bez znovuobnovenia morálneho tkaniva občianskeho spolužitia, pochopíme mimoriadne zdôrazňovanie potreby autentickej rodinnej výchovy v SNC. Ak je rodina primárnym miestom – aj keď nie jediným – tvorby návykov, spôsobov správania, hodnotových kódexov, nutne treba uznať, že reforma demokracie prechádza jednak cez kritické posúdenie výchovného významu a úlohy rodiny vo formovaní budúcich občanov a tiež cez konštituovanie rodiny ako aktívneho subjektu verejnej sféry.⁵⁹

Konštatujeme, že vzhľadom na súčasnú krízu západnej spoločnosti a spochybňovanie hodnoty rodiny je potrebný interdisciplinárny diskurz a spoločná prorodinná angažovanosť jednotlivcov i inštitúcií, štátu a náboženských spoločností. Valorizácia rodiny ako edukačnej a humanizačnej komunity v reflexii SNC predstavuje inšpiráciu v úsilí aktualizovať pravdu o rodine bez ideologických predsudkov v prospech autentickej realizácie a kvality života každého človeka.

Bibliografia

- ANDERSON, R. a kol.: *Second European Quality of Life Survey*, in <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/02/en/2/EF0902EN.pdf>.
 AKVINSKÝ, T.: *Teologická suma*. Olomouc: Krystal, 1937.
 BENEDIKT XVI.: *Príhovor k účastníkom 26. GK*. In: <http://www.saleziani.sk/prihovor-benedikta-xvi.-ucastnikom-26.-generalnej-kapituly-2.html>.
 BENEDIKT XVI.: *Discorso alla Curia Romana*. In: L'Osservatore Romano (= OR) (23.12.2006), s.5.
 BENEDIKT XVI.: *Lettera alla Pontificia Accademia delle Scienze Sociali*. In: OR (29.4.2006), s.5.

⁵⁸ Porov. GALLI, N., *Educazione familiare e società complessa*, Vita e Pensiero, Milano 1991, s.408-447.

⁵⁹ Porov. GATTI, R., MAZZOLI, G., *Società familiare e società politica*, s.306.

- BRUNI, L., STANCA, L., *Famiglia e felicità: un'analisi del rapporto tra condizioni, valori, relazioni familiari e benessere individuale*. In: DONATI, P. (ed.): *Ri-conoscere la famiglia*. Cinisello Balsamo: San Paolo, 2007, s.261-292.
- DONATI, P., *La famiglia e le virtù sociali*. In: www.unav.es/icf/main/emf-2009/EMF_VI_Conferencia_Donati.pdf.
- ERIKSON, E.H.: *Životní cyklus dokončený a rozšířený*. Praha: Lidové noviny, 1999.
- FAYERS, P. M., MACHIN, D.: *Quality of life. The assessment, analysis and interpretation of patient-reported outcomes*. Chichester: Wiley, 2007.
- FULA, M., *Afirmácia rodiny v adekvátnej antropológii*, in WÓJCIK, W., REMBIERZ, M. (eds.): *Filozofia edukacji i etos rodziny*, Bielsko-Biała: ATH, 2007, s.154-162.
- FULA, M., *Výzva plodnosti pre rodinu v západnej spoločnosti*. In: CSONTOS, L. (ed.): *Rodina v súčasnom svete*. Bratislava: Dobrá kniha, 2008, s.89-98.
- FULA, M., *Valorizácia rodiny ako zdroja sociálneho kapitálu*. In: BUDAJ, P., ČERVAN, M., ŠPÁNIK, M. (eds.): *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II*. Poprad: PF KU, 2009, s.333-341.
- GALLI, N.: *Educazione familiare e società complessa*. Milano: Vita e Pensiero, 1991.
- GANTIN, B.: *Il munus episcopale e la preoccupazione della Chiesa per la famiglia, oggi*, in *L'Osservatore Romano* (3.3.1994), s.7.
- GATTI, R.; MAZZOLI, G.: *Società familiare e società politica*. In: *La società* 2, 1994, s.293-308.
- GIUSSANI, L.: *Alla ricerca del volto umano*. Milano: Jaca Book, 1984.
- JÁN PAVOL II.: *Apoštolská exhortácia Familiaris consortio*. Trnava: SSV, 1993.
- JÁN PAVOL II.: *Apoštolská exhortácia Christifideles laici*. Bratislava: Lúč, 1990.
- JÁN PAVOL II.: *Apoštolský list rodinám*. Trnava: SSV, 1994.
- JÁN PAVOL II.: *Discorso alla PAV*. In: OR (21-22.2. 2005), s.7.
- JÁN PAVOL II.: *Discorso al corpo diplomatico*. In: OR (10-11.1.2005), s.5.
- JÁN PAVOL II.: *Encyklika Evangelium vitae*. Trnava: SSV, 1995.
- JÁN PAVOL II.: *Omelia in Nigeria*. In: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/1982/documents/hf_jp-ii_hom_19820213_onitsbanigeria_it.html.
- KOVÁČ, D.: *K pojmo-logike kvality života*. In: *Československá psychologie*, 48, 2004, 5, s.460-464.
- KOVÁČ, D.: *Kvalita života - naliehavá výzva pre vedu nového tisícročia*. In: *Československá psychologie*, 45, 2001, 1, s.34-44.

- KUBÍK, F.: *Religiozita učňovskej mládeže na území Košickej arcidiecézy*, Kapušany: BENS, 2002.
- KUBÍK, F.: *Výchovná múdrosť M. Occhienovej, matky Dona Bosca*, In: PALA, G. (ed.): *Aktuálne aspekty kresťanskej výchovy*, Prešov: GTF PU, 2008.
- LÉVINAS, E.: *Etika a nekonečno*. Praha: Oikymenh, 1994.
- MACK, E.: *Christliche Familienethik in einer Zeit gesellschaftlichen Wandels*. In: *Theologie der Gegenwart* 48, 2005, s.13-27.
- MAIEROVÁ, C.: *40 dôvodů, proč nemít děti*. Praha: Rybka Publishers, 2008.
- STRIŽENEC, Š.: *Úvod do sociálnej práce*. Trnava: AD 1999.
- TETTAMANZI, D.: *La famiglia nella dottrina sociale della Chiesa*, s.245.
- TIRPÁK, P.: *Rodinná výchova*. Prešov: GTF PU, 2010.
- TOSO, M. (ed.): *Frontiere della nuova evangelizzazione: la „Centesimus annus“*. Torino: LDC, 1991, s.252-253.
- TRAPKOVÁ, L., CHVÁLA, V.: *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portál, 2009.
- WOJTYŁA, K.: *Metafisica della persona*. Milano: Bompiani, 2005.

Integracja osób niepełnosprawnych ze społeczeństwem

MARIA KONIUSZ

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
Instytut Spraw Publicznych

Abstract: *The author of the article discusses the issue of handicap in basic aspects of social life and the shaping of integration processes among handicapped and healthy persons. The factors that influence life situation of the discussed group of people were also presented, along with social stances of the Polish society presented with respect to handicapped persons and stances of handicapped persons with respect to their handicap.*

Keywords: *disability, barriers, activity limitations, support, social integration, social attitudes, values, social interaction*

WSTĘP

Rozwój społeczno-technologiczny w XIX- wiecznej Europie spowodował zmianę w postrzeganiu osób niepełnosprawnych. Powstanie kapitalizmu zapoczątkowało jakościową zmianę społecznej reakcji na upośledzenie. Rozwój technologii produkcji wymuszał na robotnikach zwiększenie tempa pracy, co z kolei wpływało na ograniczenie zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Miało to wpływ na obniżenie ich statusu społecznego. Zmuszeni byli stać się nieproduktywną grupą społeczeństwa. Nastąpiła marginalizacja niepełnosprawnych przez wyparcie ich z głównego nurtu życia ekonomicznego i skierowania na mniej znaczący rynek pracy, taki jak chałupnictwo, rękodzielnictwo czy handel uliczny.

Współczesne postindustrialne społeczeństwo stwarza dużo lepsze warunki życia i rozwoju osobom niepełnosprawnym. Rozwój technologii informatycznej dał możliwość uczestnictwa w rynku pracy osobom niepełnosprawnym. Osoby niepełnosprawne intelektualnie, nadal pozostawiane są, niestety, na marginesie życia społecznego. Rozpoczęto

więc poszukiwania pomocy niepełnosprawnym intelektualnie poprzez tworzenie mniej formalnych niż szpitale, małych ośrodków, których zadaniem jest umożliwienie osobom upośledzonym prowadzenie życia w mniejszych grupach integracyjnych.

Obecnie społeczna integracja osób niepełnosprawnych stanowi pożądaną przejaw dokonujących się przemian społecznych na rzecz tych osób, dając wyraz przeciwstawianiu się izolacji i dyskryminacji. Głównym celem procesu integracji powinno być zatem tworzenie warunków koegzystencji w środowisku.

Niepełnosprawność jako zjawisko społeczne

Niepełnosprawność towarzyszy ludzkości od zarania dziejów i radzono sobie z tym problemem w mniej lub bardziej humanitarny sposób. W literaturze naukowej dominował dotąd pogląd, iż niepełnosprawność stanowi problem jednostki, jest to problem medyczny, wiążący się z chorobą bądź jakąś inną dysfunkcją organizmu. Nie postrzegano niepełnosprawności jako problemu społecznego. Niekiedy niepełnosprawni określani byli mianem grupy zależnej społecznie, ze względu na niezdolność do zaspakajania własnych potrzeb. Jest to jednak znaczne uogólnienie gdyż nie wszystkie osoby niepełnosprawne niezdolne są do zaspakajania swoich potrzeb.

Pewne dysfunkcje ciała lub umysłu stwarzają konieczność korzystania z pomocy osób sprawnych, co sprzyja uzależnieniu i dyskredytacji w oczach zdrowej części społeczeństwa.

Na skutek złego stanu zdrowia osoby niepełnosprawne są często nieproduktywne ekonomicznie, a co za tym idzie uzależnione od instytucji, które zajmują się pomocą. Każda osoba niepełnosprawna korzysta w mniejszym lub większym stopniu z pomocy medycznej w postaci częstych wizyt u lekarzy specjalistów, rehabilitacji i zażywania leków niekiedy do końca życia.

Większość społeczeństw niepełnosprawność utożsamiała z jakąś ułomnością ciała lub umysłu jednostki. Do kategorii ludzi niepełnosprawnych zaliczano korzystających z wózków inwalidzkich, cierpiących na takie choroby jak porażenie mózgowe, ludzi nie słyszących, niewidomych, chorych, lub upośledzonych umysłowo.¹

W codziennych relacjach z ludźmi zdrowymi niepełnosprawni napotykali na nieuniknione problemy, co wiązało się często z nieprzyjemnymi emocjami. Osoby z niewidocznym upośledzeniem stawały przed problemem czy i kiedy ujawnić fakt swojej niepełnosprawności.

¹ C. Barnes, G. Mercer, *Niepełnosprawność*, Wydawnictwo Sic, Warszawa 2008, s.7.

Niepełnosprawni byli postrzegani przez społeczeństwo najczęściej jako ludzie bezużyteczni, gdyż jako osoby nie w pełni produktywne ekonomicznie stanowiły obciążenie dla społeczeństwa.

Spółeczeństwo często oczekuje od niepełnosprawnej osoby, iż będzie wypełniała przypisaną jej rolę „kaleki” i żyła zgodnie z ich oczekiwaniami. Osoby kalekie bywają „etykietowane” poprzez narzucanie z góry ustalonych „wzorów zachowania” uznanych za odpowiednie dla inwalidy. Znakomita większość społeczeństwa uważa, że miejsce niepełnosprawnego jest w domu, gdyż tam jest bezpieczny.

Problem niepełnosprawności wiąże się także ze zjawiskiem wykluczenia społecznego. Frank Bowe przedstawił sześć największych przeszkód utrudniających osobom niepełnosprawnym włączenie się do życia społecznego, a to:” .. bariery architektoniczne, bariery związane z postawą wobec inności, bariery edukacyjne, zawodowe, prawne i osobiste, a w tym codzienne problemy – od skromnych zasobów materialnych po stygmatyzację związaną z upośledzeniem”...² . Bariery komunikacyjne i architektoniczne mają znaczący wpływ na bariery edukacyjne i zawodowe, gdyż w istotny sposób ograniczają możliwości przemieszczania się osób niepełnosprawnych, szczególnie z niepełnosprawnością narządu ruchu.

Rozwój medycyny i zaangażowanie w problemy niepełnosprawności również miały znaczenie dla przedstawienia niepełnosprawności jako problemu jednostkowego. ”Medykalizacja (lub też przykładanie kryteriów wiedzy medycznej do rosnącego zestawu problemów społecznych) pojawiła się jako kluczowy aspekt społecznej kontroli nad niepełnosprawnymi...”³ Uważano powszechnie, iż lekarze mają prawo decydowania o niepełnosprawnych nie tylko na gruncie medycyny, ale również i na gruncie społecznym, odbierając im niejednokrotnie prawo do decydowania o sobie. Zdaniem socjologów medykalizacja niesie ze sobą tendencję do indywidualizowania problemów społecznych. Przyjęcie orientacji jednostkowej sprawia, że do rozwiązywania problemów społecznych angażuje się coraz większe rzesze psychologów, pedagogów, psychiatrów i lekarzy innych specjalności.

Pod koniec lat 60- tych ubiegłego wieku organizacje osób niepełnosprawnych zaczęły pracę nad nową definicją niepełnosprawności. Nastąpił też wzrost zainteresowania problematyką niepełnosprawności z perspektywy różnych ujęć teoretycznych.

² Tamże, s.18.

³ Ibidem, s. 37

Definicja pojęcia niepełnosprawności

Dotychczas nie wypracowano jednej powszechnie obowiązującej i akceptowanej definicji niepełnosprawności. Ustalenie zakresu tego pojęcia w taki sposób, aby uwzględniał wszystkie ważne aspekty, takie jak medyczny, prawny, psychologiczny, ekonomiczny i społeczny jest niezmiernie trudne, bowiem dotyczy jednostki ludzkiej i jej zdrowia. Określenia *niepełnosprawność* i *osoba niepełnosprawna* zastąpiły dotychczas stosowane określenia *inwalidztwo* i *inwalida*. Terminy niepełnosprawność i osoba niepełnosprawna w ocenie znawców przedmiotu mają mniej pejoratywny wydźwięk niż termin *inwalida*. W literaturze pojawiło się również określenie „sprawni inaczej” uzasadniane tym, iż podkreśla ono różnice, ale ich nie wartościuje.⁴

Definicję inwalidy ogólną i bardzo szeroką sformułował Aleksander Hulek: ...„inwalida jest to jednostka, u której istnieje naruszenie sprawności i funkcji w stopniu wyraźnie utrudniającym (w porównaniu z osobami zdrowymi w danym kręgu kulturowym) pobieranie nauki w szkole normalnej, wykonywanie czynności życia codziennego, wykonywanie pracy zawodowej, udział w życiu społecznym oraz zajęciach w czasie wolnym od pracy”...⁵ Autor wskazuje na dwa bardzo ważne aspekty: kulturowy kontekst niepełnosprawności oraz następstwa jakie za sobą niesie naruszenie sprawności w kluczowych obszarach życia.

Słownik socjologii i nauk społecznych podaje definicje niepełnosprawności jako „inwalidztwo – niemożność funkcjonowania lub niepełne funkcjonowanie fizyczne lub umysłowe np. utrata wzroku, paraliż, niedorozwój umysłowy, które w przeciwieństwie do choroby – są z reguły trwałe... inwalidzi często wymagają dodatkowego wsparcia finansowego lub osobistego... oraz stanowią podstawową grupę wymagającą pomocy, opieki środowiskowej i korzystają z programów społecznych”⁶

Collin Barbnes i Geof Mercer analizując XX-wieczne brytyjskie ujęcie problemu niepełnosprawności, podają kilka definicji niepełnosprawności stworzonych przez różne instytucje. Jedna z nich stwierdza, że ... „niepełnosprawność to niekorzyść lub ograniczenia aktywności spowodowane współczesną organizacją społeczeństwa, które nie bierze pod uwagę ludzi niepełnosprawnych fizycznie, wykluczając ich z udziału w głównym nurcie życia społecznego...”⁷

⁴ H. Hamer., *Demon nietolerancji*, WSiP, Warszawa 1994, s.160.

⁵ A. Hulek, *Teoria i praktyka rehabilitacji inwalidów*, Wyd. PIW, Warszawa 1969, s. 18.

⁶ Marshall G. (red.) *Słownik socjologii i nauk społecznych*, Wyd. PWN, Warszawa 2005, s.209.

⁷ C. Barnes, G. Mercer , *Niepełnosprawność...* op. cit. s.34.

Obowiązujące dotychczas definicje miały charakter medyczny, w którym niepełnosprawność ma charakter jednostkowy, a ta definicja jednoznacznie wskazuje, iż to społeczeństwo tworząc bariery upośledza osoby niepełnosprawne. Definicja ta uznawana jest za pionierską.

Światowa Organizacja Zdrowia również podjęła próby stworzenia definicji niepełnosprawności i zaproponowała następujące ujęcie: „... niepełnosprawność funkcjonalna oznacza wszelkie ograniczenia lub braki wynikające z uszkodzenia zdolności wykonywania czynności w sposób i w zakresie uważanym za normalny dla człowieka; upośledzenie lub niepełnosprawność społeczna – oznacza mniej uprzywilejowaną lub mniej korzystną sytuację danej osoby, wynikającą z uszkodzenia i niepełnosprawności funkcjonalnej, która ogranicza lub uniemożliwia jej wypełnianie ról związanych z wiekiem, płcią oraz sytuacją społeczną i kulturową”...⁸

Przykładem definicji bazującej na ujęciu medycznym, gdzie niepełnosprawność jest problemem osobistym jako następstwo choroby lub uszkodzenia ciała jest również definicja zawarta w „Karcie Praw Osób Niepełnosprawnych” przyjętej przez Sejm RP. W Karcie tej istnieje zapis stwierdzający, że... „osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi, mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji”.⁹

Z punktu widzenia socjologii najistotniejszą staje się definicja niepełnosprawności społecznej. Wskazuje ona na społeczne konsekwencje upośledzenia funkcji organizmu lub niepełnosprawności, a ponadto podnosi problem trudności w realizowaniu funkcji społecznych. W myśl tej definicji niepełnosprawność powstaje jako konsekwencja ograniczeń jakich doświadcza osoba dotknięta niepełnosprawnością, a są to: indywidualne uprzedzenia, stereotypy, stygmatyzacja, opresja społeczna. Przyczyną niepełnosprawności nie jest tutaj jednostka, a bariery społeczne, którym podlega. Przykładem takiego spojrzenia na niepełnosprawność jest definicja przyjęta przez Europejskie Forum Niepełnosprawności w Parlamencie Europejskim, która określa, że... „osobą niepełnosprawną jest jednostka w pełni swych praw, znajdująca się w sytuacji upośledzającej ją na skutek barier środowiskowych, ekonomicznych i społecznych, których z powodu występujących u niej uszkodzeń nie

⁸ Ibidem, s.22.

⁹ Uchwała Sejmu 01.08. 1997r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, www.niepelnosprawni.pl z 12.01.2011.

może przewyżczać w taki sposób jak inni ludzie. Bariery te zbyt często są zwiększane przez deprecjonujące postawy ze strony społeczeństwa”...¹⁰

W Polsce istnieje kilka definicji określających „niepełnosprawność”, a sformułowanych dla konkretnych celów i tak: definicja zawarta w Ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 roku „O rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997, nr 123, poz. 776 z późn. zm.) określa pojęcie niepełnosprawności jako „trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującego niezdolność do pracy” (art. 2 pkt. 10).

Ustawa ustala również trzy stopnie niepełnosprawności. W zależności od możliwości wykonywania przez jednostkę pracy zarobkowej, spełniania ról społecznych jak i konieczności korzystania z opieki i pomocy innych osób. Osobą z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności jest jednostka zdolna do pracy tylko w warunkach pracy chronionej oraz wymagająca czasowej lub częściowej pomocy innych osób w celu pełnienia ról społecznych, natomiast osoba niezdolna do samodzielnej egzystencji to taka, której dysfunkcja organizmu wyklucza zabezpieczenie podstawowych potrzeb życiowych takich jak samoobsługa i poruszanie się bez pomocy innych osób.

Skala i struktura niepełnosprawności w Polsce jest przedmiotem badań Głównego Urzędu Statystycznego. Z ostatnich badań GUS wynika, iż w Polsce żyje ponad 6,2 mln osób niepełnosprawnych w tym 4,8 mln osób niepełnosprawnych prawnie¹¹, a liczba niepełnosprawnych dzieci wynosi prawie 209 tysięcy.

Osoba niepełnosprawna w rodzinie

Rodzinę definiuje się zarówno jako grupę pierwotną jak i instytucję pełniącą różnorakie funkcje między innymi socjalizującą nowe pokolenie, opiekuńczą, dającą ochronę i wsparcie emocjonalne.

Jedną z funkcji rodziny jest socjalizacja nowego pokolenia. Proces socjalizacyjny w rodzinie z dzieckiem niepełnosprawnym przebiega w sposób szczególny. Dzieci niepełnosprawne są często izolowane w rodzinnych domach, gdyż rodzice w ten sposób pragną je chronić, uważa-

¹⁰ http://www.idn.org.pl/sonnsz7jdef_on.htm z dnia 10.01.2011.

¹¹ Kryterium do zakwalifikowania danej osoby do zbiorowości osób niepełnosprawnych prawnie jest posiadanie aktualnego orzeczenia wydanego przez odpowiedni organ orzekający - w przypadku osób w wieku 16 lat i więcej lub uprawnienia do pobierania zasiłku pielęgnacyjnego dla dzieci poniżej 16 roku życia: Rocznik Demograficzny, 2007, s. 65.

jąc, że tylko w domu rodzinnym dziecko będzie szczęśliwe i bezpieczne. Znaczna grupa osób niepełnosprawnych dorastała nie stykając się ze zdrowymi rówieśnikami.

Bardzo duże znaczenie przypisuje się tu wsparciu osób niepełnosprawnych pochodzącym od członków najbliższej rodziny. Efekt oddziaływania wsparcia uzależniony jest od więzi łączących członków rodziny. Z badań wynika, iż dziecko niepełnosprawne rzadko jest partnerem we wzajemnych stosunkach z rodzeństwem, ma mniej doświadczeń związanych z rywalizacją, obarczone jest mniejszą ilością konfliktów niż w rodzeństwach, gdzie wszystkie dzieci są sprawne. Sytuacja taka nie stwarza okazji do nauczenia się radzenia sobie w sytuacjach trudnych czy konfliktowych¹².

W nie lepszej sytuacji znajdują się osoby z niepełnosprawnością intelektualną, które rozpoczynają naukę w szkołach specjalnych bowiem zaczynają sobie zdawać sprawę z faktu, iż należą one do innej, gorszej grupy osób.

Do czynników warunkujących wsparcie osoby niepełnosprawnej należy zarówno system komunikacji wewnętrznej między członkami rodziny jak i na zewnątrz ze społeczeństwem.¹³

Edukacja osób niepełnosprawnych

Na całym świecie obowiązującym systemem edukacji specjalnej dla dzieci niepełnosprawnych był system edukacji oddzielnej ... „wprowadzenie oddzielnych szkół odbyło się za przyzwoleniem, a także przy wsparciu twórców polityki opiekuńczej, specjalistów, rodziców i niektórych kręgów społeczności niepełnosprawnych. Rozstrzygającym argumentem było to, że bardziej wydajne, a jednocześnie skuteczne jest skupianie wyspecjalizowanych nauczycieli, których nie było znowu tak wielu i kosztownego sprzętu w oddzielnych szkołach. Ponadto zwykle szkoły były uznawane za niezdolne do zaspokojenia edukacyjnych i społecznych potrzeb niepełnosprawnych dzieci ...”¹⁴

Zwolennicy tworzenia oddzielnych szkół dla dzieci niepełnosprawnych argumentowali, iż zwykle szkoły nie są zdolne do zapewnienia właściwego rozwoju osób niepełnosprawnych. Uważano, iż bardziej właściwym środowiskiem będzie szkoła specjalna. Pojawiły się jednak głosy krytyki odrębnej edukacji osób niepełnosprawnych, gdyż krytycy takiego systemu edukacji podnosili, iż specjalne szkoły, szczególnie te z

¹² Por. M. Duda, *Różne odsłony rodziny*, w: A. Świerczek (red.), *Różne oblicza rodziny*, Wyd. Św. Stanisława, Kraków 2010, s. 179-181.

¹³ B. Tobiasz-Adamczyk, *Wybrane elementy socjologii zdrowia i choroby*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000, s.171.

¹⁴ C. Barnes, G. Mercer, *Niepełnosprawność*,...op. cit. s. 58.

internatami, ograniczają możliwości przystosowawcze dzieci niepełnosprawnych. Taka szkoła stawiając niepełnosprawność jako problem nadrzędny ogranicza program zajęć, obniżane są wymagania, a co za tym idzie dzieci niepełnosprawne kończą edukację z dużo niższymi kwalifikacjami niż dzieci zdrowe. Ponadto w szkole specjalnej dzieci mają kontakt przede wszystkim z rówieśnikami będącymi w podobnym położeniu społecznym. Przeciwnicy odrębnej edukacji dzieci niepełnosprawnych uważają, że system związany z koniecznością oderwania osoby niepełnosprawnej od rodziny i przyjaciół (dzieci zamieszkują najczęściej z dala od rodzin, w internatach) przynosi więcej skutków negatywnych niż pozytywnych, bowiem szkoły z internatami ograniczają możliwość adaptacji we wspólnocie.

W przypadku dzieci niepełnosprawnych z upośledzeniem sensorycznym zakończenie edukacji na poziomie wyższym jest bardziej prawdopodobne i osiągalne niż w przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Aktualnie podejście do edukacji osób niepełnosprawnych zmienia się w skali międzynarodowej. Zaczyna przeważać stanowisko, iż najbardziej korzystna jest edukacja łączona.

Stanowisko w tym zakresie zajęło UNESCO na Konferencji w Salamance (Hiszpania) w dniach 7-10 czerwca 1994 roku. Została przyjęta deklaracja oraz wytyczne dla działań w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych. W deklaracji czytamy :

...” Wytycznym jest przekonanie, że szkoły powinny przyjmować wszystkie dzieci niezależnie od ich warunków fizycznych, intelektualnych, socjalnych, emocjonalnych, językowych czy innych. Dotyczy to dzieci upośledzonych i utalentowanych, dzieci ulicy i dzieci pracujących, dzieci ze społeczności koczowniczych czy odległych, dzieci z mniejszości językowych, etnicznych czy kulturowych oraz dzieci z innych regionów lub grup nierównych szans czy marginesu. Uwarunkowania te nałożyły szereg różnych wyzwań na systemy szkolnictwa. W kontekście niniejszych Wytycznych pojęcie ” specjalnych potrzeb edukacyjnych ” odnosi się do wszystkich dzieci i młodzieży, których potrzeby wynikają z niepełnosprawności czy trudności w uczeniu się ”...¹⁵

Aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych

Osoby niepełnosprawne w związku z trudnościami związanymi z podejmowaniem pracy zarobkowej szczególnie odczuwają dyskryminujące konsekwencje podziału na osoby pełno- i niepełnosprawne. Osoby

¹⁵ www.niepełnosprawni.sprint.pl z 12.01.2011.

niepełnosprawne w sposób niedostateczny są reprezentowane na stanowiskach kierowniczych, stanowiskach gdzie istnieje możliwość zatrudnienia na stałe, awansu i osiągnięcia wysokich zarobków, natomiast na stanowiskach o niskich kwalifikacjach niewymagających szczególnych umiejętności zauważalny jest nadmiar osób niepełnosprawnych.

Przy analizie problemu aktywności zawodowej niektórzy badacze zwracają się ku marksowskiej koncepcji „rezerwowej armii przemysłowej” ukazując, iż niepełnosprawni stanowią siłę roboczą tylko w wyjątkowych przypadkach np. w czasie wojny lub buma gospodarczego. C.Barnes i G.Mercer zwracają uwagę, iż”... jak pokazuje doświadczenie brytyjskie, negatywne praktyki w zatrudnianiu niepełnosprawnych pracowników są udziałem zarówno pracodawców jak i pełnosprawnych pracowników. Nieprzystosowane środki transportu i miejsca pracy oraz mało elastyczne warunki pracy stwarzają poważne bariery. Rosnące znaczenie formalnych kwalifikacji, poszukiwanych na rynku umiejętności, badań lekarskich oraz „społecznie akceptowalnego” wyglądu jest kolejnym elementem dyskryminacji osób niepełnosprawnych...”¹⁶

W dobie społeczeństwa informacyjnego szczególnie poszukiwani są fachowcy z zakresu szybko rozwijającego się sektora związanego z technikami informatycznymi. Istnieje tam możliwość samozatrudnienia, co w dużej mierze wpływa na rozwiązanie problemów związanych z transportem. Dotychczas jednym z kryteriów zatrudnienia była między innymi sprawność fizyczna. Aktualnie staje się nią sprawność umysłowa.

Jeżeli chodzi o osoby niepełnosprawne z upośledzeniem umysłowym, ich sytuacja na rynku pracy jest zdecydowanie trudniejsza.

W Polsce sytuacja osób niepełnosprawnych jest skomplikowana, bowiem zderza się z problemem dość wysokiego bezrobocia. Niepełnosprawni postrzegani są jako pracownicy niepełnowartościowi o niskich kwalifikacjach, ograniczonej sprawności fizycznej, a co za tym idzie, cechujący się niską wydajnością pracy¹⁷.

Zauważyć można bariery w zatrudnianiu osób niepełnosprawnych zarówno ze strony osób niepełnosprawnych jak i pracodawców. Bariery po stronie osób niepełnosprawnych związane są przede wszystkim z niskimi kwalifikacjami, niewiarą we własne siły, brakiem wsparcia ze strony rodziny czy siłą stygmatu. Po stronie potencjalnych pracodawców podstawowe bariery to obawa, że osoba niepełnosprawna będzie stanowić kłopot, biurokracja związana z otrzymywaniem dotacji do stanowisk pracy dla osób niepełnosprawnych, ochrona prawna utrudniająca

¹⁶ C. Barnes, G. Mercer, *Niepełnosprawność*,...op. cit. s. 61.

¹⁷ M. Duda, *Bezrobocie – zaprzeczeniem godności osoby ludzkiej*, „Polonia Sacra” R VII (XXV), nr 13/57, Kraków 2003, s. 127-137.

zwolnienie oraz niejednokrotnie negatywna postawa współpracowników. Pora więc uświadomić społeczeństwu, że praca zarobkowa osób niepełnosprawnych stanowi doskonale pole do nawiązania kontaktów interpersonalnych i sprzyja integracji.

Procesy integracyjne osób pełnosprawnych i niepełnosprawnych

W ujęciu encyklopedycznym: "integracja społeczna to zespolenie i zharmonizowanie elementów zbiorowości społecznej, rozumiane jako intensywność i częstotliwość kontaktów między członkami danej zbiorowości oraz jako akceptacja w jej obrębie wspólnych systemów wartości, norm, ocen. Ważnym czynnikiem integracji społecznej jest wspólność interesów i podobieństwo sytuacji życiowej członków danej grupy. Intensywność integracji społecznej podlega stopniowaniu i może być mierzona".¹⁸

D. Lockwood pisze: „pojęcie integracji społecznej odnosi się do zasad, w myśl których jednostki lub aktorzy społeczni wchodzą wzajemnie w relacje”.¹⁹

Według A. Maciarz integracja społeczna osób niepełnosprawnych to...„idea, kierunek przemian oraz sposób organizowania zajęć i rehabilitacji osób niepełnosprawnych wyrażające się w dążeniu do stworzenia tym osobom możliwości uczestniczenia w normalnym życiu, dostępu do tych wszystkich instytucji i sytuacji społecznych, w których uczestniczą pełnosprawni oraz do kształtowania pozytywnych ustosunkowań i więzi psychospołecznych między pełnosprawnymi i niepełnosprawnymi”...²⁰

Mając na myśli integrację osób niepełnosprawnych z osobami pełnosprawnymi należy odnieść się do idei włączania niepełnosprawnych do życia społecznego, przejawiającej się w organizowaniu rehabilitacji, przełamywaniu barier zarówno społecznych jak i architektonicznych, komunikacyjnych czy prawnych.

Integracja ma umożliwić osobom niepełnosprawnym funkcjonowanie w społeczeństwie jak również zakłada równe traktowanie osób sprawnych i niepełnosprawnych, a nie koncentrowanie się na ułomnościach czy brakach intelektualnych.

Proces integracji może przebiegać na trzech płaszczyznach : emocjonalnej, behawioralnej i poznawczej. Integracja na płaszczyźnie emoc-

¹⁸ *Wielka Encyklopedia Powszechna*, tom V, s. 77.

¹⁹ G. Marshall (red.), *Słownik socjologiczny i nauk społecznych* , Wyd. PWN, Warszawa 2005, s.127.

²⁰ A. Maciarz, *Dziecko niepełnosprawne. Podręczny słownik terminów*, Wyd."Verbum", Zielona Góra 1995, s.147.

jonalnej uzależniona jest od stopnia niepełnosprawności osoby niepełnosprawnej. Płaszczyzna behawioralna dotyczy wspólnego działania osób niepełnosprawnych ze sprawnymi. Integracja na płaszczyźnie poznawczej natomiast, dotyczy osób z niepełnosprawnością fizyczną lub sensoryczną.

Integracja społeczna to proces podczas, którego osoby niepełnosprawne i sprawne kontaktują się wzajemnie, co daje możliwość wytworzenia poczucia wspólnoty i przynależności, która z założenia przejawia się we wszystkich dziedzinach życia społecznego. Kiedy wszyscy bez względu na stopień sprawności uczestniczyć będą w życiu społecznym jako równoprawni członkowie społeczeństwa, wówczas mówić będzie można o integracji pełnej.

Spółcezeństwo poprzez integrację ma szansę dać podstawy do osiągnięcia przez osoby niepełnosprawne takiego stylu życia by przy uwzględnieniu ich stanu zdrowia i potrzeb mogły one prowadzić normalne życie.

W Polsce do urzędowego obiegu w resorcie oświaty termin *integracja* został wprowadzony Zarządzeniem nr 29 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 4 października 1993 roku.²¹

Na co dzień osoby niepełnosprawne borykają się z różnymi barierami, które utrudniają im „normalne” funkcjonowanie. Integracja społeczna zakłada wspólne życie ludzi w grupach i instytucjach wzajemnie się akceptujących, wspierających i uzupełniających niezależnie od tego czy stwierdzono u nich niepełnosprawność czy też nie, ma dać możliwość uniknięcia izolacji. Jest to proces dotyczący obu stron, które wzajemnie się do siebie zbliżają i na siebie oddziałują. Istotną rolę w procesie integracji pełnią instytucje społeczne, w których odbywać się powinna integracja, a są to szkoły, przedszkola, miejsca pracy, ale również a przede wszystkim rodzina i grupy rówieśnicze.

Mówiąc o integracji w sensie socjologicznym zakłada się, że jest to proces, dzięki któremu osoby stojące poza społeczeństwem stają się pełnoprawnymi członkami społeczeństwa nie tracąc przy tym własnej tożsamości.

Czynniki wpływające na sytuację życiową osób niepełnosprawnych

Bardzo ważną kwestią w temacie integracji społecznej jest przełamywanie barier społecznych, które tworzone są przez zdrową część społeczeństwa w odniesieniu do osób niepełnosprawnych zarówno w

²¹ G. Dryżałowska, H. Żuraw (red.), *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004, s.107.

skali makrospołecznej jak i mikrospołecznej. Wymiar makrospołeczny przejawia się w kierunku polityki społecznej państwa czy działaniach legislacyjnych. Czynniki mikrospołeczne mające wpływ na sytuację życiową osób niepełnosprawnych to przede wszystkim: położenie społeczne osoby niepełnosprawnej, oraz zaangażowanie rodziny w proces rehabilitacji i integracji. Wymiar mikrospołeczny dotyczy też piętnującego postrzegania osób niepełnosprawnych przez nie same jak i sprawną część społeczeństwa. Istotnym zatem staje się podnoszenie świadomości pełnosprawnej części społeczeństwa, która pozwoli na zmianę postaw społecznych względem osób niepełnosprawnych.

Rodzina jako podstawowa komórka społeczna dysponuje pewnymi możliwościami, które pozwalają osobie niepełnosprawnej na prawidłowe kontakty z rówieśnikami i innymi członkami społeczeństwa. Nie ulega wątpliwości, że rodzina, w której pojawiło się dziecko z dysfunkcją fizyczną czy umysłową nie powinna pozostawać sama ze swoim problemem.

Rodzina, daje większą szansę na integrację społeczną swoich niepełnosprawnych członków. Jeżeli rodzina stanowi system zamknięty, sytuacja staje się dużo trudniejsza. Następuje bowiem proces izolacji szczególnie dotkliwie odbijający się na dzieciach niepełnosprawnych. Działania integracyjne powinny zaczynać się w pierwszych latach życia dzieci, kiedy to należy już kształtować i utrwalać prawidłowe postawy wobec osób mniej sprawnych.

Do czynników makrospołecznych zalicza się ogólną sytuację gospodarczą kraju, obowiązujące regulacje prawne, kierunek polityki społecznej oraz dominujące postawy.

Niekorzystny wpływ na integrację osób niepełnosprawnych mają obowiązujące regulacje prawne stanowiące barierę do pełnego zaangażowania się osób niepełnosprawnych w życie społeczne. Obowiązujący aktualnie system rentowy nie sprzyja aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych, a nawet skutecznie ją ogranicza. Szczególny nacisk położony być musi na powstanie takich aktów prawnych dotyczących osób niepełnosprawnych, które nie będą ograniczać aktywności osób niepełnosprawnych. Wymiar makrospołeczny ma bardzo duży wpływ na wymiar mikrospołeczny i łączy się z nim w sposób ścisły.

Nawiązując do integracji pełnej, stwierdzić należy, że ma ona zarówno swoich zwolenników i przeciwników. Przeciwnicy argumentują, iż potrzeby niepełnosprawnych nie są tu w dostateczny sposób zaspokajane, a ponadto osoby te są częściej narażone na sytuacje stresowe związane z uświadamianiem swojej inności, co nie sprzyja integracji, a wręcz przeciwnie może prowadzić do izolacji i odrzucenia. Pojawiły się

natomiast opinie, że integracja częściowa wychodzi właśnie naprzeciw potrzebom niepełnosprawnych, gdyż realizacja zadań rozwojowych przeprowadzana jest tu z uwzględnieniem potrzeb osób niepełnosprawnych w większym stopniu.

Integracja edukacyjna ma na celu wychowanie nowego pokolenia „...w idei zrozumienia potrzeb osób niepełnosprawnych, tolerancji i poszanowania praw i przywilejów. I dlatego proces ten powinien rozpocząć się od najwcześniejszych lat życia człowieka w celu przygotowania dziecka niepełnosprawnego i dziecka w pełni sprawnego do życia społecznego przez wykształcenie postaw i systemu wartości wpływających na ich postrzeganie świata”²²Przeprowadzone badania wykazują, iż postawy dzieci pełnosprawnych wobec dzieci niepełnosprawnych w początkowych okresach nauki zintegrowanej wynikają w dużej mierze z przekonań wyniesionych z domu.

Podstawowe założenia polityki państwa wobec osób niepełnosprawnych czyli zasada integracji to zatrudnianie osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy. Praca stanowi istotny element życia społecznego każdego człowieka, również osób niepełnosprawnych. Praca sprzyja rozwojowi osobowości, wzrostowi poczucia własnej wartości oraz rozwijaniu kontaktów społecznych. Praca spełnia w życiu osoby niepełnosprawnej funkcję dochodową, rehabilitacyjną i socjalizacyjną. Skutki braku pracy odczuwane są w sposób szczególny przez osoby niepełnosprawne.

Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku O rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997, nr 123, poz. 776 z późn. zm.) reguluje kwestie zatrudnienia osób niepełnosprawnych w Polsce. Rynek pracy osób niepełnosprawnych ze względu na ograniczenia, którym podlegają dzieli się na chroniony i otwarty. Rynek pracy chronionej to zatrudnianie osób niepełnosprawnych w zakładach pracy chronionej czy aktywności zawodowej, gdzie miejsca pracy dla osób niepełnosprawnych są zagwarantowane. Rynek otwarty to zakłady pracy tzw. zwykłe. Bez względu na to czy osoba niepełnosprawna jest zatrudniona w zakładzie pracy chronionej czy otwartym ma ona możliwość współpracy i integracji.

Realizacja procesu integracji stawia zarówno przed osobami niepełnosprawnymi jak i resztą społeczeństwa pewne wymagania. Społeczeństwo musi stworzyć warunki do integracji znoszące wszelkie bariery zarówno ekonomiczne, prawne jak i architektoniczne, a osoba niepełnosprawna musi chcieć włączyć się i przystosować do wymogów życia społecznego.

²² G. Dryżałowska, H. Żuraw (red), *Integracja...op.cit.s.108.*

Na ograniczenia w funkcjonowaniu społecznym osób niepełnosprawnych mają wpływ ich dysfunkcje zarówno fizyczne jak i umysłowe. Osoby niepełnosprawne dla właściwej adaptacji do życia społecznego potrzebują kontaktu ze sprawnymi członkami społeczeństwa. Zdrowa część społeczeństwa mając ograniczoną wiedzę dotyczącą osób niepełnosprawnych, a w szczególności osób z niepełnosprawnością intelektualną tworzy bariery mentalne oraz stereotypy uzasadnione niewiedzą i brakiem doświadczeń w kontaktach z osobami niepełnosprawnymi. W celu wyzbycia się takiego spojrzenia na osoby niepełnosprawne należy starać się poznać ich problemy i nawiązywać z nimi kontakty.

Postawy społeczne wobec osób niepełnosprawnych

Terminu *postawa* używa się na oznaczenie procesów indywidualnej świadomości, determinujących zarówno aktualne, jak i potencjalne reakcje człowieka wobec świata społecznego.²³ Postawy mają istotne znaczenie w życiu społecznym, gdyż kształtują postrzeganie świata przez jednostki i grupy społeczne determinując przy tym w dużym stopniu ich reakcje. Sytuacja życiowa osób niepełnosprawnych w dużej mierze zdeterminowana jest przez nastawienie i działania środowiska społecznego.

Środowisko społeczne poprzez swoją postawę wobec osób niepełnosprawnych wywiera znaczny wpływ na ich miejsce i pozycję społeczną w zbiorowości ludzkiej.

Postawa wobec osób niepełnosprawnych ulegała zmianie na przestrzeni dziejów wraz z rozwojem cywilizacji, przechodząc od najbardziej skrajnej, wrogiej- eliminującej po współczesną- integracyjną. W starożytności dominowała postawa wroga. W okresie średniowiecza była powszechna postawa izolacji i dyskryminacji. Postawa segregacji zaczęła dominować w okresie szczególnego rozwoju nauki w XIX i XX wieku. Ukształtowała się w wyniku wyodrębnienia typów niepełnosprawności. Obecnie dąży się do integracji społecznej osób niepełnosprawnych, preferując postawę pozytywną. Postawa ogólnospołeczna ma znaczący wpływ na formowanie się indywidualnych postaw jednostek względem osób niepełnosprawnych.

We współczesnej literaturze spotykamy charakterystykę dwóch skrajnych postaw: pozytywnej - akceptacja i negatywnej - odtrącenie.

O postawie akceptującej można mówić wówczas, gdy nie jest odczuwane obciążenie związane z nawiązaniem kontaktu z inwalidą i gdy kontakt ten nabiera dla danej jednostki wartości. Taka postawa cechuje

²³ M. Marody, Postawa, w: Encyklopedia socjologii, tom3, Oficyna Naukowa, Warszawa 2000 str. 153.

się życzliwością, uznaniem, szacunkiem.²⁴ Postawa negatywna natomiast przejawia się w nieprzychylności wobec osób niepełnosprawnych, a więc braku akceptacji, unikaniu, poniżaniu i piętnowaniu. Przyczyną postaw negatywnych bywają „patologiczne przejawy świadomości społecznej”²⁵, stereotypy i przesady.

Stereotypy dotyczą całych grup, a nie tylko jednostek i zazwyczaj odnoszą do osób z którymi nie ma się bezpośredniego kontaktu, a w związku z tym możliwości weryfikacji takiego przekazu.

Najważniejszą przyczyną powstawania i istnienia w świadomości społecznej stereotypów są rzadkie kontakty z osobami o różnych rodzajach niepełnosprawności co powoduje, że przyjmowane są gotowe opinie na ich temat. Aby więc likwidować stereotypy konieczne jest wzajemne poznanie. Częstsze kontakty pozwolą na uzyskanie prawdziwego obrazu tej grupy ludzi. Badacze zwracają uwagę, iż internalizacja przez dzieci treści stereotypów i przesądów następuje wyjątkowo łatwo dlatego wykazują one znaczną trwałą podatność na uprzedzenia.

Brak integracji niepełnosprawnych przyczynia się do istnienia w społeczeństwie stereotypów i uprzedzeń na ich temat. Stereotypy określają również postawy i zachowania osób niepełnosprawnych, które w obrazie społeczeństwa są niezaradne, niesamodzielne i znać powinny swoje miejsce. Należy zwrócić uwagę, iż pejoratywny wydźwięk takich określeń jak inwalida, kaleka, upośledzony czy ułomny podtrzymuje te stereotypy.

W Polsce postawy wobec osób niepełnosprawnych stały się przedmiotem badań CBOS.

Z opracowania sporządzonego w roku 2009 wynika, iż prawie połowa ankietowanych (45%) pozytywnie ocenia stosunek Polaków do osób niepełnosprawnych, jednak prawie tyle samo osób (48%) jest odmiennego zdania. Przedmiotem badań CBOS stały się zatem również doświadczenia osób ankietowanych w kontaktach z osobami niepełnosprawnymi.

Jak wynika z przeprowadzonych badań przeważająca większość ankietowanych (66%) dostrzega w swoim otoczeniu osoby niepełnosprawne, ale ich nie zna, lub zna słabo. Największe zmiany w kontaktach osób sprawnych z niepełnosprawnymi następowały w latach 90-tych i związane były zdaniem ankietujących ze zmianami polityki społecznej, a przede wszystkim coraz popularniejszymi działaniami integracyjnymi i odejściem od tworzenia instytucji izolujących osoby niepełnosprawne,

²⁴ R. Kościelak, *Funkcjonowanie psychospołeczne osób niepełnosprawnych umysłowo*, Warszawa, WSiP 1996, s. 23.

²⁵ Sztompka P. *Socjologia*, Warszawa, Wyd. PWN, 2005, s. 300.

które co prawda zapewniały niepełnosprawnym opiekę i rehabilitację, ale ograniczały ich kontakt ze społeczeństwem.²⁶

Przeprowadzone badania dotyczące zróżnicowanych postaw w stosunku do niepełnosprawnych przez pryzmat dystansu społecznego dały postawy do wyciągnięcia wniosku, że postawy osób sprawnych wobec niepełnosprawnych nie są jednolite, gdyż różnicują się w zależności od typu i stopnia niepełnosprawności, a doświadczenia w kontaktach z niepełnosprawnymi osobami mają wpływ na kształtowanie się postaw nie tylko wobec osoby niepełnosprawnej, ale wobec niepełnosprawności w ogóle.

Mając na uwadze fakt, iż postawy społeczne częściowo kształtowane są przez kontakty międzyludzkie, a ich brak lub ograniczenie determinuje nietrafne sądy, dochodzi do sytuacji, w której kształtowanie postaw następuje na podstawie obiegowych opinii i stereotypów, a nie własnych doświadczeń.

W przeszłości istotnym elementem kształtowania się postaw w stosunku do niepełnosprawnych była dobroczynność, a raczej rola jaką odgrywała w życiu osób niepełnosprawnych. Zapewniła ona żywotność przekazowi kulturowemu utrwalającemu stereotyp bezradności i zależności niepełnosprawnych. Na kwestie dobroczynności zwracał również uwagę Erving Hoffman, który z dużą dozą sarkazmu uznał, iż dobroczynność służy, to prawda, ale przede wszystkim zdrowym członkom społeczeństwa zmniejszając i łagodząc negatywne skutki działań osób „normalnych” wobec niepełnosprawnych. Uważał on dobroczynne akcje społeczne za przejaw hipokryzji społeczeństwa.²⁷

Czynniki demograficzno- społeczne wpływające na postawy wobec osób niepełnosprawnych

Na postawy osób sprawnych w stosunku do osób niepełnosprawnych ma wpływ wiele czynników. Dotychczasowe badania pozwoliły na wyróżnienie cech demograficznych, które determinują zróżnicowanie przejawianych postaw. Płeć ma znaczący wpływ na kształtowanie się postaw względem osób niepełnosprawnych i tak kobiety w większym stopniu niż mężczyźni wykazują pozytywne postawy względem osób niepełnosprawnych, co tłumaczone jest społeczną rolą kobiety jako opiekunki. Kobiety wykazują też dużo większą od mężczyzn wrażliwość i znaczenie łatwiej przychodzi im „wczucie się” w położenie osoby niepełnosprawnej. Mężczyźni natomiast, kierują się uczuciami, są znacznie

²⁶ Powyższe dane pochodzą z komunikatu z badań „*Postawy wobec osób niepełnosprawnych*” sporządzonego przez CBOŚ, Warszawa 2009, www.cbos.org.pl z 15.01.2011.

²⁷ E. Hoffman., *Piętno*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007, s. 35.

bardziej wyrachowani i oceniają ludzi przez pryzmat ich wartości jako współpartnerów życia społecznego. Kolejną cechą demograficzną jest wiek. Zdziwienie budzi fakt, że osoby młode, znacznie częściej niż osoby starsze, przyjmują postawy pozytywne wobec niepełnosprawnych. Wykształcenie ma również determinujący wpływ na kształtowanie się postaw pozytywnych względem osób niepełnosprawnych.

Osoby z wykształceniem wyższym znacznie częściej niż osoby bez wykształcenia akceptują odmiennosć osoby niepełnosprawnej. Osoby, które wykonują zawody wymagające znacznego wysiłku fizycznego przejawiają negatywne postawy w odniesieniu do niepełnosprawności.

Istotnym czynnikiem jest również religia. Z przeprowadzanych badań wynika, iż katolicy w większym stopniu, niż protestanci przejawiają pozytywne postawy w odniesieniu do inwalidów. Natomiast takie cechy jak miejsce zamieszkania, stan cywilny, rasa czy narodowość nie różnicują postaw względem osób niepełnosprawnych.²⁸

Postawy osób niepełnosprawnych wobec niepełnosprawności

Postawy społeczeństwa względem osób niepełnosprawnych w sposób pośredni kształtują postawy niepełnosprawnych względem siebie. Mogą zatem mieć zarówno pozytywny jak i negatywny wpływ na osobę niepełnosprawną. Wpływ ten przejawia się w tym, iż może stanowić zarówno zachętę do kształcenia i pracy jak i przeszkodę. Stosunek osoby niepełnosprawnej do własnego kalectwa uzależniony jest również od przyczyny jego powstania. Najtrudniej zaakceptować kalectwo przychodzi osobie, która zostaje kaleką w wyniku urazu, bowiem najczęściej pierwszą reakcją jest szok i depresja. Osoba taka nie mogąc pogodzić się z nieodwracalnością swojego stanu przyjmuje postawę negatywną. Osoba niepełnosprawna najczęściej przejawia dwie negatywne reakcje wobec swojej niepełnosprawności. Pierwsza związana jest z frustracją, jaką wywołuje u osoby niepełnosprawnej niemożność wykonywania „normalnych ról społecznych” i przejawiać może się w agresji skierowanej zarówno na siebie jak i otoczenie. Druga związana jest z potrzebą zmian w systemie wartości i aspiracji tak, aby mogło dojść do przystosowania osoby niepełnosprawnej, a co za tym idzie ważnymi stały się tylko cele, które jednostka jest w stanie realizować.

Inne reakcje towarzyszą powolnej utracie sprawności, gdyż nie wiążą się z szokiem, a raczej rozpamiętywaniem własnej nieudolności i coraz większego uzależnienia od otoczenia.

²⁸ Badania postaw wobec osób niepełnosprawnych przeprowadzone przez CBOS, , www.cbos.org.pl z 15.01.2011

Osoba niepełnosprawna od urodzenia nie ma możliwości porównania swojego stanu poprzez odwołanie się do własnych doświadczeń, dlatego akceptuje swoje kalectwo przyjmując postawę pozytywną zwłaszcza, że socjalizowana była do roli osoby niepełnosprawnej bardzo wcześnie.

Zakończenie

Prawie od trzydziestu lat realizowana jest idea integracji osób niepełnosprawnych. Jest ona powszechnie akceptowana i wywołała już wiele korzystnych zmian w świadomości społecznej i w życiu samych osób niepełnosprawnych a także w systemie instytucji powołanych do udzielania pomocy niepełnosprawnym. Integracja osób niepełnosprawnych stała się tematem, który wzbudza duże zainteresowanie opinii publicznej i mass-mediów.

Społeczna integracja osób niepełnosprawnych stanowi pożądaną przejaw przemian społecznych dokonujących się w naszym społeczeństwie.

Wiele badań wskazuje na fakt, że większość osób niepełnosprawnych nadal nie nawiązuje bliższych kontaktów społecznych i przyjacielskich ze zdrową częścią społeczeństwa. Można więc mówić raczej o społecznej akceptacji niż integracji osób niepełnosprawnych. Niebagatelny wpływ na to mają obecnie warunki życia dnia codziennego i jego tempo często zatracające wrażliwość na drugiego człowieka.

Niedostateczna jest też wiedza społeczna o utrudnieniach i możliwościach funkcjonowania osób z różnymi dysfunkcjami. Spotkać można dość często negatywne lub obojętne postawy społeczne wobec osób niepełnosprawnych.

Aby doprowadzić do zmian w zakresie integracji należy zapoznać społeczeństwo z możliwościami osób niepełnosprawnych, ich osiągnięciami zawodowymi i życiowymi. Osoby niepełnosprawne dysponują potencjałem, który społeczeństwo powinno wykorzystać. Podkreślanie ich normalności w znacznym stopniu może przyczyniać się do poprawy stopnia społecznej akceptacji oraz stworzenia lepszych warunków integracji. Nie należy pozwolić na rezygnację z potencjału jaki istnieje u niepełnosprawnych i uznawać ich za grupę niezaradnych obywateli.

Wiele instytucji podejmuje próby walki ze stereotypami pokutującymi w społeczeństwie poprzez organizowanie imprez integracyjnych hołdując zasadzie, iż to co znane nie budzi lęku i niepewności. Czynnie angażują się tu fundacje i stowarzyszenia, które integrację osób niepełnosprawnych traktują jako jeden z celów statutowych organizacji.

Znaczna grupa osób niepełnosprawnych nigdy nie będzie mogła podjąć pracy i w pełni uczestniczyć w życiu społecznym ze względu na stopień upośledzenia umysłowego. Osoby te mogą jednak nauczyć się wykonywania pewnych czynności, które znacznie ograniczą ich uzależnienie od osób sprawnych.

W krajach Europy Zachodniej osoby upośledzone umysłowo objęte są obowiązkiem kształcenia do 30 roku życia ze względu na wolniejszy rozwój i przyswajanie wiedzy. Objęcie tych osób kształceniem jest w pełni uzasadnione i konieczne gdyż, pozwala na poprawę ich zdolności przystosowawczych. Osoby niepełnosprawne intelektualnie uczą się w ośrodkach podstawowych czynności związanych z samoobsługą. W Polsce w ośrodkach pomocy społecznej żyje co trzecie upośledzone dziecko. Rodzice osób upośledzonych z upływem lat coraz dotkliwiej odczuwają strach przed niejasną przyszłością ich dzieci.

Głównym celem procesu integracji osób niepełnosprawnych powinno być tworzenie warunków do ich rozwoju, nauki i pracy w środowisku wspólnie z osobami pełnosprawnymi, a nie w izolacji.

Proponuje się, aby społeczną integrację traktować jako ruch społeczny i edukacyjny, który będzie przeciwdziałał tendencjom segregacyjnym, izolacyjnym czy stygmatyzacji, nietolerancji i dyskryminacji osób niepełnosprawnych.

Należy poszukiwać wciąż nowych dróg i sposobów do scalania ludzi z różnymi dysfunkcjami z osobami pełnosprawnymi.

Bibliografia

- Barnes C, Mercer G. (2008). *Niepełnosprawność*. Wyd. Sic: Warszawa.
- Dryżałowska, G. Żuraw H (red.) (2004). *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych*. Wyd. Żak: Warszawa.
- Duda M. (2003). *Bezrobocie – zaprzeczeniem godności osoby ludzkiej*. „Polonia Sacra”. R VII (XXV). Nr 13/57.
- Duda M. (2010). *Różne odsłony rodziny*. W: A. Świerczek. *Różne oblicza rodziny*. Wyd. Św. Stanisława: Kraków.
- Encyklopedia socjologii* (2000). Oficyna Wydawnicza: Warszawa.
- Goffman E. (2007). *Piętno*. Gdańskie Wydawnictwa Pedagogiczne: Gdańsk.
- Hamer H. (1994). *Demon nietolerancji*. Wyd. Szkolno – Pedagogiczne: Warszawa.
- Hulek A., (1969). *Teoria i praktyka rehabilitacji invalidów*. Wyd. PIW: Warszawa.

- Kościelak R. (1996). *Funkcjonowanie psychospołeczne osób niepełnosprawnych umysłowo*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne: Warszawa.
- Maciarz A. (1995). *Dziecko niepełnosprawne. Podręczny słownik terminów*. Wyd. Verbum: Zielona Góra.
- Marshall G. (red.) (2005). *Słownik socjologii i nauk społecznych*. Wyd. PWN: Warszawa.
- Sztompka P. (2005). *Socjologia*. Wyd. PWN: Warszawa.
- Tobiasz – Adamczyk B. (2000). *Wybrane elementy socjologii zdrowia i choroby*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego: Kraków.

Výchova k prosociálnemu správaniu v podmienkach vysokoškolskej prípravy

LUBICA GÁBOROVÁ, MILAN SLÁVIK
Prešovská univerzita v Prešove
Fakulta humanitných a prírodných vied

Abstract: *In the article we point out at the humanistic educational impact importance on current university, with the aim of compact prosocial personality.*

Key words: *Humanistic education. Prosocial behaving. Experiential learning. Self-perception. Self-rewarding. University preparation.*

Humanizácia a demokratizácia školstva, o ktorú sa v súčasnosti snažíme, mala by nájsť primeraný odraz aj vo vysokoškolskej príprave študentov. Domnievame sa, že je nevyhnutné obsah vzdelávania koncipovať tak, aby sa pritom v maximálnej miere zohľadnili záujmy, požiadavky a možnosti učiacich sa, aby prezentovaný obsah bol nositeľom uznávaných všeludských hodnôt, aby smeroval k výchove človeka jedinečného, slobodného, tvorivého, s pružným myslením a cítením.

Humanizáciu výchovy a vzdelávania možno v zásade charakterizovať ako koncepciu založenú na skutočnom individuálnom rozvoji osobnosti každého študenta podľa jeho možností a schopností. Cieľom takého výchovného pôsobenia nie je unifikácia výchovy a vzdelávania všetkých a rovnako, za rovnakým cieľom a rovnakými prostriedkami, ale:

1. rozvoj človeka sebou samým (sebaaktualizácia) ako zmysel a najdôležitejší cieľ výchovy
2. vytváranie záťahu medzi ľuďmi ako základný a najdôležitejší prostriedok výchovy

Jednou z možností humanistického výchovného pôsobenia sa ukazuje aj výchova k prosociálnemu správaniu. Rozvíjanie prosociálnosti je aj významnou zložkou v štruktúre morálnej, etickej osobnosti.

Prosociálnym nazývame také správanie, ktoré je zamerané na pomoc, alebo v prospech iného človeka, alebo skupín, ale bez toho, aby existovala vonkajšia odmena pre autora tohto správania (Olivar, 1992).

To znamená, že motívom a predpokladom prosociálneho správania je vnútorná potreba, alebo tendencia robiť to, čo prospeje druhému.

Cieľom výchovy k prosociálnosti je nielen osvojenie určitého vonkajšieho správania, ale priviesť jedinca k tomu, aby sa správal prosociálne z vlastnej vnútornej potreby. Nie je to predkladanie príkazov a zákazov, je to zážitkové učenie. E. Klawe a D. Fischera pedagogika zážitku je významným inšpiračným zdrojom pri humanistickom výchovnom pôsobení v tom, že za základ považuje princíp účinku, skúsenosti „Niečo, čo som sám prežil a cítil, videl a pocitoval, sa nemôžem zbaviť“ (In: Vážanský, 1993).

K základným princípom práce sa radia konanie, priama skúsenosť proti „len hovoreniu“, aktivizácia potrieb človeka a pomoc pri ich naplnení. Veľkou výhodou je i to, že predchádza zrieknutiu sa predstieraných obrazov sveta v prospech dopracovania sa vlastných.

(Vážanský, 1993). Realizuje sa aplikáciou rozmanitých osobitných výchovných metód, ktorých spoločným menovateľom je poskytnúť študentom vlastnú skúsenosť. Jedinci sa učia z vlastného prežívania a zážitkov.

Pri takomto pôsobení dochádza k špecifickému vzťahu medzi vychovávateľom a vychovávaným, kde vychovávateľ umožňuje vychovávanému nájsť v sebe kapacitu pre svoj osobnostný rast, pre aktivizáciu rozvoja vlastnej osobnosti.

Tu je potrebné pomáhať jedincovi k pozitívnemu sebaaponímaniu a sebaoceňovaniu. Sebaaponímanie je sumár informácií, ktoré máme o sebe. Sebaoceňovanie, t.j. hodnotenie seba, ovplyvňujú informácie, ktoré máme o sebe, ale aj naše city, hodnotová orientácia (Lencz, 1992).

Medzi najvýznamnejších humanisticky orientovaných predstaviteľov výchovy od útleho veku dieťaťa a vzdelávania v prajných a podnecujúcich školských podmienkach možno zaradiť napr. J.F. Frencha, F. Malpesovú, W. Streina, P.M. Wartonovú ktorí za najdôležitejšie v tomto snažení považujú získavanie vhodných interpersonálnych spôsobilostí.

Nielen pedagogické a psychologické disciplíny ponúkajú možnosť výchovy k prosociálnemu správaniu na vysokých školách. Väčšina humanitných disciplín umožňuje vytvárať množstvo podnetov pre zážitkové učenie, ktoré upevňuje prosociálne správanie.

V nonkognitívnej oblasti ide hlavne o získanie týchto spôsobilostí:

- porozumenie procesom sociálnej interakcie a komunikácie v malých sociálnych skupinách (rodina, rovesníci, školská trieda, pracovná skupina),
- osvojenie si profesionálnych povinností a zodpovedností.
- chápanie a uplatňovanie vhodných interpersonálnych vzťahov s rodičmi a širšou komunitou,
- sebauvedomenie rodiča, vychovávateľa, učiteľa.

V kognitívnej oblasti je to hlavne:

- schopnosť tvorivo uplatniť rozmanité výchovno – vzdelávacie postupy,
- znalosť modelov a teórií obsahu vzdelávania,
- schopnosť diagnostikovať, plánovať a vyhodnocovať výsledky učenia a vyučovania (Podľa H.D. Gideonse. 1982, 15-18).

Humanistická výchova a vzdelávanie aj v podmienkach vysokej školy by mala smerovať k rozvoju prosociálnej osobnosti, ktorý nie je iba dobrým odborníkom vo svojom odbore, predmete, ale hlavne človeka chápujúceho, akceptujúceho seba aj iných. Vo vysokoškolskej príprave to znamená hodnotový posun, ktorého výsledkom je snaha o posilnenie pedagogicko – psychologických kompetencií vysokoškolského učiteľa v súlade s humanistickým charakterom moderného výchovného pôsobenia.

Bibliografia

- GIDEONSE, H.D. 1982. *The necessary resolution in teacher education*. Phi Delta Kappan, 64, 1982, s. 15-18.
- Zoznam použitej literatúry:
- GÁBOROVÁ, L. 1998. Humanizačné trendy vo vzdelávaní vysokoškolákov. In *Sociálna práca – ľudské práva – vzdelávanie dospelých*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov: 1998.
- GÁBOROVÁ, L. 1994. Výchova k prosociálnosti na hodinách telesnej výchovy. In Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie č.3. *Vyučovanie telesnej výchovy v nových spoločenských podmienkach*, konanej 20-22. októbra 1993. Prešov : 1994.
- GIDEONSE, H.D. 1982. *The necessary resolution in teacher education*. Phi Delta Kappan, 64, 1982.
- KLAWE, W., FISCHER, D. 1985. Wieder/ mal was losmachen! Erlebnis-chpadgogik in der offen Jugendarbeit. Deutsche Jugend 34, 1985. In *Vážanský, M: Voľný čas a pedagogika zážitku*. Brno : 1993.
- KOSOVÁ, B. 1994 Humanistické tendencie vo výchove a vzdelávaní na 1. stupni ZŠ a ich odraz pri príprave učiteľov. In *Problémy vzdelávania učiteľov 1. stupňa ZŠ*. Banská Bystrica: UMB PdF, 1994.
- LENCZ, L. 1992. *Pedagogika etickej výchovy*. Bratislava : MC, 1992.
- LENCZ, L. , KRÍŽOVÁ, O. 1992. *Metodický materiál k predmetu etická výchova*. Bratislava: MC, 1992.
- OLIVAR, R. 1992. *Etická výchova*. Bratislava : Orbis Pictus Istropolitana, 1992.

Współczesny obraz seniora w oczach młodzieży akademickiej jako wskaźnik pracy socjalnej

NORBERT PIKULA

Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna "Ignatianum" w Krakowie

Abstract: *The contemporary world ought to seek for the way of recognising the enormous potential of the eldest. Their unquestionable longlife experience and the gathered knowledge, help us to look at the matters of the world in a more mature way. Therefore, we associate aging with the process of getting the wisdom, that is so crucial in understanding the world. The elderly represent the qualities that play a very valuable role for the whole society. They are the ones who look after our national heritage. According to the representatives of the students' society, as the research proves, the elderly have a very important and special place in our world.*

Key words: *old age, getting old, university students, social work, attitudes*

Od najdawniejszych czasów człowiek marzył o byciu nieśmiertelnym. Jego pragnieniem było uciec przed starością, a co za tym idzie przed chorobą, zniedołężnieniem i w ostateczności przed śmiercią, poszukiwał antidotum na wieczną młodość¹. Człowiek szukał sposobów na oszukanie natury i opóźnienie procesów starzenia się. Także dzisiaj przemysł, chirurgia kosmetyczna, oraz farmaceutyka starają się zwalczyć oznaki starzenia, by zatrzymać młodość².

Postęp cywilizacyjny dokonujący się na przestrzeni wieków, zwłaszcza dwóch ostatnich stuleci, przyniósł wzrost długości trwania ludzkiego życia. Wiąże się z tym fakt wzrostu liczby osób w podeszłym wieku. Prognozy Głównego Urzędu Statystycznego w Polsce zakładają, że w 2035 roku, prawie co drugi Polak będzie dobiegał pięćdziesiątego roku

¹ E. Trafiałek, *Starzenie się i starość. Wybór tekstów z gerontologii społecznej*, Wyd. Wszechnica Świętokrzyska, Kielce 2006, s. 13. ISBN 83-7204-174-1.

² Z. Szarota, *Gerontologia społeczna i oświatowa. Zarys problematyki*, Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004, s. 36. ISBN 83-7271-301-4.

žycia. Perspektywa najbližších lat nie wskazuje na to, by miał się zatrzymać proces starzenia całego społeczeństwa.

Ważne stają się zagadnienia dotyczące starości i postaw przyjmowanych przez młodych ludzi wobec starości i osób starszych. Jest to istotne ze względu na to, że będą żyć w otoczeniu coraz większej liczby osób starszych, ale też ze względu na to, że sposób postrzegania starości, będzie rzutował na kształt ich własnej starości.

Problem starości i starzenia się jest obszarem refleksji teoretycznej i badań wielu dyscyplin naukowych, takich jak biologia, medycyna, psychologia, socjologia, ekonomia, polityka społeczna, demografia, pedagogika. Pamiętać trzeba, że każda z nauk ma odmienne podejście do procesu starzenia i starości, co sprawia, że trudno jest sformułować ogólną definicję starzenia się i starości³.

Ze względu na to, że proces starzenia jest zróżnicowany, w literaturze gerontologicznej podkreślana jest konieczność ujmowania go nie tylko jako procesu biologicznego, ale jako nieuchronnego, uniwersalnego, długotrwałego, zróżnicowanego i wielowymiarowego. Ważnym aspektem jest także dostrzeżenie różnych czynników, od których jest zależny. Prócz czynnika ludzkiego występują także czynniki społeczne, ekonomiczne, biologiczne, psychologiczne, ekologiczne, historyczne i kulturowe⁴.

Pomimo braku ogólnej i wspólnej dla wszystkich nauk definicji starości wyróżnić można kilka jej znaczących cech. Przede wszystkim starość może dotknąć każdego z nas, dlatego jest zjawiskiem powszechnym. Dotyka ona społeczności, wsie, gminy, miasta, kraje, kontynenty, świat, tak więc jest zjawiskiem o wymiarze społecznym. Starość przeżywa określony człowiek doświadczając utraty sprawności, bólu, choroby, samotności, ale również szczęścia i spokoju wynikających z poczucia dobrze przeżytego czasu, zadowolenia ze swoich osiągnięć. Ma zatem wymiar jednostkowy. Gerontolodzy stwierdzają, że starość to najbardziej zróżnicowana faza życia, ponieważ zależy od okresu młodości i dorosłości, nie dając jednocześnie podporządkować się żadnym regułom⁵. Istotne pozostaje, że proces starzenia rozmieszczony jest w czasie, stąd starość jest wynikiem długotr-

³ D. Wojtczak, *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, „Praca socjalna” 2/2005, s. 16. ISSN 1642-6703.

⁴ A. Leszczyńska – Rejchert, *Zagadnienia starzenia się i starości w ujęciu Gerontologii i Pedagogiki społecznej*, w: *Obszary zainteresowań pedagogów społecznych. Księga poświęcona pamięci Wiesława Andrzeja Ciczekowskiego*, pr. zb. pod red. D. Zaworskiej – Nikoniuk, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego, Olsztyn 2002, s. 254. ISBN 978-83-7611-687-7.

⁵ O. Czerniawska, *Starość wczoraj, dziś i jutro*, w: *Ludzie starsi w trzecim tysiącleciu. Szanse – nadzieje – potrzeby*, pod red. W. Wnuka, Wyd. Uniwersytet Trzeciego Wieku w Uniwersytecie Wrocławskim, Wrocław 2002, s. 11. ISBN 83-04-04619-9.

wałych zmian zachodzących we wszystkich dziedzinach życia człowieka⁶.

Zarys problematyki starzenia się

Starość określana mianem trzeciego wieku lub późną dorosłością, stanowi końcową fazę życia człowieka, następującą po okresach młodości i dojrzałości⁷. Każdy okres w życiu człowieka ma swój początek, stosunkowo łatwo wskazać początek młodości i dorosłości, trudno jest wskazać początek starości, cechujący późną dorosłość⁸.

Powody dla których trudno wyznaczyć próg starości to między innymi: rozwój medycyny, polepszenie sanitarnych warunków życia, odpowiednie odżywianie, wiedza na temat czynników pozwalających zachować zdrowie. Okoliczności te przyczyniają się do wydłużenia ludzkiego życia, oraz przekroczenia kolejnej granicy starości⁹. Innym natomiast źródłem utrudniającym jednoznaczne ustalenie progu starości jest dyferencjalność procesu starzenia się, czyli zjawisko zróżnicowania tempa starzenia w zależności od rasy, klimatu, stylu życia, odżywiania¹⁰.

Naukowcy podzieleni są także na temat dolnej granicy starości. Na przestrzeni ostatnich 30 lat prac badawczych i naukowych dolną granicę starości wiązano z przedziałem wiekowym od 55 do 70 lat. Stąd też łatwo zauważyć, iż mają one charakter umowny¹¹.

Choć nie można ustalić w sposób jednoznaczny progu starości, można spojrzeć na nią w sposób komplementarny, poprzez powiązanie ze sobą zmian towarzyszących i charakteryzujących starość¹². Starość charakteryzują typowe dla niej zmiany biologiczne, psychiczne oraz społeczne, związane z pełnionymi rolami społecznymi¹³. O zjawisku starzenia mówimy, gdy wszystkie te zmiany są ze sobą sprzężone¹⁴. Trzeba też zauważyć, że starzenie organizmu zależne jest od wielu czynników, między innymi genetycznych i środowiskowych¹⁵.

⁶ Z. Szarota, *Gerontologia społeczna i oświatowa*, dz. cyt., s. 24.

⁷ A. Nowicka, *Starość jako faza życia człowieka*, w: *Wybrane problemy osób starszych*, pod red. A. Nowickiej, Wyd. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008, s. 17. ISBN 83-7308-646-3.

⁸ M. Straś - Romanowska, *Późna dorosłość. Wiek starzenia się*, w: *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia. T. 2*, pod red. B. Harwas - Napierały i J. Trempały, Wyd. PWN, Warszawa 2007, s. 264. ISBN 978-83-01-14151-6.

⁹ A. Głębocka, *Długowieczni i zadowoleni*, „Niebieska linia” 6/2006, s. 3. ISSN 1507-2916.

¹⁰ Z. Szarota, *Gerontologia społeczna i oświatowa*, dz. cyt., s. 23.

¹¹ E. Trafiałek, *Starzenie się i starość*, dz. cyt., s. 71.

¹² Tamże, s. 24.

¹³ B. Szatur - Jaworska, P. Błędowski, M. Dzięgielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, Wyd. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2006, s. 45. ISBN 83-89964-71-7.

¹⁴ E. Trafiałek, *Starzenie się i starość*, dz. cyt., s. 24.

¹⁵ Z. Szarota, *Gerontologia społeczna i oświatowa*, dz. cyt., s. 38.

Biologiczny wymiar starości nacechowany jest regresem związanym ze zmianami fizjologicznymi. W miarę upływu czasu komórki tracą zdolność do reprodukcji i stopniowo się degenerują. Skumulowanie zmian organicznych wiąże się z 60 rokiem życia i przynosi zauważalne efekty. Istotą zmian biologicznych w ujęciu fizjologicznym jest obniżanie zdolności do regeneracji i adaptacji oraz zmian funkcjonowania układu hormonalnego i nerwowego¹⁶.

Z medycznego punktu widzenia wyróżnia się dwa typy zmian. Pierwszym typem zmian jest obniżenie sprawności fizycznej, drugi to tak zwana „mnoga patologia”. Obniżenie sprawności fizycznej cechuje ograniczona zdolność do wysiłku, zwiększona męczliwość, ogólny spadek wigoru i aktywności. Przyczyną pojawiania się takich zmian fizjologicznych jest stopniowe obniżanie funkcji wszystkich narządów organizmu. W znacznej mierze spadek aktywności fizycznej wiąże się nie z samym procesem starzenia się, ale przede wszystkim z chorobami.

Termin „mnogiej patologii” odnosi się do występowania u tej samej osoby kilku dolegliwości naraz. Określając przyczynę tych zmian, jaką jest przewaga procesów katabolicznych nad metabolicznymi, medycyna wskazuje ich ograniczający wpływ na sprawność narządów ciała¹⁷.

Starość nie jest jednorodną fazą życia, ponieważ zmiany fizjologiczne następują stopniowo. Jej wczesny etap charakteryzuje się zmianami wyglądu zewnętrznego, takimi jak zmarszczki, utrata uzębienia, siwe włosy, a także zmianami funkcjonowania zmysłów, zwłaszcza wzroku i słuchu. Wraz z wiekiem nasilają się kłopoty ze zdrowiem, które zmierzają do niepełnosprawności¹⁸. Upływ czasu obniża wiele funkcji organizmu, niektóre jednak parametry biologiczne, takie jak temperatura ciała, równowaga kwasowo – zasadowa, stężenie elektrolitów w surowicy krwi, utrzymują się do późnej starości na dobrym poziomie¹⁹. Te parametry świadczące o stałości środowiska wewnętrznego – homeostazy, którą można utrzymać przez mechanizmy kompensacyjne²⁰. Nawet powolne procesy starzenia obniżają w sposób nieodwracalny i zaburzają równowagę biologiczną organizmu²¹.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ M. Straś - Romanowska, *Późna dorosłość. Wiek starzenia się*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, dz. cyt., s. 265-266.

¹⁸ B. Szatur - Jaworska, P. Błędowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, dz. cyt., s. 50.

¹⁹ D. Zawadzka, D. Misiak, *Starość jako ostatni etap życia człowieka*, „Edukacja Dorosłych” 3/2006, s. 25. ISSN 1507-6563.

²⁰ A. Zych, *Leksykon gerontologii*, Wyd. Impuls, Kraków 2007, s. 167. ISBN 978-83-7308-708-8.

²¹ D. Zawadzka, D. Misiak, *Starość jako ostatni etap*, dz. cyt., s. 25.

Na przestrzeni lat zmiany biologiczne zachodzące w organizmie oddziałują na funkcjonowanie psychiczne i społeczne człowieka²².

Na różnicowanie procesów starzenia się wskazują badania z zakresu gerontologii i psychiatrii, dostarczając jednocześnie informacji o występowaniu w późnej dorosłości zmian zarówno regresywnych, jak i progresywnych²³. Regres i rozwój współwystępuje w sferze psychologicznej²⁴, a także poznawczej i intelektualnej²⁵.

Zmiany osobowościowe pojawiające się w okresie starzenia najczęściej dzielone są na odznaczające się skłonnością do: konserwatyzmu, egocentryzmu, apodyktyczności, hipochondrii²⁶ lub akcentujące pojawianie się w późnej dorosłości zubożenia emocjonalne, osłabienie uczucia złości i ograniczenia zdolności twórczych²⁷. Są też badacze, którzy akcentują stabilność osobowości człowieka w ciągu życia lub, że wyróżnia się ona niejednorodnymi i różnokierunkowymi zmianami, stąd nie można określić typowych dla starości cech psychicznych²⁸. Zmiany w psychice, o których mowa, związane są z różnymi czynnikami, wśród których najważniejszymi są: opinia społeczna, smutek i pesymizm z samego faktu starzenia, doświadczenie życiowe²⁹.

Ludzie przeżywający starość muszą mierzyć się z efektem negatywnego postrzegania tego okresu życia przez społeczeństwo, a także naukowe tendencje przypisywania ludziom starym cech, świadczących o regresie. Należy zwrócić uwagę również na pozytywne aspekty zmian psychicznych, takich jak: retrospektywne myślenie, rozważa, dystans do otaczającego rzeczywistości³⁰. Dla osób starszych istotne jest jak odbierają własny proces starzenia, czyli jak starzeją się psychicznie, ponieważ od tego zależny jest jej przebieg³¹.

Okres starości charakteryzuje się istotnymi zmianami w stosunkach między jednostką a społeczeństwem³². Zachodzą one wraz z osłabieniem biologicznym i obniżeniem sprawności psychofizycznej. Zmiany te w życiu człowieka odnoszące się do pozycji społecznej, statusu mate-

²² M. Straś - Romanowska, *Późna dorosłość. Wiek starzenia się*, dz. cyt., s. 266.

²³ S. Pawlas-Czyż, *Przeciw ateizmowi. O potrzebie wzmacniania społecznej pozycji człowieka starego*, „Wychowanie na co dzień” 7/8/2008, s. 33. ISSN 0867-1073.

²⁴ M. Straś - Romanowska, *Późna dorosłość. Wiek starzenia się*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, dz. cyt., s. 270.

²⁵ A. Zych, M. Kaleta – Witusiak, *Geragogika specjalna – moralnym obowiązkiem naszych czasów*, w: *Wybrane problemy osób starszych*, dz. cyt., s. 30.

²⁶ E. Trafiałek, *Starzenie się i starość*, dz. cyt., s. 30.

²⁷ B. Szatur - Jaworska, P. Błędowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, Wyd. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2006, s. 52-53. ISBN 83-89964-71-6.

²⁸ Tamże s. 53.

²⁹ D. Zawadzka, D. Misiak, *Starość jako ostatni etap życia*, dz. cyt., s. 28.

³⁰ E. Trafiałek, *Starzenie się i starość*, dz. cyt., s. 31-32.

³¹ A. Zych, *Leksykon gerontologii*, dz. cyt., s. 168.

³² Z. Szarota, *Gerontologia społeczna i oświatowa*, s. 43.

rialnego, aktywności zawodowej i sytuacji rodzinnej mogą powodować stopniową alienację ze środowiska, w którym dotychczas przebywał³³. Po wycofaniu się z życia zawodowego spotyka się często z utratą autorytetu, nadmiarem wolnego czasu, co może prowadzić nawet do izolacji społecznej³⁴.

Społeczny proces starzenia się zwraca uwagę na realizowane przez seniora role społeczne: rodzinne, zawodowe, uczestnika grupy towarzyskiej, członka wspólnoty lokalnej i religijnej, obywatela oraz rolę użytkownika czasu wolnego³⁵.

Społeczne ujęcie starości ukazuje role społeczeństwa, które nastawione jest na młodość, rozwój, postęp, opłacalność. W ten sposób społeczeństwo spycha człowieka staroego na margines życia, odbierając szansę na samorealizację i aktywność. Okres starości wyznaczony jest przez zmiany biologiczne, które są naturalne i nieuniknione, a także, jak już zostało wspomniane, psychiczne i społeczne, które wyznacza środowisko i ludzie. Psychospołeczny wymiar starości warunkowany jest czynnikami wewnętrznymi: motywacją, mobilnością, oczekiwaniem, ale też jej wymiar wiąże się z czynnikami zewnętrznymi: warunki materialne, akceptacja otoczenia, trudności życiowe. Zaakcentować też trzeba ogromny wpływ niekorzystnego wizerunku starości w społeczeństwie na proces psychospołecznego starzenia się człowieka³⁶.

Niewystarczające zaspokajanie potrzeb psychicznych osób starszych powoduje powstawanie intensywnych braków w odniesieniu do bezpieczeństwa, przynależności, niezależności, uzależnienia, użyteczności, prestiżu³⁷. Wiek starzenia się to zadanie trudne i wymagające przeciężenia wielu kryzysów, dotyczące każdego człowieka.

Starość we współczesnym świecie

Bardziej niż choroby i dolegliwości ludziom starym przeszkadza negatywne nastawienie społeczeństwa, jego dezaprobatą i dyskwalifikacja w powszechnej mentalności³⁸.

Społeczeństwo starzeje się, na co wskazuje wzrost liczby osób w podeszłym wieku, który przyniosła druga połowa XX wieku, i w perspektywie najbliższych dwudziestu kilku lat ta tendencja nie ulegnie

³³ D. Wojtczak, *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, dz. cyt., s. 18-19.

³⁴ Z. Szarota, *Gerontologia społeczna i oświatowa*, dz. cyt., s. 43-44.

³⁵ B. Szatur - Jaworska, P. Błędowski, M. Dzięgielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, dz. cyt., s. 56.

³⁶ E. Trafiałek, *Starzenie się i starość*, dz. cyt., s. 33.

³⁷ B. Szatur - Jaworska, P. Błędowski, M. Dzięgielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, dz. cyt., s. 53-54.

³⁸ A. Pronzato, *Starość czasem nadziei*, Wyd. Salwator, Kraków 2005, s.30. ISBN 83-89289-87-3.

zmianie³⁹. Okres starości coraz częściej jest negowany, a w świadomości społecznej istnieje wiele negatywnych stereotypów myślowych o ludziach starszych⁴⁰. Wiek sędziwy nie jest już przedmiotem dumy i źródłem dodatkowej godności człowieka, a raczej powodem zawstyżenia i źródłem poczucia zagrożenia⁴¹.

Zdominowane przez wpływy kultury współczesnej przemiany cywilizacyjne i społeczne przyczyniły się do ukształtowania „nowoczesnej tożsamości człowieka”. Współczesny świat nie ma czasu na starość i starzenie się, ponieważ zdominowany przez mass media, kult sukcesu, przyjemności, dobrobytu, który wielbi młodość i witalność⁴². Hedonizm i konsumpcja mają wyższą wartość niż tradycyjne wartości kulturowe. Niejako obowiązkiem współczesnego człowieka staje się być młodym i pięknym. Atrakcyjność i uroda stały się wyznacznikiem wartości człowieka we współczesnym świecie.

Iluzja wiecznej młodości kreowana przez reklamę i media⁴³ prowadzi do przekonania, że akceptowani są ci seniorzy, którzy zachowują się jak młodzi ludzie i zwalczają oznaki starzenia za pomocą dostępnych środków. Wszechobecna w mediach młodość kreuje obraz pięknego i młodego, jako prezenterów telewizyjnych, bohaterów filmów, reklam i innych pojawiających się tam osób. Niestety osoby starsze prezentowane są jako osoby zależne, niedołążne, chore, niepotrzebne i marginalizowane. Świat mediów kreuje jednostronny i stereotypowy wizerunek starości, ośmieszając starość i przyczyniając się do umniejszenia jej wartości. Media ze swoim ogromnym wpływem na kształtowanie wizerunku osób starszych wpływają na odbiór ich przez społeczeństwo⁴⁴.

Taki sposób traktowania osób starszych wynika też ze stereotypów funkcjonujących w społeczeństwie, gdzie osoba starsza jest schorowana, niedołążna, bez możliwości pracy, a więc pozbawiona środków do utrzymania, wymagająca opieki i pielęgnacji. Przypisuje się im również osamotnienie, konserwatyzm, nietolerancję, wraz z cechami starości takimi jak: utrata sił seksualnych, bezużyteczność, bieda, obniżenie możliwości i osiągnięć⁴⁵.

³⁹ J. Deręgowska, *Współczesny człowiek wobec starości i nieuchronności przemijania*, w: *Edukacja do i w starości*, dz. cyt., s. 26.

⁴⁰ M. Liszka, *Edukacja do czy w starości? W którym wieku należy nabywać wiedzę do rozwiązywania zadań rozwojowych starości*, w: *Edukacja do i w starości*, dz. cyt., s. 127.

⁴¹ A. Zych, *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Wyd. Interart, Warszawa 1995, s. 12. ISBN 83-7164-168-0.

⁴² J. Deręgowska, *Współczesny człowiek wobec starości i nieuchronności przemijania*, w: *Edukacja do i w starości*, dz. cyt., s. 25.

⁴³ J. Surdykowski, *Starość*, „Znak” 3/2007, s. 143. ISSN 1232-7492.

⁴⁴ P. Gotfryd, *Seniorzy w mediach*, „Niebieska linia” 4/2008, s.23-24. ISSN 1507-2916.

⁴⁵ A. Zych, *Leksykon gerontologii*, dz. cyt., s. 169.

Trzeba jednak bardzo wyraźnie zaznaczyć, że poglądy przedstawione powyżej nie mają potwierdzenia w dotychczas zdobytej wiedzy o procesie starzenia się⁴⁶. Stereotypy, które towarzyszą starości skutkują tym, że oprócz powstawania nowych – coraz bardziej szkodliwych, starzejący się ludzie widzą siebie poprzez ich pryzmat i sposób w jaki traktowani są przez środowisko. Zaczynają akceptować fakt zepchnięcia ich na margines społeczny i ograniczają swoje potrzeby⁴⁷.

Współczesny stereotyp starości stanowi źródło specyficznych postaw i reakcji społecznych od negacji, przez obojętność do litości. Badania CBOP z 2007 wskazują, że co czwarty Polak przejawia wobec ludzi starych postawę dystansu, obojętności i niechęci⁴⁸. Nieprzychylnie postawy, dyskryminacja i negatywne nastawienie w stosunku do osób w podeszłym wieku, oparte na stereotypach i uprzedzeniach, związany jest z terminem ageizm.⁴⁹ Dotyczy on zarówno postaw i działań wobec seniorów, ale też instytucji społecznych, norm i ról przypisywanych ludziom ze względu na wiek⁵⁰. Lęk młodszych generacji przed własną starością i lęk przed śmiercią są źródłem ageizmu.

Starszemu człowiekowi trudno jest żyć w świecie, w którym nie darzy się starości szacunkiem, w którym media prezentują ludzi starych jako słabych, skostniałych, niepotrzebnych, a wszechobecność młodych i pięknych osób świadczy o tym, że starość nie jest godna uwagi. Czas kultu młodości starzejących ludzi spycha na margines życia społecznego i zawodowego, zamyka ich w instytucjach opiekuńczych, skazując na samotność⁵¹.

Spółeczeństwo traktuje ludzi w sędziwym wieku tak, jakby do świata żywych już nie należeli, z drugiej strony oczekują od nich mądrości, rozważy, sprawiedliwości. Zakazuje się im także pewnych zachowań, wykonywania zajęć, uczestniczenia w rozrywkach. Tymczasem ludzie starsi są jak każdy inny człowiek, posiadający wady i zalety, mający prawo do realizowani własnych pragnień i potrzeb⁵².

W XXI wiek wprowadza nas postawa traktująca człowieka starego jako spauperyzowanego, emeryta pozostającego na marginesie życia społecznego, nie nadążającego za zmianami współczesnego świata, do

⁴⁶ P. Kocimska, *Starość wyzwaniem dla współczesności*, „Niebieska linia” 5/2003, s. 7. ISSN 1507-2916.

⁴⁷ E. Trafiałek, *Starzenie się i starość*, dz. cyt., s. 74.

⁴⁸ Tenże, *Polska starość*, „Niebieska linia” 4/2008, s. 4. ISSN 1507-2916.

⁴⁹ M. Kilian, *Niepełnosprawni w społeczeństwie*, „Polityka społeczna” 11-12/2007, s. 16. ISSN 1640-1808.

⁵⁰ J. Trempała, L. Zając-Lamparska, *Postawy wobec osób starszych: różnice międzypokoleniowe*, „Przegląd Psychologiczny” 4/2007, s. 448. ISSN 0048-5675.

⁵¹ Z. Szarota, *Gerontologia społeczna i oświatowa*, dz. cyt., s. 7.

⁵² E. Trafiałek, *Starzenie się i starość*, dz. cyt., s. 75.

którego młode pokolenia odnoszą się z politowaniem, a nawet wrogością czy niechęcią⁵³.

Współczesny świat winien szukać sposobu na odkrycie ogromnego potencjału, jaki niesie ze sobą starość. Życiowe doświadczenia osób starszych pomagają nam patrzeć na ziemskie wydarzenia w sposób mądry, ponieważ oni dzięki doświadczeniom swego życia zyskali mądrość. Mają szczególne miejsce w wyrażaniu wspólnych ideałów i wartości, jako podstawy i reguły życia społecznego, ponieważ są strażnikami pamięci zbiorowej. Dzięki swej dojrzałości i doświadczeniu mogą udzielać cennych rad i pouczeń, których udzielają wraz ze zrozumieniem i wsparciem⁵⁴. Zwłaszcza młodym ludziom potrzebne są takie cechy ludzi w podeszłym wieku jak cierpliwość, spokój i wyrozumiałość.

Postawa

Przez całe życie kształtowane są nasze postawy, na które ma wpływ rodzina, ważne dla nas osoby, znajomi i przyjaciele. Na nasze postawy oddziałują również telewizja, przeczytane książki i filmy⁵⁵. Ważne są postawy przyjmowane przez otoczenie wobec ludzi starszych, ponieważ są podstawą tworzenia własnego obrazu starości i stosunku do ludzi w podeszłym wieku⁵⁶. Istotnym jest przedstawienie sposobu myślenia młodzieży o starości i starym człowieku.

Przedstawiciele wielu dyscyplin naukowych podejmują próby ustalenia definicji postawy, jednak ich różnorodność jest źródłem trudności w jej sformułowaniu⁵⁷. W literaturze dotyczącej problematyki postaw pojawiły się zdania autorów wskazujących na złożoność zjawiska z wielu komponentów i aspektów. Takie stanowisko prezentowali między innymi: M. B. Smith, D. Katz, E. Stotland. W Polsce natomiast T. Mądrzycki, S. Mika, S. Nowak⁵⁸.

⁵³ J. Nowicki, *Historyczne uwarunkowania postrzegania roli człowieka starego w społeczeństwie*, w: *Wybrane problemy osób starszych*, dz. cyt., s. 53.

⁵⁴ Jan Paweł II, *List Ojca Świętego do moich Braci i Sióstr - ludzi w podeszłym wieku*, nr 10. ISBN 83-7014-362-8; M. Duda, *Rola osoby starszej w rodzinie. Wybrane zagadnienie*, w: G. Makiełło – Jarży (red.), *W poszukiwaniu jakości życia współczesnej rodziny*, Wyd. Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza – Modrzewskiego. Kraków 2009, ISBN: 978-83-7571-067-0.

⁵⁵ G. Böhner, M. Wanke, *Postawa i zmiana postaw*, Wyd. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004, s. 85-101. ISBN 83 -7134-132-6.

⁵⁶ M. Kuchcińska, *Postrzeganie ludzi starych przez dzieci i młodzież*, w: *Spółczesność, demokracja, edukacja. Nowe wyzwania w pracy socjalnej*, pod red. K. Marzec – Holka, Wyd. Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2000, s. 377. ISBN 83-7308-646-3.

⁵⁷ Z. Chlewiński, *Postawy a cechy osobowości*, Wyd. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1987, s. 11. ISBN 83-86696-09-5.

⁵⁸ M. Marody, *Sens teoretyczny, a sens empiryczny pojęcia postawy*, Wyd. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976, s. 14-15. ISBN 83-85512-89-6.

Wielu badaczy zajmujących się problematyką postaw pisze o potrójnych komponentach: afektywnym, poznawczym i behawioralnym. Pierwszy wyraża się w postaci zwerbalizowanych ocen lub dodatnich czy ujemnych emocji związanych z obiektem postawy. Komponent poznawczy związany jest z pewnymi przekonaniem i wiedzą o obiekcie postawy. Komponent behawioralny, to zespół dyspozycji sprawiający, że zachowujemy się w pewien określony sposób w stosunku do przedmiotu postawy. Warto podkreślić, że wymienione komponenty są ze sobą powiązane i uwarunkowane. Pomimo to należy zaznaczyć, że postawa może cechować się sprzecznością⁵⁹.

Istnieje polemika między badaczami w odniesieniu do teoretycznego uściślenia pojęcia postawy. Jedni badacze uznają, że postawa jest trwałym pojęciem, istniejącym w pamięci i wydobywanym w momencie zetknięcia się z obiektem postawy, inni natomiast są zdania, że postawy tworzą się w czasie, gdy istnieje potrzeba oceny wartościującej⁶⁰.

Ludzkie oceny i postawy są różnorodne, a mogą być różne u tych samych osób, co może wynikać z określonego czasu bądź sytuacji, w której człowiek się znajduje. Źródeł powstania postaw w jakimś stopniu upatrywać można we wrodzonych dyspozycjach. Ważnym jest, że w kształtowaniu postaw istotną rolę odgrywają oddziaływania zewnętrzne⁶¹.

Wielokrotnie i przez różnych naukowców były przeprowadzane badania dotyczące postaw ludzi młodych względem osób starszych. Badania takie były przeprowadzane również na gruncie polskim.

Badania przeprowadzone przez J. Rembowskiego wskazały postawy pozytywne względem osób starszych u 43,8 % respondentów, postawę obojętną u 40 %, a u 16,2 % postawę negatywną. Wypowiadający się pozytywnie o ludziach starszych podkreślili ich dojrzałość społeczną, odporność na stres, wytrwałość w działaniu, stałość uczuciową, praktyczność w życiu, realność, umiejętność myślenia, wyrozumiałość i tolerancję. W negatywnych wypowiedziach wskazano na wrogi, podejrzliwy i mściwy stosunek do ludzi młodych. Badani wymienili także takie cechy ludzi starych, jak: brak wyrozumiałości, zmienność nastrojów, zazdrość, pesymizm i skłonność do depresji⁶².

Inne badania przeprowadzone przez Z. Szarotę miały na celu odpowiedzieć na pytanie nie tylko jakie postawy wobec starości prezentują studenci, ale w jakim stopniu podlegają te postawy zmianom po zdobyciu wiedzy z zakresu gerontologii. Badania przeprowadzone były

⁵⁹ Tamże, s. 17-22.

⁶⁰ G. Böhner, M. Wanke, *Postawa i zmiana postaw*, dz. cyt. s. 18.

⁶¹ Tamże, s. 90.

⁶² J. Rembowski, *Psychologiczne problemy starzenia się człowieka*, Wyd. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Poznań 1984, s. 97. ISBN 83-01-04901-4.

dwukrotnie, najpierw w latach 1995-1996, następnie w grudniu 2000 i styczniu 2001 r., w celu sprawdzenia czy zdobycie wiedzy gerontologicznej miało wpływ na polepszenie obrazu starości wśród studentów. Autorka wysunęła wnioszek, że na podniesienie poziomu postaw przychylnych starości miało wpływ wprowadzenie treści gerontologicznych do programu kształcenia studentów.

Wśród cech, które kojarzyły się studentom ze starością pojawiły się takie jak: wiedza, powaga, wewnętrzny spokój, ciepło, miłość, ale także dostojność, piękno, siła, majestatyczność, trwanie, długowieczność, bezpieczeństwo, wyjątkowość, doświadczenie, mądrość, tajemniczość i stateczność⁶³.

Badania przyniosły również wyobrażenia studentów o starości związane z pozytywnymi cechami charakteru osób starszych, wśród nich znalazły się opiekuńczość, życzliwość, mądrość. W odniesieniu do stylu życia pojawiły się określenia: wolny czas, bieda, emerytura. W testach pojawiały się także cechy dotyczące chorób, poczucia zależności, wyglądu zewnętrznego, wiary. W końcu też negatywne cechy charakteru: drażliwość, upór, śmierć⁶⁴.

W podsumowaniu badań, Z. Szarota stwierdziła, że respondenci przejawiają przychylną postawę do problemów starości. Autorka podkreśla znaczenie „wspólnego mieszkania ze starszym człowiekiem, ponieważ jego obraz staje się mniej negatywny”⁶⁵. Kolejne badanie Z. Szaroty miało na celu wskazanie podobieństw bądź różnic między pokoleniem młodych ludzi, a osobami w podeszłym wieku, w sposobie myślenia o starości i seniorach. Badaniem objęci byli studenci socjologii i pedagogiki, w wieku 20-26 lat. Wypowiedzi osób młodych odnoszące się do seniorów, ze względu na bliski i osobisty kontakt z osobami starszymi, miały charakter zindywidualizowany, nacechowany pozytywnym ładunkiem emocjonalnym. Studenci prawidłowo wskazywali potrzeby ludzi starszych. Respondenci podobnie jak seniorzy wśród negatywnych cech osób starszych wskazali: marudzenie, narzekanie, zrzęczenie. Obie grupy - badani studenci i seniorzy, przyjmują negatywną postawę wobec swojej starości, ponieważ przejawia się ona przez odczuwanie lęku, obaw związanych z myśleniem o starości, a także pragnieniem wyparcia myśli o starości⁶⁶.

To jak wygląda starość człowieka nie tylko zależy od niego samego. Na pomyślny lub nie pomyślny przebieg tej fazy życia będą miały wpływ różne czynniki, między innymi biologiczne, społeczne, psychologiczne, ekonomiczne i kulturowe. W adaptacji do zmian wyni-

⁶³ Z. Szarota, *Gerontologia społeczna i oświatowa*, dz. cyt., s. 51-56.

⁶⁴ Tamże, s. 57.

⁶⁵ Tamże, s. 57-58.

⁶⁶ Tamże, s. 111-112.

kających z procesu starzenia się odgrywa rolę sam człowiek, ale w dużej mierze wpływ ma środowisko. O kształcie naszej starości w ostateczności decydować będzie: wsparcie rodziny, instytucji, obraz człowieka starego w mediach, nastawienie społeczeństwa. Ważnym staje się poznanie postaw młodych wobec starości i seniorów, ponieważ wskazywać będzie kierunek działań, które umożliwią przygotowanie młodszych generacji do starości oraz budowania pozytywnych postaw wobec osób starszych i starości⁶⁷.

Warto też przypomnieć, że Jan Paweł II w swoim nauczaniu podkreślał prawdę, o której pisał już Ciceron: łatwiej znosić starość, komuś, kto jest szanowany i kochany przez młodych. Zachęcał też do uświadamienia cech prawdziwie ludzkiej cywilizacji, którymi są „szacunek i miłość do osób starych, które pomimo słabnących sił są nadal żywą częścią społeczeństwa”⁶⁸.

W Polsce i Europie obserwuje się zjawisko wzrostu liczby i proporcji osób starszych wśród ogółu populacji zwane „procesem starzenia się”⁶⁹. W związku z tym zjawiskiem ważnymi stają się postawy, zwłaszcza ludzi młodych, przyjmowane wobec ludzi starszych i okresu starości. Jest to istotne także dla przeżywania starości osób aktualnie młodych, ponieważ postrzeganie starości, kształtuje odniesienie do przeżywania kiedyś ich własnej starości. Jeśli w danym momencie młody człowiek ma niekorzystny wizerunek własnej starości, to każdy okres przez niego przeżywany będzie wypełniony desperacją i rozpaczą. Opinia młodych ma również wpływ na same osoby starsze, gdyż od niej zależy ich lepsze przeżywanie tej fazy życia.

Rosnąca vitalność starszego pokolenia oraz liczne wyniki badań nad późną dorosłością ukazują nowe możliwości rozwoju tego okresu życia. W związku z tym, mogą przyczynić się do odejścia od tradycyjnego wizerunku starości i starzenia się. Staje się też interesującym czy zmiana pozycji człowieka starego uwidacznia się w postawach młodzieży akademickiej wobec seniorów i procesu starzenia?

Postawy młodzieży akademickiej wobec starości i osób przeżywających starość

Wiedza i przekonanie są istotnym elementem każdej postawy. Starość najczęściej kojarzy się młodym ludziom z pogarszającym się stanem zdrowia, chorobami, bólem, cierpieniem, wizytami u lekarzy, osłabie-

⁶⁷ S. Pawlas-Czyż, *Przeciw ateizmowi. O potrzebie wzmacniania społecznej pozycji człowieka starego*, „Wychowanie na co dzień” 7/8/2008, s. 35-36. ISSN 1507- 7187.

⁶⁸ Jan Paweł II, List Ojca Świętego do moich Braci i Sióstr, dz. cyt., nr 12.

⁶⁹ H. Worach-Kardas, *Starość jako wyzwanie i kwestia społeczna – nowy wymiar na progu XXI wieku*, w: *Działanie społeczne w pracy socjalnej na progu XXI w.*, pod red. E. Kartowicz, A. Olubiński, Wyd. Edukacyjne Akapit, Toruń 2003, s. 401. ISBN 83-89163-04-7.

niem, brakiem sprawności. Starość ze względu na styl życia wiąże się ze spokojem, odpoczynkiem, dużą ilością czasu wolnego, emeryturą. Pozytywne skojarzenia osób młodych dotyczące starości łączą się z mądrością, życzliwością, ciepłem, a także ze spacerami, realizacją marzeń, czasem spędzanym z bliskimi, radosnym życiem. Niektórzy młodzi ludzie kojarzą starość również z negatywnymi cechami: izolacją, brakiem aktywności. Negatywne myśli przywoływane są także przez samotność, niedomaganie, niedołęstwo, bezbronność, DPS, potrzebę pomocy, brak samodzielności.

Większość studentów uważa, że starzy ludzie są słabi i wątli, nie mają życia seksualnego, wymagają stałej pomocy i pielęgnacji, doznają uszkodzenia wzroku, jako naturalnej konsekwencji procesu starzenia, oraz utraty pamięci, co nie pozwala na dalszą edukację. Studenci uważają też, że ludzie w podeszłym wieku nie tracą umiejętności rozwiązywania problemów, żyją teraźniejszością, snują plany na przyszłość.

Zgoda na niektóre z tych wypowiedzi świadczy o tym, że wśród studentów utrzymuje się wiele stereotypów myślowych o starości i osobach starszych.

Studenci zwracają uwagę na istotne problemy, z którymi borykają się starsi ludzie, czyli problemy zdrowotne i finansowe. Ważnym dla osób starszych problemem jest osamotnienie. Często nie zwraca się uwagi na wiele innych problemów, takich jak: przejście na emeryturę, wdowieństwo, brak poczucia przydatności, bycie autorytetem, opuszczanie domu przez dzieci, zmiany miejsca zamieszkania, poczucie upływającego czasu, a także perspektywa śmierci.

Odnosząc się do form spędzania wolnego czasu przez starsze osoby młodzież akademicka wymienia te, które dotyczą rodziny, czynności domowych, zainteresowań, biernego i aktywnego spędzania czasu, kontaktów towarzyskich i innych form aktywności. Wśród form spędzania czasu wolnego najczęściej wymieniane są oglądanie TV, czytanie książek i prasy, słuchanie radia, siedzenie na ławce w parku, patrzenie przez okno, odpoczynek. W kategorii aktywnego odpoczynku pojawiają się takie formy aktywności jak: jazda na rowerze, spacerowanie, wycieczki. Zdaniem studentów starsze osoby w czasie wolnym realizują swoje zainteresowania, tak więc grają w szachy, karty, rozwiązują krzyżówki, haftują, robią na drutach, majsterkują⁷⁰. Rzadko wśród form spędzania wolnego czasu pojawiają się takie jak: kontakty towarzyskie, czynności domowe – sprzątanie, zakupy, gotowanie, czas spędzany z rodziną.

⁷⁰ M. Duda, *Wybrane formy aktywności osób starszych*, w: T. Jelonek (red.), *Rodzina wobec współczesnych zagrożeń*, Wyd. Św. Stanisława BM, Kraków 2009, s. 73 – 83, ISBN 978 – 83 – 7422 – 265 – 5.

Okazuje się jednak, że w grupie seniorów znajdują się osoby niezwykle aktywne, które odnajdują swoje miejsce na tym etapie życia. Działają w różnorodnych stowarzyszeniach służących nie tylko im, ale i innym grupom wiekowym, rozwijają swoje pasje i odłożone wcześniej zainteresowania, rozwijają się intelektualnie uczestnicząc w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku, podtrzymują kulturę ludową, a często podejmują indywidualne działania, wypełniające ich życie⁷¹. Studenci nie mają wiedzy na temat tej części życia seniorów, zwłaszcza ci, którzy w najbliższym otoczeniu nie mają osób starszych lub nim się nie interesują.

Młodzi ludzie zauważają osoby starsze, które korzystają z czynnego spędzania wolnego czasu, co jest bardzo pozytywnym znakiem. Trzeba tu zauważyć także, że aktywność jest ogromnie ważna dla kondycji psychofizycznej człowieka oraz dla jego zadowolenia ze statusu społecznego, bowiem „dla każdego człowieka, a dla starszego szczególnie i niezależnie od tego, w czym się ona przejawia, zawsze tę kondycję polepsza”⁷².

Duża grupa studentów zwraca uwagę na bierny wypoczynek seniorów związany z oglądaniem TV, słuchaniem radia, czy odpoczynkiem w fotelu. Stereotypowe myślenie wskazuje na plotkowanie, słuchanie Radia Maryja, oglądanie seriali.

Studenci nie zauważają kontaktów towarzyskich seniorów. Niestety jest to jeden z najbardziej widocznych znaków psychospołecznego starzenia się czyli systematyczne zmniejszanie zakresu interakcji międzyludzkich, ograniczanie bądź przerywanie aktywności zawodowej, osłabienie lub całkowity zanik kontaktów towarzyskich, wycofanie się z uczestnictwa w życiu społeczeństwa. Zjawiska te powodują koncentrację na problemach własnych człowieka starego, który staje się bardziej egocentryczny⁷³, choć nie jest to regułą.

Nasuwać się wnioski, że nie istnieje wzorzec starości, bowiem pomiędzy ludźmi starymi występują ogromne różnice indywidualne. Są one spowodowane odmiennymi doświadczeniami, innym rozwojem zadatków genetycznych, indywidualnymi sposobami realizacji własnych planów życiowych strategii adaptacyjnych. Szczególnie istotna dla ludzi starszych jest potrzeba bezpieczeństwa i utrzymania dotychczasowej pozycji. Niezmiernie ważne dla dobrej adaptacji do starości jest zachowanie

⁷¹ E. Trafiałek, *Życie na emeryturze w warunkach polskich przemian systemowych*, Kielce 1998, s. 129. ISBN 83-7133-081-2.

⁷² E. Trafiałek, *Życie na emeryturze w warunkach polskich*, dz. cyt., s. 126.

⁷³ M. Hebanowski, J. Kliszcz, B. Trzecia, *Poradnik komunikowania się lekarza z pacjentem*, dz. cyt., s. 8.

wanie „poczucia ciągłości i identyczności”, bez względu na zmiany fizjologiczne, społeczne i psychiczne⁷⁴.

Przy spotkaniu z osobą starszą duża część studentów chce okazać pomoc oraz szacunek. Widząc osobę starszą myślą o tym, że posiada ona mądrość życiową i doświadczenie. Pojawiają się jednak negatywne skojarzenia, które biorą się z lęku, obawy i niepokoju o własną starość. Młodzi ludzie boją się utraty sprawności, zmian w wyglądzie. Takim skojarzeniom towarzyszy też żal, litość, współczucie, z powodu tego, co ludzie starzy już utracili.

Każdy człowiek chciałby pozostać na starość energicznym, sprawnym fizycznie i interesować się otaczającym światem. Oznacza to nie tylko posiadanie określonych zainteresowań, ale także dotrzymanie kroku zmianom zachodzącym we własnej rodzinie, kręgu przyjaciół i w lokalnej społeczności. Zainteresowanie innymi ludźmi w różnym wieku, praca, rekreacja, ćwiczenia fizyczne, zgłębianie nowych idei, śledzenie wydarzeń lokalnych, krajowych i międzynarodowych oraz reagowania na nie, wszystko to może działać korzystnie na kondycję fizyczną i psychiczną, a jednocześnie poszerzać kontakty społeczne ludzi w podeszłym wieku⁷⁵.

Zwracając uwagę na komponent emocjonalny, który stanowią emocje, uczucia, a także zwerbalizowane opinie odnośnie postawy, najczęściej studenci przypisują osobom starszym upartość, mądrość, dobroć, ale i słabość, życzliwość i konserwatyzm, uczuciowość, wyrozumiałość. Pojawiają się też opinie dotyczące postaw egocentrycznych, nietolerancji, hipochondrii, ale i nieporadności.

Studenci nie mieszkający z osobą starszą nie są obojętni w stosunku do osób starszych. Zdecydowana część studentów odczuwa pozytywne uczucia w stosunku do osób starszych. Młodzi ludzie szanują osoby starsze i wykazują chęć troski o nie. Zauważa się też grupę współczujących staremu człowiekowi, co z pewnością wynika z lęków i obaw.

We współczesnym świecie naukowo – technicznym, skomputeryzowanym, odhumanizowanym obowiązuje zasada użyteczności. Oznacza to, że człowiek jest pożądanym, dopóki może sam coś od siebie dać. Taka zasada obowiązuje teraz wszędzie. Odnosi się ona też niestety do ludzi w podeszłym wieku, którzy nie nadążają za tempem życia, nie mają siły, aby sprostać różnego rodzaju obowiązkom i zadaniom, jakie narzuca życie⁷⁶.

Pozytywnym jest, że młodzi ludzie potrafią dostrzec, że starsi ludzie mają doświadczenie oraz mądrość życiową, potrafią wysłuchać dora-

⁷⁴ A. Kępiński, *Poznanie chorego*, Warszawa 1989, s. 126. ISBN 83-200-1446-8.

⁷⁵ M. Mrugańska, *Nie terapia a zwyczajna szansa*, „Pielęgniarka i położna”, 11/1994, Warszawa 1994, s. 8. ISSN 1425-6789.

⁷⁶ A. Kępiński, *Poznanie chorego*, dz. cyt., s. 27.

dzić, są ciekawymi rozmówcami. Chętnie spędzają czas w obecności osoby starszej, ponieważ są miłe, życzliwe, troskliwe, ciepłe, otwarte, uprzejme, optymistyczne, wdzięczne za okazaną pomoc. Młodzież akademicka dostrzega potencjał jaki tkwi w starości, a z którego może czerpać. Zauważa jak wiele mogą nauczyć się od seniorów.

Większość studentów deklaruje częstą pomoc osobom starszym, ale i spora grupa udziela tej pomocy sporadycznie lub wcale. Być może wynika to z faktu rzadkiego kontaktu z osobami starszymi.

Daje się zauważyć, że studenci nie mają dostatecznej wiedzy o procesach starzenia i ludziach starszych. Stereotypy obecne w myśleniu o ludziach starych, uznają ich za wątłych, słabych, nie żyjących terazniejszością, nie snujących planów na przyszłość, wymagających pomocy i pielęgnacji. Postrzeganie samego okresu starości wyłania się w negatywnym świetle. Starość kojarzy się z problemami zdrowotnymi, samotnością, zależnością od innych osób, niedołęstwem, spadkiem sił vitalnych. Dopiero później pojawiają się skojarzenia dotyczące odpoczynku, przebywania z rodziną i bliskimi, oraz realizowaniem niespełnionych marzeń.

Z reguły studenci własną starość postrzegają pozytywnie. Pragną wypełnić ją podróżowaniem, radością z życia, realizacją marzeń, spędzaniem czasu z rodziną. Zaznaczają jednak, że nie chcą być na starość samotni, niesprawni, chorzy i zależni od innych, zdarza się, że odpychają lub unikają myśli o swojej starości, co wiąże się z lękiem przed nią. Młodzież akademicka w większości ma stosunek pozytywny do seniorów, tak więc w dużej mierze nastawieni są oni na wsparcie dla nich.

Aktywne wspieranie tych ludzi polega na tworzeniu i umacnianiu więzi rodzinnych, organizowaniu pomocy sąsiedzkiej i wolontariatu, korzystnych warunków mieszkaniowych, trosce o zdrowie, otwarciu przestrzeni dla aktywności społecznej i realizacji celów osobistych.

Źródła badawcze wskazują na fakt negatywnej postawy młodzieży akademickiej wobec starości uogólnionej. Studenci wiążą ją z chorobą, bólem, niedołęstwem, wizytami u lekarzy, upadkiem sił fizycznych, zewnętrznymi procesami starzenia, samotnością, zależnością od innych, problemami finansowymi. Nie wszyscy jednak starzy ludzie mogą być postrzegani według tej opinii. Jeśli młodzież akademicka patrzy na starość z tej perspektywy, będzie w nich narastał lęk i obawa, które nie mają uzasadnienia w rzeczywistości, co wskazuje obecny stan wiedzy o procesach starzenia. Opinia taka wpływa również niekorzystnie na seniorów, a co więcej jest dla nich krzywdząca.

Patrzyenie z lękiem na starość przede wszystkim wynika z braku odpowiedniej edukacji⁷⁷. Ze względu na zbyt małe zainteresowanie prob-

⁷⁷ M. Liszka, *Edukacja do czy w starości? W którym wieku należy nabywać wiedzę do rozwiązywania zadań rozwojowych starości*, w: *Edukacja do i w starości*, dz. cyt., s. 127.

lemem i brak rzetelnego przedstawienia tego procesu w programach edukacyjnych, młodzi ludzie nie są przygotowani i wyposażeni w wiedzę, która pomogłaby im nie tylko w zrozumieniu seniorów, ale także w budowaniu własnej, przemyślanej oraz krytycznej postawy wobec utartych przekonań o starości⁷⁸.

Należy zadbać o zdobycie odpowiedniej wiedzy o procesie starzenia, o wadach i zaletach wieku senioralnego. Trzeba też zwrócić uwagę na wspólnotę rodzinną, która jako pierwsza winna uczyć postaw pozytywnych wobec starości. Wiedza ta powinna być przekazywana poprzez szeroko rozumianą integrację międzypokoleniową, dzięki której młodzi ludzie będą się oswajać ze starością i niwelować wiele lęków związanych z procesami przemijania. Należy wykorzystać potencjał, którym obdarzeni są młodzi ludzie, aby przełamać bariery między młodością a starością.

Proces przygotowania do starości należy rozpocząć od najmłodszych lat, aby uświadomić naturalność i akceptowalność zmian zachodzących w okresie starości i w pełni wykorzystać jego zalety. Nie jest złem to, że następuje starość. Jest to powołanie, na które trzeba odpowiedzieć⁷⁹. Takiego myślenia należy uczyć młodych ludzi, aby zobaczyli starość w pozytywnym świetle. Pozytywne nastawienie do finalnego okresu życia jest wynikiem mądrej i dojrzałej sumy doświadczeń, które człowiek gromadzi przez całe życie i stanowi efekt przygotowań do procesu starzenia.

Bibliografia

- Böhner G., Wanke M., *Postawa i zmiana postaw*, Wyd. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004. ISBN 83 -7134-132-6.
- Chlewiński Z., *Postawy a cechy osobowości*, Wyd. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1987. ISBN 83-86696-09-5.
- Czerniawska O., *Starość wczoraj, dziś i jutro*, w: *Ludzie starsi w trzecim tysiącleciu. Szanse – nadzieje – potrzeby*, pod red. W. Wnuka, Wyd. Uniwersytet Trzeciego Wieku w Uniwersytecie Wrocławskim, Wrocław 2002. ISBN 83-04-04619-9.
- Duda M., *Rola osoby starszej w rodzinie. Wybrane zagadnienie*, w: G. Makiello – Jarzy (red.), *W poszukiwaniu jakości życia współczesnej rodziny*, Wyd. Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza – Modrzewskiego. Kraków 2009. ISBN: 978-83-7571-067-0.

⁷⁸ S. Pawlas-Czyż, *Przeciw ateizmowi*, dz. cyt., s. 35.

⁷⁹ M. Liszka, *Edukacja do czy w starości? W którym wieku należy nabywać wiedzę do rozwiązywania zadań rozwojowych starości*, w: *Edukacja do i w starości*, dz. cyt., s. 129.

- Duda M., *Wybrane formy aktywności osób starszych*, w: T. Jelonek (red.), *Rodzina wobec współczesnych zagrożeń.*, Wyd. Św. Stanisława BM, Kraków 2009. ISBN 978 – 83 – 7422 – 265 – 5.
- Głębocka A., *Długowieczni i zadowoleni*, „Niebieska linia” 6/2006. ISSN 1507-2916.
- Gotfryd P., *Seniorzy w mediach*, „Niebieska linia” 4/2008. ISSN 1507-2916.
- Jan Paweł II, *List Ojca Świętego do moich Braci i Sióstr - ludzi w podsztych wieku*, nr 10. ISBN 83-7014-362-8.
- Kępiński A., *Poznanie chorego*, Warszawa 1989. ISBN 83-200-1446-8.
- Kilian M., *Niepełnosprawni w społeczeństwie*, „Polityka społeczna” 11-12/2007. ISSN 1640-1808.
- Kocimska P., *Polska starość*, „Niebieska linia” 4/2008. ISSN 1507-2916.
- Kocimska P., *Starość wyzwaniem dla współczesności*, „Niebieska linia” 5/2003. ISSN 1507-2916.
- Kuchcińska M., *Postrzeganie ludzi starych przez dzieci i młodzież*, w: *Spółczeństwo, demokracja, edukacja. Nowe wyzwania w pracy społecznej*, pod red. K. Marzec – Holka, Wyd. Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2000. ISBN 83-7308-646-3.
- Leszczyńska – Rejchert A., *Zagadnienia starzenia się i starości w ujęciu Gerontologii i Pedagogiki społecznej*, w: *Obszary zainteresowań pedagogów społecznych. Księga poświęcona pamięci Wiesława Andrzeja Ciczkowskiego*, pr. zb. pod red. D. Zaworskiej – Nikoniuk, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego, Olsztyn 2002. ISBN 978-83-7611-687-7.
- Marody M., *Sens teoretyczny, a sens empiryczny pojęcia postawy*, Wyd. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976. ISBN 83-85512-89-6.
- Mrugańska M., *Nie terapia a zwyczajna szansa*, „Pielęgniarka i położna”, 11/1994, Warszawa 1994. ISSN 1425-6789.
- Nowicka A., *Starość jako faza życia człowieka*, w: *Wybrane problemy osób starszych*, pod red. A. Nowickiej, Wyd. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008. ISBN 83-7308-646-3.
- Pawlas-Czyż S., *Przeciw ateizmowi. O potrzebie wzmacniania społecznej pozycji człowieka starego*, „Wychowanie na co dzień” 7/8/2008. ISSN 0867-1073.
- Pawlas-Czyż S., *Przeciw ateizmowi. O potrzebie wzmacniania społecznej pozycji człowieka starego*, „Wychowanie na co dzień” 7/8/2008. ISSN 1507- 7187.
- Pronzato A., *Starość czasem nadziei*, Wyd. Salwator, Kraków 2005. ISBN 83-89289-87-3.
- Rembowski J., *Psychologiczne problemy starzenia się człowieka*, Wyd. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Poznań 1984. ISBN 83-01-04901-4.

- Straś - Romanowska M., *Późna dorosłość. Wiek starzenia się*, w: *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia. T. 2*, pod red. B. Harwas – Napierały i J. Trempały, Wyd. PWN, Warszawa 2007. ISBN 978-83-01-14151-6.
- Surdykowski J., *Starość*, „Znak” 3/2007. ISSN 1232-7492.
- Szarota Z., *Gerontologia społeczna i oświatowa. Zarys problematyki*, Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004. ISBN 83-7271-301-4.
- Szatur - Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M., *Podstawy gerontologii społecznej*, Wyd. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2006. ISBN 83-89964-71-7.
- Szatur - Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M., *Podstawy gerontologii społecznej*, Wyd. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2006. ISBN 83-89964-71-6.
- Trafiałek E., *Starzenie się i starość. Wybór tekstów z gerontologii społecznej*, Wyd. Wszechnica Świętokrzyska, Kielce 2006. ISBN 83-7204-174-1.
- Trafiałek E., *Życie na emeryturze w warunkach polskich przemian systemowych*, Kielce 1998. ISBN 83-7133-081-2.
- Trempała J., Zając-Lamparska L., *Postawy wobec osób starszych: różnice międzypokoleniowe*, „Przegląd Psychologiczny” 4/2007. ISSN 0048-5675.
- Wojtczak D., *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, „Praca socjalna” 2/2005. ISSN 1642-6703.
- Worach-Kardas H., *Starość jako wyzwanie i kwestia społeczna – nowy wymiar na progu XXI wieku*, w: *Działanie społeczne w pracy socjalnej na progu XXI w.*, pod red. E. Kartowicz, A. Olubiński, Wyd. Edukacyjne Akapit, Toruń 2003. ISBN 83-89163-04-7.
- Zawadzka D., Misiak D., *Starość jako ostatni etap życia człowieka*, „Edukacja Dorosłych” 3/2006. ISSN 1507-6563.
- Zych A., *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Wyd. Interart, Warszawa 1995, s. 12. ISBN 83-7164-168-0.
- Zych A., *Leksykon gerontologii*, Wyd. Impuls, Kraków 2007. ISBN 978-83-7308-708-8.

Základné aspekty vnímania ľudských práv a slobôd v právnom poriadku Slovenskej republiky (ústavnoprávna koncepcia)

ALENA KRUNKOVÁ

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Fakulta verejnej správy

Abstract: *Fundamental rights and freedoms constitute the essential issue of the law, excluding Slovak Republic. The nature of their current approach is based on traditional values, reflecting the link state and its personnel substrate - all individuals living within its territory. The paper analyzes the fundamental rights and freedoms in legal terms, Getting on the particular to the general specify their brief on developments in Slovakia since 1989 to their present form. It attempts to pojnologicky we will identify and categorize groups of Fundamental Rights and Freedoms, as determined by the Slovak Constitution, which establishes the basic framework of a list of fundamental rights and freedoms in the Slovak Republic. At the same time shows an bottlenecks associated with the constitutional concept of matter being examined.*

Keywords:

Fundamental rights and freedoms, the Constitution of the Slovak Republic, a group of fundamental rights, fundamental rights bodies, guarantees fundamental rights, political rights, citizens of the Slovak Republic

Úvod

Problematiku základných práv a slobôd môžeme vnímať na jednej strane ako problematiku s bohatou tradíciou, no na strane druhej nepochybne ako problematiku vysoko aktuálnu. Potvrdením tejto premisy je iste skutočnosť, že uvedená tematika je častým predmetom spracovávania vedeckých, odborných, či populistických diel, stáva sa podnetom k rôznym diskusiám na rozmanitých fórach národného, aj medzinárodného významu. Rozprúdené polemiky často krát poukazujú na rozdiel-

ne spektrum vzťahov, posúvajúcich skúmanie základných práv a slobôd do rôzneho uhla pohľadu.¹

V čom spočíva podstata základných práv a slobôd, ktorá im dáva túto atraktívnu povahu a aký aspekt spôsobuje ich umiestnenie na vysokom stupni v rebríčku celospoločenských hodnôt? Prečo je štát v pozícii garanta základných práv a slobôd? Prečo sú základné práva a slobody upravované v normách najvyššej právnej sily? K tomu, aby sme zodpovedali na dané otázky, je potrebné venovať sa tradičným princípom, na ktorých sú základné práva a slobody postavené, keďže tieto zostali zachované aj napriek vývoju a obohateniu v zmenených spoločenských pomeroch.

Nepochybne, základnou charakteristikou v zmysle skúmania základných práv a slobôd je ich interdisciplinárnosť. Patria k vzácnnej matérii, ktorá je predmetom skúmania takmer každej z humanitárnych vied, keďže tieto vedia obohatiť ich obsah práve zo svojho uhla pohľadu skúmania. Je dôležité ale podotknúť, že skutočnú silu ich uplatneniu dáva práve iurisprudencia, zakotvením v príslušnom právnom poriadku s aktuálnym stanovením sankcií pre prípad porušovania, či nedodržiavania vymedzených základných práv a slobôd. V tomto zmysle je jasné, že problematika základných práv a slobôd má nedozerný obzor a bude ťažké jednoznačne vymedziť hranice jej skúmania. Ani tento príspevok nemá ambíciu obsiahnuť zvolenú tematiku vyčerpávajúco a komplexne. Je skôr opatrným pokusom o načrtnutie niektorých aktuálnych otázok, historických súvislostí a poznatkov ústavnoprávnej vedy s otvorením prípadnej diskusie, či polemiky.

Pojmové vymedzenie základných práv a slobôd

Vysvetliť podstatu a objasniť pojmové vymedzenie základných práv a slobôd sa len ťažko realizuje bez spomenutia podstatných historických súvislostí ich vzniku. V súlade so zameraním príspevku teda stručne poukážeme na najvýznamnejšie medzníky ich vzniku, ktoré dali základ a predpoklad ich vzniku, genéze i následnej kategorizácii.

V historickom kontexte teda ľudské práva ako základné výdobytky novo vznikajúcej vrstvy – občanov vstupujú na európskom kontinente do dejín v podobe Deklarácie práv človeka a občana z roku 1789 vo Francúzsku. Tento nadčasový dokument tvorí dodnes súčasť ústavného systému piatej Francúzskej republiky a stal sa základom, priam vzorom pre tvorbu katalógov základných práv a slobôd takmer vo všetkých európskych krajinách. Podstatnou súvislosťou spomínaného obdobia (druhá polovica osemnásteho storočia) je to, že došlo k začleneniu základ-

¹ Tak napr. pri ratifikácii Lisabonskej zmluvy v Európskej únii predstavitelia členských štátov viedli najbúrlivejšie diskusie práve v súvislosti s Chartou základných práv únie – katalógom základných práv a slobôd v Európskej únii.

ných práv a slobôd do ústav jednotlivých štátov. Navyše, len taká ústava bola považovaná za ústavu v pravom slova zmysle, teda vyhovujúcu princípom konštitucionalizmu, ktorá v svojej materii problematiku základných práv a slobôd upravovala. Ako základnú axiomu teda musíme vnímať tú skutočnosť, že aj v modernom štáte tohto storočia je potrebné materiu základných práv a slobôd stanovovať a garantovať v norme štátu najvyššej právnej sily – v ústave.

Z hľadiska pojmového vymedzenia dodnes existujú nejednotné pomenovania, resp. určenia skúmanej problematiky. Objavujú sa označenia ako „ľudské práva“, „základné práva“, „základné slobody“, „základné práva a slobody“ a pod. Aj obsahové vymedzenie uvedených termínov sa líši – ľudské práva bývajú priradzované len fyzickým osobám, kým základné popri nich aj právnickým, slobody sa zvyknú spájať s realizovaním určitého konania (sloboda pohybu, pobytu...) a podobne. Častým je aj členenie na „základné“ a „iné“ (ostatné), pričom za základné sa považujú väčšinou – nedotknuteľnosť osoby a osobná sloboda, právo na majetok a jeho ochranu, sloboda prejavu, vyznania svedomia a pod.² Vymedzení by sme mohli nájsť vo viacerých smeroch, no domnievame sa, že dôležitejším, ako striktné vymedzenie pojmu (keďže sa vývojom jeho obsah mení) je špecifikovanie základných práv a slobôd prostredníctvom pojmových znakov.

Ako na prvý znak je nepochybne potrebné poukázať na ich prirodzenoprávny aspekt, ktorý má svoje korene v prirodzenoprávných teóriách. Máme tu na mysli myšlienkové prúdy prevažne z druhej polovice osemnásteho storočia vtedajších mysliteľov ako napr. J.J. Rousseau, J. Lock, T. Paine, či Ch. Montesquieu, späté s vnímaním práv viazaných na ľudskú osobu.³ Tento aspekt vnímania poukazoval na práva a slobody, s ktorými sa každá ľudská osoba rodí, získava ich práve okamihom narodenia, nie svojím, či iným pričinením, teda ani žiadnym iným príčinením mu tieto práva nie je možné odňať, ani do nich nijakým spôsobom zasahovať (napr. právo na život). Naopak, je potrebné hľadať garanta, ktorý zabezpečí maximálnu možnú ochranu týchto práv a určí hranice ich uplatniteľnosti. V zmysle vyššie uvedeného môžeme tušiť, že ním nie je nik iný, ako štát, prostredníctvom svojej ústavy, ako základu právneho poriadku štátu. Prirodzenoprávny aspekt získavajú najmä *osobné práva*, tento býva charakterizovaný prostredníctvom ich nezrušiteľnosti, nescudziteľnosti, nepremlčateľnosti a neodňateľnosti. Tento princíp je zakotvený aj v Ústave Slovenskej republiky (čl. 12, ods. 1), neodňateľnosťou vnímame garanciu toho, že nikoho nemožno týchto práv zbaviť, nikto nemôže niekomu inému tieto práva postúpiť, ani dať do zálohy na

² PALÚŠ, I. : Štátne právo porovnávacie, UPJŠ v Košiciach, Košice, 2002, s.51

³ PALÚŠ, I. : Štátoveda /Ústavné právo – všeobecná časť/, UPJŠ v Košiciach FVS, Košice, 2009, s.41

určitý čas.⁴ O nezrušiteľnosti hovoríme v tom zmysle, že, štátna moc môže iba uznať tieto práva a vytvoriť podmienky na ich realizáciu, nemôže ich zrušiť, alebo prehlásiť za neplatné. Nescudziteľnosť znamená, že nositeľ týchto práv ich nemôže niekomu inému predať, alebo darovať a nepremlčateľnosť vnímame tak, že s nimi nie je spojená žiadna lehota na uplatnenie, či využitie nároku z týchto práv, ktorej márnym uplynutím by subjekt o tieto práva, či nárok z nich prišiel.⁵ Toto prirodzené poňatie základných práv a slobôd je veľmi dôležitým, keďže zvyrazňuje samotnú podstatu práv tak, ako bola načrtnutá v ich prvotnom vymedzení a zároveň poukazuje na časovo nemenný a aktuálny aspekt, spojený a osobitosťou jednotlivca, fyzickej, či ľudskej osoby uprostred systému práva.

Vnímanie základných práv a slobôd nadobúda rozsiahlejší rozmer v súvislosti so zapojenosťou fyzickej osoby – občana, ako aktívneho účastníka na tvorbe, či realizácii moci v štáte. Špecifikuje sa tak nová kategória práv – spojená s politickým životom v spoločnosti, čím tieto práva získavajú prívlastok „*politické*“ (napr. právo volebné). Ide o práva, ktoré sa vývojom obohacovali o nové skutočnosti vyplývajúce so spoločenských a politických zmien v spoločnosti, no ich podstata zostala obdobne zachovaná v zmysle pôvodných teórií.

Podstatným medzníkom je rozšírenie o nové poňatie základných práv a slobôd, ako takých, v rámci ktorých sa štát zaväzuje k určitému konaniu, plneniu v prospech nositeľov týchto práv, čím podporuje rozvoj ľudskej aktivity a tým aj napredovanie spoločnosti (napr. právo na vzdelanie. Ide o *hospodárske, sociálne a kultúrne práva*, ktoré už nestačí vymedziť a garantovať, z ich esencie vyplýva nutnosť, ba priam povinnosť štátu realizovať kroky, smerujúce k vytvoreniu podmienok pre ich realizáciu. Ex constitutione znamenajú v prvom rade záväzkov toho – ktorého štátu k minimálnym štandardom pre realizáciu nárokov z nich vyplývajúcich.

Nie je možné opomenúť existenciu tzv. „*novodobých*“ práv (tzv. práva tretej generácie – právo na mier, mierovú spoluprácu, ochranu životného prostredia⁶). Táto skupina práv svojim charakterom i významom presahuje hranice štátu, stáva sa objektom viacerých suverénnych subjektov medzinárodného spoločenstva a pre svoju úspešnosť vyžaduje pozitívny prístup zo strany všetkých dotknutých účastníkov. Ináč je výkon týchto práv nerealizovateľný. v poslednom období práve

⁴ KLÍMA, K. a kol. : Státověda, Aleš Čeněk, Plzeň, 2006, s. 277

⁵ PALÚŠ, I. – SOMOROVÁ, L.: Štátne právo Slovenskej republiky, UPJŠ v Košiciach, Košice, 2008, s.142

⁶ K tomu pozri napr. SITEK, M. : Ľudské práva a ochrana životného prostredia ako determinanty nutnosti zavedenia medzinárodnej kontroly nad korporáciami, In. : L'uomo tra diritto ed economia Nel processo d'integrazione europea, Olsztyn – Bari 2008, s.505 a nasl.

táto skupina práv vzbudzuje záujem interdisciplinárneho charakteru.⁷ Najmä v súvislosti so spájaním sa štátov v rámci Európskej únie nado-
búda táto kategória práv špecifický rozmer.⁸

Dôležitou skutočnosťou pri objasnení pojmového vymedzenia je pozitivistické chápanie základných práv, ktoré vychádza z premisy, že každé subjektívne právo predpokladá existenciu nejakého objektívneho práva, to jest právneho poriadku, stanoveného za účelom vytvárania možnosti realizácie a ochrany práv. V tomto zmysle majú základné práva a slobody charakter tzv. „verejných subjektívnych práv“, to jest sú obrazom vzťahu jednotlivca a štátu (verejnej moci). Navyše, jednotlivec, ako subjekt týchto práv, má nárok na to, aby sa predstaviteľ verejnej moci správal určitým (ex constitutione predpokladaným) spôsobom, vyplývajúcim z obsahu konkrétneho práva, či slobody.⁹

Obdobným spôsobom by sme, iste, mohli vyšpecifikovať množstvo znakov, či čiastkových charakteristík, odkrývajúcich nové časti mozaiky vyvíjajúcej sa matérie práv a slobôd. Poukázaním práve na vyššie uvedené sme mali ambíciu poukázať na pomyselné elementárne hranice, súvisiace s koncepciou základných práv a slobôd v Slovenskej republike.

Ústavnoprávna koncepcia základných práv a slobôd v Slovenskej republike

Ústava Slovenskej republiky, ústavný zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších zmien a doplnkov (ďalej aj ústava) v koncepcii základných práv a slobôd zodpovedá medzinárodným štandardom. Vychádza z historicky prvého uceleného dokumentu, venujúceho sa danej problematike krátko po spoločensko – politických zmenách z konca osemdesiatych rokov minulého storočia.. Obsah Listiny základných práv a slobôd prijatej v roku 1991¹⁰, bol smerodajným pri zostavovaní ponímania základných práv a slobôd ex constitutione.¹¹ Ústava Slovenskej republiky za základný princíp v súvislosti so skúmanou materiou považuje ich prirodzenoprávnú podstatu (čl. 12), v zmysle ktorej, mimo iného, pou-

⁷ TIRPÁK, P.: Katechéza v pohľade na environmentálnu výchovu. In: PALA, G. – TIRPÁK, P. (ed.): Sacrum a príroda. Zborník prednášok z medzinárodnej vedeckej konferencie. Kraków : Wydawnictwo Naukowe, 2009, s. 94 a nasl.

⁸ SITEK, M. :Ústavná ochrana životného prostredia v členských štátoch Európskej únie, In: La libera circolazione delle persone nella prospettiva del processo europeo di integrazione, red. G. Dammacco, Atti della IV Conferenza Internazionale dei diritti dell'Uomo, Bari – Olsztyn, 2006, s. 450 a nasl.

⁹ PALÚŠ, I. – SOMOROVÁ, E.: c.d., s. 143

¹⁰ Ústavný zákon Federálneho zhromaždenia ČSFR č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd

¹¹ K tomu pozri napr. :PALÚŠ, I. : Listina základných práv a slobôd ako dokument, Právny obzor. - Roč. 74, č. 8 1991, s. 391-398

kazuje na neodňateľnosť, nescudziteľnosť, nepremlčateľnosť a nezrušiteľnosť práv a slobôd garantovaných ústavou. Na tomto základe rešpektuje slobodu jednotlivca (čl. 12, ods.1 – „Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach“), čím zdôrazňuje, že stredobodom jej záujmu je slobodný človek, ľudská bytosť, nie štát, národ, trieda, či politická skupina. Ústava vníma slobodu jednotlivca jednak v tejto všeobecnej podobe, no taktiež ju v ostatných svojich ustanoveniach konkretizuje¹² (napr. čl. 17 – osobná sloboda, čl. 23 – sloboda pohybu a pobytu, čl. 24 – sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery, čl.26 – sloboda prejavu a pod.).

Nie menej dôležitým aspektom je ústavné zakotvenie rovnosti subjektom základných práv a slobôd, ktorú vnímame v rôznych rovinách.¹³ Ústava zaručuje základné práva a slobody na území Slovenskej republiky všetkým, bez rozlišovania pohlavia, rasy, farby pleti, jazyka, viery, či náboženstva, politického, resp. iného zmýšľania, národného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine, či etnickej skupine, bez ohľadu na majetok, rod alebo iné postavenie (čl. 12, ods. 2 – „rovnosť v dôstojnosti“). Týmto ustanovením sa deklaruje ľudská dôstojnosť každému človeku, pretože mu je daná práve jeho fyzickou existenciou a na tomto základe nie je možné nikoho zvýhodňovať, resp. znevýhodňovať. Môžeme tak vnímať uvedené vymedzenie rovnosti v jeho absolútnej podobe.

Iným spôsobom je určená tzv. „rovnosť v právach“, tú totiž okrem vyššie vygenerovanej „absolútnej rovnosti“, musíme diferencovať v súvislosti s konkrétnymi ustanoveniami dotýkajúcimi sa jednotlivých práv a slobôd.. Rovnosť sa, iste, viaže ku všetkým právam a slobodám. Obdobne, všetky štátne orgány, musia v súvislosti s právami a slobodami k jednotlivcom pristupovať rovnako, no s rešpektovaním subjektov jednotlivých práv. Máme tu na mysli skutočnosť, že ak ústava hovorí o všetkých (každý, resp. neurčený subjekt – čl. 20 – každý má právo vlastniť majetok, čl. 23 – sloboda pohybu a pobytu sa zaručuje), musí sa vzťahovať na všetkých, bez rozdielu. Ak je subjektom nikto (čl. 22, ods. 2 – nikto nesmie porušiť listové tajomstvo...), tak sa obsah práva nesmie tolerovať nikomu, ak občan (čl. 29, ods. 2 – občania majú právo zakladať politické strany a hnutia), tak ho smú uplatňovať len občania, a pod. Ponímanie rovnosti chápeme aj v relatívnej podobe (čl. 42, ods. 1 – každý má právo na vzdelanie...), resp. v špeciálnej podobe (čl. 30, ods. 4 – občania majú za rovnakých podmienok prístup k voleným a iným verejným funkciám).

Pozitívnoprávne poňatie základných práv a slobôd v Ústave Slovenskej republiky, okrem iného, zdôrazňuje garanciu smerujúcu k ich reál-

¹² PALÚŠ, I. – SOMOROVÁ, Ľ.: c.d., s. 139

¹³ tamtiež

nemu uplatňovaniu. V zmysle čl. 12, ods. 4 (nikomu nesmie byť spôsobená ujma na právach pre to, že uplatňuje svoje základné práva a slobody) stanovuje hranice konania štátu voči subjektom práv a slobôd. Uplatňovanie ústavou špecifikovaných práv a slobôd sa teda nesmie stať podnetom pre spustenie sankčného mechanizmu zo strany štátu (trestný čin, priestupok).

Zopár poznámok ešte k možnostiam obmedzenia základných práv a slobôd. Je treba povedať, že v zmysle ochrany a zabezpečenia právneho poriadku, je dôležité neopomenúť možnosť zásahu do širokej sféry skúmanej problematiky. Ústava Slovenskej republiky toto stanovuje v čl. 13, pričom rozlišuje v *ukladaní povinností* pri uplatňovaní práv a slobôd a v *stanovovaní medzi* základných práv a slobôd.¹⁴ Samotná ústava povinnosti vo vzťahu k základným právam a slobodám stanovuje skôr výnimočne (čl. 25, ods. 1 – obrana vlasti je povinnosťou a vecou cti občana..., čl. 42, ods.1 – školská dochádzka je povinná...). Môžeme ich ale z ústavy vyvodit aj nepriamo (čl. 20, ods. 1 – každý má právo vlastníť majetok, t.j. nikto nesmie majetok iného odcudziť.), resp. stanovením určitých príkazov (čl. 27, ods. 3 – petíciou nemožno zasahovať do nezávislosti súdov...). V zmysle čl. 13 však ide o stanovenie hraníc pri ukladaní povinností pre prípad realizácie blanketných noriem ústavy. Toto samotná ústava dovoľuje troma spôsobmi:

- zákonom, alebo na základe zákona, v jeho medziach a pri zachovaní základných práv a slobôd (čl. 13, ods. 1, pís. a)
- medzinárodnou zmluvou podľa čl. 7, ods. 4, ktorá priamo zakladá práva a povinnosti fyzických alebo právnických osôb (čl. 13, ods. 1, pís. b)
- nariadením vlády podľa čl. 120, ods. 2 (čl. 13, ods. 1, pís. c).

Najmä posledná z uvedených možností sa stala terčom kritiky a polemík z radov odbornej verejnosti¹⁵ hlavne v súvislosti so vstupom a členstvom Slovenskej republiky v Európskej únii. Súvisí to s preberaním smerníc, ako právne záväzných aktov Európskej únie, ktorými sa (najmä dôsledkom doslovného a obsahovo nie príliš šťastne zvoleného prekladu) povinnosti môžu stanoviť neželateľným smerom. V tomto duchu je potrebné dbať na zachovanie podstaty základných práv a slobôd a princípov, na ktorých ich ústava deklaruje.

¹⁴ PALÚŠ, I. : Možnosti obmedzenia základných práv a slobôd v slovenskom ústavnom práve, Právny obzor, 1998, Roč. 81, č. 2, s. 138 a nasl.

¹⁵ PALÚŠ, I. : Ukladanie povinností ako forma obmedzenia základných práv a slobôd, In: Občan a verejná správa (Ústavno-právne aspekty) : zborník príspevkov z vedeckej konferencie, Fakulta verejnej správy Univerzity P.J. Šafárika v Košiciach, Košice, 2006, s. 38 a nasl.

PROHAZKA, R. : Niekoľko poznámok k aproximačným nariadeniam, Justičná revue, 54, 2002, č. 6-7, s.720 a nasl.

Komplex ústavnej koncepcie nie je možné uzavrieť bez spomenutia subjektov základných práv a slobôd aspoň v minimálnej miere. Ako už bolo spomenuté, ústava ich špecifikuje rôznymi spôsobmi:

- Najširšou kategóriou je fyzická osoba. Práva deklarujúce využívanie ich obsahu tejto skupine ústava stanovuje rôzne – *ľudia* (čl. 12, ods. 1 – ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti a v právach), *každý* (čl. 15, ods. 1 – každý má právo na život), *nikto* (čl. 18, ods. 1 – nikoho nemožno poslať na nútené práce), *všetci* (čl. 47, ods. 3 – všetci účastníci sú si v konaní rovní...), resp. *subjekt nie je určený* (čl. 17, ods. 1 – osobná sloboda sa zaručuje).
- Druhou, čo do rozsahu, kategóriou, sú práva a slobody stanovujúce za subjekty len občanov Slovenskej republiky. Ide hlavne o politické a niektoré sociálne práva. Aj keď sú po fyzických osobách najpočetnejšie, predsa sa pomaly rozdiel medzi občanom a fyzickou osobou stiera (napr. čl. 30, ods. 1 – cudzinci s trvalým pobytom na území Slovenskej republiky majú právo voliť a byť volení do orgánov samosprávy obcí a do orgánov samosprávy vyšších územných celkov), no na druhej strane vyjadrujeme presvedčenie, že nikdy nevymizne úplne.
- Ďalšou kategóriou sú špeciálne určené subjekty – deti, ženy, osoby zdravotne postihnuté, mladiství, zamestnanci a pod. Sú zväčša vyjadrením sociálnych práv, kedy ústava špecifikuje ich pozíciu v rámci sociálnej funkcie štátu.
- Osobitne určenou kategóriou sú cudzinci, ktorí jediní majú v zmysle čl. 23 právo na azyl.
- Ústava Slovenskej republiky priznáva práva aj právnickým osobám (čl. 4 a čl. 20 – právo vlastníť majetok), resp. kolektívom (Čl. čl. 27, ods. 1 – petičné právo môže každý realizovať sám, alebo s inými).

Klasifikácia základných práv a slobôd na základe Ústavy Slovenskej republiky

Ústava pri kategorizácii základných práv a slobôd rešpektuje a vychádza z jednotlivých generácií ľudských práv, no ich systematike dáva vlastný rozmer. Koncepcne celá úprava problematiky tvorí predmet samostatnej druhej hlavy ústavy, čím sa zvyrazňuje vážnosť tejto matérie. V ostatných častiach navyše špecifikuje ochranu týchto práv v rámci osobitných inštitútov, v jednotlivých, im venovaných hlavách (čl. 124 a nasl. – Ústavný súd Slovenskej republiky, čl. 151a – Verejný ochranca práv)

Ako prvú skupinu ústava uvádza „*Základné ľudské práva a slobody*“ (druhá hlava, druhý oddiel, čl. 14 – 25). Ide o práva, ktoré z medziná-

rodného hľadiska poznáme ako práva osobné, patria do prvej generácie práv a v rámci nich sa najviac prejavuje prirodzenoprávny aspekt. Od svojho vzniku sa formovali ako sféra, do ktorej nemá zasahovať štát, resp. ak tak robí, musí rešpektovať právo.¹⁶ Tieto práva vnímajú človeka ako ľudskú bytosť a chránia všeobecne uznávané hodnoty ako je právo na život (čl. 15), nedotknuteľnosť osoby (čl. 16), spôsobilosť na práva (čl.14), osobnú slobodu (čl. 17), zákaz nútených prác (čl. 18), ľudskú dôstojnosť, či ochranu osobnej cti, dobrej povesti a mena (čl. 19), právo vlastniť majetok (čl. 20), nedotknuteľnosť obydlia (čl. 21), listové tajomstvo, tajomstvo dopravovaných správ a iných písomností a ochrana osobných údajov (čl. 22), slobodu pohybu a pobytu (čl. 23), slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery (čl. 24), atď. Tieto práva majú individuálny charakter a ich reálne uskutočňovanie je úzko späté s rovnosťou ľudí.

„*Politické práva*“ sú obsahom druhej hlavy, tretieho oddielu. Historicky spadajú obdobne do prvej generácie práv, líšia sa však ponímaním ľudskej bytosti, ktorú dávajú do pozície „status aktivus“, teda aktívneho účastníka verejného života v štáte. Účastť občanov na správe verejných vecí je v demokratických krajinách založená na dobrovoľnosti, preto sú všetky spôsoby participácie upravené ako subjektívne práva a nie ako povinnosti.¹⁷ Ústava tu zaradzuje slobodu prejavu a právo na informácie (čl. 26), petičné právo (čl. 27), slobodu zhromažďovania (čl. 28), slobodu združovania (čl. 29), právo zúčastňovať sa na správe verejných vecí a volebné právo (čl. 30) a právo na odpor (čl. 32). Podstata politických práv je určená v čl. 31, v zmysle ktorého „...zákonná úprava všetkých politických práv a slobôd, jej výklad a používanie musia umožňovať a ochraňovať slobodnú súťaž politických síl v demokratickej spoločnosti...“.

Každá z uvedených kategórií práv a slobôd je obsahovo tak rozsiahlou, že by zvládla byť témou samostatného príspevku, dokonca aj matéria práv jednotlivo k tomu aspiruje. Osobitne to platí pre v poradí, no nie čo do významu, tretiu skupinu práv, v zmysle Ústavy Slovenskej republiky – *hospodárske, sociálne a kultúrne práva* (druhá hlava, piaty oddiel). Ide o práva, ktoré veľmi úzko súvisia so sociálnou funkciou a sociálnou politikou štátu. Sociálnu politiku možno chápať aj ako snahu po zdokonalení určitého spôsobu života.¹⁸ Preto obsah týchto práv je v ústave upravený všeobecne, má programový ráz, predstavuje určitý

¹⁶ CHOVANEC, J. – PALÚŠ, I. : Lexikón ústavného práva, Procom, s.r.o., Bratislava 2004, s. 83

¹⁷ KLÍMA, K. a kol. : c.d., s.290

¹⁸ BARINKOVÁ, M. – ŽOFČINOVÁ, V. : Vplyv sociálnej funkcie zdaňovania na sociálne istoty občana In: Občan a verejná správa (ústavno – právne aspekty), UPJŠ v Košiciach Fakulta verejnej správy, Košice 2009, s.81

smer politiky štátu.¹⁹ Práve tieto práva a slobody pri svojej realizácii najviac potrebujú prijímanie organických zákonov. Keďže ide o najrozsiahljšiu skupinu, z článkov 35-43 ústavy vyberám príkladmo - právo na slobodnú voľbu povolania (čl. 35), právo podnikat' (čl. 35), právo na prácu (čl. 35), právo na štrajk (čl. 37), osobitná ochrana pri práci žien, mladistvých a osôb zdravotne postihnutých (čl. 38), ochrana manželstva,²⁰ rodičovstva a rodiny (čl. 41), právo na vzdelanie (čl. 42), sloboda vedeckého bádania a umenia (čl. 43) a pod.

V súlade s medzinárodnými štandardmi ústava samostatne upravuje „*Práva národnostných menšín a etnických skupín*“ (druhá hlava, štvrtý oddiel – čl 33-34), ktoré koncipuje na individuálnom základe, nie ako kolektívne práva, pretože ich priznáva občanovi Slovenskej republiky, príslušníkovi menšiny. Ide síce o ich vymedzenie v zmysle tzv. „pozitívnej diskriminácie“, no ústava v č. 34, ods. 3 stanovuje, že ich výkon „nesmie viesť k ohrozeniu zvrchovanosti a územnej celistvosti Slovenskej republiky a k diskriminácii jej ostatného obyvateľstva“. Tejto špecifickej kategórii osôb sa napr. priznáva právo na vzdelanie v ich jazyku (čl. 34), právo používať ich jazyk v úradnom styku (čl. 34, právo rozvíjať vlastnú kultúru (čl. 34), a pod.

Špecifickou skupinou, ktorá nie je typickou osobitnou a vyšpecifikovanou ústavnou materiou vo všetkých štátoch je „*Právo na súdnu a inú právnu ochranu*“ (druhá hlava, siedmy oddiel – čl 46-50). Ide o úpravu procesných zásad pri súdnom konaní, napr. právo odoprieť výpoveď (čl. 47), právo na tlmočníka (čl. 47), právo na zákonného sudcu (čl. 48), prezumpcia nevinu (čl. 50) a pod.

Úplnú systematiku ústavy uzatvára, no nie čo do významu, kategória tzv. novodobých práv, o ktorých sme sa už vyššie zmienili, v zmysle Ústavy Slovenskej republiky „*Právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva*“ (druhá hlava, šiesty oddiel – čl 44-45). Na ich základe na jednej strane štát deklaruje povinnosti každému konať tak, aby neohrozoval, ani nepoškodzoval životné prostredie, prírodné zdroje a kultúrne pamiatky. Na strane druhej zaväzuje aj seba pri ochrane a k poskytovaniu včasných informácií o stave životného prostredia.

Záver

V súvislosti s členstvom Slovenskej republiky je záverom vhodné spomenúť existenciu Charty základných práv únie, ktorá ako súčasť Lisabonskej zmluvy je účinnou aj na našom území. Táto obsahovo neprekráča rozsah práv garantovaných Ústavou Slovenskej republiky, ktorá

¹⁹ PALÚŠ, I. – SOMOROVÁ, E.: c.d., s. 160

²⁰ K tomu pozri napr. ŽOFČINOVÁ, V.: Právo na manželstvo ako sociálne právo v právnom poriadku Slovenskej republiky In: Manželstvo v kánonickom práve. - Prešov : Grafotlač, 2009, s. 167 a nasl.

v predstihu reflektovala medzinárodné trendy. Národná rada Slovenskej republiky svojou novelizačnou činnosťou reagovala na potrebné zmeny, čím môžeme konštatovať, že ústavnoprávna koncepcia základných práv a slobôd je rozsahovo dostatočnou garanciou práv a slobôd občanov Slovenskej republiky. Otázkou zostáva, či vedomosť o tejto skutočnosti existuje aj v ich právnom povedomí.

Bibliografia

- BARINKOVÁ, M. – ŽOFČINOVÁ, V. : *Vplyv sociálnej funkcie zdaňovania na sociálne istoty občana* In: Občan a verejná správa (ústavno – právne aspekty), UPJŠ v Košiciach Fakulta verejnej správy, Košice 2009
- CHOVANEK, J. – PALÚŠ, I. : *Lexikón ústavného práva*, Procom, s.r.o., Bratislava 2004
- KLÍMA, K. a kol. : *Státověda*, Aleš Čeněk, Plzeň, 2006
- PALÚŠ, I. : *Štátoveda /Ústavné právo – všeobecná časť/*, UPJŠ v Košiciach FVS, Košice, 2009
- PALÚŠ, I. : *Ukladanie povinností ako forma obmedzenia základných práv a slobôd*, In: Občan a verejná správa (Ústavno-právne aspekty) : zborník príspevkov z vedeckej konferencie, Fakulta verejnej správy Univerzity P.J. Šafárika v Košiciach, Košice, 2006
- PALÚŠ, I. : *Možnosti obmedzenia základných práv a slobôd v slovenskom ústavnom práve*, Právny obzor, 1998, Roč. 81, č. 2
- PALÚŠ, I. : *Listina základných práv a slobôd ako dokument*, Právny obzor. - Roč. 74, č. 8 1991
- PALÚŠ, I. : *Štátne právo porovnávacie*, UPJŠ v Košiciach, Košice, 2002
- PALÚŠ, I. – SOMOROVÁ, L.: *Štátne právo Slovenskej republiky*, UPJŠ v Košiciach, Košice, 2008
- PROCHAZKA, R. : *Niekoľko poznámok k aproximačným nariadeniam*, Justičná revue, 54, 2002, č. 6-7
- SITEK, M. : *Ľudské práva a ochrana životného prostredia ako determinanty nutnosti zavedenia medzinárodnej kontroly nad korporáciami*, In. : L'uomo tra diritto od ekonomia Nel processo d'intedrazione europea, Olsztyn – Bari 2008
- SITEK, M. : *Ústavná ochrana životného prostredia v členských štátoch Európskej únie*, In: La libera circolazione delle persone nella prospettiva del processo europeo di integrazione, red. G. Dammacco, Atti della IV Conferenza Internazionale dei diritti dell Uomo, Bari – Olsztyn, 2006
- TIRPÁK, P.: Katechéza v pohľade na environmentálnu výchovu. In: PALA, G. – TIRPÁK, P. (ed.): Sacrum a príroda. Zborník prednášok z medzinárodnej vedeckej konferencie. Kraków : Wydawnictwo Naukowe, 2009

ŽOFČINOVÁ, V.: Právo na manželstvo ako sociálne právo v právnom poriadku Slovenskej republiky In: Manželstvo v kánonickom práve.
- Prešov : Grafotlač, 2009

Zvyšovanie kvality života prostredníctvom mediálnej edukácie

GABRIEL PALA

Prešovská univerzita v Prešove
Gréckokatolícka teologická fakulta

Abstract: *The media are significantly involved today in the perception and understanding of the world. They give us the models of living or cohabitation, which are more or less accepted. And just such passed under forms of lifestyle are often used as a guide, particularly for children, adolescents, but in many cases also for adults. Therefore, education theme of recipients to the critical uptake of media products is very important and actual also in the context of life quality.*

Key words: *Quality of life. Lifestyle. Media. Advertising. Television. Media education. Media literacy.*

Médiá sa dnes významnou mierou podieľajú na vnímaní a chápaní sveta. Odovzdávajú nám modely života či spolužitia, s ktorými sa viac či menej stotožňujeme. A práve takéto podsúvané formy životného štýlu sa často stávajú smerodajné najmä pre dospelávajúcu mládež. Preto je tematika výchovy recipientov ku kritickému prijímaniu mediálnych produktov veľmi dôležitá a aktuálna aj v kontexte kvality života.

V dnešnom pretechnizovanom svete, keď sa médiá predbiehajú, kto skôr prinesie informácie o najnovšej udalosti, technológii, sa zabúda na „klasické“ hodnoty zdravého človečenstva. Slovo etika, morálka, pravda, poctivosť, spravodlivosť, solidarita, spoločné dobro sa stali hodnotami iba v egoistickej sebareflexii. Zmysel pre živé spoločenstvo sa vytráca a nahrádza ho virtuálne spoločenstvo, ktoré má zaiste svoje klady, ale má aj zápory, ktoré nahľodávajú sociálne vzťahy. Rozpad týchto vzťahov má za následok uzatváranie sa človeka do seba, hľadanie svojich osobných výhod, čo je opakom toho, k čomu je človek povolaný - byť a žiť v spoločenstve.

Súčasná spoločnosť je konzumnou spoločnosťou a je založená na nepretržitej spotrebe. To platí aj pre mediálnu kultúru. V konzumnej spoločnosti ide o čo najrýchlejšie použitie tovaru, aby mohol byť nahra-

dený novým, modernejším, alebo módnejším. Mediálna kultúra má zjavný sklon k zveličovaniu, škandalizovaniu a šokovaniu. V tomto smere sú práve masovokomunikačné prostriedky potenciálnymi nástrojmi zvýšenia konzumu, pretože sú determinátormi moderného trendu – módy, navrhovateľmi snov cez reálne obrazy, ktoré sa silno dotýkajú sveta zmyslov a robia jednotlivca často až bezmocným. Zvlášť u mladého človeka, ktorý sa formuje. Dalo sa s tým však rátať, pretože tak ako v individualistickej spoločnosti, tak aj v spoločnosti anonymnej masy sa vytvárala kultúra buď slepo egoistická, alebo umelo kolektívna pod značným tlakom ideológie. Svet obrazov má možno dnes veľkú dematerializujúcu moc bez hlbšieho reálneho vzťahu k reálnym predmetom. A odtiaľ je malý krôčik k tomu, aby sa zdanie javilo ako reálne a realita bola zdanlivou.¹ Ďalším charakteristickým znakom je uponáhľanosť doby, v ktorej stíhame často len titulky, alebo zachytíme informácie, ktoré preferujú strany, ktorej noviny patria. To vedie ku skresleným informáciám, k zúženému pohľadu. Reálnou chybou dnešných dní je skutočnosť, že mnohí ľudia si myslia, že pravda je nedosiahnuteľná. Preto, keď sa pýtajú čo je pravda, vlastne ani nečakajú odpoveď, ale obracajú pohľad k väčšine.² Mediálna kultúra priviedla dnešného človeka k tomu, že sa radšej pozerá na televíziu, ako číta, radšej nahráva, registruje, ako píše, radšej surfuje po internete, ako študuje literatúru v knižnici. Kultúra obrazu, virtuálna kultúra vytlačila kultúru slova. Mediálna kultúra pomaly, ale isto vytláča klasickú kultúru, prirodzenú pre jednotlivca i spoločnosť. Človek je priam nabádaný k životnému štýlu, ktorý preferujú médiá v telenovelách, prípadne v životoch celebrit. Životný štýl však veľmi úzko súvisí s kvalitou života, ba je jej priamou úmerou.

Krátko o kvalite života

Kvalita života je staronová vedecká kategória a pojem, ktorý je vysoko frekventovaný v bežnej reči i odbornej terminológii, najmä v súvislosti s pojmami ako je životný spôsob, životný štýl, životná úroveň. Dnes vzrastá význam skúmania najrôznejších aspektov kvality života³, pretože na jednej strane sa vytvárajú nebývalé šance rozvoja kvality života a na druhej strane vznikajú nové druhy ohrození a bariér v rozvoji existujúceho ľudského potenciálu.⁴

Multidimenzionálna koncepcia kvality života zahŕňa pohodu a spokojnosť v rozličných oblastiach života, fungovanie v sociálnych rolách a vonkajšie životné podmienky. Hoci kvalita života môže byť uspokojivá v

¹ Porov. ZASEPA, T.: *Médiá v čase globalizácie*. Bratislava : LÚČ, 2002, s. 124.

² Porov. LACA, P.: *Masmédiá a ich morálna hodnota*. Prešov : A.M. LOGOS. 2003, roč.

4, č. 4, s. 12 – 13.

³ TIRPÁK, P.: *Rodinná výchova*. Prešov : GTF PU, 2010, s. 32.

⁴ TOKÁROVÁ, A.: *Kvalita života v kontexte globalizácie a výkonovej spoločnosti*. Prešov : Prešovská univerzita, 2002, s. 11.

jednej oblasti, v iných oblastiach môže byť nedostačujúca. Komponenty kvality života sa menia v čase. Hlavnými zložkami väčšiny definícií kvality života sú pohoda a spokojnosť. Kvalita života je často definovaná v termínoch subjektívne vnímanej životnej spoločnosti, šťastia, sociálnych vzťahov, fyzického zdravia a psychickej pohody.

Kvalita života sa delí na objektívnu a subjektívnu. Objektívna – predstavujú ju životné podmienky, ako príjem, typ bývania a miera sociálnych kontaktov, v našom prípade je to miera kontaktov prostredníctvom médií – sociálnych sietí a pod. Subjektívna – predstavuje ju subjektívne prežívanie týchto aspektov.

Kvalita života ako multidimenzionálny pojem sa podľa Ondrejku, Drímalovej a Frankla skladá z piatich základných oblastí charakterizovaných subjektívnymi a objektívnymi parametrami:

1. Psychický stav
2. Fyzický stav
3. Funkčný stav, ktorý umožňuje adaptáciu na fyzickú a psychickú záťaž
4. Oblasť sociálnych vzťahov, definovaná komunikatívnosťou
5. Ekonomicko-finančná oblasť

Ferrans definuje kvalitu života ako subjektívny pocit pohody, prameniacy zo spokojnosti alebo nespokojnosti v rámci životných oblastí dôležitých pre danú osobu. V definíciách pojmu kvalita života sa teda stretávame s dôrazom kladeným na spokojnosť.

Křivohlavý definuje pojem kvalita života ako prežívanie životného uspokojenia a kladného emocionálneho afektu pri absencii negatívneho afektu. Tento interný prístup k problematike kvality života vychádza z fenomenologického ponímania psychológie.⁵

Kvalita nášho života je daná hlavne tým, aké máme poznatky, skúsenosti – dáta. Je to všetko, čo nás v živote stretlo, všetko čo nás zaujalo, čo sa učíme. Niečo sme schopní vnímať viac, niečo menej, ale sú skúsenosti, ktoré majú zásadný vplyv na formovanie nášho vedomia a aj morálne hodnoty.⁶

Práve štvrtá oblasť - oblasť sociálnych vzťahov, definovaná komunikatívnosťou – je tá, ktorá je prevažne zasiahnutá vplyvom médií. Aj keď je potrebné zdôrazniť, že aj všetky ostatné oblasti viac, či menej zasahujú svojim vplyvom média (napríklad: psychický stav – vplyv televízie, fyzický stav – vysedávanie za PC, funkčný stav – únava a nekoncentrovanosť vplyvom televízie a PC, ekonomicko-finančná oblasť – vplyv reklamy na proces rozhodovania).

⁵ <http://www.i-psychologia.sk/view-33.php>, 17.04.2008

⁶ [www.skimountaineering.sk/data06/_športovanie _detí a jeho vplyv _na _kvalitu _života](http://www.skimountaineering.sk/data06/_športovanie/_deti_a_jeho_vplyv_na_kvalitu_života), 17.04.2008

V nasledujúcich riadkoch prezentujem dva najväčšie mediatypy, ktoré v poslednom čase výrazne ovplyvňujú životný štýl a tým aj kvalitu života nielen jednotlivcov, ale aj spoločnosti ako takej. Ide o reklamu a sociálne siete.

Reklama a jej vplyv

Spoločnosť TNS Slovakia vykonala v rokoch 2008 – 2010 okrem iného aj niekoľko výskumov v oblasti médií. V nasledujúcej časti je prezentovaný prierez najzaujímavejšími výsledkami. V roku 2010 odvysielali slovenské celoštátne televízie viac ako 637 tisíc reklamných spotov. Slovenského diváka tak vystavili reklamnému posolstvu na viac ako 4000 hodín, čo je takmer 5 a pol mesiaca.

Podľa monitoringu TNS Slovakia preinvestovali zadávatelia v televíziách viac ako 460 mil. eur. Tento údaj však vychádza z oficiálnych cien a nezohľadňuje žiadne zľavy či bonusy. Televízie mohli podľa zákona odvysielat takmer 8500 hodín reklamného vysielania. Z monitoringu teda vyplýva, že zadávatelia využili menej ako 50 % reklamného času vo vysielaní slovenských televíznych staníc. V prípade komerčných staníc je povolených 12 minút za 1 hodinu vysielania, v prípade verejnoprávnych médií to bolo vlani 1,5 % z vysielacieho času.

Percentuálny podiel predaného reklamného priestoru v slovenských televíziách v roku 2010

Stanica	% predaného reklam. priestoru
TV JOJ	60.9%
TV MARKIZA	53.4%
TV DOMA	48.2%
TV JOJ PLUS	38.1%
TA3	27.4%
JEDNOTKA	65.6%
DVOJKA	65.4%
TROJKA	83.4%

Najviac reklám odvysielali televízie v utorok 23. novembra 2010, spolu 2522 spotov. V tento deň vysielala v primetime verejnoprávna Jednotka zápas Ligy majstrov, v ktorom si zmeral sily MŠK Žilina s Chelsea FC. Markíza v tom čase vysielala Ordináciu v ružovej záhrade a JOJ-ka Panelák.

Najdlhší reklamný blok trval 11 a pol minúty, počas ktorých televízia JOJ Plus odvysielala 33 spotov. Tento blok bol vysielaný 24. novembra 2010 počas jednej z epizód „30 prípadov majora Zemana“.

Najviac divákov si pozrelo spot na kampaň ČSOB účet zadarmo odvysielaný na Markíze 21. februára 2010 o 19:23 v reklame počas Televízných novín.

Najdrahší spot v roku 2010 bol najdrahším spotom aj v roku 2009. Kým v roku 2009 bol odvysielaný 31. decembra, v roku 2010 bol odvysielaný 1. januára o 01:11 hod na Markíze. Tento reklamný spot propagoval automobily spoločnosti Renault, trval 90 sekúnd a podľa oficiálnych cenníkových cien stál 46 800,- eur. Celkovo reklamný brejk, v ktorom bol odvysielaný aj uvedený najdrahší minuloročný spot, videlo 9,09% populácie Slovenska, teda 428 360 ľudí, rating reklamného bloku bol 20,2%.

Druhý najdrahší spot videli diváci 10. októbra 2010 a bol to 60 sekundový spot na terénny Nissan Juke, ktorý televízia JOJ odvysielala o 19:55 hod.

Aj tento fakt prispieva k skutočnosti, že najviac peňazí vložili do reklamy v televízii automobilky na propagáciu kampaní osobných automobilov. Rebríček produktov, s ktorými sa divák najčastejšie v televízii stretáva, vedú teda osobné automobily. Tie nasledujú postpaid GSM služby, hypotéky a úvery na bývanie, práce prostriedky a internetoví provideri.

K najväčším zadávateľom na televíznych obrazovkách patrí Slovak Telekom, Orange Slovensko a Henkel. Poradie týchto najväčších zadávateľov je nemenné nielen v televíziách, ale aj vo všetkých médiách. Takisto prvú desiatku zadávateľov v televízii tvoria rovnakí zadávatelia, ako v rebríčku najväčších inzerentov, len v inom poradí.

Paradoxne sa v prvej desiatke nenachádza žiadna automobilka, z čoho možno usúdiť, že každá automobilka samostatne investovala menej, avšak vyšší počet hráčov v sektore automotive vyniesol prvenstvo v množstve odvysielaných spotov osobným automobilom.

TOP 10 zadávateľov reklamy do všetkých médií v roku 2009

	TOP 10 zadávateľov	Suma v eur
1	Orange	57 764 087
2	T-Mobile	55 829 695
3	Unilever	31 282 622
4	Procter & Gamble	29 903 034
5	Henkel	29 828 977
6	Reckitt Benckiser	28 676 156
7	T-Com	26 406 424
8	L'Oréal	23 117 324
9	Nestlé	22 470 788
10	Telefónica O2	19 616 741

TOP 5 produktových kategórií zadávajících reklamu do všech médií v roce 2009

	TOP 5 produktových kategórií	Suma v eur
1	Telekomunikačné služby	112 313 093
2	Autá	80 196 296
3	Banky	72 632 673
4	Masmédiá	54 498 597
5	Detergenty	50 382 799

TOP 10 zadávateľov reklamy do televízie v roku 2010

	Zadávateľ	suma v €
1	Slovak Telekom	33 750 453 €
2	Orange	23 729 225 €
3	Henkel	19 723 993 €
4	Unilever	16 529 269 €
5	Procter & Gamble	12 621 930 €
6	Lidl	11 439 264 €
7	Nestle	10 338 995 €
8	Slovenská sporiteľňa	9 241 736 €
9	L'Oreal	8 773 849 €
10	Telefónica O2	8 026 961 €

Z výsledkov monitoringu tiež vyplynulo (viď tabuľka nižšie), že v roku 2009 boli zaznamenané reklamné výdavky v celkovej hodnote 1,1 mld. eur. V porovnaní s rokom 2008, kedy reklamné výdavky dosiahli 1,7 mld. eur, to predstavuje pokles až o 35,3%. Pri podrobnejšej analýze sa zistilo, že výrazný pokles reklamných výdavkov bol zaznamenaný v televíziách. Pokles reklamných výdavkov v tomto mediatype bol do veľkej miery ovplyvnený úpravou oficiálnych cenníkových cien smerom nadol.⁷

⁷ TNS SLOVAKIA: *V minulom roku bolo v slovenských televíziách odvysielaných viac ako 637 tisíc reklám.* <http://www.tns-global.sk/spravy.php?type=tlacove&archive=&id=322> (15.02.2011); TNS SLOVAKIA: *Najdrahšia minuloročná televízna reklama stála 46 800,- eur.* <http://www.tns-global.sk/spravy.php?type=tlacove&archive=2010&id=299> (15.02.2011)

*Pomer výdavkov na reklamu v jednotlivých druhoch médií
v rokoch 2009 a 2008*

Výdavky na reklamu v rokoch 2009 a 2008		
	2009	2008
tv	750 741 550 €	1 346 020 167 €
print	182 901 108 €	190 332 062 €
rádio	78 535 072 €	70 404 321 €
outdoor	77 731 823 €	76 597 680 €
indoor*	73 342 €	2 028 708 €
kiná	2 584 113 €	2 168 445 €
TOTAL	1 092 567 008 €	1 687 551 383 €

Internet a sociálne siete

Spoločnosť TNS Slovakia zverejnila výsledky globálneho prieskumu Digital Life, ktorý bol zameraný na on-line aktivity a správanie ľudí. Prieskumu sa zúčastnilo takmer 50 000 užívateľov internetu zo 46 krajín. Štúdia odkryva množstvo dôležitých zistení a predstavuje tie indikátory, ktoré môžu v budúcnosti ovplyvniť on-line správanie vo svete.

Z výsledkov prieskumu vyplynulo:

Na celom svete využívajú ľudia, ktorí majú prístup na internet, digitálne zdroje ako svoj primárny mediálny kanál. 61% používateľov internetu ho využíva každodenne v porovnaní s 54%, ktorí využívajú televíziu, 36% rádio a 32% noviny.

Online užívatelia na rýchlorastúcich trhoch predbehli vo využívaní digitálnych aktivít vyspelé trhy. Keď sa pozrieme na online správanie, trhy s rýchlym rastom, akými sú Egypt (56%) a Čína (54%), majú oveľa vyššiu úroveň využívania digitálnych aktivít ako vyspelé trhy, napríklad Japonsko (20%), Dánsko (25%) alebo Fínsko (26%). A to aj napriek tomu, že vyspelé trhy majú zvyčajne rozvinutejšiu internetovú infraštruktúru.

Aktivity, akými sú blogovanie a sociálne siete, sa na rýchlorastúcich trhoch zvyšujú veľkou rýchlosťou. Prieskum ukazuje, že štyria z piatich online používateľov v Číne (88%) a viac ako polovica v Brazílii (51%), napísali už svoj vlastný blog alebo komentár do fóra, v porovnaní iba s 32% v USA. Internet sa stal aj automatickou možnosťou zdieľania fotiek medzi online užívateľmi rýchlorastúcich trhov, predovšetkým v Ázii.

Najviac online užívateľov, ktorí už uploadovali fotky na sociálne siete alebo na stránky, ktoré sa zaoberajú zdieľaním fotiek, je v Thajsku (92%), v Malajzii (88%) a vo Vietname (87%). Rozvinuté trhy sú konzervatívnejšie. Na takéto stránky uploadovala fotky menej ako tretina online užívateľov v Japonsku (28%) a menej ako polovica v Nemecku (48%).

Nárast využívania sociálnych sietí je pobaňaný aj prechodom z PC na mobily.

Používatelia mobilov trávia v priemere 3,1 hodiny týždenne na sociálnych sieťach v porovnaní s len 2,2 hodinami na emailoch. Prechod k mobilom bol spôsobený zvyšujúcou sa potrebou okamžitého uspokojenia ich požiadaviek a schopnosťou sociálnych sietí ponúknuť mnohonásobné formáty správ, vrátane instant messagingu alebo funkcie aktualizácie. Keď sa pozrieme na to, ako sa v budúcnosti zmení digitálna scéna, prieskum ukazuje, že užívatelia očakávajú zvýšenie využívania sociálnych sietí na mobiloch vo väčšej miere ako využitie prostredníctvom PC.

Od emailu k sociálnej sieti

Z výsledkov štúdie tiež vyplynulo, že internetoví užívatelia trávia v priemere viac času na sociálnych sieťach, akými sú Facebook a LinkedIn, ako na emailoch, a to aj napriek tomu, že sa tieto sociálne siete v ostatných rokoch na mnohých trhoch ešte len stávajú trendovou záležitosťou. Na trhoch s rýchlym rastom ako je Latinská Amerika, Stredný východ a Čína, je priemerný týždenný čas strávený na sociálnych sieťach 5,2 hodiny v porovnaní s iba 4 hodinami na emaily. Internetoví užívatelia na vyspelých trhoch sú viac odkázaní na emaily, keď trávia 5,1 hodiny kontrolou svojich schránok v porovnaní s iba 3,8 hodinami na sociálnych sieťach. Najintenzívnejší užívatelia sociálnych sietí sú v Malajzii (9 hodín za týždeň), Rusku (8,1 hodín za týždeň) a Turecku (7,7 hodín za týždeň).

V otázke, kto má na sociálnych sieťach najviac priateľov, sú na čele zoznamu užívatelia z Malajzie, ktorí majú priemerne 233 priateľov na sociálnych sieťach. Tesne za nimi nasledujú Brazílčania s 231 priateľmi. Najmenej sociálni sú Japonci s iba 29 priateľmi a obyvatelia Tanzánie, ktorí majú medzi svojimi priateľmi v priemere 38 ľudí. Čínski užívatelia majú v priemere na svojich sieťach iba 68 priateľov, a to aj napriek tomu, že sú veľmi intenzívni užívatelia sociálnych sietí. Tento fakt naznačuje, že sa jedná o kultúru, ktorá víta menší počet priateľov a uprednostňuje skôr blízke priateľstvá.⁸

⁸ TNS SLOVAKIA: *Prieskum digital life odhaluje veľké zmeny v online správaní ľudí.* <http://www.tns-global.sk/spravy.php?type=tlacove&archive=2010&id=310> (15.02.2011)

Krajiny, v ktorých majú internetoví užívatelia v priemere najviac priateľov na sociálnych sieťach		Krajiny, v ktorých majú internetoví užívatelia v priemere najmenej priateľov na sociálnych sieťach	
Krajina	Počet priateľov na sociálnych sieťach	Krajina	Počet priateľov na sociálnych sieťach
Malajzia	233	Japonsko	29
Brazília	231	Tanzánia	38
Nórsko	217	Južná Kórea	50

Ďalšie vplyvy médií

Na čo najpresnejšie určenie vplyvu masmédií je teda potrebné hľadieť optikou konkrétneho média v konkrétnej situácii. Na médiá ako celok je možné hľadieť iba s istým nadhľadom a odstupom, pričom hodnotiace výstupy bývajú v tomto prípade odlišné.⁹

Vo všeobecnosti je vplyv médií na človeka v niekoľkých rovinách. Média vplyvajú na človeka v oblasti mentálno-konzumnej (keď sa naše túžby stávajú potrebami), relaxačnej (keď človeku vnucujú vlastnú formu zábavy a oddychu), navigačnej (médiá zneužívajú pud davovej psychózy vo svoj prospech), názorovej (vytváranie názorovej uniformity), hodnotovej (pripisovanie ľudských hodnôt momentálnemu trendu, napr. mladý, bohatý, úspešný, populárny, vplyvný,... a následné prispôbovanie sa týmto hodnotám). Média však vplyvajú na človeka aj v rovine intelektuálnej, morálnej, estetickej a náboženskej. V rovine intelektuálnej, keď rozumom prijíma súdy a vytvára si úsudky na základe prijateľného. Dieťa vie málo odlíšiť ilúziu od skutočnosti. Preto je táto rovina obzvlášť nebezpečná hlavne v reklamách, alebo v TV programoch s násilnou tematikou. V rovine morálnej, keď človek zvažuje svoje konanie. Človek rozumom prehodnotí veci a vôľou po nich siaha. Tu zohráva dôležitú úlohu emocionálna stránka osobnosti. Dieťa je opäť vystavené silnému emocionálnemu tlaku prostredia, ktorý má rozhodujúci vplyv na utváranie si vlastných hodnôt. V rovine estetickej, keď človek túži po kráse a harmónii. Hlavne v pubertálnom veku sa našim deťom predstavujú televízne vzory v extravagantnom oblečení, vo vulgárnych prejavoch, v umení bez krásy a harmónie, ktoré skôr uráža ako naplňa, a ktoré nemá takmer nič spoločné so spoločenskými normami. V rovine náboženskej, kde človek prehodnocuje svoje postoje a skutky vzhľadom na svoju vieru. Človek je od prírody náboženský. Táto rovina je rozhodujúca a preniká predchádzajúce tri. Práve v tomto čase sa stretávame so skutočnosťou, keď sa náboženský fanatizmus zmenil pod vplyvom

⁹ Porov.: BALÁŽ, I.: Vplyv masmédií na konzumentov. IN: *Zborník zo VI. konferencie s medzinárodnou účasťou: Inovácie v škole*, Vysoké Tatry : Združenie Orava a Centrum pre vzdelávaciu politiku, 18. -20. IX. 2005, s. 12-16.

premývania mozgov na masových vrahov. Preto by viera nemala zaostávať za rozumom a naopak.¹⁰

Spoločenské komunikačné prostriedky svojím pôsobením na jednotlivcov, ale i masy, značne ovplyvňujú ich myslenie, cítenie a konanie. V tomto prípade môžeme v širšom slova zmysle hovoriť o mediálnej kultúre.¹¹ Nemyslíme tým na kultúrne prejavy prostredníctvom médií, ale na vplyv médií na spoločnosť. Vývoj nových technológií ovplyvňuje vedu a výskum, pochopiteľne aj prostredie, v ktorom človek žije. Revolučné zmeny, ktoré nie sú len technického charakteru, nastali aj v komunikačných technológiách. Človek je na základe týchto zmien stále častejšie „bombardovaný“ obrazmi z rôznych častí sveta, ktoré majú ako pozitívny, tak aj negatívny charakter.

V spoločnosti plnia masmédiá dôležité informačné, zábavné, ideové, socializačné a výchovno-vzdelávacie funkcie. Každé z médií (televízia, tlač, video, DVD a pod.) má dôležitú úlohu pri sprostredkovaní informácií, správ, rôznych náučných a zábavných programov, pričom sa využívajú slová, obraz a zvuk. Obohacujú tak zážitkovú sféru ľudskej osobnosti a súčasne umožňujú osvojovať si poznatky z rozličných oblastí. Ich vzdelávacia a výchovná funkcia je nesporná.¹² Komunikácia v súčinnosti učiteľ – médiá – žiak, má nepochybne svoje opodstatnenie a vedie k správneému využívaniu médií vo výchove. Dá sa povedať, že novým výchovným činiteľom v rodinách je v súčasnej dobe televízny prijímač či počítač, ktorý výrazne ovplyvňuje rodinný život. Samozrejme, že aj televízia alebo internet sa dajú využiť ako výchovný činiteľ. Správna voľba programu môže byť obohacujúca, ak si po sledovaní programu nájdeme v rodine čas na diskusiu o danom programe alebo www stránke. Na škodu je samozrejme fakt, ak televízia a internet nahrádza rodiča, alebo vyplnía voľný čas detí a mládeže. Vážnym deficitom dnešnej doby je, že rodičia veľmi malou mierou participujú na reštrikcii mediálneho vplyvu, zvlášť pri sledovaní televízie. Prvým predpokladom správneho využitia médií – televízie vo výchove je práve spoločné sledovanie televízie. Preto sa v ďalšej časti dotkneme niekoľkých problémových oblastí zatiaľ najpoužívaniejšieho média dnešnej doby, a to televízie, aj keď jej veľkým konkurentom je svet internetu.

Dôvody mediálnej edukácie

Odborníci v oblasti edukácie upozorňujú, že množstvo informácií, ktoré deti pohlcuje, spôsobuje úpadok všeobecného vzdelania. Dôvo-

¹⁰ porov. http://www.frcth.uniba.sk/new/science/conferences/20020504/3-Krajnak_doc.html

¹¹ Porov.: STOLÁRIK, S.: Média v službe kultúry života. In: *Orbis communicationis socialis 2002*. Prešov : GBF PU v Prešove, 2002, s. 47.

¹² Porov. PRIBULA, M.: *Stručná introdukcja do katolíckej edukácie*. 2005, s. 72 – 74.

dom je neschopnosť zaradiť takto získané informácie do vlastnej poznatkovej štruktúry, chýba interpretačný rámec na posúdenie ich významnosti.¹³ Často sa stierajú rozdiely medzi realitou a fikciou, informáciou a zábavou, reklamou a skutočnosťou a pod. To všetko je známe. Otázne ostáva, ako sme pripravení na vstup médií do nášho života, ako vieme s mediálnou ponukou pracovať, či si vieme vybrať to, čo je pre našu informovanosť, ale i oddych a zábavu najvhodnejšie, či dokážeme analyzovať spôsoby podávania informácií a pod. Vo všeobecnosti prevažuje vnímanie médií ako zdroja informácií, ktoré okrem pozitívnych funkcií (rozširovanie poznania, vzdelania...) plnia i funkcie negatívne (myslia sa najmä obsahy, ktoré by mohli ohroziť psychický a morálny vývin detí a mladistvých, predovšetkým obsahy s násilným nábojom podporujúce nenávisť, intoleranciu a pod.).¹⁴

Z týchto dôvodov nám rezultuje skutočne vážne sa zaoberať mediálnou edukáciou. Ide tu o systematické vyučovanie základných poznatkov, ktorých uplatňovanie v živote každého človeka je bezpodmienečne nutné pre jeho rozlišovanie dobrého a zlého, pre jeho osobné napredovanie ako aj pre jeho osobnú stálosť a ľudskú zrelosť.¹⁵

Aký postoj teda zaujať k mediálnej komunikácii, ako si poradiť v spleti ponúkaných mediálnych produktov? Ako chrániť mládež pred nesprávnym výberom ponuky? To je vlastná úloha mediálnej výchovy.

Médiá prinášajú zmeny, ktoré menia od základu naše pohľady na okolitý svet. Mediálne technológie a digitálna technika umožňujú vznik nových multimediálnych služieb a aplikácií, ktoré kombinujú zvuk, obraz a text, ktoré sú prostredníctvom telekomunikácii prístupné kdekoľvek na svete. Penetrácia týchto nových informačno-komunikačných technológií do všetkých úrovní ekonomiky a spoločenského života je to, čo mení našu spoločnosť na "informačnú spoločnosť". Dnes sa na každom kroku stretávame so zmenami, ktoré nám prináša "informačná spoločnosť". Tieto zmeny, najvýznamnejšie od čias priemyselnej revolúcie, sú ďalekosiahle a globálne. Týkajú sa nás kedykoľvek a kdekoľvek, svet si už takmer nevieme predstaviť bez platobných kariet, telefónov, televízie, počítačov, internetu ... Informatizácia spoločnosti nie je len techno-

¹³ Porov. ZASEPA, T. – OLEKŠÁK, P.: *Internet a globalizácia – antropologické aspekty*. Ružomberok : FF KU v Ružomberku, 2006, s. 170.

¹⁴ Porov. PRIBULA, M. – PAĽA, G.: *Stručne o komunikácii*. Prešov : PRO COMMUNIO, 2006, s. 75 - 78; HORŇÁKOVÁ, S.: *Vplyv násilia v elektronických médiách na deti a mládež a potreba mediálnej výchovy k mediálnej gramotnosti*. Lublin : KUL, 2002, s. 98-99.

¹⁵ Porov.: SLIVKA, D.: Učenie Katolíckej cirkvi o Božom zjavení vo Svätom písme a v tradícii na základe konštitúcie Dei Verbum. In: *Štúdie z biblistiky a systematickej teológie*. Prešov : PRO COMMUNIO, 2006, s. 21, SPUCHEĽÁK, J.: *Služba a úloha Katolíckej cirkvi v spoločenských komunikačných prostriedkoch*. Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 2001, s. 30.

logickým problémom - svojím záberom a dôsledkami sa stáva najmä ekonomickým, legislatívnym, regulačným, sociálnym, politickým a etickým problémom. Informatizácia má však aj negatíva, ktoré devalvujú hodnotu voľného času, ktorého máme v uponáhľanom čase tak málo. Je potrebné zamýšľať sa nad úlohou médií pri využívaní voľného času, a dbať na to, aby úloha médií bola iba doplnková, nie fundamentálna.

Metodológia mediálnej výchovy

S nástupom informačnej spoločnosti žije dnešný človek ponorený vo svete mediálnych posolstiev, kde zdanlivo neexistujú limity množstva dostupných informácií. Tento zložitý mediálny proces má moc ovplyvňovať myslenie a konanie jednotlivcov a nás. Mediá ponúkajú nespočetné zdroje informácií a bezprecedentným spôsobom umožňujú komukoľvek vytvárať správy vo verejnom priestore. Orientácia v tejto obrovskej mase informácií je čoraz zložitejšia. Pôsobenie médií môže byť pozitívne, ak myslíme rozvoj osobnosti, ale aj negatívne, mysliac tým na dehonestáciu individuality, potláčanie autority a duchovnej dimenzie človeka. Z tohto dôvodu je potrebné vychovávať človeka ku kritickému poznaniu vplyvu médií. Potrebná je výchova prijímateľov, a tiež aj mediálnych tvorcov, pretože *„úlohou masmédií je zjednocovať ľudí a obohatovať ich život, a nie ich rozdeľovať a zneužívať. Táto formácia má mať na zreteli nielen technické znalosti, ale má to byť predovšetkým formácia etická a mravná, formácia v oblasti vnútorného života, lebo jedine takto formovaní ľudia budú schopní vytvárať „novú kultúru“, kultúru úcty k človekovi a k jeho dôstojnosti, kultúru úcty k životu, kultúru solidarity, lásky a pokoja“*¹⁶

Kľúčovým pojmom v rámci mediálnej výchovy, a zároveň jej cieľom, je *mediálna gramotnosť*. Škola by mala edukantov naučiť spracúvať a hodnotiť podnety a informácie, ktoré k nim z okolitého sveta prichádzajú. Nemecký mediálny pedagóg G. A. Thiele vo svojich prácach uvádza, že mediálna gramotnosť zahŕňa kompetentný, sebavedomý a zodpovedný výber a využívanie tlačných, audiovizuálnych a digitálnych médií všetkého druhu pre zábavu, informovanie sa a vzdelávanie, pre vyjadrovanie a komunikáciu.

„Mediálna gramotnosť je schopnosť, ktorá pomáha recipientovi neformálne a kriticky chápať povahu masových médií, ich techniky a vplyv týchto techník. Je to vzdelanie, ktoré má recipientom pomôcť pochopiť, ako médiá pracujú, ako sú organizované a ako vytvárajú realitu. Me-

¹⁶ NOWACKI J.H., *Potrebuje mediálnu výchovu?*, Prednáška, Bratislava, 2002, poznámky autora práce.

*diálna gramotnosť tiež dáva recipientom možnosť tvoriť mediálne produkty.*¹⁷

Mediálna výchova je teda pojem, ktorý zahŕňa rozpätie vzdelávacích, výchovných, osvetových, propagačných a praktických činností. Ich spoločným cieľom je konfrontovať rôzne skupiny verejnosti s činnosťou médií, so skutočným zmyslom mediálnych produktov a možnými následkami ich pôsobenia na život jednotlivca i celej spoločnosti. Mediálna výchova je v súčasnosti objektom mediálneho i pedagogického výskumu a praxe na rôznych úrovniach. Zaoberajú sa ňou vládne i mimovládne orgány, inštitúcie, organizácie a asociácie na národnej i medzinárodnej úrovni. Mediálnu výchovu možno definovať aj ako praktické vyučovanie zacielené na budovanie mediálnej kompetencie, chápanej ako kritický a rozlišujúci postoj voči médiám, s cieľom vytvárať vyrovnaných občanov, schopných vynášať vlastné súdy na základe dostupných informácií. Umožňuje im to prístup k potrebným informáciám, ich analýzu a schopnosť identifikovať ekonomické, politické, sociálne a kultúrne záujmy, ktoré stoja za tým. Mediálna výchova učí jednotlivcov interpretovať a vytvárať posolstvá, vyberať najvhodnejšie médiá pre komunikáciu, prípadne vyslovovať názory k ponuke médií a ich výstupom. Mediálna výchova umožňuje ľuďom vykonávať svoje právo slobody vyjadrovania a právo na informácie. Je prínosom nielen pre ich osobný rozvoj, ale posilňuje účasť a interaktivitu v spoločnosti. V tomto zmysle ich pripravuje na demokratické občianstvo a politickú uvedomelosť.¹⁸

Východiskom pri určení cieľa mediálnej výchovy môže byť aj definícia mediálnej výchovy (Media Literacy) publikovaná v učebnici vydanej Ministerstvom školstva kanadskej provincie Ontario, ktoré zaviedlo v Kanade mediálnu výchovu ako povinnú súčasť učebných plánov:

a) mediálna výchova pomáha študentom rozvinúť poučené a kritické chápanie podstaty masmédií, postupov, ktoré využívajú a dosah týchto postupov,

b) prehľbuje chápanie toho, ako médiá fungujú, ako sú organizované, ako sa tvoria výpovede, ako sa v nich konštruuje realita,

c) zvyšuje pozitívny účinok z prijímania i spracovania mediálnych výpovedí a poskytuje študentom zručnosti potrebné na vytváranie vlastných mediálnych obsahov.¹⁹

Cieľ sa rozširuje z polohy prijímania a hodnotenia i do roviny vlastnej produkcie, prípravy mediálnych obsahov, v ktorých by mali žiaci v škole získať základné vedomosti i zručnosti. To, čo by sa malo mediál-

¹⁷ HORŇÁKOVÁ, S.: *Vplyv násilia v elektronických médiách na deti a mládež a potreba mediálnej výchovy k mediálnej gramotnosti*. Lublin : KUL, 2002, s. 108.

¹⁸ Porov. RADA EURÓPY: *Odporičanie 1466 (2000) [1] - Mediálna výchova*. <http://www.radaeuropy.sk/?736>. (13.10.2005)

¹⁹ Porov. DUNCAN, B. a kol.: *Media Literacy Resource Guide*. Toronto : Ontario Ministry of Education, 1989, s. 18.

nou výchovou dosiahnuť, závisí od vnímania mediálnej výchovy. Ak by sme ju vnímali ako predmet kontinuálny, ktorý sprevádza žiaka od základnej po koniec strednej školy, potom aj ciele musia byť diferencované, zohľadňujúce mentálne schopnosti žiaka i prepojenosť predmetu mediálnej výchovy s ďalšími vyučovacími predmetmi.²⁰

Cieľom mediálnej výchovy, alebo presnejšie povedané, mediálnej edukácie je pripraviť žiakov na vecné, samostatné a spoločensky zodpovedné zaobchádzanie s prostriedkami spoločenskej komunikácie. Preto je potrebné:

- a. aby sa žiaci dokázali orientovať v mediálnom prostredí,
- b. aby dokázali kriticky posudzovať informácie, skúsenosti a modely správania sprostredkované médiami,
- c. aby sa v mediálne ovplyvňovanom prostredí dokázali správať sebavedome, zodpovedne a produktívne.²¹

Vo svete je možné sledovať zvýšený záujem o mediálnu výchovu už niekoľko desaťročí. V polovici 70. rokov 20. storočia bola táto výchova začlenená do učebných osnov stredných škôl vo viacerých krajinách. V Latinskej Amerike a v Európe (najmä v Španielsku a Taliansku) sa mediálna výchova chápala najmä ako nástroj na vyrovnávanie sociálnych rozdielov, vyplývajúcich z nerovnakých možností prístupu k informáciám. V anglicky hovoriacich krajinách, vrátane Anglicka, Škótska, Kanady a Austrálie, bola mediálna výchova začlenená do jazykových predmetov. Dôležitejšiu úlohu v mediálnej výchove na medzinárodnej úrovni zohráva UNESCO, ktoré sa ako organizácia angažuje v zavádzaní a následnom skvalitňovaní mediálnej výchovy detí a mládeže v celosvetovom meradle. Podieľa sa na organizovaní medzinárodných fór, ktorých cieľom je integrovať mediálnu výchovu do národných učebných osnov, do mimoškolských vzdelávacích programov, ale aj do celoživotného vzdelávania.²²

Materiály o prehľade o situácii mediálnej výchovy vo svete ponúkajú projekty ako: Media Literacy Online Project Oregonskej univerzity (USA), projekt Media Education Centre University v Southhamptone (Anglicko), Media Awareness Network (Kanada) alebo projekt pedagogického inštitútu univerzity v Hannoveri Medienpädagogische Konzepte im Internationalen Vergleich (Mediálno-pedagogické koncepcie v medzinárodnom porovnaní).

²⁰ Porov. HRADISKÁ, E.: Bude sa i u nás učiť mediálna výchova? In: *Otázky žurnalistiky*. Bratislava : Slovak Academic Press, 1999, XLII, č. 4, s. 304.

²¹ Porov. BREČKA, S.: *Mediálna výchova*. Bratislava : NCMK, 1999, s. 23.

²² Porov. ŠEĎOVÁ, K.: *Médiá jako pedagogické téma*. In: *Pedagogika* 1/2004. Praha: UK PF, s. 19.; HORVÁTHOVÁ J.: *Mediálna výchova a výučba cudzích jazykov*. http://www.fem.uniag.sk/konferencie_a_seminare/uveu/2005/zbornik/zbornik/sekcia_6/horvathova.pdf. (22.11.2005)

Médiá a informácie sú fenoménom, ktorý výrazne ovplyvňuje náš každodenný život. Neustále sme zaplavovaní viac či menej podstatnými informáciami. Informácia sa stáva devízou budúcnosti a čoraz väčšiu úlohu zohráva cesta a spôsob, ako v množstve poznatkov nájsť ten potrebný a vyselektovať z mediálnych obsahov podstatný. Osvojiť si orientáciu v médiách a v informačnom labyrinte sa nedá zo dňa na deň. Je neodškriepiteľné, že existencia médií je pre súčasného mladého človeka samozrejmä. Mladí ľudia dokážu s médiami i technikou pracovať, čo si však uvedomujú menej, je to, aký ďalekosiahly vplyv na nich jednotlivé médiá majú a môžu mať. Médiá ovplyvňujú jednotlivé vrstvy obyvateľstva a podieľajú sa na vytváraní určitých životných štýlov a subkultúr, pričom práve mladí sa nimi nechávajú strhnúť. Od výstrelkov v móde, cez uprednostňovanie určitého hudobného štýlu môže toto pôsobenie prerásť až do vymývania mozgov určitou ideológiou. Mladá generácia by nemala bezmyšlienkovite absorbovať ponúkané informácie, práve naopak, mala by sa stať kritickými užívateľmi jednotlivých mediálnych technológií. Orientácia vo svete počítačov, znalosť obsluhy internetových vyhľadávačov, poznatky a zručnosť v zaobchádzaní s médiami môžeme považovať, po písaní a čítaní, za ďalšiu gramotnosť, bez ktorej sa moderný človek nezaobíde. A práve preto by sme jej mali venovať zvýšenú pozornosť, počnúc základnou školou. Otázke mediálnej kompetencie študentov teda logicky predchádza mediálna kompetencia učiteľov a budúcich učiteľov. A to sme už na poli mediálnej pedagogiky.²³

Samozrejme, jednou z kompetencií práve mediálnej pedagogiky je aj ochrana mládeže pred ohrozujúcim vplyvom médií, správny výber a zaobchádzanie s médiami a ich obsahmi. V budúcnosti bude jednoznačne dominovať otázka, aký program majú deti pozerat', nad otázkou, či vôbec majú pozerat' televízny program. Televízia sa totiž stala každodennou a obľúbenou činnosťou. Výskumy potvrdzujú, že televízne obsahy formujú alebo deformujú deti a mládež podľa toho, ako to dovoľme. Kvalita masmediálnych výstupov býva predmetom odborných diskusií, ale na Slovensku už zriedkavo objektom systematických výskumov. Zabezpečenia kvality v médiách nám na Slovensku akosi nefungujú a vo veľkej miere sú poznačené rôznymi politickými tlakmi. Psychické, fyzické a morálne zdravie detí však nie je ideológia, ale nevyhnutnosť – aj v demokracii. Mediálne regulačné orgány by mali byť súčasťou infraštruktúry zabezpečujúcej kvalitu v médiách, najmä v rovine preventívnej, nielen exprocesnej. Na Slovensku potrebujeme efektívnu a humanistickejšiu starostlivosť o oblasť médií. Ak to posudzujeme z hľadiska sociálneho a kultúrneho vývoja, národ bez filozofickej a etickej

²³ DEMČIŠÁK, J.: O potrebe rozvoja mediálnej kompetencie. In: *Učiteľské noviny*, 2000, č. 39, s. 1, http://www.mia.sk/DE_TL/SKOL/DT_200012/04_12_08.htm (18. 1. 2006).

reflexie nie je úplný. Nemôžeme mať iba počítače a siete bez humanizmu. Preto je mediálna výchova skutočne potrebou i podstatným problémom.

S mediálnou výchovou ako ochranou mládeže musíme začať už v predškolských zariadeniach, pretože deti sú najdrahšou obeťou médií. Vplyv médií na divácke zázemie je nepopierateľný, a to v pozitívnom i negatívnom smere a potreba mediálnej výchovy nesporná. Napriek mnohých iniciatívam odborníkov chýba u nás dostatočné komplexné zmapovanie výskytu a pôsobenia televíznych obsahov a následné vyvodenie opatrení, predovšetkým v oblasti mediálnej výchovy, t. j. opatrení, ako vplyvu takýchto škodlivých javov čeliť, vedieť ich rozoznávať a zhodnotiť ich efekt s ohľadom na celkový kontext deja i prítomné kontextové faktory.²⁴

Deti a mládež venujú v porovnaní s inými voľnočasovými aktivitami skutočne veľa času médiám a do školy prichádzajú s bohatou mediálnou skúsenosťou. V nej sa tak nadväzuje na už vytvorený poznatkový, väčšinou veľmi rôznorodý a chaotický rámec informácií získaných z médií, ktoré pre svoju formálnu príťažlivosť zanechávajú v psychike detí hlbokú stopu. Množstvo informácií deti pohlcuje, pedagógovia sa sťažujú na úpadok vzdelania. Dôvodom je však neschopnosť získané informácie zaradiť do vlastnej poznatkovej štruktúry, chýba interpretačný rámec a posúdenie ich významnosti. Často sa stierajú rozdiely medzi realitou a fikciou, informáciou a zábavou, reklamou a skutočnosťou a podobne. Dokazovanie pozitívneho či negatívneho vplyvu médií by dnes už nemalo byť cieľom. Aj preto nie, lebo tak, ako sa ponuka tradičných i nových médií rozširuje, na druhej strane je psychika príjemcu na rôznom stupni vývinu viac alebo menej schopná tieto obsahy spracovať. Mnoho výziev i odporúčaní, ako aj legislatívne opatrenia smerujú k tvorcom i distribútorom mediálnych výpovedí. V nich sú okrem iného formulované podmienky ochrany detí a mladistvých pred negatívnym vplyvom mediálnych obsahov. Málo pozornosti sa venuje poznaniu foriem, ako sa príjemca s ponukou vyrovnáva. Jeho prístup k mediálnej ponuke sa redukuje na výskumy sledovanosti a zisťovanie miery spokojnosti s programom. Aj keď sú tieto poznatky nepochybne pre chod médií dôležité, absentuje priestor na koexistenciu s médiami a ich obsahom. Pripraviť jedincov na participáciu s médiami by mala už spomínaná mediálna výchova.²⁵

²⁴ Porov.: SLAVÍKOVÁ, N.: Mediálna výchova u nás stále Popoluškou. In: *Otázky žurnalistiky*. Bratislava : Slovak academic Press, 2001, XLIV, č. 3 – 4, s. 290 – 291.

²⁵ Porov.: HORNÁKOVÁ, S.: *Vplyv násilia v elektronických médiách na detia mládež a potreba mediálnej výchovy k mediálnej gramotnosti* (doktorská práca). Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2001, s. 98 – 100.

O potrebe mediálnej výchovy sa pomaly začína hovoriť, ale ešte málo uskutočňovať. Ak sa chceme venovať masmediálnej výchove, teda výchove k užitočnému a správne mu používaniu médií, treba zvážiť stupeň aktuálnosti tejto požiadavky. Ktoré dôvody na jej zavedenie možno pokladať za najpodstatnejšie? Masmediálna výchova nie je predovšetkým o vzdelaní typu výchovy scenáristov alebo kameramanov – je to výchova na základe vzdelania v oblasti manipulačných techník všetkých druhov médií. Potreba výchovy našej mládeže i dospelých je nevyhnutná, pretože masmédiá sú prostriedkom s najvyšším vplyvom na jednotlivcov v spoločnosti. Niekedy je udivujúce, s akou presnosťou dokážeme zmerať a venovať sa veľkosti ozónovej diery nad naším územím, a pritom sa našou krajinou preháňa uragán filmových a počítačových brakov a otráv ducha – bez povšimnutia. Spomenuté intelektuálne zručnosti sú pre budúcnosť a našich mladých ľudí nevyhnutné pre orientáciu vo svete, v Európe, medzi mnohými kultúrami. Je teda potrebné osloviť všetky naše výchovné a vzdelávacie štruktúry, aby potrebu mediálnej výchovy vo všetkých typoch škôl premenili na skutočnosť – aby bola súčasťou osnov jednotlivých predmetov. Ideálom by bol samostatný predmet, čo umožní následne systematicky vylepšovať prípravu študentov v tejto oblasti. A nejde len o kozmetickú úpravu rozvrhu aby pôsobil moderne. Je to potrebný doplnok výchovy, ktorý si vyžaduje okrem odbornej literatúry aj dôsledne pripravených učiteľov.²⁶ Je potrebné podotknúť, že mediálna výchova nie je len úlohou školy a iných organizácií, ale korene tejto výchovy, vlastne ako každej, ostávajú v rodine. Preto bude v budúcnosti potrebné dbať aj na prípravu rodičov, aby kompetentne zaujímali stanoviska pri výchove k používaniu masmédií v rodine.

Profesor Zasępa vo svojej knihe „Media, człowiek, społeczeństwo“ uvádza vlastné motto ako riešenie mediálnej gramotnosti: „Rodina, żyjąca nad morom, neuchráni dzieła przed utopieniem, kiedy wybuduje około swojego domu wysoki mur. Największą istotą jest nauczyć dziecko umieniać plwać.”²⁷ Pre nás to znamená naučiť jedinca vystaveného mediálnemu tlaku orientovať sa v tzv. „mediálnom chaose” a to prostredníctvom kvalitnej mediálnej výchovy a dobre formovaného svedomia. Prvým a konečným adresátom médií je človek, nakoľko iba on dokáže prijať a analyzovať posolstvo. Dokáže selektovať pravdu od nepravdy, čítať medzi riadkami, rozhodnúť sa pre niečo a proti niečomu. Iba človek, ktorý chápe súvislosť prezentácií rôznorodých mediálnych obrazov má ambíciu dosiahnuť zdravý životný štýl, ktorý sa bude odrážať vo vysokej kvalite života.

²⁶ Porov.: SPUCHLÁK, J.: Potrebujeme mediálnu výchovu? In: *Forum scientiae et sapientiae*. Bratislava : Občianske združenie Forum Sapientiae, 2003, roč. 10, 2003, č. 1 – 2, s. 27 – 28.

²⁷ ZASĘPA T., *Media, człowiek, społeczeństwo*, Sw.Pavla, Czestochowa 2000, s. 88.

Takto bude pripravený a schopný adaptácie a flexibility v súčasnom zmätočnom a často krát pomýlenom hodnotovom priestore.

Bibliografia

- BALÁŽ, I.: Vplyv masmédií na konzumentov. IN: *Zborník zo VI. konferencie s medzinárodnou účasťou: Inovácie v škole*, Vysoké Tatry : Združenie Orava a Centrum pre vzdelávaciu politiku, 18. -20. IX. 2005, s. 12-16.
- BREČKA, S.: *Mediálna výchova*. Bratislava : NCMK, 1999, s. 23.
- DEMČIŠÁK, J.: O potrebe rozvoja mediálnej kompetencie. In: *Učiteľské noviny*, 2000, č. 39, s. 1,
- DUNCAN, B. a kol.: *Media Literacy Resource Guide*. Toronto : Ontario Ministry of Education, 1989, s. 18.
- HORŇÁKOVÁ, S.: *Vplyv násilia v elektronických médiách na deti a mládež a potreba mediálnej výchovy k mediálnej gramotnosti* (doktorská práca). Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2001, s. 98 – 100.
- HORVÁTHOVÁ J.: *Mediálna výchova a výučba cudzích jazykov*.
http://www.fem.uniag.sk/konferencie_a_seminare/uveu/2005/zbornik/zbornik/sekcia_6/horvathova.pdf. (22.11.2005)
- HRADISKÁ, E.: Bude sa i u nás učiť mediálna výchova? In: *Otázky žurnalistiky*. Bratislava : Slovak Academic Press, 1999, XLII, č. 4, s. 304.
http://www.frcth.uniba.sk/new/science/conferences/20020504/3-Krajnak_doc.html
<http://www.i-psychologia.sk/view-33.php>, 17.04.2008
http://www.mia.sk/DE_TL/SKOL/DT_200012/04_12_08.htm (18. 1. 2006).
- <http://www.radaeuropy.sk/?736>. (13.10.2005)
- LACA, P.: *Masmédiá a ich morálna hodnota*. Prešov : A.M. LOGOS. 2003, roč. 4, č. 4, s. 12 – 13.
- NOWACKI J.H., *Potrebuje mediálnu výchovu?*, Prednáška , Bratislava, 2002, poznámky autora práce.
- PRIBULA, M. – PALA, G.: *Stručne o komunikácii*. Prešov : PRO COMMUNIO, 2006, s. 75 - 78
- PRIBULA, M.: *Stručná introdukcia do katolíckej edukácie*. 2005, s. 72 – 74.
- RADA EURÓPY: *Odporičanie 1466 (2000) [1] - Mediálna výchova*.
- SLAVÍKOVÁ, N.: Mediálna výchova u nás stále Popoluškou. In: *Otázky žurnalistiky*. Bratislava : Slovak academic Press, 2001, XLIV, č. 3 – 4, s. 290 – 291.
- SLIVKA, D.: Učenie Katolíckej cirkvi o Božom zjavení vo Svätom písme a v tradícii na základe konštitúcie Dei Verbum. In: *Štúdie z biblistiky a systematickej teológie*. Prešov : PRO COMMUNIO, 2006, s. 21.

- SPUCHLÁK, J.: Potrebujeme mediálnu výchovu? In: *Forum scientiae et sapientiae*. Bratislava : Občianske združenie Forum Sapientiae, 2003, roč. 10, 2003, č. 1 – 2, s. 27 – 28.
- SPUCHLÁK, J.: *Služba a úloha Katolíckej cirkvi v spoločenských komunikačných prostriedkoch*. Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 2001, s. 30.
- STOLÁRIK, S.: Média v službe kultúry života. In: *Orbis communicationis socialis 2002*. Prešov : GBF PU v Prešove, 2002, s. 47.
- ŠEĎOVÁ, K.: *Médiá jako pedagogické téma*. In: *Pedagogika* 1/2004. Praha: UK PF, s. 19.
- TIRPÁK, P.: *Rodinná výchova*. Prešov : GTF PU, 2010.
- TNS SLOVAKIA: *Najdrahšia minuloročná televízna reklama stála 46 800,- eur*. <http://www.tns-global.sk/spravy.php?type=tlacove&archive=2010&id=299> (15.02.2011)
- TNS SLOVAKIA: *Prieskum digital life odhaluje veľké zmeny v online správaní ľudí*. <http://www.tns-global.sk/spravy.php?type=tlacove&archive=2010&id=310> (15.02.2011)
- TNS SLOVAKIA: *V minulom roku bolo v slovenských televíziách odvysielaných viac ako 637 tisíc reklám*. <http://www.tns-global.sk/spravy.php?type=tlacove&archive=&id=322> (15.02.2011)
- TOKÁROVÁ, A.: *Kvalita života v kontexte globalizácie a výkonovej spoločnosti*. Prešov : Prešovská univerzita, 2002, s. 11.
- [www.skimountaineering.sk/data06/_športovanie _detí a jeho vplyv _na _kvalitu _života](http://www.skimountaineering.sk/data06/_športovanie_deti_a_jeho_vplyv_na_kvalitu_zivota), 17.04.2008
- ZASĘPA T., *Media, człowiek, społeczenstwo*, Sw.Pavla, Czestochowa 2000, s. 88.
- ZASĘPA, T. – OLEKŠÁK, P.: *Internet a globalizácia – antropologické aspekty*. Ružomberok : FF KU v Ružomberku, 2006, s. 170.
- ZASĘPA, T.: *Médiá v čase globalizácie*. Bratislava : LÚČ, 2002, s. 124.

Kvalita života starších ľudí v zariadení pre seniorov

PETER VANSÁČ

*Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave
Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove*

Abstract: *According to John Paul II the older age is age of hope. He urges societies and communities to sponsor "culture of senescence", that means not to put off needs of old man. The Project of World Health Organization WHOQOL (1997) assumes that quality of senior's life consists of these six domains: bodily health, mental functions, level of independence, social relations, surroundings. These domains have different number of indicators, by which is objectively possible to evaluate the quality of life of old people. People, who are taking care of old people, are very important in home, but particularly in retirement homes, because by their work - service they affect quality of their lives. Study is oriented on quality of old people's life, who live in retirement home in Svidník.*

Keywords

Senescence. Senior. Social Worker. Life quality. Family. Adaptation

Úvod

Medzi najohrozenejšie sociálne skupiny obyvateľstva patria seniori. V médiách sú často prezentované skutočné udalosti, keď starších ľudí okradnú, oklamú, týrajú alebo im ináč ubližujú. Preto je veľmi dôležité, aby rodina a spoločnosť vyvíjali úsilie a čo najviac eliminovali násilie na starších ľuďoch.

Staroba, ako píše Alesandro Pronzato, je vekom nádeje, vekom dozrievania pre Boha a večnosť.

Dnes poznáme indikátory kvality života starších ľudí, ktoré sú všeobecne známe. Avšak prax ukazuje, že najdôležitejším indikátorom sú vzťahy medzi starými rodičmi a ich deťmi, vnúčatami, príbuznými, známymi, ošetrovateľmi, sociálnymi pracovníkmi.

Starší ľudia v zariadení pre seniorov často hľadajú vzťahy, ktoré v domácich podmienkach nemali pre rôzne príčiny. Preto starostlivosť

o starších ľudí v zariadení pre seniorov si vyžaduje odborne, profesionálne a morálne zdatných ľudí.

Objektívne známe oblasti kvality života seniorov overíme v praxi, a to v konkrétnom Zariadení pre seniorov a domove sociálnych služieb vo Svidníku.

Staroba - vek nádeje

Pápež Ján Pavol II. v roku 1999 napísal apoštolský list, ktorý adresoval ľuďom staršieho veku, v ktorom okrem iného cituje knihu Levitikus: „*Pred šedivou blavou vstaň, cti si staršiu osobu*“ (Lv 19, 32).¹

O staršom veku sa Ján Pavol II. vyjadruje ako o veku nádeje. Na jednej strane vníma život človeka ako veľmi krehký a časovo presne vymedzený, avšak na druhej strane má posilňovať starších ľudí myšlienkou, že mocou nesmrteľnej duše, je možné prežiť aj samotnú smrť. Viera je nádej, ktorá nesklame a predkladá človeku perspektívu konečného zmŕtvychvstania.²

Aj v treťom tisícročí, píše Benedikt XVI., sú aktuálne slová sv. apoštola Pavla, nemusíme sa „*zarmucovať ako ostatní, čo nemajú nádej*“ (1 Sol 4, 13). Pápež píše, že kresťania majú budúcnosť, lebo vedia, že ich život nekončí v prázdnote. A to je nádej, lebo ak je budúcnosť istá, potom aj život v prítomnosti sa stáva znesiteľným. Ďalej nádej pre kresťanov znamená, že kresťan žije v prítomnosti Boha a nádej pochádza práve z reálneho stretnutia s Bohom.³

Prečo je staroba vekom nádeje? Na túto otázku dal odpoveď kardinál Tomko v homílii, ktorú predniesol na púti seniorov v Levoči 8. 7. 2010. „*Staroba má vlastné hodnoty, ktoré sú veľmi potrebné mladším generáciám a celej spoločnosti. Starí ľudia, tí majú zmysel pre minulosť a pre dejiny, kým mladí nepoznajú ani len najbližšie dejiny. Spýtajte sa svojich vnúčať, na veci a hodne blízke nám, často mladí opakujú omyly minulosti, lebo minulosť vôbec nepoznajú. Starí majú veľa skúseností, ktoré utvárajú životnú múdrosť a môžu doplniť a spresniť nové výdobytky vedy a techniky. Majú aj ucelenejší pohľad na život. Ich citové, mravné a náboženské hodnoty sú dôležité pre rovnováhu v rodinách, v spoločnosti i pre jednotlivé osoby. Ľudská spoločnosť by bola bezpochyby lepšia, keby vedela zuzitkovat hodnoty staroby*“.⁴

¹ Pápež Ján Pavol II. napísal tento apoštolský list v r. 1999, z tohto dôvodu, že Organizácia spojených národov, upriamila pozornosť, celej spoločnosti na starších ľuďoch. (Porov.: *Jeseň života*, čl. 1.)

² Porov.: JÁN PAVOL II. *Jeseň života*, Apoštolský list starším, Vydavateľstvo Don Bosco 1999, čl. 2.

³ BENEDIKT XVI., *Spe salvi*, Encyklika pápeža Benedikta XVI. o kresťanskej nádeji, Spolok svätého Vojtecha 2008, čl. 2.

⁴ TOMKO, kard. J.: *Homília kardinála Jozefa Tomku na Púti seniorov v Levoči 8.7.2010*, Citované 20. 01. 2011, Dostupné na: www.lumen.sk.

Ján Pavol II. hovorí v apoštolskom liste *Jeseň života* ešte o ďalšom aspekte nádeje staršieho veku. Mnohí starší ľudia sú „*povzbudením a príkladom*“ pre každého, kto sa k ním priblíži. A potom sú „*oporou*“ mladých ľudí, ktorí sa objavili na horizonte života a chystajú sa vyskúšať jeho dráhy. V mnohých rodinách vnúčatá prijímajú od svojich starých rodičov „*prvé základy viery*“.⁵

Alesandro Pronzato v knihe *Staroba vek nádeje* s oduševnením píše: „*Budúcnosť patrí starším ľuďom. Nemyslí sa tým len kúsok stále väčšieho priestoru, ktorí okupujú na tejto spustošenej zemi, ani to nie je otázka štatistických a neosobných údajov. Starí ľudia sú zdravými nositeľmi hodnôt, ktoré sa strácajú. Sú vlastníčkmi múdrosti, ktorí zúfalo potrebujeme. Bolo by načas, aby sme prestali hovoriť o starobe len v zmysle sociálnych nákladov*“.⁶

V dnešnej dobe starý človek je spájaný so sociálnym statusom dôchodcu, je považovaný za neaktívneho či neproduktívneho a s mnohými zdravotnými ťažkosťami. Taký je stereotypný pohľad na starnutie, ktorý vníma starých ľudí ako homogénnu skupinu bez individuálnych rozdielov, ktorá je pre spoločnosť skôr záťažou, pretože odčerpáva významnú časť spoločenských zdrojov.⁷

Atribútom súčasnej spoločnosti je tvrdý individualizmus, úsilie dosiahnuť vzdelanie, vytvorenie osobitných životných štýlov. Vytráca sa láska k človeku a pochopenie pre odlišnosť druhých. Preto možno poznamenať, že jedným z negatívnych javov staroby je osamelosť starých ľudí a ich následná sociálna izolácia či segregácia v spoločnosti.⁸

Už Ján Pavol II. pred jedenástimi rokmi vo svojom liste *Jeseň života* zdôraznil, že je potrebné napomáhať prežívať „*kultúru staroby*“, ktorú by spoločnosť akceptovala podporovala a neodsúvala na okraj svojich záujmov. Podľa Jána Pavla II. by bolo ideálne, keby starí ľudia zostávali v rodine, kde by mali záruku účinnej sociálnej pomoci. Avšak v niektorých prípadoch okolnosti vyžadujú, aby seniori žili v domove dôchodcov, teda v spoločenstve iných osôb. Tieto inštitúcie sú vítané, pretože môžu preukázať vzácnu službu starším a chorým osobám. Ján Pavol II. zdôrazňuje, aby rodiny, priatelia, farské spoločenstvá nadviazali so star-

⁵ JÁN PAVOL II. *Jeseň života*, Apoštolský list starším, Vydavateľstvo Don Bosco 1999, čl. 12,13.

⁶ PRONZATO, A. *Staroba vek nádeje*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha- Vojtech, spol. s r. o. 2006, s. 9.

⁷ Porov.: MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P., et al. *Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha : Portal 2005, s. 163.

⁸ Porov.: KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha : Grada Publishing, 2008, s. 102.

šími ľuďmi taký vzťah, aby cítili od nich lásku a užitočnosť pre spoločnosť.⁹

Charakteristika kvality života seniorov

V súčasnosti sa často hovorí o kvalite života seniorov. Tento termín je ťažko definovateľný. *„Kvalitu života si skôr uvedomíme, keď dochádza k jej zníženiu. Kvalita života je ovplyvňovaná viacerými objektívnymi a subjektívnymi faktormi. Jedným z najdôležitejších je zdravotný stav, ktorý podmieňuje sebestačnosť seniorov. Ďalším faktorom je dostatočný príjem, umožňujúci uspokojovanie potrieb seniorov a dostupnosť služieb, zdravotníckej a ak sú veriaci i spirituálnej starostlivosti“.*¹⁰

Podľa Strieženca (1999) je sociálna dimenzia kvality života jednou z východiskových kategórií sociálnej politiky a sociálnej práce. S otázkou kvality života je spojený zmysel života, veľké tajomstvo bytia indivídua a jeho hodnotového systému, zodpovedajúceho konkrétnym životným podmienkam. Obsah zmyslu života, jeho pochopenie, stanovenie a prijatie vlastného miesta, priestoru v živote, je konkrétnym vyjadrením jeho kvality.¹¹

Metódy, ktorými možno merať kvalitu života, môžeme podľa Křivohlavého rozdeliť do troch skupín:

1. metódy merania kvality života, kde túto kvalitu života hodnotí druhá osoba,
2. metódy merania kvality života, kde hodnotiteľom je sama daná osoba,
3. metódy zmiešané, ktoré vznikajú kombináciou prvých dvoch typov.¹²

Podľa Mühlpachra (2002) je kvalita života veľmi subjektívna a veľmi individuálna, predstavuje rôzne veci pre rôznych ľudí a v rôznom čase. Upozorňuje, že individuálne tempo starnutia vedie k väčšej diferenciacii kvality života v poprodukčivnom veku. Okrem veku, zdravotného stavu, fyzickej a psychickej výkonnosti sa do posudzovania kvality života premietajú aj ďalšie faktory, ako je pohlavie, rodinná situácia, životná úroveň, vzdelanostná úroveň, získaný socioprofesionálny status. Tento posledný faktor sa môže podieľať na subjektívnej kvalite života dvojako: ako zdroj uspokojenia, pri pohľade späť, pri reflektovaní pretrvávajúceho uznania svojho sociálneho prostredia. Ale aj negatívne, ako upozorňuje: *„Tým, že človek stráca svoju profesnú rolu, stráca svoju funkčnú identi-*

⁹ Porov.: JÁN PAVOL II. *Jeseň života*, Apoštolský list starším, Vydavateľstvo Don Bosco 1999, č.13.

¹⁰ Porov.: KRAJČÍK, Š., *GeriatRIA pre sociálnych pracovníkov*. Bratislava: SAP, 2006, s. 74.

¹¹ Porov.: STRIEŽENEC, Š 1999. *Úvod do sociálnej práce*. Trnava: AD, 1999, s. 20.

¹² Porov.: BALOGOVÁ, B., *Seniori*. Prešov: Akcent Print, 2005, s. 56.

tu. Má rohu, ktorá má charakter nie role, čo ho často demoralizuje a znižuje jeho vlastnú hodnotu“.¹³

Prostriedkami objektívneho merania kvality života sú ukazovatele – indikátory kvality života. Indikátory sa v praxi získavajú prostredníctvom výpovede respondentov, ale využívajú sa aj objektívne údaje /zozbierané a spracované rôznymi inštitúciami, orgánmi, útvarmi/. Výskumný medicínsky prístup ku kvalite života najkomplexnejšie reprezentuje projekt Svetovej zdravotníckej organizácie WHOQOL (1997), ktorý predpokladá, že sa na kvalite života podieľa šesť oblastí s rôznym počtom indikátorov v nich. Ide o nasledovné domény:

1. telesné zdravie – od neho závisí energia a únava, bolesť a diskomfort, spánok a rozvoj,
2. psychické funkcie – vyjadruje image, negatívne a pozitívne city, sebahodnotenie, spôsob myslenia, učenie, pozornosť (sústredenosť),
3. úroveň nezávislosti: pohyb, denné aktivity, pracovná kapacita, závislosť na liekoch,
4. sociálne vzťahy – osobné vzťahy, sociálna opora, sexuálna aktivita,
5. prostredie – prístup k finančným zdrojom, sloboda, bezpečie, zdravé prostredie a sociálna starostlivosť, domov, prístup k informáciám, účasť na rekreáciách, cestovanie, fyzické prostredie
6. spiritualita – osobná viera a presvedčenie, hodnotová orientácia.¹⁴

Fyzické zdravie

Podľa (Haškovcovej 1990) „zdravie tvorí bezpochyby jeden z významných predpokladov kvality života aj ľudského šťastia, ale samo o sebe nie je ich základom. Kvalita života a šťastie nie sú viazané len na zdravotný stav. Keby sme túto tézu pripustili, potom by sme tiež prijali stanovisko, že v stave choroby nie je miesto pre kvalitu života. Tým by sme odsúdili k nekvalitnému životu tých, ktorí stratili zdravie v priebehu svojho života, ale dokonca aj tých, ktorý sa ako chorí bendikepovaní narodili. Choroba nie je odsúdenie k nešťastiu. Chorý človek má iba ťažšiu východziu situáciu, zložitejší štart, je pre nebo komplikovanejšie rozvinúť svoje individuálne aktivity. Kvalita života je predovšetkým subjektívna zážitková kategória.“

Poukazovanie na zlú kvalitu života však v žiadnom prípade nemôžeme byť ospravedlnením eutanázie. Starší ľudia majú právo rozhodnúť o tom, akú starostlivosť si budú želať v prípade ťažkého ochorenia, keď

¹³ Porov.: MÜHLPACHR, P.: *K problematice vzdelávání senioru*. Brno: Nakl.P.Křepelka 2002, s. 193.

¹⁴ Porov.: BALOGOVÁ, B., *Seniori*. Prešov: Akcent Print, 2005, s. 56-58.

nebudú môcť o sebe rozhodovať. Na kvalite života by sa mala podieľať celá spoločnosť.¹⁵

Psychologické zdravie

Vo všeobecnosti platí, že starnutím dochádza k zmene niektorých psychických kvalít. Prejavuje sa to najmä v oblasti pamäti, ktorá vekom slabne. Určitý stupeň poklesu pamäti sa pokladá za normálny jav. Starnutie negatívne ovplyvňuje predovšetkým procesy, ako sú vštepovanie informácií a ich vybavovanie. Starší človek dobré spomína na minulosť, ale horšie je to u neho so spomienkami na nedávne udalosti. Proces zapamätania si určitej udalosti závisí od pochopenia situácie a od záujmu o predmet. Príčinou zábudlivosti u starších ľudí býva často nedostatok koncentrácie a pozornosti. Znakom ubúdania pamäti môže byť aj prílišné obrátenie staršieho človeka na seba samého alebo neschopnosť prijať nové názory, tendencia k pesimizmu a otupenie emócií. Preto je v praxi veľmi dôležité poznať životný štýl seniora, aby sa bežné zmeny pamäti vedeli rozoznať od chorobných prejavov, ktoré je nutné diagnostikovať a liečiť.¹⁶

Úroveň nezávislosti

Úroveň nezávislosti veľmi úzko súvisí s fyzickým zdravím, ako aj s psychickým. V gerontopsychológii sa už nie podľa veku, ale podľa miery sebestačnosti, delí celý seniorský vek na tri obdobia: na úplne sebestačného - mladší senior, na čiastočne sebestačného - starší senior a na úplne závislého - pokročilo starý, (predtým tu zdravotníci používali nehumánny pojem prestarnutý). Pritom sa nie vždy vyskytuje istá miera fyzickej sebestačnosti s rovnakou mierou psychickej a sociálnej sebestačnosti.¹⁷

Sociálne prostredie

Pojem prostredie zahŕňa všetky podnety materiálneho a duchovného charakteru, pôsobiacich na jednotlivých členov rodiny. Je to druh spoločenského prostredia, ktoré ovplyvňuje i spoločenské vzťahy. V rodinnom prostredí dochádza k výchovnému pôsobeniu členov rodiny.¹⁸

¹⁵ HAŠKOVCOVÁ, H.: *Rub života - lic smrti*. 1. vydanie. Praha 1975, s. 251.

¹⁶ Porov.: BALOGOVÁ, B., *Seniori*. Prešov: Akcent Print, 2005, s. 40.

¹⁷ Porov.: DŽUKA, J. *Kvalita života a subjektívna pohoda- teórie a modely, podobnosť a rozdiely. Psychologické dimenzie kvality života*, [online]. Prešov : Prešovská univerzita. 2004, [cit. 2011 - 01 - 22]. Dostupné na [www: http://194.160.246.99/elpub/FF/Dzuka3/05.pdf](http://194.160.246.99/elpub/FF/Dzuka3/05.pdf)

¹⁸ Porov.: TIRPÁK, P.: *Rodinná výchova*, Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2010, s. 35.

Poacovský zdôrazňuje úlohu rodiny a spoločnosti, ktorí majú prijať starobu ako svoju neoddeliteľnú súčasť. Staršia generácia nesmie zostať bez roly. Doslova autor uvádza: „so starobou je možné zaobchádzať ako s kameňom, môže sa nechať valiť na spoločnosť a robiť jej problémy, alebo sa môže použiť ako súčasť pevnej stavby spoločnosti“.¹⁹

Spiritualita

Religiozita a spiritualita seniora patria do jadra zmyslu života. Prinášajú pre osobnosť vyrovnanosť so životom, obohacovanie sa múdrosťou Božieho slova, permanentnú radosť z preukazovania nezištnej lásky (väčší zážitok z darovania ako z prijímania). Prísľub večnej blaženosti, teda riešenie otázky čo nastane po smrti, sa významne dotýka seniorov.²⁰

Ján Pavol II. v liste starším ako žiarivé príklady uvádza starých ľudí z Božieho zjavenia a to: Abraháma, Mojžiša, Zachariáša a Alžbetu, starca Simeona, prorokyňu Annu, Nikodéma a apoštola Petra. Podľa Jána Pavla II. : „sú to potešujúce svedectvá! Pripomínajú nám, že Pán v každom veku žiada od každého príspevok vlastných talentov. Služba evanjeliu nie je otázkou veku“!²¹

Môžeme konštatovať, že kvalita života je komplexná kategória, ktorá v sebe zahŕňa tak sociálne, biologické, ako psychologické a duchovné podmienky života seniora. Väčšina autorov (Křivohlavý, 2001, Tokárová, 2002, Hartl a Hartlová, 2000) vychádza z teórie pocítovanej (pocítovej) kvality života ako subjektívneho hodnotenia spokojnosti, respektíve nespokojnosti s jednotlivými oblasťami života. Následne toto subjektívne prežívanie kvality života zahŕňa v sebe aj podmienky, okolnosti a sociálne vzťahy, v ktorých človek prežíva svoj život. Komplex týchto podmienok umožňuje človeku dosiahnuť pocit šťastia a spokojnosti.²²

Adaptácia staršieho človeka v zariadení pre seniorov

Adaptačný proces je procesom komplikovaným a spravidla dlhodobým. Preto je dôležité pomôcť seniorom prekonať úskalia tohto obdobia a pomôcť im zdolať túto životnú situáciu.

Niektorí seniori žijú samostatne, iní v rodinách svojich detí. Ak sa už nedokážu o seba postarať, žiadajú o prijatie do zariadenia pre seniorov. Po hmotnej stránke sú tam veľmi dobre zaistení, ale strácajú dve veľké ľudské hodnoty – slobodu a súkromie. Život v domove dôchodcov kla-

¹⁹ PACOVSKÝ, V.: O starnutí a stáří. Praha: AVICENUM, 1990, s. 46

²⁰ Porov.: BALOGOVÁ, B., *Seniori*. Prešov: Akcent Print, 2005, s. 48.

²¹ Porov.: JÁN PAVOL II. *Jeseň života*, Apoštolský list starším, Vydavateľstvo Don Bosco 1999, čl. 7.

²² Porov.: BALOGOVÁ, B., *Seniori*. Prešov: Akcent Print, 2005, s. 59.

die na seniorov veľké nároky na adaptáciu, ktorá je však v tomto veku oslabená.

Podľa Vágnerovej (2000) umiestnenie v zariadení pre seniorov znamená pre seniora veľmi veľkú zmenu spôsobu života:

- 1) Je spojené so stratou zázemia, známeho teritória (byt, materiálne a sociálne okolie),
- 2) potvrdzuje stratu autonómie a sebestačnosti seniora,
- 3) je chápané ako signál blížiaceho sa konca života.

V novom prostredí sa senior ťažko prispôsobuje. Stratou vlastného domova stráca pocit bezpečia. Nie je motivovaný k aktivitám, ktoré boli predtým nevyhnutné (upratovanie, nákup, varenie). Chýba mu zmysluplná činnosť, na ktorú bol zvyknutý a novú si ťažko hľadá. Chýba mu kontrola nad vlastným životom, možnosť o sebe rozhodovať.²³

Adaptácia každého nového obyvateľa si vyžaduje osobitný, individuálny prístup, pozorovanie a ovplyvňovanie zo strany všetkých pracovníkov zariadenia. V prvej etape po príchode do zariadenia je potrebné predísť pasívnemu až depresívnemu postoju k životu a zároveň predísť geriatrickému adaptačnému syndrómu. Diferencovaný prístup k novým obyvateľom musí vychádzať z poznania ich povahových vlastností, životných návykov a záujmov. Je potrebné pre každého novoprijatého obyvateľa vypracovať individuálne adaptačno-edukačné programy.²⁴

Adaptačný proces na sociokultúrne podmienky nového domova spravidla prebieha v troch etapách:

Prvá fáza očakávania – ide o časový úsek začínajúci rozhodnutím, podaním žiadosti až po vlastný odchod seniora do zariadenia sociálnych služieb.

Druhá fáza vlastnej adaptácie – k nej dochádza následne po nástupe seniora do tohto zariadenia, pričom môže trvať v priemere šesť mesiacov.

Tretia fáza doznievajúcej stresovej situácie – býva sprevádzaná aktívne a pozitívne ladeným prispôbovaním sa seniora na nové sociálne podmienky a životný štýl.²⁵

Zákon 448/2008 Z. z. o sociálnych službách určuje v § 35, že v „*zariadení pre seniorov sa poskytuje sociálna služba fyzickej osobe, ktorá dovŕšila dôchodkový vek a je odkázaná na pomoc inej fyzickej osobe podľa prílohy č. 3 alebo fyzickej osobe, ktorá dovŕšila dôchodkový vek*

²³ Porov.: VAGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie: dětství, dospělost a stáří*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000., s. 428.

²⁴ Porov.: MARCINKOVÁ, D., HROZENSKÁ, M., VAŇO, I.: *Vybrané kapitoly z gerontológie*, Nitra: FSVaZ. 2005. 38.

²⁵ Porov.: HATÁR, C.: *Edukácia seniorov v sociálnych zariadeniach*. Nitra: EFIIETA – Stredisko sv. Františka Saleského, 2008, s. 47.

a poskytovanie sociálnej služby v tomto zariadení potrebuje z iných vážnych dôvodov“.

Nezastupiteľnú úlohu v procese adaptácie staršieho človeka v zariadení pre seniorov má sociálny pracovník. Podľa Strieženca (2006) sociálnemu pracovníkovi nijaký ľudský život nesmie byť ľahostajný. Sociálny pracovník ako profesionál disponuje širokým výberom techník a aktivít, ktoré má využiť vo svojej praxi. Potom výsledným efektom jeho práce sú participatívne postoje klienta, ktorý prostredníctvom vlastných aktivít prekonáva či obrusuje hrany svojej vlastnej dysfunkčnosti.²⁶

Matoušek et al. (2005) mapuje aktivity, ktorými sa v súčasnej dobe sociálni pracovníci v zariadeniach pre seniorov zaoberajú.

Prakticky v našich podmienkach ide o tieto aktivity:

- Administratívna práca – dokumentácia a dávky, dôchodková agenda, podávanie žiadostí o obmedzení, alebo pozbavení spôsobilosti na právne úkony, kontakt s úradmi, vybavovanie žiadostí po zomrelom, pozostalostná agenda, príchod do zariadenia, prešetrovanie sociálnej situácie v mieste bydliska, kontakt so zdravotníckym zariadením, prijímanie žiadateľov do zariadenia a ich umiestňovanie na jednotlivé lôžka,
- Informovanie verejnosti a žiadateľov o konkrétnom zariadení pre seniorov, rozhovory so záujemcami o pobyt v danom zariadení, individuálne adaptačné plány a plány starostlivosti, programy aktivít, kultúrno-spoločenských akcií, vzdelávacích programov, spolupráca s rodinou,
- Sociálne služby pre klientov – vybavovanie korešpondencie, nákupy, návštevy v nemocnici, psychosociálna pomoc, ergoterapia, fyzioterapia, muzikoterapia, dohľad na dodržiavanie ľudských práv a etického kódexu sociálneho pracovníka, práca so sťažnosťami klientov, riešenie vzájomných konfliktov, usmerňovanie vzťahov medzi klientmi – veľký význam má autorita sociálnych pracovníkov, koordinácia práce na interných smerniciach a štandardoch zariadenia.²⁷

Významnou súčasťou práce sociálneho pracovníka je jeho etický prístup ku klientovi. Sociálny pracovník má primárnu zodpovednosť za klienta. Čiže z profesionálneho hľadiska sú prvoradá záujmy klienta a nie záujmy jeho alebo organizácie, v ktorej pracuje. Sociálny pracovník má svojich klientov chrániť, podporovať ich práva a záujmy. Klient potrebuje dôverovať, cítiť sa bezpečný a prijímaný. Bez toho vzťahového

²⁶ Porov.: STRIEŽENEC, Š.: *Teória a metodológia sociálnej práce*, s. 144.

²⁷ Porov.: MATOUŠEK, O. et. al. 2005. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 180. ISBN 80-7367-002-X

rámca práca sociálneho pracovníka stáva sa len výkonom a nie službou.²⁸

Ján Pavol II. v apoštolskom liste *Salvifici doloris* píše, že svet ľudského utrpenia vyvoláva svet ľudskej lásky. Bolesť blížneho spôsobuje, že človek zabúda na seba a vnútorne sa podnieti láskou a prejaví ju skutkami. Musí sa zastaviť pri bolesti blížneho a správať sa tak, ako sa správal Samaritán z evanjeliového podobenstva. Skutku lásky milosrdného Samaritána sa podoba služba lekára, ošetrovateľky, sociálneho pracovníka.²⁹

Prieskumná časť

V dnešnej dobe sú seniori v spoločnosti často vnímaní ako záťaž pre rodinu. Ľudia vo vyššom veku prežívajú svoj život rôznym spôsobom. Domáce prostredie je pre seniora najideálnejšie a je tiež prostredím, kde by mal prežívať svoj seniorský vek. Okolnosti však často prinúti staršieho človeka, aby zanechal svoj domov a žil v domove dôchodcov.

Kvalitu života si väčšinou uvedomíme vtedy, keď dochádza k jej zníženiu. Samotný život je ovplyvňovaný viacerými faktormi. Najdôležitejším faktorom je zdravotný stav, ktorý podmieňuje sebestačnosť seniorov.

Prieskumná časť bola zameraná na kvalitu života starších ľudí v zariadení pre seniorov a na základe dotazníkových odpovedí možno spoznať, čo skutočne najviac ovplyvňuje kvalitu života seniorov v konkrétnom zariadení a zaujať objektívne stanovisko.

Cieľ prieskumu

Cieľom prieskumu bolo posúdiť stupeň spokojnosti a úroveň kvality života seniorov v konkrétnom zariadení pre seniorov. Prieskum sme sa rozhodli urobiť dotazníkovou formou, pričom posúdenie mali vykonať samotní klienti zariadenia. Cieľ prieskumu možno zhrnúť do dvoch bodov:

1. zistiť zmysel života a skutočnosti, ktoré najviac prispievajú k spokojnosti klienta,
2. zistiť, aké indikátory najviac ovplyvňujú kvalitu ich života.

Hypotéza prieskumu

Na základe určeného cieľa bola stanovená hypotéza prieskumu.

²⁸ Porov.: MATEL, A. a kol.: *Etika sociálnej práce*, s. 100.

²⁹ Porov.: JÁN PAVOL II.: *Salvifici doloris*, Apoštolský list o kresanskom zmysle ľudského utrpenia, Spolok svätého Vojtecha, Trnava 1998, čl. 29.

Hypotéza: Predpokladáme, že kvalitu života v zariadení pre seniorov najviac ovplyvňujú tieto faktory: telesné zdravie a vzťahy (s rodinou, vzájomné vzťahy medzi seniormi a vzťahy s pracovníkmi zariadenia).

Prieskumná vzorka

Prieskum bol uskutočnený v Zariadení pre seniorov a domove sociálnych služieb vo Svidníku a to od 20. januára do 2. februára 2011. Prieskumnú vzorku tvorili klienti zariadenia, ktorým zdravotný stav dovoľuje zúčastniť sa prieskumu a zároveň porozumieť daným otázkam a klienti, ktorí nemajú problém s komunikáciou. Prieskum bol uskutočnený dotazníkovou formou, pričom posúdenie vhodnej odpovede mali vykonať samotní klienti zariadenia. Prieskum tvorilo 100 respondentov vo veku od 60 do 100 rokov, z toho 66 žien a 34 mužov, t.j. 66% žien a 34% mužov.

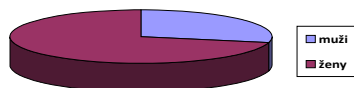
Demografické údaje:

Tabuľka 1

Rozdelenie respondentov podľa pohlavia	Počet respondentov	%
a) muži	34	34
b) ženy	66	66
Spolu respondentov	100	100

Rozdelenie respondentov podľa pohlavia

Graf 1

Zdroj: Autor

Metódy prieskumu

Informácie, ktoré sme potrebovali na vyhodnotenie prieskumu, sme získali dotazníkovou metódou, ktorá je najvhodnejšia pri získavaní poznatkov, názorov respondentov a pri zbere empirických dát.

Dotazník pozostáva zo siedmich otázok, ktoré sú jasne a zrozumiteľne sformulované, primerane k veku respondentov. Otázky v dotazníku sú uzavreté, v niektorých otázkach mohli respondenti zakrúžkovať aj viacero možností. V úvode dotazníka boli respondenti oboznámení s jeho cieľom a so skutočnosťou, že je anonymný. V tomto prípade sa vrátili všetky rozdane dotazníky a to aj z toho dôvodu, že respondentov poznáme osobne.

Organizácia a spracovanie prieskumu

Prieskum bol realizovaný od 20. januára do 2. februára 2011. Bolo rozdane 100 kusov dotazníkov v Zariadení pre seniorov a domove sociálnych služieb vo Svidníku. Všetkých 100 kusov sa vrátilo z dôvodu, že boli oslovení klienti, ktorí sa chceli a mohli vyjadriť.

Respondenti odpovedali na otázky zakrúžkovaním jednej alebo viacerých odpovedí. Dotazník bol anonymný, o čom boli informovaní aj respondenti a taktiež boli informovaní aj o dobrovoľnosti jeho vyplnenia.

Ako ste si predstavovali starobu?

Táto otázka bola zameraná na to, ako si respondenti predstavovali prežiť jeseň svojho života. Po vyhodnotení sme zistili, že 34% respondentov nemalo žiadne predstavy o tom, ako prežijú svoju jeseň života, 60% si predstavovalo, že ju prežije so svojím manželom (manželkou) a so svojimi vnúčatami, a 6% je bude prežívať po boku svojho manžela (manželky).

Z uvedeného vyplýva, že respondenti si prirodzene predstavovali starobu po boku svojho manžela, manželky, detí a vnúchat.

Tabuľka 1

Ako ste si predstavovali starobu?	Ženy	Muži	Počet respondentov	%
a.) tak, že ju budem prežívať so svojím manželom (manželkou), deťmi a vnúčatami	40	20	60	60
b.) tak, že ju budem, prežívať po boku manžela (manželky)	4	2	6	6
c.) nemal (a) som žiadne plány	22	12	34	34
Spolu respondentov	66	34	100	100

Cítite spokojnosť s doteraz prežitým životom?

Zámerom tejto otázky bolo, aby si respondenti urobili malú sebareflexiu svojho života. Až 82% respondentov je spokojných so svojím prežitým životom. 18% respondentov cíti nespokojnosť pre nevydarené manželstvo, nevládnutie výchovy detí alebo iné príčiny.

Tabuľka 2

Cítite spokojnosť s doteraz prežitým životom?	Ženy	Muži	Počet respondentov	%
a.) áno	52	30	82	82
b.) cítim nespokojnosť, lebo som mal/a nevydarené manželstvo	6	2	8	8
c.) cítim nespokojnosť, lebo som mohol/a lepšie vychovať svoje deti	2	0	2	2
d.) iný dôvod na nespokojnosť	6	2	8	8
Spolu respondentov	66	34	100	100

Čo vás najviac trápi v tomto seniorskom veku?

V tejto otázke sme sa zamerali na to, aké najväčšie trápenie svojho života majú starší ľudia v zariadení pre seniorov. Z odpovedí vyplýva, že najväčším trápením je zhoršený zdravotný stav 54% a potom je to osamelosť 34%. Finančné prostriedky tvoria 8% a strata životného partnera 2%.

Tabuľka 3

Čo Vás najviac trápi v tomto seniorskom veku?	Ženy	Muži	Počet respondentov	%
a.) nemám žiadne trápenie	0	0	0	0
b.) nízke finančné prostriedky	0	8	8	8
c.) strata životného partnera	0	2	2	2
d.) zdravotné problémy	38	16	54	54
e.) osamelosť	28	8	36	36
Spolu respondentov	66	34	100	100

Aké sú vaše vzťahy s rodinou a príbuznými?

Ako je zrejmé z tabuľky, väčšinu respondentov v zariadení pre seniorov navštevujú príbuzní. 60% respondentov má dobré vzťahy s príbuznými, 26% respondentov by privítalo častejšie návštevy, 4% nemá dobrý vzťah s príbuznými a 10% nemá žiadnych príbuzných.

Tabuľka 4

Aké sú vaše vzťahy s rodinou a príbuznými?	Ženy	Muži	Počet respondentov	%
a.) veľmi dobrý vzťah, pravidelne ma navštevujú	36	24	60	60
b.) privítal/a by som častejšie návštevy	22	4	26	26
c.) nemám dobrý vzťah, nenavštevujú ma	2	2	4	4
d.) nemám príbuzných	6	4	10	10
Spolu respondentov	66	34	100	100

Ste spokojný/á s podmienkami života v zariadení?

Touto otázkou sme zisťovali spokojnosť klientov v zariadení pre seniorov. Otázka bola nasmerovaná na tri dôležité oblasti týkajúce sa pobytu v zariadení.

Prvá oblasť je bývanie. S touto oblasťou vyslovilo 94% klientov spokojnosť a iba 6% klientov nespokojnosť.

Druhá oblasť je stravovanie, tu je nespokojných až 80% klientov a spokojných so stravou je len 20% klientov.

Tretiu oblasť tvoria pracovníci zariadenia. S ich starostlivosťou je spokojných 80% klientov a 20% klientov je nespokojných.

Tabuľka 5

Ste spokojný/á s podmienkami života v zariadení?	Počet respondentov	%
a.) som spokojný/á s bývaním	94	94
b.) nie som spokojný/á s bývaním	6	6
Spolu respondentov	100	100
c.) som spokojný/á so stravou	20	20
d.) nie som spokojný/á so stravou	80	80
Spolu respondentov	100	100
e.) som spokojný/á s prístupom pracovníkov	80	80
f.) nie som spokojný/á s prístupom pracovníkov	20	20
Spolu respondentov	100	100

Ste veriaci/veriaci?

Touto priamou otázkou mali respondenti vyjadriť svoj postoj k Bohu, t.j. či veria v Boha alebo nie. Žijeme v regióne, kde je silná religiozita, a preto je aj výsledok, že 100% je veriacich, a z týchto veriacich dvaja nenavštevujú bohoslužby. Reálne bohoslužby nenavštevuje okolo 50%, ostatní nenavštevujú, avšak majú na to objektívne príčiny – najčastejšie chorobu.

Tabuľka 6

Ste veriaci/veriaci?	Ženy	Muži	Počet respondentov	%
a) áno, som veriaci/a	66	32	98	98
b)nie som veriaci/a	0	0	0	0
c)verím v Boha, ale do chrámu nechodím	0	2	2	2
Spolu respondentov	66	34	100	100

Cítite, že vám viera pomáha vo vašom trápení?

Táto otázka bola nasmerovaná k tomu, aký majú respondenti vzťah k Bohu a či cítia Božiu pomoc. Odpoveď je podobná ako v predchádzajúcej otázke - 96% respondentov odpovedalo kladne a 4% záporne.

Tabuľka 7

Cítite, že vám viera pomáha vo vašom trápení?	Ženy	Muži	Počet respondentov	%
a) áno, veľmi mi pomáha	64	32	96	96
b) necítim Božiu pomoc	2	2	4	4
Spolu respondentov	66	34	100	100

Vyhodnotenie hypotézy

Cieľom prieskumu bolo zistiť, čo najviac ovplyvňuje kvalitu života starších ľudí v konkrétnom zariadení pre seniorov. Teória hovorí, že kvalitu života ovplyvňujú rôzne oblasti, počnúc telesným zdravím a končiac prostredím, v ktorom senior prežíva život.

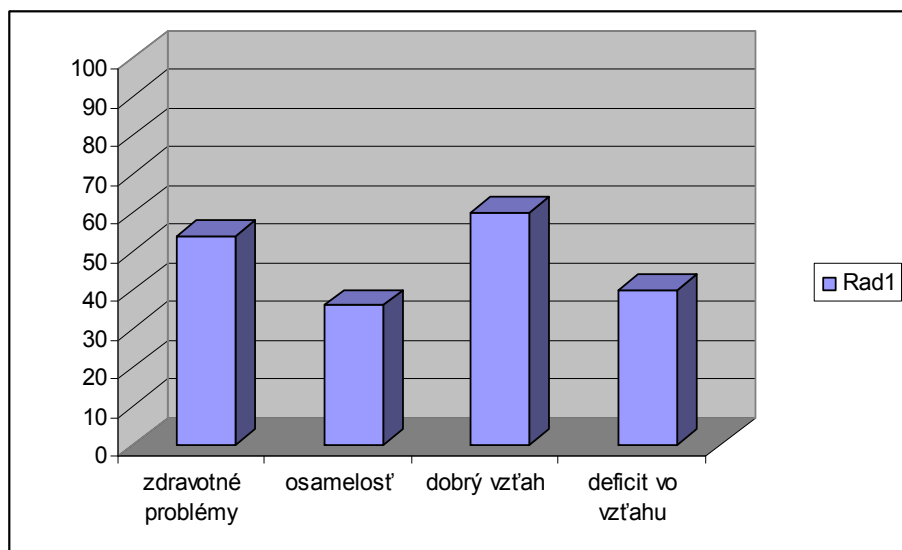
Hypotéza: Predpokladáme, že najviac kvalitu života v zariadení pre seniorov ovplyvňujú tieto faktory: telesné zdravie a vzťahy (s rodinou, vzájomné vzťahy medzi seniormi a vzťahy s pracovníkmi zariadenia).

Hypotéza bola overená otázkami číslo 3, 4, 5. Hodnoty získané prostredníctvom dotazníka poukazujú na to, že skutočne kvalitu života starších ľudí najviac ovplyvňuje zdravie a to 54%, na druhom mieste je to

deficit vo vzťahoch 40%, či už k príbuzným, navzájom medzi sebou alebo k pracovníkom zariadenia. Na treťom mieste je to osamelosť 36%, ktorú cítia starší ľudia v zariadení pre seniorov. Osamelosť nebola zadefinovaná v hypotéze, nakoľko je predpoklad, že v zariadení kde je 128 klientov by osamelosť nemala byť problémom, a predsa ju cíti 36% respondentov. Je to výzva pre sociálnych pracovníkov, aby eliminovali tento jav.

V tomto konkrétnom zariadení vyšiel ešte jeden údaj z dotazníka a to, že 80% respondentov je nespokojných so stravou. Táto skutočnosť nemalo ovplyvňovať kvalitu ich života. Kompetentní pracovníci o tom vedia a verím, že čo najskôr nastane náprava v tejto oblasti.

Graf č. 8

Zdroj: Autor

Záver

Starobu nemôžeme chápať len ako zmenu k horšiemu. Je to obdobie života s vlastnými kvalitami. Starší ľudia majú na právo na dôstojnú starobu. Preto Ján Pavol II. zdôrazňoval, že je potrebné budovať kultúru staroby, kde by starí ľudia mali zabezpečenú sociálnu pomoc, a to buď v domácich podmienkach alebo v zariadeniach pre seniorov.

Starší človek nie je schopný prežívať život v strese, nedovoľujú mu to jeho fyzické a psychické danosti, a preto potrebuje zo strany príbuzných, ošetrovateľov, sociálnych pracovníkov profesionálny a ľudský prístup.

Prieskum nám ukázal, že kvalitu života starších ľudí v skúmanom zariadení pre seniorov, najviac ovplyvňujú: zdravie, sociálne vzťahy a osamelosť.

Objektívne veľký vplyv na kvalitu života človeka v zariadení pre seniorov majú rôzne faktory, počnúc od zákonného vymedzenia, (Zákon NR SR č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách), cez vnútorný poriadok samotného zariadenia, obsluhujúci personál až po samotnú osobnosť konkrétneho seniora. Zákonné normy a vnútorný poriadok naplňujú konkrétni ľudia, ktorým je zverená starostlivosť o seniorov. Títo ľudia z dobrého pokladu svojho srdca majú vynášať dobré veci a odovzdávať ich tým, ku ktorým sú poslaní (Porov: Mt 7, 35).

Bibliografia

- BALOGOVIÁ, B., *Seniori*. Prešov: Akcent Print, 2005, ISBN 80-969274-9-3.
- BENEDIKT XVI., *Spe salvi*, Encyklika pápeža Benedikta XVI. o kresťanskej nádeji, Spolok svätého Vojtecha 2008, ISBN 978-80-7162-700-5.
- HATÁR, C.: *Edukácia seniorov v sociálnych zariadeniach*. Nitra: EFIIETA – Stredisko sv. Františka Saleského, 2008, ISBN 978-80-89245-08-6.
- JÁN PAVOL II. *Jeseň života*, Apoštolský list starším, Vydavateľstvo Don Bosco 1999, ISBN 80-88933-39-0.
- JÁN PAVOL II.: *Salvifici doloris*, Apoštolský list o kresťanskom zmysle ľudského utrpenia, Spolok svätého Vojtecha, Trnava 1998, ISBN 80-7162-243-5.
- KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha : Grada Publishing, 2008, ISBN 978-80-247-2169-9.
- KRAJČÍK, Š., *Geriatría pre sociálnych pracovníkov*. Bratislava: SAP, 2006, ISBN 80-969449-8-3.
- MATEL, A. a kol.: *Etika sociálnej práce*, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2010, ISBN 978-80-89271-85-6.
- MARCINKOVÁ, D., HROZENSKÁ, M., VAŇO, I.: *Vybrané kapitoly z gerontológie*, Nitra: FSVaZ. 2005. ISBN 80-8050-878-X.
- MATOUŠEK, O. et. al. 2005. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005 ISBN 80-7367-002-X.
- MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P., et al. *Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha : Portal 2005, ISBN 80-7367-002-X.
- PACOVSKÝ, V.: *O starnutí a stáří*. Praha: AVICENUM, 1990, ISBN 80-201-9076-8.
- PRONZATO, A. *Staroba vek nádeje*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha-Vojtech, spol. s. r. o. 2006, ISBN 80-7162-629-5.

- STRIEŽENEC, Š.: *Teória a metodológia sociálnej práce*, Trnava 2006, ISBN 80-969390-4-1.
- STRIEŽENEC, Š. 1999. *Úvod do sociálnej práce*. Trnava: AD, 1999, ISBN 80- 967589-0-X.
- TIRPÁK, P.: *Rodinná výchova*, Prešovská univerzita v Prešove, Grécko-katolícka teologická fakulta, 2010, ISBN 978-80-555-0142-0.
- TOMKO, kard. J.: *Homília kardinála Jozefa Tomku na Púti seniorov v Levoči 8.7.2010*, Citované 20. 01. 2011, Dostupné na: www.lumen.sk

Wpływ sakramentalnej przysięgi małżeńskiej Na kształtowanie chrześcijańskiego społeczeństwa

PAWEŁ MACIASZEK

*Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Wyższe Seminarium Duchowne w Częstochowie*

Abstract: *„We must have courage to undertake anew an experiment with God, namely to allow Him to enter with His actions into our society”. This call of Benedict XVI prompts a question: what role in our modern society have the married couples who have taken sacramental marriage vows?*

Men and women, who according to the intention of their Creator form a sacramental union of life and love, should always remember, that in their daily life, they have a duty to evangelize. They are to change the world by having impact on Christian community.

Today's world abounds in divorce, one parent families and unsanctioned union “partnerships”. Our society is dominated by civilization based on production and seeking satisfaction of self. The truth about the intention of the Creator for men, women, freedom, love, God, society and family is smudged. These signs of the times need a response from the Church of XXI century. The sacramental marriage must show love based on responsibility, give example of fidelity and honesty. Fully in accord with the creative act of the Heavenly Father the Divine Love of Christ is imparted to the couple through sacramental grace. This grace which accompanies the couple daily, allows them to look at each other with the eyes of supernatural love, through which they feel not only part of the community of the redeemed, but also help others on their way to salvation. Daily married life of a couple vowing love for each other and filled with the power of the Holy Spirit is made holy because of the sacrament of marriage, and should form the foundation for the building of the revitalized, renewed society divinized by Christ and carrying in it the outline of the new world.

Key words: *Marriage, Society, Marriage Vows, Sacrament of Marriage, Christian Society.*

W opublikowanym w ostatnich tygodniach wywiadzie Benedykt XVI skierował do katolików przesłanie: „Musimy odważyć się na nowo na eksperyment z Bogiem – pozwolić Mu wejść z Jego działaniem w nasze społeczeństwo”¹. To wezwanie ma stanowić receptę na problemy współczesnego świata. Jakie miejsce w przemianie współczesnego społeczeństwa zajmują małżonkowie, którzy zawarli sakramentalne małżeństwo?²

W nauczaniu Kościoła na temat Bożego planu względem małżeństwa i rodziny akcentowana jest prawda, że ci, którzy je tworzą, mają znaczący udział w kształtowaniu chrześcijańskiego społeczeństwa. Mężczyźni i kobiety – tworzący według zamysłu Stwórcy sakramentalną wspólnotę życia i miłości – powinni nieustannie pamiętać o tym, że w konkretnej codzienności swojego bytowania (w określonych sytuacjach społecznych i kulturowych) dokonują dzieła ewangelizacji. Dzieła głoszenia Chrystusa, które dokonywane jest zarówno świadectwem życia, jak i przekazywanym słowem. Głoszenie to posiada swoisty charakter i szczególną skuteczność z tej racji, że dokonuje się w zwykłych warunkach właściwych światu, dokonując jego przemiany (por. KK 35)³.

Zaangażowanie chrześcijańskich małżonków wydaje się tym ważniejsze, im częściej jesteśmy świadkami dokonujących się głębokich przemian. W naukach społecznych wyraźnie wskazuje się na znaczenie rodziny jako instytucji społecznej. Do ważniejszych jej zadań zalicza się funkcję prokreacyjną, socjalizacyjną, seksualną, emocjonalno-ekspre-

¹ Benedykt XVI, P. Seewald, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*, Kraków 2011, s. 74, ISBN 978-83-240-1504-7.

² Por. L. Dyczewski, *Rodzina polska w kontekście współczesnych przemian społecznych*, w: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. Program duszpasterski na rok 1993/94*, Katowice 1993, s. 129-130, brak ISBN. Pytanie to uzasadnia prawda, że rodzina i społeczeństwo mimo, iż są odrębnymi systemami, to wywierają na siebie wpływ. Na przykład „rodzinne układy, rodzinne formy spędzania wolnego czasu, upodobania i wartości rzutują na wszystko, co robią poza rodziną. Jest sprawdzone, że jednostki przeżywające kryzysy małżeńsko-rodzinne są mniej efektywne w pracy, bardziej drażliwe w grupach koleżeńskich. Dzieci wychowane w postawach egoistycznych są nastawione aspołecznie i są mało użyteczne w życiu społecznym. Natomiast jednostki prawidłowo ukształtowane w rodzinie są bardzo pożyteczne społecznie, angażują się w różnorodną działalność, dokonują w życiu społecznym właściwych wyborów i podejmują odpowiedzialne zadania społeczne oraz skutecznie działają. W rodzinie kształtuje się twórczy lub bierny członek społeczeństwa” (s. 130).

³ Por. Jan Paweł II, *List do rodzin „Gratissimam sane”* (2 lutego 1994), Częstochowa 1994, nr 18, ISBN 83-86076-04-6.

syną, religijną, gospodarczą⁴. Natomiast, N. Piśkuła podkreślając wspólnotę rodzinną wskazuje także na miłość „zespoloną różnymi więzami: biologicznymi, emocjonalnymi, kulturalnymi i gospodarczymi”⁵. Potrzeba zatem głoszenia Dobrej Nowiny świata przez małżonków, jest tym pilniejsza, im wyraźniej dostrzegalne są takie społeczne zjawiska, jak:

- „małżonkowie pozbawieni złudzeń i zrezygnowani;
- synowie i córki, którzy doświadczyli opuszczenia i podziału w rodzinie;
- dorastający, którzy w najważniejszym momencie wzrastania nie mają solidnego oparcia uczuciowego i orientacji wartości;
- dorośli, którzy nigdy nie stali się dorosłymi, zdani nieodwołalnie na jedną miłość;
- niewolnicy i niewolnice prostytucji;
- obojga płci zawodowcy w sztuce uwodzenia „użyj i rzuć”;
- mężczyźni i kobiety zamknięci w homoseksualizmie;
- kobiety, które w rozwodzie dostrzegły formę emancypacji, a są zawiedzione i samotne;
- sprzedawcy seksu, narkotyków, śmierci, mężczyźni i kobiety, z których oni uczynili towar”⁶.

W chrześcijańskiej Europie, coraz więcej par decyduje się tworzyć związek bez zawierania sakramentu małżeństwa. Także w Polsce dokonują się w tym względzie istotne zmiany: ponad 30% społeczeństwa dopuszcza trwałe pożycie z jednym partnerem bez żadnego ślubu – w tak zwanym wolnym związku (taka praktyka jest niedopuszczalna dla ponad 40%), zdradę małżeńską dopuszcza ponad 5% (niedopuszczalna dla prawie 80%)⁷. W społeczeństwie upowszechniają się od kilkunastu

⁴ Por. L. Dyczewski, *Rodzina. Społeczeństwo. Państwo*, Lublin 1994, s. 15, ISBN 83-85291-96-2.

⁵ N. Piśkuła, *Doświadczenie miłosierdzia w procesie odchodzenia młodzieży do sekt*, „Edukacja. Teologia i dialog” 6 (2010), s. 161, ISSN 1732-4807.

⁶ C. Gentili, „*Normalny chaos miłości*” a rodzina chrześcijańska, „Społeczeństwo” 14 (2004) nr 2, s. 220, ISSN 1426-4196.

⁷ Por. W. Zdaniewicz, S. Zaręba (red.), *Postawy społeczno-religijne archidiecezjan częstochowskich*, Częstochowa 2005, s. 61-62, ISBN 83-60134-08-1: „Zapytano respondentów, co sądzą o ślubie kościelnym i cywilnym. 84,9% uważa, że „ślub cywilny nie wystarczy, trzeba mieć też ślub kościelny”. Odmiennego zdania są dwie pozostałe niewielkie grupy respondentów. 3,7% uważa, że ważny jest tylko ślub cywilny. (...) Jeszcze inna grupa respondentów (5,5%) uważa, że „żaden ślub nie jest potrzebny, aby założyć rodzinę. Takimi poglądami wyróżniają się m.in. mężczyźni (7%), respondenci w wieku 18-24 lat (11,4%), osoby stanu wolnego (12,7%), osoby samotne (9,5%) oraz respondenci z wyższym wykształceniem (8,5%). Te dwie ostatnie grupy respondentów nie akceptują ślubu kościelnego. Opinie takie, wprowadzając w niewielkim stopniu, można spo-

lat nowe formy związków: rodziny niepełne (matki lub ojcowie z dziećmi), małżeństwa bez dzieci, związki homoseksualne⁸.

Zagadnieniem prezentowanym w niniejszym tekście jest wskazanie znaczenia sakramentalnej przysięgi małżeńskiej (ślubowania miłości, wierności, uczciwości małżeńskiej i bycia razem do końca życia) w realizowaniu zamysłu Boga względem każdego człowieka, wezwanego do budowania wspólnoty z innymi. Prezentacja tego zagadnienia jest ważna dla wszystkich ludzi, ponieważ „prawdziwe życie, które wciąż próbujemy osiągnąć, jest związane z trwaniem w egzystencjalnej jedności z «ludem» i dla każdej jednostki może się realizować jedynie w «my»”⁹. Człowiek, wybierając sakramentalne małżeństwo i przyjmując wypływające z trwania w tej wspólnocie konsekwencje, tworzy społeczeństwo, w którym jest możliwy pełny rozwój osoby ludzkiej.

Dokonując analizy wpływu sakramentu małżeństwa na kształtowanie religijnego charakteru społeczeństwa warto zaznaczyć, że „chrześcijaństwo nie zaczęło się jako rewolucja społeczna. Jezus nie zamierzał podjąć żadnej walki, chociaż ówczesna sytuacja polityczna mogła rodzić oczekiwanie politycznego mesjasza. (...) Ważne jest, żeby odnotować, iż objawienie przyniesione przez Jezusa ma także doniosłe następstwa społeczne. Chrześcijańska koncepcja Boga i człowieka jest podstawą odpowiedniego modelu wspólnoty ludzkiej, a więc i społeczeństwa. Ten model jest przed wszelką regulacją normatywną, prawną, instytucjonalną, jak też przed odmiennosciami kulturowymi”¹⁰. Współcześnie, kiedy zawarcie małżeństwa we wspólnocie Kościoła staje się często dopełnieniem tradycji, bez świadomego i odpowiedzialnego zaangażowania w sens wypowiedzianego ślubowania, potrzebne jest ukazywanie głębi i znaczenia tej praktyki. W ten sposób rozwiązywać można (między innymi) związane z sakramentalną przysięgą problemy, które mają istotne znaczenie dla charakteru tworzonego przez małżonków społeczeństwa. Ono posiadać będzie chrześcijański charakter wówczas, kiedy do tego sakramentu – jak zauważa Winfried Wermter – nie będą dopuszczani ci, którzy nie uczyli się kochać w trudnościach. Jednym z największych problemów jest według niego praktyka zbyt szybkiego wyrażania zgody na ślub kościelny i następnie brak możliwości, aby się z

tkać we wszystkich kategoriach społecznych, nawet wśród głęboko wierzących (2,8%) i wśród praktykujących systematycznie”.

⁸ Por. L. Dyczewski, *Rodzina we współczesnej rzeczywistości polskiej*, w: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej...*, dz. cyt., s. 136.

⁹ Benedykt XVI, *Encyklika „Spe Salvi” o nadziei chrześcijańskiej*, Kraków 2007, nr 14, ISBN 978-83-60725-76-4.

¹⁰ M. Doldi, *Niezawodna nadzieja*, „Społeczeństwo” 18 (2008) nr 4-5, s. 520-521, ISSN 1426-4196.

tego wycofać. Przysięgi składane są zbyt często i za szybko. Ślubowanie jest zbyt poważnym wydarzeniem, aby przeżywali je ludzie niedojrzali, czyli tacy, którzy jeszcze nie wiedzą, jaką drogę życia wybierają. Stąd rodzi się przekonanie, że jest dużo małżeństw nieważnych, bo narzeczeni decydują się na nie tylko pod wpływem uczuć¹¹.

„Ślubuję Ci miłość, wierność, uczciwość małżeńską oraz że Cię nie opuszczę aż do śmierci”¹²

Idealu miłości małżeńskiej należy szukać w dziele stworzenia istoty ludzkiej, którego Bóg dokonał z miłości. Ona właśnie jest podstawowym i wrodzonym powołaniem każdego człowieka, który stworzony został na podobieństwo Miłości (por. Rdz 1, 27; 1 J 4, 8. 16). Wzajemna więź mężczyzny i kobiety jest obrazem absolutnej i niezniszczalnej miłości Boga do człowieka. „Małżeństwo od samego początku jako rzeczywistość należąca do porządku stworzenia ma charakter religijny, znamie „sakramentalne”, to znaczy wskazuje na tajemnicę Boga-Miłości”¹³. Jak zauważa kardynał Carlo Caffarra, Stwórca ofiarowując człowiekowi taki dar odsłania przed nim swój zamyśl ludzkiego życia na ziemi; życia w społeczeństwie odznaczającym się byciem dla innych. „Mężczyzna stojący przed kobietą widzi w niej „drugiego siebie”; kobieta stojąca przed mężczyzną widzi w nim „drugą siebie”. Jest to odmienność (ktoś drugi) i tożsamość (ja sam). (...) Odmienność w tożsamości stanowi ostateczną rację społecznych inklinacji osoby ludzkiej, jak gdyby źródło, z której wytryskuje ludzkie życie społeczne. Doświadczenie swojego człowieczeństwa ograniczonego przez własną „postać” (męską lub żeńską) skłania podmiot do „komunii” z drugimi, tylko w niej *humanum* w pełni się urzeczywistnia i objawia (...) Właśnie dlatego, że całe *humanum* jest potencjalnie obecne w poszczególnych odmiennościach, pełnia osoby realizuje się w ich jedności. Mężczyzna jest dla kobiety i kobieta jest dla mężczyzny, ponieważ tylko mężczyzna i kobieta razem mówią całą prawdę o osobie ludzkiej. W tym tkwi istotne dobro czy istotna wartość instytucji małżeństwa, że najgłębiej wyraża ona i realizuje, w jedności mężczyzny z kobietą, całość *humanum*. Takiego dobra i takiej wartości nie znajdziemy w żadnej innej relacji społecznej”¹⁴.

¹¹ Por. W. Wermter, *Małżeństwo może się udać*, Częstochowa 1996, s. 57, ISBN 83-86843-27-6.

¹² *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1986², s. 31, brak ISBN.

¹³ J. Grzeškowiak, *Sakramentalność małżeństwa w „Familiaris Consortio”*, w: A. L. Szafranski (red.), *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii*, Lublin 1985, s. 65, brak ISBN.

¹⁴ C. Caffarra, *Świeckość państwa w kwestii małżeństwa*, „Społeczeństwo” 16 (2006) nr 4-5, s. 682-683, ISSN 1426-4196.

W relacji małżeńskiej może się dokonać także wypełnienie błogosławieństwa samego Boga: „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną” (Rdz 1, 28). W tej perspektywie małżeńska miłość może przekroczyć relację „ja” – „ty”. Poczynające się w dziecko staje się dziełem najbardziej wspólnym; powstaje ze zjednoczenia męża i żony. Jednocześnie to samo potomstwo, swoją obecnością, wzmacnia małżeńską relację motywując małżonków do współpracy, dialogu, poświęcenia. Dlatego też od jakości ich miłości w sakramentalnym związku zależy zarówno ich życie małżeńskie i rodzinne, jak i wartości, które wnoszą do społeczeństwa.

Naukę o miłości małżeńskiej – której wzorem, jak przypomina liturgia sakramentu, jest Chrystus oddający swoje życie za Kościół¹⁵ – zawiera jeden z listów Apostoła Narodów (Ef 5, 18-21). Jest to tekst ukazujący istotne dla kształtowania chrześcijańskiego społeczeństwa wartości. „Pewien szczegół z Pawłowego listu pozwala ukazać kolejny moment pojęcia miłości małżeńskiej, które jest prorocze w dzisiejszej sytuacji kulturowej. Podczas gdy od męża żąda się, by kochał swoją żonę jak siebie samego, od kobiety Apostoł wymaga, by „szanowała” swego męża. Na pierwszy rzut oka może się to wydawać poniżające dla żony; tymczasem nie ma nic bardziej odbiegającego od myśli Pawła niż taka interpretacja. Czasownik „szanować” ma decydującą wartość semantyczną: znaczy „patrzeć w głąb”, we wnętrze. Od żony wymaga się, by umiała patrzeć w głąb, ażeby zawsze umiała wypełnić to, co jest dobre dla męża. Innymi słowy mamy do czynienia z dalszym wyjaśnieniem miłości: jest ona nie tylko pełnym darem, ale także szczerym poszukiwaniem tego wszystkiego, co służy dobru i spełnieniu kochanej osoby. Jest to wezwanie do stałej uwagi na ukochaną osobę, po to żeby ta nigdy nie została wyłączona ze sfery rzeczywistego postępu w swoim życiu, a zatem i w realizacji samego życia rodzinnego”¹⁶.

Dzięki współpracy opartej na zjednoczeniu, małżeństwo staje się instrumentem zbawienia; realizowana w sakramentalnym związku miłość ma moc zbawczą. Nowe przykazanie miłości jest wskazaniem wzajemnego miłowania się, które możliwe jest jedynie przy współdziałaniu z łaską Bożą. Dla każdego z małżonków urzeczywistnianie takiej postawy

¹⁵ Por. P. Maciaszek, *Ideal życia małżeńskiego i rodzinnego w obrzędach sakramentu małżeństwa*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 34 (2006), s. 82-83, ISSN 0137408-7: „U podstaw małżeństwa leży miłość między dwojgiem na wzór miłości oblubieńczej Chrystusa i Kościoła (Ef 5, 21-32), której szczytem jest ofiara paschalna. Stąd koniecznym wydaje się nawiązanie do Eucharystii. Te dwa związki łączone są często razem, gdy narzeczeni udzielają sobie sakramentu małżeństwa w czasie Mszy św.” (s. 82).

¹⁶ R. Fisichella, *Rodzina chrześcijańska w ponowoczesności*, „Społeczeństwo” 14 (2004) nr 2, s. 234-235. ISSN 1426-4196.

oznacza zdążanie do pełni człowieczeństwa i realizowania zbawczego planu Stwórcy. Przez trwanie we wzajemnej miłości zbawczej małżonkowie przez całe życie stają się coraz bardziej sobą. Starają się o zbawienie zarówno wzajemne, jak i swoich dzieci. Mąż i żona korzystają wówczas z owoców sakramentalnego małżeństwa, czyli mocą łaski stanu prowadzą siebie nawzajem do Boga. Zatem ci, którzy wyrażają gotowość zawarcia takiego związku powinni dokładnie rozumieć następującą prawdę: „To, że małżeństwo jest sakramentem, oznacza, iż życie małżeńskie staje się święte w miarę, jak małżonkowie potrafią zasymilować łaskę Chrystusa. Nie wolno jednak dowolnie sobie konfabulować na temat obecności Chrystusa w małżeństwie. W życiu małżeńskim Chrystus jest obecny w więzi małżeńskiej, która wyraża się przez ducha, psychikę i ciało. Jan Paweł II w adhortacji *Familiaris consortio* szczegółowo określił to, jak Chrystus jest obecny pośród małżonków: pierwszym i bezpośrednim skutkiem małżeństwa (*res et sacramentum*) nie jest sama łaska nadprzyrodzona, ale chrześcijańska więź małżeńska, komunია dwojga typowo chrześcijańska, ponieważ przedstawia tajemnicę Wcielenia Chrystusa i tajemnicę Jego Przymierza. Szczególna jest także treść uczestnictwa w życiu Chrystusa; miłość małżeńska zawiera jakąś całkowitość, w którą wchodzi wszystkie elementy osoby — impulsy ciała i instynktu, siła uczuć i przywiązania, dążenie ducha i woli. Miłość zmierza do jedności głęboko osobowej, która nie tylko łączy w jedno ciało, ale prowadzi do tego, by było tylko jedno serce i jedna dusza (nr 13)”¹⁷.

Na podobnych wartościach (odpowiedzialności oraz poszukiwaniu tego, co służy dobru innych osób) powinien opierać się rozwój społeczeństwa. Chrystus powierzył Kościołowi posłannictwo utwierdzenia wspólnoty ludzkiej według prawa Bożego; On pragnie, aby prawdziwe zjednoczenie społeczne wypływało ze zjednoczenia umysłów i serc. Zjednoczenie takie jest wyrazem urzeczywistniania na co dzień wiary i miłości, czyli współpracy z łaską Bożą (por. KDK 42).

Małżonkowie, którzy zawarli małżeństwo, mają taki dar, jakiego nie otrzymali ci, którzy nie żyją w sakramentalnym związku. W sakramencie Chrystus uświęca miłość, to znaczy daje część tej miłości, którą posiada i dzięki której można wypełniać wynikające z nowego stanu obowiązki żyjąc według tego Boskiego daru. „Czasem tylko można dziwić się – wyznaje biskup Świerżawski – że ludzie nie zdają sobie sprawy z tego, jaki dar otrzymali, i że ten dar w nich niszczy. Patrzymy nieraz na marnotrawstwo dobra narodowego: nie dokończone kamienice, nie zagospodarowane ziemie, ruiny zabytków. Dary niszczy, ponieważ

¹⁷ Por. K. Knotz, *Małżeństwo jako miejsce obecności Boga*, „Znak” 58 (2006) nr 618, s. 45-46, ISSN 0044-488X.

człowiek nie zatroszczył się o wykorzystanie daru. Zakopał talent i zniszczył (por. Mt 25, 25)¹⁸. Wszelkiego rodzaju marnotrawstwo – zarówno dóbr duchowych, jak i materialnych – burzy budowane konstrukcje chrześcijańskiego społeczeństwa.

W ceremonii zaślubin małżonkowie przyrzekali sobie wierność. Jak należy rozumieć tę cechę? Wierność jest zachowaniem charakteryzującym Boga i jest łączona z Jego ojcowską dobrocią względem ludu (por. Wj 34, 6). Kierując się takimi postawami Bóg sprawił, że Chrystus przekazując ludziom swoją łaskę uczynił ich zdolnymi do naśladowania tych Boskich zachowań. Podstawowym wymiarem człowieczeństwa stała się zdolność do dawania słowa i dotrzymywania go. Praktyka wierności – będąca wynikiem pozwolenia prowadzenia się Duchowi Świętemu – powinna stanowić troskę każdego chrześcijanina (por. Gal 5, 22; Flp 4, 8). Ona bowiem ukazuje się w szczegółach codziennego istnienia i dominuje nad całym życiem społecznym¹⁹.

Z omawianej uroczystości kościelnej małżonkowie czerpią łaskę do nieustannego doskonalenia wzajemnej miłości i dochowywania sobie wierności. Na wzór Chrystusa, który był wierny Kościołowi aż do śmierci na krzyżu, małżonkowie mają być sobie wierni przez całe życie. Jak zaświadcza kardynał Scola, „wierność nie jest przypadłościową cechą miłości. Po prostu tam, gdzie nie ma wierności, nigdy nie było miłości w ścisłym znaczeniu”²⁰. Ta ostatnia bowiem chce być trwała i nie może być tymczasowa. To fakt, że powszechnie znana droga do małżeństwa prowadzi przez różne etapy uczuciowego zaangażowania się, zapalenia. Zakochanie się – choć przejściowe – jest czymś dobrym i nie powinno przerażać. Doświadczenie zauroczenia prowadzi do otwarcia się na siebie nawzajem i odkrycia dobra w drugim człowieku. Bez względu na negatywne strony ukochanej osoby człowiek jest gotowy na zawarcie ważnego przymierza i przyjęcia wynikających z niego konsekwencji. Ten zapal pozwala na podjęcie decyzji bez przedłużającego się zastanawiania. Ten pierwszy zapal, stopniowo ustępując, przemieniać się będzie w odpowiedzialną miłość (niezależną od uczuć). Pieczęcią tej miłości zawsze powinna (i jedynie może) być wierność.

Rozczarowanie małżeństwem i osobą współmałżonka Elżbieta Sujak nazywa zjawiskiem zupełnie normalnym i dotyczącym niemalże wszys-

¹⁸ W. Świerżawski, *Oboje będą jednym. Sakrament małżeństwa*, Wrocław 1984², s. 72, brak ISBN.

¹⁹ Por. C. Spicq, M-F Lacan, *Wierność*, w: X. Leon-Dufour (red.), *Słownik Teologii Biblijnej*, Poznań-Warszawa 1985, s. 1039-1040, brak ISBN. Autorzy tłumaczą, że w nowym przymierzu wierność posiada duszę, którą jest miłość. I odwrotnie: jest ona oznaką autentycznej miłości.

²⁰ A. Scola, *Piękna miłość*, „Społeczeństwo” 20 (2010) nr 4-5, s. 606, ISSN 1426-4196.

tkich. Nie jest ono jednak uderzeniem ani w miłość, ani w samo małżeństwo. Naprzeciw temu dobrze znanemu doświadczeniu (które nie zależy od ludzkiej woli) wychodzą słowa przysięgi o wzajemnym miłowaniu przez całą wspólną przyszłość życia. Rozczarowanie – czyli zdjęcie czaru, który zmieniał widzenie rzeczywistości życia i rzeczywistości drugiego człowieka – jest pierwszą próbą miłości. Próbą, z której zwycięsko wychodzi się dzięki bezwarunkowości miłowania²¹.

Jeżeli więc małżeństwo jest obrazem jedności Chrystusa i Kościoła, to małżeńska miłość musi być miłością wierną. Ślubowana cnota wierności ukazuje współmałżonków jako ludzi odpowiedzialnych. Cnota ta oznacza bowiem, podtrzymywanie naturalnej wyłączności obecnej między małżonkami w różnych sytuacjach codziennej egzystencji. Na poziomie emocjonalnym wyraża świadome zaangażowanie na rzecz budowania i umacniania ich wyjątkowej relacji. W świecie, w którym dominuje zmiana i brak zobowiązań, małżeństwo sakramentalne powinno być (taka jest bowiem jego misja w społeczeństwie) szkołą konsekwencji i wierności. Przypomniawszy o tym młodym małżonkom Jan Paweł II, kiedy (podczas pielgrzymki do Francji) ukazywał najważniejsze zadania współczesnej rodziny: „Więć małżeńska nie może się opierać wyłącznie na uczuciach: jej fundamentem jest przede wszystkim nieodwołalne i świadome zaangażowanie, przymierze i dar, umocnione wiernością. Swoim wspólnym życiem małżonkowie dają świadectwo prawdziwej miłości, obejmującej wszystkie wymiary osobowości – duchowy, intelektualny, wolitywny, uczuciowy i cielesny”²².

Wartość wiernej miłości małżeńskiej jest obecnie często poddawana w wątpliwość. Jednak w związku sakramentalnym, wierność na zawsze pozostaje istotnym wymogiem miłości. Świadczy o tym prawda, że „rodzina jest pewnym *my* zawiązanym *na stałe* na zasadzie komunii miłości i życia, całości relacji nakierowanych na osiągnięcie dwojakiego celu. Najpierw właściwego celu wspólnoty małżeńskiej, czyli dobra wspólnego małżonków: miłości, wierności, trwałości ich związku; następnie celu właściwego wspólnoty rodzinnej, pojętej jako *małżeńskie my* poszerzone: tym celem jest odpowiedzialne rodzicielstwo i wychowanie dzieci, komunია pokoleń, całość tych warunków (psychologicznych, afektywnych, ekonomicznych, moralnych, religijnych, itd.), które zabezpieczają dobro i wzrastanie każdej osoby”²³. Jeśli w społeczeństwie będą obecne

²¹ Por. E. Sujak, *Małżeństwo pielęgnowane*, Katowice 1989, s. 22-23, ISBN 83-7030-032-4.

²² Jan Paweł II, *Życie małżeńskie i rodzinne dzisiaj. Spotkanie z młodymi małżeństwami i ich dziećmi*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 17 (1996) nr 11-12, s. 26, ISSN 1122-7249.

²³ C. Gentili, „Normalny chaos miłości”..., art. cyt., s. 223-224.

małżeństwa żyjące duchem przysięgi małżeńskiej, to wtedy będzie ono zdolne (podobnie jak wspólnota małżeńska i rodzinna) do kierowania się w życiu tym, co szlachetne, do posiadania trwałych zasług, cieszenia się posiadanym głębokim i trwałym szczęściem. Napotykanie trudności nie pozwalają wówczas na uznanie postawy dochowywania wierności za niemożliwą. Stąd też, jak pokazuje praktyka, związek określany jako szczęśliwy zobowiązuje do wierności, natomiast w innym (tak zwanym nieudanym) nastąpiło zwolnienie z tego zobowiązania.

Potocznie wydaje się, że wierność (ze swojej istoty) jest postawą zachowawczą; pragnie zachować dotychczasowy stan posiadania. Jest ona jednak twórcza, czyli zdolna do tworzenia czegoś nowego, do rozwoju. Prawdziwa miłość nie dąży przecież do posiadania, lecz do obdarowywania. Szczególnym wyrazem tej twórczej wierności jest owoc wzajemnej miłości małżonków – dziecko. O tych charakterystycznych dla wierności małżeńskiej postawach przypominał w swoim nauczaniu Jan Paweł II: „Do was, małżonkowie, mówię o nadziejach i ideałach, które podtrzymują chrześcijańską wizję małżeństwa i życia rodzinnego. W miłości Boga, samych siebie i waszych dzieci znajdziecie siłę, aby dochować wierności waszym małżeńskim ślubowaniom. Niech ta miłość będzie skałą, która oprze się każdej burzy i pokusie”²⁴. W papieskim przesłaniu słyhać wskazania dotyczące podejmowania codziennego trudu skutecznego budowania chrześcijańskiego społeczeństwa. Tylko przez wspólnotę życia i miłości małżonkowie wносить będą w życie współczesnego świata nadzieję przezwyciężenia napotykanych (wymienianych we wstępie tej publikacji) społecznych zagrożeń. Będą oni także, jako zajmujący należne miejsce w społeczeństwie, realizować odnowę człowieka polegającą na wskazywaniu pełnej prawdy o jego powołaniu. Powołaniu, którego autorem jest Stwórca i które towarzyszy człowiekowi od momentu otrzymania życia. Stąd też uzasadnione są oczekiwania społeczeństwa względem małżonków i rodziny, w których widać potrzebę nie tylko odpowiedzialności za innych i szanowania ich godności, lecz także pomaganie im w kontaktowaniu się ze światem i ludźmi²⁵.

Przysięga małżeńska wyraźnie wymienia istotne cechy małżeńskiej miłości. Oprócz wierności należy do nich uczciwość. Tej właściwości, która stanowi źródło bezpieczeństwa w rodzinie domaga się relacyjność małżeństwa. Specyfika życia małżeńskiego polega bowiem na nieustan-

²⁴ Jan Paweł II, *Rodzice, w miłości Boga znajdziecie siłę*, w: Cz. Drążek, J. Kawecki (opr.), *Dziecko w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków 1986, s. 55, brak ISBN.

²⁵ Por. J. Stala, *Założenia i praktyka personalistycznego wychowania w rodzinie*, w: A. Pryba, *Rodzina przyszłości świata? W kręgu zamyśleń nad rodziną*, Poznań 2009, s. 128, ISBN 978-83-60598-43-6.

nym otwieraniu się na współmałżonka, dzieleniu się z nim całym swoim życiem. „Konstytutywnym współczynnikiem owego *proprium* rodziny jest jej naturalna relacyjność. Rodzinę bowiem określamy nie tylko w odniesieniu do podmiotów, które ją tworzą (mężczyzna, kobieta i ich potomstwo), lecz także z uwzględnieniem powstających między nimi więzi przynależności. Rodzina jest szczególną postacią „społeczności pierwotnej”, która pozwala się łączyć i harmonijnie rozwijać charakterystycznym dla człowieczeństwa różnicom – różnicy płci między mężczyzną a kobietą oraz różnicy między pokoleniami (dziadkowie, rodzice, dzieci)”²⁶.

Współczesny świat nie zawsze dostrzega wartość uczciwości, kierowania się na co dzień prawdą. Wzorce społeczne obecne w świecie zachęcają do ostrożności w mówieniu prawdy a czasami negują jej istnienie. Jak zauważa Benedykt XVI, „duża część dzisiejszych filozofii obsta je przy tym, że człowiek nie jest zdolny do poznania prawdy. Ale zgodnie z tym punktem widzenia nie byłby także zdolny do etosu”²⁷. Papież wskazuje zatem nie tylko na negację prawdy, lecz także pokazuje znaczenie prawdy dla człowieka. Ona pozwala człowiekowi na zaangażowanie, poświęcenie, czy wręcz heroizm. Dynamika życia małżeńskiego wymaga oparcia się na prawdzie.

Przyrzekana uczciwość dotyczy wszystkich obszarów życia, także sfery seksualnej. „Małżeństwo – wyraz miłości wcielonych duchów, to jest dusz wyrażających się w ciele i ciał naznaczonych duchem nieśmiertelnym – włącza seksualność mężczyzny i kobiety w dynamikę wzajemnego daru, wzajemnej pomocy. Seksualność męska i kobieca nie jest więc tylko czystym faktem biologicznym (...) jest też w służbie komunikacji, dialogu, całkowitego daru z siebie (zob. FC 14)”²⁸. Małżeńska uczciwość w tej kwestii zakłada najpierw akceptację seksualności jako Bożego daru i włączenie tej sfery w małżeńskie powołanie do rodzicielstwa. Uczciwe rozumienie rodzicielstwa oznacza włączenie go w twórczą działalność samego Boga, w dzieło stworzenia i zbawienia. Poprzez małżeństwo świat ma zobaczyć wartość seksualności, wkomponowanej we wspólnotę miłości. „W czasie aktu małżeńskiego może dojść do spotkania ze współmałżonkiem i z Bogiem. Gdy do takiego spotkania dochodzi, odsłaniają się przed małżonkami nowe horyzonty miłości. Czują, że dzieje się coś niezwykłego, że oboje są nierozzerwalnie zwią-

²⁶ A. Scola, *Nauka społeczna Kościoła o rodzinie*, „Społeczeństwo” 18 (2008) nr 4-5, s. 494, ISSN 1426-4196.

²⁷ Benedykt XVI, P. Seewald, *Światłość świata...*, dz. cyt, s. 62.

²⁸ M. Toso, *Rodzina w oświeceniu nauki społecznej Kościoła*, „Społeczeństwo” 14 (2004) nr 2, s. 245, ISSN 1426-4196.

zani ze sobą tajemnicą, która się odsłania przed nimi”²⁹, tajemnicą daru Bożego.

Fundamentem godności małżeństwa jest Boży замыśl ujawniony już w akcie stworzenia pierwszych ludzi. Wówczas wyrażona została wizja nierozzerwalności niepowtarzalnej więzi między żoną i mężem. Małżeństwa nie można zawierać tylko na określony czas. Nierozzerwalność związku wynika z natury miłości i ma swoje głębokie antropologiczne i teologiczne uzasadnienie. Ostateczny bowiem argument przemawiający za nierozzerwalnością małżeństwa Kościół widzi w uczestnictwie małżonków w tajemnicy przymierza Boga z ludźmi i Chrystusa z Kościołem. Każdy z nich zawsze gotowy będzie do pokonywania pojawiających się trudności i rozwiązywania zaistniałych konfliktów. Posiadając taką cnotę – rozumiejąc ją jako wewnętrzną siłę do realizowania odczytanego Bożego powołania – będą mogli urzeczywistniać ważne dla związku małżeńskiego cechy jedności i nierozzerwalności. Bowiem dopiero w nierozwiązywalności małżeństwa relacja między mężczyzną a kobietą osiąga prawdziwą godność. Odwoływanie daru istotnie raniłoby tajemnicę zaślubin i rzeczywiście podważałoby prawdziwość zachodzącej relacji.

Niestety, biorąc pod uwagę wiek rozwodzących się małżonków, dostrzega się, że najwięcej z nich było w związkach 4-9 lat – ok. 25%, natomiast po 15 latach rozwodzi się aż 28,5%. Większość rozpadających się związków małżeńskich posiada potomstwo. Sytuacja taka dotyczy głównie dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym; na przykład w 1995 r. rozwód rodziców dotknął ponad 42000 dzieci we wskazanym wieku³⁰. Taka sytuacja rozbija jedność społeczeństwa – małżonkowie przeżywają wówczas swoistego rodzaju klęskę życiową i funkcje opiekuńczo-wychowawcze rodziny są zagrożone³¹. Stąd też zawsze pamiętać trzeba naukę Kościoła na temat małżeństwa, które „nie jest wynikiem jakiegoś przypadku lub owocem ślepych sił przyrody: Bóg Stwórca ustanowił je mądrze i opatrnościowo w tym celu, aby urzeczywistniać

²⁹ K. Knotz, *Akt małżeński. Szansa spotkania z Bogiem i współmałżonkiem*, Kraków 2001, s. 14, ISBN 83-7221-395-X.

³⁰ Por. A. Tomkiewicz, *Struktura i funkcje małżeństwa i rodziny – zagrożenia i nadzieje*, „Roczniki Teologiczne” 51 (2004) z. 10, s. 62, ISSN 1233-1457; N. Piłkuła, *Kondycja rodzicielstwa w XXI wieku*, w: M. Duda (red.), *Odpowiedzialne rodzicielstwo wobec wyzwań XXI wieku*, Kraków 2010, s. 73, ISBN 978-83-7422-324-9.

³¹ Podobnie: M. Duda, *Wprowadzenie*, w: M. Duda, *Rodzina wobec zagrożeń*, Kraków 2008, s. 6, ISBN 978-83-7438-155-0.

w ludziach swój plan miłości³². Faktem jest, że rodzina stanowi drogę do zbawienia, jest też przede wszystkim wspólnotą powołaną do wypełnienia stawianych przez Boga konkretnych zadań. W chrześcijaństwie żadne powołanie życiowe nie istnieje na prywatny użytek wezwanego. Miłość Ojca niebieskiego, łaska Jezusa Chrystusa i dar jedności w Duchu Świętym nieodmiennie służą pożytkowi każdego człowieka, służą dobru społeczeństwa³³.

Zakończenie

Co małżeństwo sakramentalne może dać współczesnemu światu? Przytaczane dane ilustrują dokonujące się w świecie zmiany. Rozwody, samotne rodzicielstwo, „wole związki” to znaki czasu, które stanowią wyzwanie dla Kościoła w XXI wieku. Jednym z wielu sposobów – z pewnością ważnym – przemiany tego świata jest sakramentalne małżeństwo. „Małżeństwo katolickie jako sakrament (czyli jako znak i fakt spotkania dwojga ludzi z Chrystusem) jest czynnikiem przemieniania i uświęcania świata. (...) Mężczyzna i kobieta, współtworzący swą miłość otwartą ku światu i innym ludziom, mają być, tak jak Kościół – znakiem zbawienia i jedności ludzi. Przez wzajemną, a zarazem promieniującą ku wszystkim życzliwość i działanie we wspólnocie stają się zwykli, proszą ludzkie, mężczyźni i kobiety w swej codziennej małżeńskiej doli prawdziwymi chrześcijanami”³⁴.

W tym, co zmienne, niestabilne, wynikające z egocentryzmu kobieta i mężczyzna żyjący podjętymi sakramentalnymi zobowiązaniami mogą stanowić dla innych nie tylko drogowskaz do lepszego życia, lecz także przykład przeżywania codzienności według замыслу Stwórcy. W swoim otoczeniu mogą ukazywać czym jest miłość oparta na odpowiedzialności, mogą dawać wzór wierności i wzajemnej uczciwości. Podjmując wezwanie do odpowiedzialnego rodzicielstwa nadają sens i wartość nierozzerwalności, którą sobie ślubowali. W ten sposób urzeczywistniać będą wskazanie Jana Pawła II wzywające do budowania cywilizacji miłości, która „jest idealną formą uspołecznienia, właśnie jako ożywiona miłością, czyli tą cnotą, dzięki której realizują się osoby, stworzone dla daru (...) Dzisiaj, zauważa Papież, życie społeczne jest zdominowane przez cywilizację produkcji i używania, inspirowaną pr-

³² Paweł VI, *Encyklika „Humanae vitae” o zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego* (25 lipca 1968), Wrocław 1999, nr 8, ISBN 83-86204-47-8.

³³ Por. J. Kłys, *Małżeństwo drogą do świętości*, w: F. Adamski (red.), *Miłość – małżeństwo - rodzina*, Kraków 1978, s. 153, brak ISBN.

³⁴ A. Wielowieyski, *Drogi rozwoju duchowego w życiu rodzinnym*, w: F. Adamski (red.), *Miłość – małżeństwo...*, dz. cyt., s. 211.

zez kulturę pozytywistyczną. Ta kultura narzuca agnostycyzm w planie teoretycznym i utylitaryzm indywidualistyczny na polu praktycznym i etycznym. Zaciemnia ona prawdę o mężczyźnie i kobiecie, wolności, miłości, Bogu, społeczeństwie i rodzinie, a z drugiej strony popycha wolność ludzką nie ku odpowiedzialności, ale w stronę utylitarystycznego szczęścia pojmowanego „jako przyjemność, jako doraźne zaspokojenie, które «uszcześliwia» poszczególne jednostki bez względu na obiektywne wymagania prawdziwego dobra”(LR 14)”³⁵.

Boska miłość Chrystusa udziela się parze małżeńskiej przez sakramentalną łaskę całkowicie zharmonizowaną ze stwórczym aktem Ojca niebieskiego. Ta towarzysząca na co dzień małżonkom łaska pozwala im patrzeć na siebie nawzajem oczyma nadprzyrodzonej miłości, dzięki której nie tylko czują się oni wspólnotą odkupionych, lecz także pomagającą w zbawieniu innych. Codzienne życie małżonków – ślubujących sobie wzajemną miłość, która wypełniona jest mocą Ducha Świętego i sakramentalnie uświęcona – stanowić może fundament dla budowania społeczeństwa odnowionego w Chrystusie i noszącego zarys nowego świata. W nim rozkwitać może życie dzieci Bożych; tych, „którzy narodzili się z Boga” (J 1, 13)³⁶. Dlatego też najistotniejszym i niezbywalnym elementem małżeństwa jest osobowa więź każdego z małżonków z Chrystusem i między sobą.

Bibliografia

- Benedykt XVI, *Encyklika „Spe Salvi” o nadziei chrześcijańskiej* (30 listopada 2007), Kraków 2007, ISBN 978-83-60725-76-4.
- Benedykt XVI, P. Seewald, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*, Kraków 2011, ISBN 978-83-240-1504-7.
- Caffarra C., *Świeckość państwa w kwestii małżeństwa*, „Społeczeństwo” 16 (2006) nr 4-5, s. 681-687, ISSN 1426-4196.
- Doldi M., *Niezawodna nadzieja*, „Społeczeństwo” 18 (2008) nr 4-5, s. 519-529, ISSN 1426-4196.
- Duda M., *Rodzina wobec zagrożeń*, Wyd. Naukowe PAT., Kraków 2008, ISBN 978-83-7438-155-0.
- Dyczewski L., *Rodzina polska w kontekście współczesnych przemian społecznych*, w: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. Program duszpasterski na rok 1993/94*, Katowice 1993, s. 129-148, brak ISBN.
- Dyczewski L., *Rodzina. Społeczeństwo. Państwo*, Lublin 1994, ISBN 83-85291-96-2.

³⁵ M. Toso, *Rodzina w oświeceniu nauki...*, art. cyt., s. 251-252.

³⁶ Por. T. Goffi, *Duchowość małżeńska*, Kraków 2001, s. 102-103, ISBN 83-7097-767-7.

- Fisichella R., *Rodzina chrześcijańska w ponowoczesności*, „Społeczeństwo” 14 (2004) nr 2, s. 227-237, ISSN 1426-4196.
- Gentili C., „Normalny chaos miłości” a rodzina chrześcijańska, „Społeczeństwo” 14 (2004) nr 2, s. 219-225, ISSN 1426-4196.
- Goffi T., *Duchowość małżeńska*, Kraków 2001, ISBN 83-7097-767-7.
- Grześkowiak J., *Sakramentalność małżeństwa w „Familiaris Consortio”*, w: A. L. Szafrński (red.), *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii*, Lublin 1985, s. 54-98, brak ISBN.
- Jan Paweł II, *List do rodzin „Gratissimam sane”* (2 lutego 1994), Częstochowa 1994, nr 18, ISBN 83-86076-04-6.
- Jan Paweł II, *Rodzice, w miłości Boga znajdziecie siłę*, w: Cz. Drażek, J. Kawecki (opr.), *Dziecko w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków 1986, s. 54-56, brak ISBN.
- Jan Paweł II, *Życie małżeńskie i rodzinne dzisiaj. Spotkanie z młodymi małżeństwami i ich dziećmi*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 17 (1996) nr 11-12, s. 26-28, ISSN 1122-7249.
- Kłys J., *Małżeństwo drogą do świętości*, w: F. Adamski (red.), *Miłość – małżeństwo - rodzina*, Kraków 1978, s. 139-182, brak ISBN.
- Knotz K., *Akt małżeński. Szansa spotkania z Bogiem i współmałżonkiem*, Kraków 2001, ISBN 83-7221-395-X.
- Knotz K., *Małżeństwo jako miejsce obecności Boga*, „Znak” 58 (2006) nr 618, s. 45-49, ISSN 0044-488X.
- Maciaszek P., *Ideał życia małżeńskiego i rodzinnego w obrzędach sakramentu małżeństwa*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 34 (2006), s. 81-93, ISSN 0137408-7.
- Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1986², brak ISBN.
- Paweł VI, *Encyklika „Humanae vitae” o zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego* (25 lipca 1968), Wrocław 1999, ISBN 83-86204-47-8.
- Pikuła N., *Doświadczenie miłosierdzia w procesie odchodzenia młodzieży do sekt*, „Edukacja. Teologia i dialog” 6 (2010), s. 159-169, ISSN 1732-4807.
- Pikuła N., *Kondycja rodzicielstwa w XXI wieku*, w: M. Duda (red.), *Odpowiedzialne rodzicielstwo wobec wyzwań XXI wieku*, Kraków 2010, s. 69-88. ISBN 978-83-7422-324-9.
- Scola A., *Nauka społeczna Kościoła o rodzinie*, „Społeczeństwo” 18 (2008) nr 4-5, s. 491-502, ISSN 1426-4196.
- Scola A., *Piękna miłość*, „Społeczeństwo” 20 (2010) nr 4-5, s. 599-606, ISSN 1426-4196.
- Spicq C., Lacan M-F., *Wierność*, w: X. Leon-Dufour (red.), *Słownik Teologii Biblijnej*, Poznań-Warszawa 1985, s. 1038-1040, brak ISBN.

- Stala J., *Założenia i praktyka personalistycznego wychowania w rodzinie*, w: A. Pryba, *Rodzina przyszłości świata? W kręgu zamyśleń nad rodziną*, Poznań 2009, s. 117-129, ISBN 978-83-60598-43-6.
- Sujak E., *Małżeństwo pielęgnowane*, Katowice 1989, s. 22-23, ISBN 83-7030-032-4.
- Świerżawski W., *Oboje będą jednym. Sakrament małżeństwa*, Wrocław 1984², brak ISBN.
- Tomkiewicz A., *Struktura i funkcje małżeństwa i rodziny – zagrożenia i nadzieje*, „Roczniki Teologiczne” 51 (2004) z. 10, s. 57-74, ISSN 1233-1457.
- Toso M., *Rodzina w oświeceniu nauki społecznej Kościoła*, „Społeczeństwo” 14 (2004) nr 2, s. 239-276, ISSN 1426-4196.
- Wermter W., *Małżeństwo może się udać*, Częstochowa 1996, s. 57, ISBN 83-86843-27-6.
- Wielowieyski A., *Drogi rozwoju duchowego w życiu rodzinnym*, w: F. Adamski (red.), *Miłość – małżeństwo - rodzina*, Kraków 1978, s. 200-220, brak ISBN.
- Zdaniewicz W., Zaręba S. (red.), *Postawy społeczno-religijne archidiecezjan częstochowskich*, Częstochowa 2005, ISBN 83-60134-08-1.

(Ne)kvalita života z pohľadu týranej matky a jej dieťaťa

SLÁVKA MICHANČOVÁ

Prešovská univerzita v Prešove

Gréckokatolícka teologická fakulta

Abstract: *The paper deals with certain aspects of quality of life that are influenced in a negative way in consequence of violence. It describes the impact of violence on partner and parent role as well as a role of child, than on psychological state of mother and child, physiological state of mother and social world of family. It also points at the distinctions in quality of life before and after leaving the aggressor. Presented knowledge is based on analysis of the interviews with victimized woman-mothers that have been realized as a part of the research project DAPHNE III JLS/2008/CFP/DAP/2008-1.*

Key words: *Violence. Mother. Child.*

Úvod

Tento príspevok vychádza z poznatkov získaných v rámci realizácie medzinárodného výskumného projektu DAPHNE JLS/2008/DAP3/AG/1157 s názvom *“An indirect harmful effect of violence: victimizing the child and re-victimizing the woman-mother through her child’s exposure to violence against herself”*. Hoci primárnym cieľom tohto projektu je skúmať aký dopad má na dieťa to, keď je svedkom násilia páchaného na jeho matke, niektoré výskumné aktivity – zvlášť rozhovory s týranými ženami-matkami a kvalitatívna analýza týchto rozhovorov – nám umožňujú poodhaliť, že týranie má ďalekosiahly dopad na kvalitu života matky, dieťaťa i rodiny ako celku.

Zdroj analyzovaných dát: Rozhovory so ženami, ktoré boli (alebo stále sú) týrané partnerom, sa realizovali v priebehu mesiacov máj a jún 2010. Tieto rozhovory boli so súhlasom respondentiek nahrávané na diktafón a následne prepísané. Súhrnne bolo analýze podrobených 168 normostrán strán prepisov. Rozhovory boli pološtruktúrované; výskumníčka kládla ženám súbor otázok, ktoré sa zameriavali na skúse-

nosť ženy s viktimizáciou, osobné vysvetlenia partnerovho násilia, osobné reakcie voči partnerovmu násiliu, a vnímaný dopad udalostí na deti, ktoré boli svedkami viktimizácie matky. Každý rozhovor trval v priemere 80 minút.

Všeobecný popis vzorky: Spolu sa rozhovorov zúčastnilo 30 žien. Takmer všetky ženy, ktoré sa zúčastnili výskumu boli rozvedené, výnimku tvorilo niekoľko žien v rozvodovom konaní. Jedna žena žila s manželom. Vek žien sa pohyboval v rozpätí 30 až 58 rokov. Ženy pochádzali z rôzneho socio-ekonomického zázemia a mali rôzne vzdelanie. Všetky zúčastnené ženy mali deti, najčastejšie dve deti (chlapca a dievča). V jednom prípade išlo o matku s jedným dieťaťom a v jednom o matku so 6 deťmi. Všetky ženy boli upovedomené o cieľoch výskumu a o následnom spracovaní údajov. Spôsob výberu do vzorky bol príležitostný (kontakt na ženy bol sprostredkovaný cez občianske združenia, referát poradensko-psychologických služieb a cirkevné organizácie).

Výskumná metóda: Pre účely tohto príspevku sme kvalitatívnu výskumnú metódu nazývanú interview životného príbehu (z ang. *Life Story Interview*). Aspekt, ktorý azda najviac odlišuje tento prístup od iných je ten, že uchováva prezentáciu životného príbehu v slovách osoby rozprávajúcej príbeh. Podľa Atkinsona niet silnejšieho a jasnejšieho stanoviska o tom, ako niekto rozumie svojmu životu, než jeho vlastná výpoveď. Ak chceme poznať jedinečnú skúsenosť a perspektívu respondenta, je najlepšie nechať zaznieť jeho vlastné slová. Segmenty osobnej narácie môžu byť použité ako dáta na účely analýzy a interpretácie alebo na ilustráciu teoretického stanoviska. Skupina životných príbehov nás môže viesť ku generalizácii o určitej problematike.¹

Kvalita života žien, ktoré sú týrané partnerom, je vo všetkých oblastiach života negatívne ovplyvnená dôsledkami a ďalekosiahlymi súvislosťami týrania². Trpia nielen ženy, ale aj ich deti, ktoré sú svedkami týrania vlastnej matky. V nasledujúcom texte predstavíme vybrané aspekty zníženej úrovne kvality života, ako boli rozpoznané v priebehu analýzy predmetných rozhovorov. Každý aspekt je (z dôvodu rozsahovej limitácie príspevku) manifestovaný cez vybrané príklady autentických výpovedí žien.

¹ Porov.: ATKINSON, R.: *The life story interview (Sage University Papers Series on Qualitative Research Methods, Vol. 44)*. Thousand Oaks, CA : Sage, 1998.

² Porov.: PIKUŁA, N.: Ośrodki pomocy społecznej wspierające ofiary przemocy w rodzinie. In: Pikuła, N. (Ed.): *Rodzina podmiotem wychowania i kreatorem komunikacji społecznej*. Kraków : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, 2010, s. 127-143.

Partnerský život, rodičovská rola a rola dieťaťa

Rôzne formy násilia rapídne redukovujú kvalitu partnerského života. Tyran prestáva plniť rolu partnera, už viac nie je osobou, od ktorej by bolo možné očakávať partnerskú lásku a oporu. Väčšina respondentiek v rozhovoroch prezentuje manžela ako sebeckého človeka, nevnímajúceho potreby svojej rodiny: ● *On si myslí o sebe, že je majster sveta. Nikto mu nie je dosť dobrý, z každého sa vysmieva, každého ponižuje. Vždy sa všade s každým háda, kričí, púšťa sa do bitky, či v krčme, či v obchode, všade, kde príde, každý je v jeho očiach blúpy. Zo mňa si urobil slúžku a otroka.* ● *To bol jeden ukážkový sebec, ktorý skôr než mi začal fyzicky ubližovať, vycítil, že najviac mi ublíži psychicky.* V rozhovoroch je ďalej ako výrazný prejav v správaní partnera zmieňovaná extrémna dominancia partnera: ● *Pokiaľ bolo po jeho, bolo dobre, pokiaľ nie, bolo zle – muselo byť tak, ako povedal on.* Respondentky zmieňujú rôzne podoby násilia zo strany partnera: ● *Vždy mi vulgárne nadával, ponižoval, aj sprosté telefonáty do roboty som vždy mala, vybráňanie.* ● *Bolo to samé ponižovanie, ja čo som povedala, on to stále prekrútil, protirečil mi.. Robil aj tak, že chodil do práce a moju výplatu on bral.* ● *Nesprával sa ku mne ako k partnerke, ale ako k malému decku, alebo ako k slúžke, neustále ma kritizoval a dával mi lekcie, izoloval ma od ostatných ľudí.* Medzi často uvádzanými formami násilia sa objavovalo aj sexuálne násilie, v podobe brutálneho, vynúteného styku, ktorého svedkami boli neraz aj deti. Ženy v rozhovoroch často opisovali aj žiarlivosť partnera: ● *Žiarlil hoci absolútne nemal pravdu, že by som mala nejakých iných chlapo.. Strašne bol žiarlivý, žiarlil aj keď som išla do kostola alebo kde, aj s deťmi; ku nám nikto nemohol prísť, ja som nemohla nikam ísť, a keď som išla, bolo zle chodil vždy za mnou, vytykal mi, kontroloval mi všetko, ešte aj spodné prádlo, že aké mám oblečené – to bolo brozné.* Vo viacerých rozhovoroch sa objavuje zmienka o postupnom zhoršovaní problému: ● *Posledné štyri roky boli strašné, už to bol celkom iný človek, už ani nebolo pekných chvíľ, vždy len krik a zlosť, a bitka, všetko, čo som urobila, bolo zle, aj keď som nič neurobila, vždy si našiel dôvod.*

Všetky respondentky sa zhodli na tom, že deti sú vždy svedkami násilia, pretože sa násilie odohráva výhradne v domácom prostredí: ● *V podstate tam boli stále.* ● *Deti to vždy videli, alebo počuli.* V niektorých prípadoch ženy opisujú, že partner zámerne zatahoval deti do konfliktov, s cieľom ponížiť ju v ženskej role: ● *On ich dokonca zámerne zapájal do tých scén, vrazil im – pozrite na tú svoju matku aká je neschopná.* ● *Pred deťmi ma zbadzoval, utrášil napr. pred synom – aký si zas špinavý, ona ani oparať nevie.*

Násilie na žene v domácnosti je často sprevádzané aj násilím na deťoch. Pri opise správania otca k deťom ženy prezentujú častú tvrdosť

v podobe neúmerných požiadaviek: ● *On bol k deťom surový, stresoval ich, kričal na malé dieťa, búchal po chrbte, bil, nemal k nim vzťah ani nič pre nich také nerobil.* Agresia otca voči deťom sa v mnohých prípadoch objavuje ako reakcia na to, že deti bránili matku: ● *Aj deťom občas vylepil, keď prišli a sa ma chceli zastat – hlavne tá mladšia, neraz dostala a zas sa postavila pred mňa.* Tvrdosť otca k deťom matky vnímajú aj prostredníctvom hrubosti a prejavov extrémnej dominancie: ● *Chlapcov keď zavola niečo pomôcť, urobiť, ani im neukázal ako, a im to nešlo, tak strašne ich brešil, to bolo čosi neskutočné.* ● *A keď niečo nebolo po jeho, tak ich dal kľučkať do kúta, i keď bol niekto u nás, k nám návštevy potom už ani nechodili.* ● *Zlosť si vybíjal na tom mladšom synovi, raz ho tak zmastil s palicou, že mu rozbil hlavu a vykĺbil ruky.* V naráciách žien je prezentovaná podmienená a „príležitostná“ láska otca k deťom: ● *Voči dcéram on je veľmi milučký, až veľmi milý, ale v určitých aspektoch to dokáže všetko vyvrátiť – napr. si nedokázal nájsť hodinu času, kým dcérka bola týždeň v nemocnici po operácii.* ● *Deťom povedal, buď budete so mnou, alebo budete všetky tri na ulici i s matkou.* Druhá, menej častá, diskurzívna línia oddeľuje agresívne správanie muža k žene a k deťom. Niektoré ženy opisujú násilné správanie muža, avšak toho istého muža opisujú ako dobrého starostlivého otca.

Rola dieťaťa je deformovaná tým, že je svedkom násilia na matke. Respondentky často uvádzali potrebu detí zasahovať do konfliktu a chrániť svoju matku: ● *Plačú, až sa zachádzajú od plaču, dcéra sa ma snaží chrániť, už naňho aj nôž vytiahla.* ● *Vždy sa ma snažila chrániť. Pred všetkým ma chce brániť, nikde ma nechce pustiť, ona kontroluje mňa, akoby sme si vymenili úlohy.* Ženy opakovane popisovali, že deti sú ich oporou: ● *Oni keď vidia, že plačem, že sa trápim, tak aj teraz povedia, mami, dostaneme sa z toho, mami ti kúpim také auto,... keď pozerajú modré z neba, tak sa pýtajú „mami, ty by si čo chcela?“* Otázne však je, či aj matka je oporou deťom. Deti utrápenej matke často všemožne pomáhajú: ● *Veľmi mi pomáhajú v domácnosti.* ● *Bývame v dome, takže všetko okolo domu mi od malička pomáhali, lebo muž ani krížom slamu nepreloží, len sa dal obľubovať.* Je pravdepodobné, že toto pomáhanie presahuje mieru primeranú veku detí. Môžeme to interpretovať skutočným záujmom detí, alebo je možné, že matky zatažené trápením nedokážu dať svojim deťom psychologické alebo ekonomické zázemie pre slobodnú voľbu záľub vo voľnom čase. Narastajúca opora, ktorú matka nachádza v deťoch je zvyčajne rozhodujúcou hybnou silou k tomu, aby sa matka odhodlala problém rázne riešiť. V príbehoch žien opakovane zaznievalo, že zlomovým okamihom v celej situácii bol okamih, keď *deti začali matku zúfalo prosiť, aby odišla od oca, alebo sa rozviedla.* Až do tohto momentu sú matky zvyčajne presvedčené, že relatívne pasívne, vyčkávacie stratégie, ktorými na problém reagujú, sú v záujme dobra detí.

Vzťah detí k rodičom je taktiež deformovaný. Identifikovali sme opisy, kde matky uvádzajú, že ich deti vedia prejavit lásku, ale len voči nej, nie však voči otcovi: ● *K otcovi nemajú vzťah, nikdy k nemu nelipli a ani on im nikdy nedával najavo, že ich má rád. Ja som sa snažila zachovať rodinu kvôli nim, ale oni samé my hovorili, že oni s ním nechcú byť, že ho nemajú radi, že chcú klud, kludne sa učiť, kludne žiť.* V naráciách matiek sú city detí voči otcovi opisované často veľmi negatívne: ● *Ota odpísala, hovorí, že otec je pre ňu mŕtvý. Kamarátka jej to vyhovára, že nech ho využije, aby jej kupoval veci. Ona zničila všetky veci, ktoré mala od neho, postrihala svetre, rozbila bračky.*

Psychický stav

Pri analýze výpovedí žien sme identifikovali takmer permanentný výskyt negatívnych emočných a kognitívnych stavov, ktoré výrazne znižujú kvalitu života respondentiek.

Mnohé ženy majú v dôsledku týrania výrazne znížené sebavedomie. Respondentky v tejto súvislosti uvádzali: ● *Ja som bola niekedy iná, sebavedomá, cielavedomá..., ale počas manželstva, odkedy ma manžel prvý krát zbil, išlo to so mnou dole vodou, moja sebadôvera sa vytrácala.* ● *... vtedy sa cítite taká malá, akoby ste nemali žiadnu vlastnú hodnotu. Lebo ako môžete mať vlastnú hodnotu, keď ju nemáte u tobo najbližšieho, nič pre neho neznamenate – tak vám klesne tiež sebavedomie, a vtedy nič nedokážete, keď ste na nule.*

Sebaobviňovanie v niektorej etape vývoja situácie zažila takmer každá z respondentiek. V tejto súvislosti uvádzali: ● *Boli časy keď som sa vinila, zo začiatku – lebo on vždy, keď bolo niečo zlé, on sa snažil hodiť to na mňa. Stále som rozmyšľala, čo robím zle. Chcela som aby bolo dobre.* ● *Som mu aj začala veriť, že ja som na vine, že nič neviem robiť tak, ako treba, že ho naozaj stále naštvem, že naozaj za nič nestojím, že má na to právo, že si zaslúžim, aby bol ku mne taký.*

Väčšina respondentiek uvádzala, že v čase týrania neustále prežívali strach, ktorý ich natoľko paralyzoval, že nedokázali situáciu radikálne riešiť. Mnohé dokonca uvádzali, že pocit strachu u nich pretrváva, aj keď už s násilníkom nežijú v jednej domácnosti. Demonštrujú to nasledovné narácie: ● *Rozviesť sa mám strach, lebo keď som to povedala, tak sa mi vybráždil, že až potom mi spraví zo života peklo. Človek má strach, že sa ho rozvodom nezobavím – bude mi tam chodiť, búchať, rozbiť mi dvere alebo ja neviem – a už raz rozbil dvere u svokry, takže viem, že je tobo schopný.* ● *On sa mi vybráždil: „A sa nerozvedieš, lebo dačo urobím buď Tebe, deťom alebo sebe“. Aj dcére písal smsky s textom „idem sa zabíť“. Polícia to riešila, zavrieť ho mali – ale ja som povedala že nie, lebo ešte niekomu z nás niečo urobí a ja si to potom budem vyčítat.*

Pocit hanby z príbehov respondentiek zaznieval s chronickou pravidelnosťou. Ilustrujú ju nasledovné výpovede: ● *Nikomu o tom nechceš hovoriť, lebo sa hanbíš, komu čo budeš rozprávať? A čo ti povie? To sa proste nedá ani povedať, ako som sa cítila – lebo manžel bol niekedy niekto, ľudia ho poznali všade.* ● *Pre každú ženu je to ťažké. Keď som sa vydávala ani mi nenapadlo, žeby som sa niekedy mala rozvádzať. Už len tá predstava bola zahanbujúca.*

Vo výpovediach žien sa opakovane objavovalo, že v dôsledku týrania boli neraz na pokraji nervového zrútenia, a bojovali so samovraždennými úmyslami.

Samozrejme, násilie páchané na matke, má dopad aj na psychiku detí, ktoré sú svedkami tohto násillia. Medzi bezprostrednými reakciami na vnímané (alebo očakávané) týranie matky sa u detí objavuje plač a extrémny strach: ● *Decko sa zosypalo, vzlykalo do rána, niekedy ani dýchať nevedeli.* ● *Veľmi sa vždy báli, už len keď počuli, že buchli dvere a prichádza domov, zatvorili sa do detskej, alebo utekali k babke do druhej časti domu-* ● *Keď som bola s deťmi u mojich rodičov a mali sme už ísť domov, tak tak plakali, že im nebolo pomoci.*

Matky vo svojich výpovediach najčastejšie spomínali, že u detí (v dôsledku toho, čo sa doma deje), pozorujú emočnú nevyrovnanosť, výbušnosť, nízke sebavedomie, problémy so sústredením a somatizáciu ťažkostí: ● *Dcéra sa učila výborne, bola vždy vyznamenaná, ale stálo ju to veľa úsillia, lebo mala obrovský problém so sústredením, aj teraz má s tým problém, je taká nervózna, nepokojná. Má veľmi nízke sebavedomie, neverí si, bojuje s depresiou, má pochybnosti o zmysle života, keď má nejaké ťažšie obdobie, že sa toho veľa nahromadí, tak má silné bolesti hlavy a býva agresívna.* Respondentky zároveň často opisujú úzkostné reakcie svojich detí v podobe porúch spánku, zajakavosti a pomočovania sa: ● *Dcéra sa trochu zajakáva, má nočné mory a pomočuje sa, je nervózna.* ● *Tá najstaršia sa do 15 rokov pomočovala. Menšia dcéra mala nočné mory, nočné desy, dlhotrvajúce nielen niekoľko minút.* Medzi následkami násillia niektoré ženy uvádzajú problematickú identitu svojich detí: ● *Dcéra má komplexy menejcennosti, neverí si, má pochybnosti o svojej identite, veľmi nízke sebavedomie.* Častým prezentovaným následkom v rozhovoroch je úzkostná väzba detí na matku, pravdepodobne vyplývajúca z pocitov ohrozenia: ● *Od toho útoku je precitlivela, nadmieru na mňa naviazaná. Je veľmi bojazlivá, „zamamkovaná“ bojí sa, že neprídem, že sa nevrátim, je precitlivela, všade chce aby som všade išla s ňou.* ● *Malý sa extrémne bojí cudzích ľudí, najmä mužov, nechce spať sám v postielke, musí byť so mnou.*

Fyzický stav

V tejto rovine sa u žien často objavovala únava až vyčerpanosť, ktorá nepochybne negatívne ovplyvňovala kvalitu ich života. Na ilustráciu

uvádzame nasledovnú výpoveď: ● *Ťažko sa pracuje, ťažko sa realizuje, ... keď ráno vstávate po prebdenej noci, s bolavou hlavou, a musíte ešte upratať po nočnom vyčíňaní... Keď vám niekto ukrajuje zo síl, nevládate.*

Sociálny život

Násilie páchané na matke má dopad aj na kvalitu sociálneho života týranej ženy. V tejto súvislosti boli zaznamenané viaceré negatívne javy.

Sociálna izolácia je u týraných žien takmer pravidlom. Ženy sa izolujú buď samé na základe psychických bariér, alebo sú izolované pod nátlakom partnera, alebo ich nepriamo izoluje spoločnosť tým, ako sa téme vyhýba alebo ju kontaminuje predsudkami. Konkrétnejšiu podobu tejto izolácie ponúkajú nasledovné komentáre žien: ● *Človek zalezie do svojej ulity a o svojom probléme nemá odvahu hovoriť.* ● *Nikdy som nechcela ukázať navonok, že sa trápim. A dávať sa do reči? Aby sa to roznieslo?! Dosť sme trpeli, mali sa ešte z detí smiať že akébo majú otca?* ● *Nikomu som o tom dlho nehovorela, lebo som sa vlastne ani s nikým nestretávala... Netušila som, kde a ako hľadať pomoc.* ● *To, či problém riešite, záleží aj na tom, v okruhu akých známych sa pohybuje, či sú tejto téme otvorení... Väčšinou sa však o tejto téme mlčí.* ● *Nechcete aby sa o tom dozvedelo okolie – lebo potom sa každý na vás pozerá už takým iným okom – akoby ste boli menej hodnotný človek, alebo ja neviem... Niektorí sa pozerajú s lútosťou, ale veľa je takých, ktorí sa pozerajú na vás s opovrbnutím.*

Kvalitu života závažne narušuje absencia podpory od príbuzných, ktorá v mnohých prípadoch udržiava bludný kruh násilia, pretože ženy nevedia z neho vyjsť samé, bez podpory najbližších. Dokazujú to tieto narácie: ● *Veľa robí okolie, hlavne rodina – lebo ak vám dohovára kamarátka, to nie je to isté, ako keby povedala rodina „nechaj ho, odíď od neho“ – myslím že vtedy by ženy oveľa skôr niečo podnikli. Ale keď príde rodina, mamka a babka a povie „ty nemôžeš, to sa nedá, čo by povedali ľudia, čo by Pánboh povedal...“ – teda ak žena nemá podporu od najbližších, keď cíti, že by ju odsúdili, keby ho opustila, potom ona radšej trpí.* ● *Svokra povedala „mne je len tých detí ľúto“ – ja som jej povedala, veď hej, vám je ľúto detí, a toto vám nie je ľúto, že deti vidia, jak on ma breší, vybáňa?! Ona mi na to „mne je jedno čo vy spravíte, vy sa boci pozabíjajte“.* ● *Bývali sme u svokroucov, najprv som chcela s deťmi odísť preč, ale nedovolili mi deti zobrať. No mňa vybadzovali.*

Výskyt násilia páchaného na matke zo strany jej partnera, negatívne ovplyvňuje aj kvalitu sociálneho života detí, ktoré v danej rodine vyrastajú. Sociálne kontakty detí sú obmedzené alebo narušené. Väčšina žien hovorí o tom, že ich deti majú jednak málo kamarátov, a zároveň svoje deti vnímajú v sociálnych kontaktoch s rovesníkmi ako uzavreté. Svedčia o tom tieto narácie: ● *Dcére trvalo dosť dlho, kým našla*

kamarátku, ktorej sa otvorila, je veľmi utiahnutá. • Majú síce kamarátov, ale sú voči nim introvertní, majú ich na šport a hry, ale nie na otvorené rozhovory, nie na zdieľanie, oni si problémy nechávali pre seba. V niektorých rozhovoroch matky priamo spájajú situáciu v rodine so sociálnym životom svojich detí. Matky interpretujú uzavretosť svojich detí rôznym spôsobom. Uzavretosť svojej dcéry napr. matka asociovala so strachom z blízkych vzťahov. V rozhovoroch na tému kamaráti sa opakovane objavujú obrazy dieťaťa skôr v podradenej a znevažovanej role: • *V škole kamarátov nemá, tam sa jej posmievajú, že bola na psychiatrii, a že otec je v base.* • *Syn má kamaráta, ktorého považuje za kamaráta, ale ten sa z neho vysmieva, mne sa zdá, že to je taký kamarát, že keď už nemá s kým byť, tak mu je dobrý aj môj syn.* V jednom rozhovore sa objavilo stotožnenie syna s jeho otcom (vnímaným agresorom): • *Každý si hľadá kamarátov podľa svojho. Ten, čo je ako otec, si hľadá takých kamarátov, aby mal nad nimi moc, aj k nim je agresívny.* Takmer všetky matky sa zhodli na tom, že deti si domov kamarátov nevodili zo strachu pred otcom a kvôli hanbe (ktorú pocítovali deti i matky zároveň). Matky opakovane vyslovovali obavy, že sociálna uzavretosť a osamelosť detí môže mať dopad aj na budúci partnerský život ich detí: • *Je veľmi osamelá, má síce kamarátky, ale nikdy nemala vzťah s chlapcom, takmer sa dá povedať, že sa im vyhýba, tvrdí, že im nerozumie, alebo že má strach, že z nej bude niekto z nich „robiť blúpu“.* *Je zmätená, v cudzom prostredí dezorientovaná, taká nepraktická, nechcela ísť ani na internát na vysokú školu. Stále je akoby zasnívaná, akoby nechcela žiť v takej realite, aká je.* • *Najstaršia dcéra nemá partnera, ona povedala že nechce, že sa nikdy nevydá.*

Kvalita života predtým a potom

Vo svojich výpovediach respondentky spontánne hodnotili kvalitu ich života predtým, kým žili s partnerom, ktorý ich týral, a teraz, keď žijú od neho oddelene. Ich hodnotenia majú zväčša ambivalentný charakter: Na jednej strane, takmer každá z respondentiek v našej vzorke konštatovala, že oslobodením sa od tyрана získala pokoj. V tomto zmysle respondentky uvádzali napr.: • *Je to pokoj na nezaplatenie, žiadne bádky, žiaden krik, neskutočný pokoj.* • *Nedá sa opísať, akí sme po psychickej stránke teraz vyrovnaní. Aj ja aj deti sme sa upokojili, pozbierali sme sa.* Na druhej strane väčšinu respondentiek obťažujú výčitky, že situáciu neriešili omnoho skôr a nepredišli tak zbytočným následkom na seba i na deťoch. V tejto súvislosti sa u respondentiek opakovali výpovede typu: • *Vyčítam si, že som sa skôr nerozvedla, sedemnášť rokov mám zničených, život mi pretiekol pomedzi prsty, bol to zbytočne premárnený čas.* • *Doteraz mám psychické problémy, depresie a úzkostné stavy, lebo to roky som v tom žila, som tým akoby nasiaknutá.* • *Stále žijem v podvedomí s tým, že niekde sa môže ukázať a môže zaútočiť.* •

Keď vidím, že deti nesú následky, vtedy mám výčitky, že som sa nerozviedla skôr, nemuselo to mať taký dopad, nemuseli sme sa toľko trápiť.

Oslobodenie sa od týrajúceho partnera nepochybne pozmeňuje kvalitu života žien. Celková bilancia zmien je skôr pozitívna než negatívna, pretože ženy svoje rozhodnutie odísť či rozviesť sa neľutujú. Mnohé sú dokonca na seba hrdé, že to dokázali, že nabrali odvalu k tak náročnej zmene. O tom, že ide o naozaj náročnú zmenu, svedčia najmä existenčné problémy, s ktorými väčšina respondentiek denne zápasí. Ide predovšetkým o problémy s bývaním a o nedostatok financií, kvôli ktorému tieto ženy neraz majú aj dva či viac pracovných úväzkov. O kvalite života predtým a teraz asi najviac vypovedajú slová jednej z respondentiek: • *Myslím, že dnes dokážem žiť ešte hodnotný život.*

Životné peripetie respondentiek, ktoré sa podieľali na tomto výskume, nás môžu mnohému naučiť³; ponúkajú nám nový náhľad do problematiky. Autentické výpovede žien, ktoré sme nechávali zaznieť v priebehu celého textu, majú rozširovať vedomie našej sociálnej zodpovednosti a slúžiť ako odrazový mostík pre etické konanie.⁴ Kiež nás povzbudia k zmysluplným intervenciám, ktorých cieľom bude zamedzovať zbytočnej prolongácii domáceho násillia.

Bibliografia

- ATKINSON, R.: *The life story interview (Sage University Papers Series on Qualitative Research Methods, Vol. 44)*. Thousand Oaks, CA : Sage, 1998.
- PIKUŁA, N.: Ośrodki pomocy społecznej wspierające ofiary przemocy w rodzinie. In: Pikuła, N. (Ed.): *Rodzina podmiotem wychowania i kreatorem komunikacji społecznej*. Kraków : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, 2010, ISBN 978-83-7438-256-4, ss. 127-143.
- WITHERELL, C. – NODDINGS, N.: *Stories lives tell: Narrative and dialogue in education*. New York : Teachers College Press, 1991.

³ Porov.: ATKINSON, R.: *The life story interview (Sage University Papers Series on Qualitative Research Methods, Vol. 44)*. Thousand Oaks, CA : Sage, 1998.

⁴ Porov.: WITHERELL, C. – NODDINGS, N.: *Stories lives tell: Narrative and dialogue in education*. New York : Teachers College Press, 1991.

Teologický pohľad na fenomén ľudských práv

ZDENO PUPÍK

Inštitút Communio, n.o.

Abstract: *As hermeneutic key in reflection about humane rights from teleological look I utilize the Christian anthropology. Subsequently I envisage about the relation between The Church and Human Rights. Moral consequentions embody in making a decision for integral good of a human and for common good, include commitment in the political life. Basic initial concept in reflection about Humane Rights is inalienable dignity of a human, which has base in creation of a human in the divine image. In the discursus about Humane Rights is essential to sense the spirit of proclamations and to be adequate sensitive to responsibility for trends and applications, so that a human would not be a captive of letter.*

Key words: *Human rights. Hermeneutical key. Christian anthropology. Church. Human dignity. Social good. Integral human development.*

Úvod alebo všetci sme si rovní

Istotne si pamätáte na zápletku legendárnej Orwellovej Zvieracej farmy: Zvierací život je bieda a otroctvo. Hlavným nepriateľom zvierat je človek. Preto zvieratá vyhнали pána Jonesa z jeho farmy a zničili všetko, čo ho pripomínalo. Nápis Panská farma vystriedal nápis Farma zvierat. Siedme prikázanie ako nemeniteľný zákon, ktorým sa musia navždy riadiť, znelo jasne: Všetky zvieratá sú si rovné. Postupom času prichádzalo medzi zvieratami k nezhodám, ktoré vyústili do otvoreného nepriateľstva. Diskutovať už nebolo potrebné. Začala sa spochybňovať minulosť a strašiť nepriateľom, konšpirácie nabrali takú intenzitu, že viedli až k používaniu biča, ba dokonca k popravám. Postupne nastal ústup od ideálov a začali sa robiť rozdiely medzi zvieratami. Roky plynuli a prikázania sa začali upravovať. Zvieratá zistili, že zo siedmich zostalo vlastne len jedno jediné: Všetky zvieratá sú si rovné, ale niektoré sú si rovnejšie. Zvieratá začali opäť spolupracovať s ľuďmi. Vrátili sa aj k pôvodnému názvu Panská farma. A posledná veta knihy vyznieva ako memento: „Nebolo možné už rozlíšiť, ktorá tvár patrí človeku a ktorá

prasaťu.“¹ Táto metaforicko-alegorická esej hovorí o dynamike manipulácie a totality, o metamorfózach hodnôt, aj tých najzákladnejších.

Ako sa pozeráme na ľudské práva? Môže to vyznievať takmer homileticky, ale aké miesto zaujímajú v hodnotovom rebríčku našej spoločnosti, našej komunity, našej rodiny, v mojom vlastnom živote? Ako sa dá na ne pozeráť? Je to len akýsi aktuálny výmysel doby, ideologický zastierací manéver, otázka kompromisu a chladného kalkulu alebo je za tým všetkým niečo viac? Ba čo viac: Dokáže človek rozlíšiť svoju vlastnú tvár v kontexte iných tvorov tejto planéty?

Niektoré akcenty súčasného diskurzu o ľudských právach

Hneď v úvode predosielam zásadnú tézu: diskusia o ľudských právach sa nevyčerpáva v horizontále profanum. Naopak je nevyhnutnosť pracovať v rozmere kríža: aj v horizontále profanum, ale aj vo vertikále sacrum.² Zámerne vynechávať vertikálu v diskusii o ľudských právach je nielen omyl alebo zanedbaniahodný drobný nedostatok, ktorý by sa dal vykompenzovať brilantným filozofickým a rétorickým jazykom, ale predstavuje zásadný metodologický problém hermeneutického charakteru: o čom alebo o kom budeme alebo vôbec chceme diskutovať? Z toho potom pramenia aj ostatné otázky súvisiace s problematikou ľudských práv: Je zoznam ľudských práv postavený na princípe coincidentia oppositorum alebo skôr na koncepte continuum zmien?³ Je nevyhnutné exportovať listinu základných ľudských práv do všetkých kultúr nášho globalizovaného sveta a bezpodmienečne na jej dodržiavanie aj trvať (respektíve implementovať ho do legislatívneho rámca krajiny a následne monitorovať aj spoza hraníc rešpektujúc autonómiu a kultúrny determinizmus) alebo nie? Ako poukazovať na hodnoty a dodržiavanie základných ľudských práv a pritom nerozvracať pôvodnú kultúru, jej štruktúru a koherenciu, ak je v kontradikcii alebo v indiferentnom postoji k novým hodnotám?⁴ Lebo je jednoduché takmer všeličo viac alebo menej arogantne či roztopašne nanútiť, a potom všetko nechať na samovoľný vývoj a spontánnu transformáciu (pamätajúc na to, že mutácia spojenia pôvodného a zásadne iného je ťažko predvídateľná a môže sa stať vírusom, ale aj požehnaním). Následky môžu byť kataklizmou alebo

¹ ORWELL, G.: *Farma zvierat*. Praha: Aurora 2004, s. 148.

² Porov. SKRODZKI, W.: *Sacrum i przestrzeń tego świata*. In: RUBINKIEWICZ, R. SDB, ZIEBA, S. (ed.): *Sacrum i kultura, chrześcijańskie korzenie przeszłości*. Lublin: KUL 2000, s. 195-200.

³ Nebudem rozvíjať do podrobností tieto dva koncepty, len som chcel poukázať na možnosti, ako a či vôbec je možné nazerať aj pod takýmto zorným uhlom na problematiku ľudských práv.

⁴ Napríklad v prípade Charta základných práv Európskej únie versus Európska konvencia o ľudských právach resp. právne tradície a ústavy členských štátov (porov. SCHMIDT, H.: *Sebezáchova Európy, perspektivy 21. stoloří*. Praha: Paseka 2003, s. 124).

zásadným skokom v evolúcii v rozmere nielen lokálnom, ale vyslovene civilizačnom. Ešte iným okruhom otázok je problematika, kto má byť subjektom rozhodujúcim o výbere autentických ľudských práv a jeho následnej legitimizácii...

Nemám ambíciu odpovedať na všetky načrtnuté otázky. Chcem len poukázať na teologický rozmer ľudských práv ako na jeden z principiálnych hermeneutických kľúčov porozumenia problematiky ľudských práv.

Kresťanská antropológia

Mojou snahou nie je komparácia jednotlivých koncepcií teórií ľudskej prirodzenosti,⁵ sústredím sa na koncepciu v duchu kresťanskej antropológie. Židovsko-kresťanská tradícia stavia na skutočnosti, že človek bol stvorený na Boží obraz a podobu (porov. Gn 1, 26). V tom je zahrnutá jeho dôstojnosť, génius, zmysel pre communio, sloboda, spoluzodpovednosť, jednoducho jeho práva aj povinnosti.⁶ Každý počatý človek má svoju ničím neodňateľnú ľudskú dôstojnosť zakladajúcu sa z prirodzeného hľadiska na samotnej existencii, z nadprirodzeného hľadiska na jeho podobnosti s Bohom. Práve ľudská dôstojnosť, to, čím človek je sám o sebe, sám pred sebou, pred druhými a pred Bohom, je základom ľudských práv, ktoré sú všeobecné, nenarušiteľné a neodcudziteľné.⁷ Každý človek je osobou, každý človek je originálom.

Najplnšie Boží obraz v človeku realizoval Ježiš Kristus tvoriac kultúru ľudskú a zároveň aj svätú (por. Kol 1,15-16). On je obraz neviditeľného Boha (Kol 1, 15), v ňom bolo všetko stvorené (Kol 1, 16), v jeho kríži bolo všetko zmierené s Bohom (Kol 1, 20), v ňom bude napokon v plnosti času aj všetko zjednotené (Ef 1, 10). Kristus je prvý a posledný Adam, nebeský človek (porov. 1 Kor 15, 44-49). Ježiš sa stáva človekovi podobným vo všetkom okrem hriechu (porov. Hebr 4, 15). Boh a Ježiš sú jedno (porov. Jn 14, 9). Skrze hypostatické spojenie božskej a ľudskej prirodzenosti v Ježišovi Kristovi je príbeh človeka opäť prepísaný: máme fundament, ktorý zásadne ukotvuje a divinizuje človeka a jeho prirodzenosť.⁸ To znamená, že ľudská osoba dokáže porozumieť sama seba natoľko, nakoľko sa otvorí vzťahu s Kristom. A ak je Kristus mierou to-

⁵ Porov. MURPHY, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON 1998, s. 24-30.

⁶ Porov. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava: SSV, KBS 2008, č. 156. Porov. BENEDIKT XVI., *encyklika Caritas in veritate*. Trnava: SSV 2009, č. 43-52.

⁷ Porov. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, č. 153.

⁸ Porov. DIRSCHERL, E.: *Grundriss Theologischer Anthropologie, die Entschiedenheit des Menschen angesichts des Anderen*. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet 2006, s. 117-123.

ho, čo znamená byť človekom, ľudskosť nájde seba a svoju dokonalosť, keď v slobode vstúpi do dialógu so svojim Stvoriteľom.⁹

Môžeme tu pozorovať dva procesy: inkarnačný a paschálny. S inkarnačným procesom je totiž spojená aj dynamika kenotická a perichoretická. S paschálnym procesom je spojená dynamika ekleziologická, eucharistická, turíčna a eschatologická. Najviac je zdôrazňovaný fakt inkarnácie a fakt paschálneho tajomstva. Zabúda sa však na to, že obe tieto skutočnosti sú procesmi, ktoré súvisia aj s ďalšími dynamikami, a tým sa tajomstvo človeka¹⁰ a jeho dôstojnosť dostáva do ešte iných súvislostí.¹¹

Tak, ako svoju dôstojnosť má človek, tak isto ju má aj kultúra. Dôstojnosť kultúry odvodzujeme od dôstojnosti človeka, lebo predstavuje jeho vzťahovosť. Veď kultúra získava svoj obsah aj formu od človeka. Človek je subjektom aj objektom kultúry, jej otcom i dieťaťom. Preto je jeho snahou zharmonizovať hodnoty civilizačno-kultúrne so zásadami eticko-morálnymi a s vlastným svedomím.¹² Ak hovoríme o ľudských právach, uvedomujeme si ich existenciu nielen v kontexte individuálnom, ale aj v kontexte národa, národnosti či štátu.¹³

Cirkev a ľudské práva

Homo sum et nihil humani a me alienum esse puto, hovorieval už starý Seneca. A to opakuje aj Cirkev. Nič autenticky ľudské jej nie je cudzie. Všade tam, kde je človek, je aj Cirkev.¹⁴

Hoci termín ľudské práva absentuje v biblických textoch, predsa moderná idea ľudských práv súhlasí s ústrednými intenciami židovsko – kresťanskej tradície. Lexikon für Theologie und Kirche akceptuje túto analógiu najmä na podklade pokynov dekalógu, na osobitnom ochrannom opatrení pre bezbranných a chudobných, v starostlivosti o práva spolunažívania, ako aj vo vzore bratstva ako základného modelu sociálneho spoločenstva. Toto je teologický základ pre postoj, že kresťanstvo sa nemôže dištancovať ani na rovine akademicko-teologickej, ani na rovine konkrétneho cirkevného života od obsahov a tém z čias z 18. storočia, kedy boli sformulované prvé koncepty ľudských práv so záväzným zakotvením. Preto Cirkev vníma problematiku ľudských práv ako súčasť svojej sociálnej náuky a v spojení s osobným záväzkom zasadiť sa o uznanie, pozornosť, ochranu a podporu ľudských práv na

⁹ Porov. ROWLAND, T.: *Wiara Ratzingera teologia Benedykta XVI*. Kraków: WAM 2010, s. 64, 72.

¹⁰ Porov. POLLO, M.: *Animazione culturale, teoria e metodo*. Roma: LAS 2002, s. 53-60.

¹¹ Porov. *Dokumenty II. vatikánskeho koncilu, pastoraľna konštitúcia Gaudium et spes*. Trnava: SSV 2008, č. 22.

¹² Porov. DZIUBA, A. F.: *Chrześcijaństwo a kultura*. UKSW Warszawa: 2008, s. 39.

¹³ Porov. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, č. 157.

¹⁴ Porov. http://www.studiagdanskie.diecezja.gda.pl/pdf/sg_v.pdf.

svete.¹⁵ Formy, ako tento osobný záväzok môže byť splnený, sú rôzne – obsahujú výchovu a vzdelávanie, stanoviská ku konkrétnym prípadom a trendom v spoločnosti a politike, podporu skupín a iniciatív v prospech ľudských práv (tiež spoluprácu s organizáciami pre ľudské práva), retransláciu informácií, ale aj kritiku zjavných pochybení, solidaritu s obetami zbavenými práv a s pohrdaním až po intervencie u vlád. Toto nasadenie pre ľudské práva sa môže stať hodnoverné len vtedy, keď vydrží aj na miestach spojených s rizikami pre jednotlivcov alebo privilégiá Cirkvi ako inštitúcie. Od toho by bola dišpenzovaná, keby sa chápala podľa náuky *societas perfecta* v zmysle 19. storočia ako vo všetkých oblastiach života úplne samostatná spoločnosť, vyabstrahovaná z politických a kultúrnych podmienok a vplyvov.¹⁶

Za ostatné roky sa Cirkev vyjadrila na tému o právach človeka na vyše 3000 miestach vo svojich dokumentoch a vyhláseniach,¹⁷ v ktorých sa zasadzovala za právo žiť, právo na obživu, práva sociálno-ekonomické, práva politicko-kultúrne alebo právo na náboženskú slobodu.¹⁸ Nezabudnuteľným spôsobom sa k téme náboženská sloboda vyjadrili konciloví otcovia v deklarácii *Dignitatis humanae*, kde podporujú a vyzývajú k ochrane náboženskej slobody jednotlivcov, rodín a spoločností. Stanovujú aj limity náboženskej slobody a apelujú na výchovu a zodpovednosť v spoločenskom živote.¹⁹

Bola založená Pápežská rada *Iustitia et pax*, ktorej poslaním je chrániť spravodlivosť a pokoj vo svete, členovia ktorej pravidelne vystupujú na najvyšších grémiách svetových medzinárodných organizácií, aby

¹⁵ Pracovný dokument Pápežskej rady *Iustitia et Pax*: *Cirkev a ľudské práva*, č. 62. Porov. PAOLO VI, *Iustitiam et pacem*.

http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu-proprio_19761210_iustitia-et-pacem_it.html.

¹⁶ Porov. KASPER, W. a kol.: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Wien: Herder 2009, s. 125-126.

¹⁷ Porov.

http://gsearch.vatican.va/search?q=diritti+dell'uomo&btnG=Search+on+vatican.va&access=p&entqr=0&output=xml_no_dtd&sort=date%3AD%3AL%3Ad1&client=default_frontend&ud=1&image.y=0&oe=UTF-8&ie=UTF-8&proxystylesheet=default_frontend&image.x=0.

¹⁸ Porov. PAOLO VI: *III Assemblea generale del sinodo dei vescovi, appello per i diritti dell'uomo*, 23 ottobre 1974, http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/speeches/1974/documents/hf_p-vi_spe_19741023_appello-diritti-uomo_it.html.

¹⁹ Porov. *Dokumenty II. vatikánskeho koncilu, deklarácia Dignitatis humanae*. Trnava: SSV 2008, č. 2-8.

upozorňovali na fenomén ľudských práv.²⁰ Takúto radu má aj Konferencia biskupov Slovenska.²¹

Ak Cirkev deklaruje, že jej hlavnou cestou je Kristus,²² potom jej deklarácia o tom, že jej cestou je človek,²³ nie je kontradikciou, naopak komplementaritou. Predstavuje to známe bipolárne videnie Jána Pavla II., ktoré rozvíja Benedikt XVI. v duchu vzťahov medzi históriou, pamäťou a tradíciou.²⁴

Morálne konzekvencie

Ak hovoríme o ľudských právach, pertraktujeme nielen o ich samotnej existencii, ale aj o morálnych konzekvenciách z toho vyplývajúcich. Vychádzame totiž z predpokladu osobnej slobody každého človeka, ktorá je základným predpokladom sebarealizácie človeka ako človeka. Preto pojem ľudské práva a ľudské slobody vníname ako synonymá. Používame pojmy ako sloboda myslenia, informácie a tlače, sloboda podnikania, sloboda bydliska a pohybu, sloboda voľby stavu a zamestnania, ale aj sloboda svedomia, náboženská sloboda alebo sloboda kultu. Morálny rozmer spočíva v schopnosti človeka rozhodnúť sa pre dobro z vnútorného presvedčenia. Ak hovoríme o slobode, nemôžeme stavať na svojvôli,²⁵ na tom, čo sa mi páči alebo nepáči,²⁶ ale na tom, čo smeruje k dobru človeka ako k integrálnej entite a k spoločnému dobru.²⁷

Preto slobodu človeka a jeho svedomie treba reflektovať, očisťovať, chrániť a senzibilizovať: aby človek sám seba chápal ako integrálnu entitu a dokázal definovať a realizovať spoločné dobro. Lebo „otupenie svedomia vedie k odludšteniu sveta a stáva sa smrteľným nebezpečenstvom.“²⁸ Na to reagoval aj Ján Pavol II., keď napísal, že „každé slovo sinajského kódexu chráni nejaké základné životné dobro a dobro ľud-

²⁰ Porov. OSN New York, 28. 10. 2008.

http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/2008/documents/rc_seg-st_20081028_60-human-rights-decl_it.html.

²¹ Viac ma tému Cirkev a ľudské práva: SZANISZLÓ, I.-M. V. OP: *Ochrana ľudských práv z pohľadu Cirkvi II. časť*. Duchovný Pastier, Trnava: SSV, roč. LXXXII., č. 1/2011, s. 7-12.

²² Porov. JÁN PAVOL II.: *encyklika Redemptor hominis*. Trnava: SSV 1997, č. 13.

²³ Porov. JÁN PAVOL II.: *encyklika Redemptor hominis*, č. 14.

²⁴ Porov. ROWLAND, T.: *Wiara Ratzinger teologia Benedykta XVI*, s. 83.

²⁵ Porov.: „Práva predpokladajú určitý rámec povinností, bez ktorých by sa zmenili na svojvôľu“ (BENEDIKT XVI.: *encyklika Caritas in veritate*. Trnava: SSV 2009, č. 43).

²⁶ Porov. GÜNTHER, A.: *Morálna teológia III/b*. Trnava: SSV 2010, s. 78-82.

²⁷ Porov.: „Spoločné dobro sa dosahuje naplno len vtedy, keď všetci občania sú si istí svojimi právami“ (JÁN PAVOL II.: *encyklika Redemptor hominis*, č. 17).

²⁸ RATZINGER, J.: *Pravda, hodnota a moc, prubírské kameny pluralistickej spoločnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 1996, s. 26. Porov. RATZINGER, J.-BENEDIKT XVI.: *Chváloreč na svedomie*. Trnava: SSV 2010, s. 14.

ského spolunažívania. Ak sa toto právo spochybňuje, ľudské spolunažívanie sa stáva nemožné a morálna existencia človeka je mnohorakým spôsobom ohrozená.²⁹

V politike a v právnom systéme ide o hľadanie a presadzovanie princípov, na základe ktorých bude umožnené konštituovať vymedzenie práv človeka. Proces uznania ľudskej dôstojnosti trval celé tisícročia, dnes sa pokúšame – v rámci existujúceho potenciálu – toto uznanie aj naplňať v každodennom živote i v praktickej politike.³⁰ Teologický rozmer práv človeka, ktorý kresťania vo vrchovatej miere poznajú, prijímajú a rozvíjajú skrze kristocentrizmus, majú morálnu povinnosť presadzovať prostredníctvom svojej politickej angažovanosti v právnom systéme.³¹

Je evidentné, že listina ľudských práv a slobôd má historicko-kultúrny kontext resp. je ním determinovaná, ale musí existovať bazálne minimum spoločné pre človeka – lebo je človekom, musí existovať bazálne minimum spoločné pre každého človeka, aby zostal človekom. Preto je nielen legitímne, ale aj nevyhnutné pýtať sa a diskutovať o tom, čo tvorí obsah humanum. Kľúčové hodnoty formujúce našu odpoveď na aktuálne výzvy musia byť dôstojnosť človeka, spoločné (alebo verejné) dobro a podpora integrálneho ľudského vývoja.³²

Záver alebo uplatňovanie litery a ducha v oblasti ľudských práv

Atrakciou istého thajského mesta je veľké množstvo opíc žijúcich uprostred ľudí. Opice makaky sa stali hlavnými aktérmi života v meste. Kedysi dávno opice zjedli z obetných darov, ktoré ľudia nachystali pre svoje hinduistické božstvá. Ľudia opice neodohnali, naopak ešte im pripravili viac jedla. Začali ich považovať za posvätné zvieratá, ktorým nesmel nik ubližovať. Ľudia vyrúbali v okolí mesta lesy, a tak opice stratili svoje prirodzené prostredie. Nastahovali sa teda do mesta. K ľuďom. Medzi nich. A začali si osvojovať náš ľudský životný štýl. Už im nestačilo, čo dostávali, začali kraďnúť. A nielen potraviny, úplne všetko. Drobné predmety, oblečenie, nástroje. Potom sa stretávali na jednom mieste a ukradnuté veci si medzi sebou vymieňali. Vnikali ľuďom do príbytkov. Nebolo ich možné odohnať z ciest a vznikali neriešiteľné dopravné situácie, ba zapríčili aj smrť ľudí. Vznikli dokonca legendy, že pôvodní obyvatelia mesta boli opice. Ľudia už nevedeli, ako sa chrániť pred posväť-

²⁹ JÁN PAVOL II.: *Pamäť a identita*. Trnava: SSV 2005, s. 129.

³⁰ http://www.uski.sk/frm_2009/ran/2004/cl040107.htm.

³¹ Porov. <http://www.theologiamoralis.info/k0200c4.html>.

³² Porov. http://www.juspax-eu.org/100200_short_version_final_CA2010_.pdf. Porov.: *“Plány integrálneho ľudského rozvoja musia brať do úvahy budúce generácie, musia sa vyznačovať medzigeneračnou solidaritou a spravodlivosťou a zohľadňovať pritom rozličné oblasti: ekologickú, právnu, ekonomickú, politickú a kultúrnu”* (BENEDIKT XVI.: encyklika *Caritas in veritate*, č. 48).

nými zvieratami. Nevideli iné východisko, len na svoje príbytky natiahnuť siete a namontovať kovové zábrany. Aby si uchránili majetok, slobodu a niekedy aj holý život. Tí, čo žili v klietkach, to neboli opice...

Oblúkom sme sa dostali opäť ku konfrontácii animálneho a humánneho. Ako nám (ne)jedna skúsenosť naznačuje, môže sa stať, že človek stratí kontrolu (nad sebou, nad technickým rozvojom, civilizačným pokrokom...), že sa mu to vymkne z rúk, keď dopustí niečo, čo vlastne na začiatku vôbec nechcel, ale akosi sa to zvrtilo. Spomeňme si na využitie štiepenia atómu a na Hirošimu a Nagasaki. Aj v oblasti ľudských práv môže nastať situácia, že človek sa stane rukojemníkom svojich vlastných pôvodne dobrých zámerov.³³ Litera môže aj zabíjať, kým duch oživuje (porov. 2 Kor 3, 6). Preto sa Cirkev „musí spolu s ľuďmi dobrej vôle stále pýtať, či vyhlásenie o ľudských právach a prijatie ich litery značí všade aj uplatňovanie ich ducha.“³⁴ Ľudské práva nemôžu byť „podriadené imperatívu tolerancie a pluralizmu, ony sú obsahom tolerancie a slobody.“³⁵

Veľa ľudí je presvedčených, že v súčasnosti počúvame hlasné Ecce homo! (porov. Jn 19, 5) a len nechápavo civieme. Stojíme v dave a nemáme odvahu zakričať: áno, je to človek, čo to s ním robíte, nechajte ho žiť, pozrite, aký je dobitý, veď už ani nie je možné rozoznať, kde je rana po bičovaní a kde je ešte nenarušený. Oplutý, znevážený, zdeformovaný. Hanbíme sa mu pozrieť do tváre, lebo vidíme vlastnú tvár, vlastnú slabosť. Preto potrebujeme Kristov kríž a zmŕtvychvstanie, aby sme ním a v ňom uzdravení mohli sa nechať prenikať Božím Duchom a dozrievať v dynamike od perichorézy po eschatologické skutočnosti do nového života, ktorý začína tu a teraz v mojich rozhodnutiach. Veríme v meta-príbeh dejín.

Ján Pavol II. vo svojej knihe *Pamäť a identita* napísal: „Najhlbší zmysel dejín prekračuje dejiny a nachádza plné vysvetlenie v Kristovi, Božom človekovi. Kresťanská nádej siaha za hranice času. Božie kráľovstvo sa zaštepuje do ľudských dejín a rozvíja ich, ale jeho cieľom je budúci život. Ľudstvo je povolane prekračovať hranice smrti i hranice pomíjajúcich sa storočí a nájsť konečný prístav vo večnosti pri oslávenom Kristovi v trinitárnom spoločenstve.“³⁶ Nadviazal na to Benedikt XVI., ktorý prepája pozemskosť a večnosť: „Nádej na nebesia nie je nepriateľskou vernosťou tejto zemi: je nádejou aj pre zem. Ak dôverujeme v to, čo je

³³ Porov. SZANISZLÓ, I.-M. V. OP: *Ochrana ľudských práv z pohľadu Cirkvi I. časť*. Duchovný Pastier, Trnava: SSV, roč. LXXXI., č. 10/2010, s. 486-489.

³⁴ JÁN PAVOL II.: *encyklika Redemptor hominis*, čl. 17.

³⁵ RATZINGER, J.- BENEDIKT XVI., *Chváloreč na svedomie*, s. 53.

³⁶ JÁN PAVOL II., *Pamäť a identita*, s. 151.

väčšie a definitívne, my kresťania môžeme a musíme šíriť nádej aj v tom, čo je provizórne, v dimenziách politiky a vo sfére inštitúcií.³⁷

Bibliografia

- BENEDIKT XVI.: *encyklika Caritas in veritate*. Trnava: SSV 2009
- DIRSCHERL E.: *Grundriss Theologischer Anthropologie, die Entschiedenheit des Menschen angesichts des Anderen*. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet 2006
- Dokumenty II. vatikánskeho koncilu*. Trnava: SSV 2008
- DZIUBA A. F.: *Chrześcijaństwo a kultura*, Warszawa: UKSW 2008
- GÜNTHÖR, A.: *Morálna teológia III/b*. Trnava: SSV 2010
- JÁN PAVOL II.: *encyklika Redemptor hominis*, Trnava: SSV 1997
- JÁN PAVOL II.: *Pamäť a identita*, Trnava: SSV 2005
- KASPER, W. a kol.: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Wien: Herder 2009
- Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava: SSV, KBS 2008
- MURPHY, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON 1998
- ORWELL, G.: *Farma zvířat*. Praha: Aurora 2004
- POLLO, M.: *Animazione culturale, teoria e metodo*. Roma: LAS 2002
- RATZINGER, J.: *Pravda, hodnoty a moc, prubířské kameny pluralistické společnosti*. Brno: CDK 1996
- RATZINGER, J. - BENEDIKT XVI.: *Chváloreč na svedomie*. Trnava: SSV 2010
- ROWLAND, T.: *Wiara Ratzingera teologia Benedykta XVI*, Kraków: WAM 2010
- RUBINKIEWICZ, R. SDB, ZIEBA, S. (ed.): *Sacrum i kultura, chrześcijańskie korzenie przeszłości*. Lublin: KUL 2000
- SCHMIDT, H.: *Sebezáchova Evropy, perspektivy 21. století*. Praha: Paseka 2003
- SZANISZLÓ, I.-M. V. OP: *Ochrana ľudských práv z pohľadu Cirkvi I. časť*. Duchovný Pastier, Trnava: SSV, roč. LXXXI., č. 10/2010
- SZANISZLÓ, I.-M. V. OP: *Ochrana ľudských práv z pohľadu Cirkvi II. časť*. Duchovný Pastier, Trnava: SSV, roč. LXXXII., č. 1/2011

Internetové zdroje

- http://www.juspax-eu.org/100200_short_version_final_CA2010_.pdf
- http://www.studiagdanskie.diecezja.gda.pl/pdf/sg_v.pdf
- <http://www.theologiamoralis.info/k0200c4.html>
- http://www.uski.sk/frm_2009/ran/2004/cl040107.htm

³⁷ RATZINGER, J.: - BENEDIKT XVI., *Chváloreč na svedomie*, s. 76.

http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu-proprio_19761210_iustitia-et-pacem_it.html

http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/2008/documents/rc_seg-st_20081028_60-human-rights-decl_it.h

Výchovné prostredie a jeho vplyv na medzigenračný dialóg podľa dokumentov Magistéria Cirkvi

PETER TIRPÁK

Prešovská univerzita v Prešove
Gréckokatolícka teologická fakulta

Abstract: *Every family is an influential educational factor. As the primary source of life a family is a natural and the best setting, in which a human can develop. The degree of success of the education in families is given by the nature and the intensity of the relationship between parents and children, their personal example in everyday life. Daily routine of certain behavioural forms, certain structure of the day, and certain relational interactions between the members of the family, leads to the establishment and ingraining of specific habits in children, which are likely to be transferred to the adulthood, to their own families.*

In this submission, the author emphasizes the principles and the place of family education in the context of developing a dialogue between the generations in one family, while also supporting the position of the Church (through its formal documents) towards the inter-generational dialogue.

Key words: *Educational setting, Family, Inter-generational relationships, Church Documents.*

Pozerajúc sa do jednej z exhortácií pápeža Jána Pavla II., v ktorej svoju pozornosť venuje rodinám a ich rozvoju, môžeme čítať veľmi povzbudivé slová, ktoré sú zároveň výzvou pre rodiny v tomto tisícročí. Okrem iného pápež píše, že rodina založená na láske je spoločenstvom osôb: manžela a manželky, rodičov a detí i príbuzných, ktorých prvordou úlohou je verne žiť skutočnosť svojej jednoty a stále sa usilovať tvoriť pravé spoločenstvo osôb.¹ Prvé spoločenstvo sa vyvíja medzi manželmi. Spoločenstvo manželov má svoje korene v prirodzenom dopĺňaní

¹ Porov. JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio* (čl. 18). Trnava : SSV, 1993, s. 37.

sa muža a ženy, ale v Kristovi vedie skrze sviatosť manželstva k dokonalosti. Dar Svätého Ducha poháňa kresťanských manželov, aby sa denne usilovali o stále bohatšie vzájomné spojenie na všetkých rovinách – spojenie tiel, charakterov, srdiec, myšlienok, prianí, duší a tak zjavovali Cirkvi a svetu nové spoločenstvo lásky, ktoré je dané Kristovou milosťou. Rovnako ako úspech jednotlivých osôb, tak aj úspech celých ľudských spoločenstiev záleží od situácie manželstva a rodiny.

Na základe výchovnej služby rodičia sú svedectvom svojho vlastného života pre svoje deti a prvými hlásateľmi evanjelia. Len čo sa dieťa narodí, zasypú ho mladí rodičia láskou, pozornosťou a nehou. Šťastie jedného je šťastím všetkých. Väčšina rodičov sa usiluje vychovať deti tak, aby boli podľa ich predstáv v živote šťastné a úspešné. Žiaľ nie všetci rodičia si od prvých chvíľ narodenia dieťaťa uvedomujú svoju veľkú zodpovednosť i neľahkú úlohu. Mnohí sa nad svojím poslaním rodiča začnú zamýšľať až vtedy, keď sa v správaní dieťaťa ukážu prvé vážnejšie nedostatky. Iní zasa začnú cielavedomejšie pristupovať k formovaniu svojho dieťaťa, až keď dospieva a keď sa ich sen, ktorý snívali už pri jeho narodení, začína rúcať. Treba si tu uvedomiť, že mať dobrých rodičov a vzápätí byť takými rodičmi, vychovávať deti tak, aby sa aj ony raz stali dobrými rodičmi, to je ustavičný kolobeh rodinnej výchovy.

Trpezlivý rodič si má vždy nájsť čas vstúpiť deťom princípy života, základy viery a etiky i spoločenského správania sa. Je nutné praktizovať hodnotovú reorientáciu sveta, ktorá vyžaduje vidieť mnohé problémy z nadhľadu, pričom treba hľadať príčiny a možnosti. Nie Boh potrebuje svet, ale svet potrebuje Boha, aby ľudský život mohol mať zmysel. Slová poučenia sa ale nesmú rozchádzať so skutočným životom rodiča. Treba pamätať na to, že príklad rodiča je ten najúčinnnejší výchovný prostriedok. Dieťa tu nielen sleduje život rodičov, ale sa aj priamo zúčastňuje na tomto procese. Vnímanie tohto faktu, že rodičia sú príkladom svojich detí, sa dnes vníma rozdielne, čoho príkladom sú aj výsledky zo štatistík dotazníkovej ankety o rodine.

Štatistika mapujúca výchovné prostredie

Anketa, ktorej cieľom bolo poukázať na rôznorodosť prostredia, v ktorom sa dieťa nachádza, sa uskutočnila na Slovensku v januári až marci v roku 1991, pričom bolo rozdanych 2376 dotazníkov, ktorých návratnosť bola 36%. Priemerný vek respondentov bol 38 rokov. Zo spomínaného dotazníka o rodine vyplýva, že najväčším problémom je výchova detí (v 30,3%), ďalej bežné konflikty pre maličkosti (30%) a na treťom mieste finančné ťažkosti.

Rodičia považujú za najúčinnnejšie tieto prostriedky: vlastný príklad (87,4%), dohováranie a presvedčanie (16%), poukazovanie na vzor (9,2%), bitkou chce problémy výchovy riešiť 2,2% respondentov. Výchovu detí považuje za prirodzenú súčasť života, zdroj radostí i starostí

až 84% manželov. K pocitu, že výchova je povinnosť a príťaž, sa priznáva 2,1%. Rodičia udávajú najväčšie problémy s deťmi v poslušnosti, úcty k rodičom a k autorite 34,6%, v dodržiavaní poriadku a hygieny 32,7%. Ohrozenie detí zvonku – kamarátmi a skupinami pociťuje 14,1% rodičov, pričom k tejto otázke sa nevyjadriло 22% rodičov. Zo spomínaného dotazníka vyplýva, že hoci je percentuálny počet viac naklonený pozitívnym skúsenostiam pri výchove a charakteristike rodín, treba mať na pamäti a riešiť aj to zvyšné percento, ktoré je nateraz takmer zanedbateľné, no neskôr môže vážne narušiť nielen výchovný systém, ale aj budúce manželstvá a rodiny.

Ak sa pozeráme na výchovu ako na možnosť tvorenia hodnôt v človekovi a samotnú formáciu človeka, živá kresťanská výchova napomáha pri budovaní života podľa Božích prikázaní, čo je potrebné k tomu, aby sa z okolia spoločnosti vytrácala tendencia nemravnosti a konzumizmu. Mravná obroda spoločnosti však nie je možná bez mravnej a duchovnej obrody rodín.

Vplyv prostredia na výchovu – masmédiá, televízia, internet

Hovorí sa, že človek sa rodí dvakrát: prvýkrát v čisto fyzickej podobe, druhýkrát ako osobnosť. Prvé narodenie prebehne bez jeho pričinenia, pri tom druhom on sám bezpodmienečne berie účasť. Lenže pre to druhé narodenie sú potrebné podmienky. Tieto podmienky v rozličných podobách vytvára okolité prostredie, rodina, škola, výchovno-vzdelávacie inštitúcie, rôzne združenia či rôzne spolky.

Človek súčasnosti nemá skúsenosti z druhej svetovej vojny – uvažuje pápež Ján Pavol II. v jednej zo svojich kníh s názvom *Prekročiť prah nádeje*, a pokračuje – žije v slobode, ktorú pre neho vydobyli iní, no v tejto slobode neraz prepadne konzumnej civilizácii, ktorá nepozná a nedeklaruje jasný hodnotový rebríček.² Zvlášť ide o krízu hodnôt, ktorá sa stupňuje predovšetkým v bohatých a rozvinutých krajinách a to aj prostredníctvom spoločenských masovokomunikačných prostriedkov vo formách rozšíreného subjektivismu, morálneho relativizmu a nihilizmu.³ V dnešnej dobe hrajú veľkú úlohu už na začiatku spomínané *masmédiá*, ktoré predkladajú rôzne modely modernej rodiny a silno vplyvajú na vnútorný život jej členov. K pozitívam patrí získanie nových poznatkov a poučení, šírenie kresťanskej kultúry a evanjelizačný program, nabádanie na solidaritu a pod.

V súvislosti s prínosom negatív tohto výtvarného doby možno spomenúť manipuláciu svedomia, sprostredkovanie a zakódovanie vnemov násilia, brutality, zvrätej sexuality, mylnej predstavy o stálosti a hodnote manželstva, izoláciu rodičov a detí, zmenšovanie súdržnosti. Ideály

² Porov. JÁN PAVOL II.: *Prekročiť prah nádeje*. Bratislava : Nové mesto, 1995, s. 118.

³ Porov. RYBÁR, J.: *Útecha v starobe*. Bratislava : Letra a line, 1992, s. 25.

ponúkané spoločenskými komunikačnými prostriedkami, reklamou či samotnými protagonistami verejného, spoločenského, politického a kultúrneho života sú často nositeľmi radikálne protievanjeliového konzumu.

Televízia ponúka neraz relácie, ktoré navonok pôsobia ako zábavné, často pôsobiace ako súťaživé, no ich skutočným cieľom je poukázanie „nového“ života, v ktorom morálka, etika či duch viery nemajú svoje miesto. Preto aj Pápež Pavol VI. vo svojom Posolstve k svetovému dňu komunikačných prostriedkov z roku 1969 dôrazne upozorňuje, že všetci, ktorí pracujú pre televíziu, by sa mali vo svojom profesionálnom a súkromnom živote cítiť zaviazaní voči rodine ako základnému spoločenstvu života a lásky. Mali by spoznávať vplyv média, v ktorom pracujú, podporovať zdravú morálku a duchovné hodnoty a vystríhať sa všetkého, čo by mohlo spôsobiť škody rodine v jej existencii, stabilite, rovnováhe a jej šťastiu, vrátane erotiky alebo násilia, zastávania sa rozvodov alebo protisociálnych postojov mládeže.

Ďalším fenoménom doby, ktorý o značný krok posunul masmediálnu komunikáciu, je využívanie *internetu*. Jeho používaním prichádzame na to, že informácia sa dnes stala tovarom, ktorý je nakupovaný a predávaný. Voči explózii informácií existuje potreba inej kultúry, ktorá sa bude snažiť vniesť poriadok do tohto informačného chaosu. Užívateľ internetu musí vzdorovať mnohým negatívnym vplyvom, s ktorými sa stretne, v opačnom prípade sa mu môže stať práca na internete nielen škodlivá, ale môžu zanechať aj trvalé následky. Príkladom takéhoto následku je napr. prílišná agresivita pri riešení konfliktných situácií, neschopnosť prevziať reálnu zodpovednosť za svoje konanie či rozhodovanie a pod. Tieto problémy sa nám častokrát zdajú byť nepochopiteľné, a preto sú aj podceňované. Treba si tu vážne uvedomiť, že masmédiá sú skutočným pomocníkom vtedy, ak máme v živote pevný základ, ak si vieme aj v morálnej oblasti určiť a vybrať, čo je pre nás správne, čo nás nepohoršuje a neničí v nás Boží obraz.

Preto si práva rodiny opodstatnene vyžadujú, aby masmédiá slúžili na jej duchovné, intelektuálne, humánne a emocionálne pozdvihnutie⁴, na ochranu súkromného a spoločenského postavenia, podobne ako to opisuje aj Svätý Otec Benedikt XVI. vo svojom každoročnom príhovore ku Dňu spoločenských komunikačných prostriedkov, kde píše, že ľudstvo, ktoré sa dnes nachádza na rázcestí života, sa stretáva s dvojznanosťou pokroku, ktorý ponúka neslýchané možnosti pre dobro, no zároveň otvára priepastné možnosti zla, ktoré predtým neexistovali.⁵ Preto

⁴ Porov. PRIBULA, M. - PALA, G.: *Stručne o komunikácii*. Prešov : PRO COMUNNIO, 2006, s. 25.

⁵ Porov. BENEDIKT XVI.: Encyklika *Spe salvi* (čl. 22).
<http://www.kbs.sk/?cid=1199729367> (12.3.2010).

je nutné, ako píše Svätý Otec v jednom zo svojich posolstiev k Svetovému dňu spoločenských komunikačných prostriedkov v roku 2008, pýtať sa, či je múdre dovoliť, aby prostriedky spoločenskej komunikácie boli vystavené svojvoľnému sebakpresadzovaniu alebo aby skončili v rukách tých, ktorí ich zneužívajú na manipulovanie morálneho citenia.⁶

Medzigeneračné vzťahy v rodine

Poslaním sociálnej doktríny zostáva poznanie človeka ako osoby v rôznych dimenziách, ktoré principiálne zabezpečuje starostlivosť jeho dôstojnosti a chráni ho ako subjekt v spoločnosti. Ako subjekt spoločnosti žije vo sfére plurality vzťahov. Aby sme mohli poznať príčiny a vzájomné ovplyvňujúce sa faktory, je ich potrebné charakterizovať spolu s jednotlivými inštitúciami ako napr. rodina, štát, cirkevné spoločenstvo. Pre Cirkev je neprijateľný tak individualistický ako aj kolektivistický model spoločenského života. Nepoukazuje na nejaký vlastný model, ale v duchu kresťanskej vízie spoločnosti ponúka pevné zásady, na ktorých sa má budovať sociálna sféra života. Tieto zásady naznačujú spôsob naplnenia poslania kresťanov mať plnú účasť na spoločenskom živote. Východiskom je predovšetkým uznanie, že ľudská osoba, ako aj rodina, je centrom spoločenského života. Veľmi pekne o tom hovorí kardinál Alfonso Lopez Trujillo, bývalý predseda Pápežskej rady pre rodinu, ktorý zdôrazňuje, že *„každý národ, ktorý si chce posilniť vlastnú dušu a zabezpečiť ľudskú, solidárnejšiu a spravodlivejšiu budúcnosť, musí nepochybne posilniť rodinu, ako základnú inštitúciu ľudstva“*.

Rodinu všeobecne charakterizujeme ako základnú sociálnu inštitúciu. Je to základná sociálna skupina osôb, ktorá je spojená základnými vzťahmi. Má isté vzory správania a vzory vzájomného ovplyvňovania. Roly členov rodiny sú určované citmi a postojmi, tradíciou, právom, náboženskými normami a tiež mravnými príkazmi. Rodina má vlastné vnútorné sily, ktoré vychádzajú z osobných potrieb, záujmov, citov a snáh.⁷

Ak hovoríme o medzigeneračných vzťahoch, je treba tiež povedať, že nie každý človek reaguje na starnutie rovnako. Máme „mladých starcov“, ktorí si vedia život ešte užívať. Mnohí ľudia sa nikdy nestretnú zoči-voči s veľkou krízou starnutia. Istý čas bojujú proti neúprosnej skutočnosti, že starnú, no postupne sa dostávajú iba do stavu zatrpknutej rezignácie. Vtedy opúšťajú každú ambíciu, stávajú sa unavení a strácajú svoju vitalitu, svoj životný cieľ, a tak život pre nich končí. Jedna z naj-

⁶ Porov. BENEDIKT XVI.: *Posolstvo k 48. svetovému dňu spoločenských komunikačných prostriedkov*. <http://www.kbs.sk/?cid=1204447588> (10.2.2011).

⁷ SIČÁK, A.: Rodina v systéme hodnôt a v štruktúre hodnotovej orientácie spoločnosti. In: *Problémy rodiny v súčasnosti*. Prešov : Manacon, 1994, s. 36.

väčších príležitostí rastu a ľudského rozvoja je takto zničená, lebo títo ľudia nechápu, že proces starnutia poskytuje človeku veľkú výzvu k dozrievaniu - rastu na ľudskej a kresťanskej úrovni, a že človek sa stáva plnší v sebe samom.⁸ Všetci dobre poznáme rozličné etapy detstva, mladosti a mladšieho veku až po dospelosť. Vieme takisto, aké dôležité je správne prejsť od detstva k mládenectvu a potom od mladšieho veku k dospelosti. Krízy a problémy zviazané s týmito transformáciami máme pred očami takmer denne. Žijeme v dobe, ktorú charakterizuje kult tela, kultúra mladosti v takej miere, že každý si myslí, že musí zostať mladým alebo aspoň mať výzor, ako keby bol mladý. No tento masový sebaklam v našej kultúre nič nezmení na fakte, že každý sa stáva prirodzene pomaly starším, a že sa musí bezpodmienečne stretnúť s krízou starnutia (ak sa jej v súčasnom hektickom svete dožije). Naša civilizácia orientovaná na mladosť a dokonalosť robí človeku len ťažším pokojne starnúť, lebo muž a žena, ktorí starnú, nachádzajú málo porozumenia, pochoopenia a podpory nielen od spoločnosti, ale častokrát od svojich najbližších z rodinného kruhu.⁹

Osobná individualita v procese starnutia a závisť voči mladým

Jeden z najzaujímavejších objavov novej gerontológie je, že každý človek žije tri rozličné veky. Chronologický vek - ten je určený počtom rokov, ktoré prežil. Biologický vek - je určený kondíciou a stavom jeho tela a na záver psychologickým vekom sa meria nakoľko sa kto cíti starým, generáciami odsunutý a ako pracuje.¹⁰

Z hore uvedeného vyplýva, že všetkému na vine je mladšia generácia a na základe toho staršia generácia má závistlivý postoj a je namrzená na mladšiu generáciu. Skutočne, človek potrebuje veľkú dávku statočnosti a veľkodušnosti, keď vidí, ako sa mladí ľudia tešia v kulminácii svojho života, a pritom sa nestávajú tak trochu závistlivým a rozmrzeným. Len keď sa človek slobodne a hlboko vnútorne zriekne toho, čo je charakteristické pre predchádzajúce obdobia života, môže sa postaviť tomuto procesu starnutia bez strachu a nespokojnosti. Ak človek neobjavil nové dôležité horizonty, ktoré mu môže poskytnúť iba staroba, nutne bude závidieť mladším generáciám ich zdanlivé radostné užívanie života a v srdci sa mu rozhostí hlboká roztrpčenosť voči nim. Toto nebezpečenstvo sa neustále stupňuje priveľkým prízvukovaním a vyzdvihovaním prednosti mladšej generácie, ktorá dostáva zelenú a vytláča staršiu generáciu z jej pozície. Je pravdou, že v našej civilizácii dnes vidíme veľmi málo úcty voči skúsenostiam plynúcich z veku a staroby. Naopak, zdá sa, že funkciu, ktorá bola kedysi prednosťou, výsadou starých a skúse-

⁸ Porov. DEEKEN, A.: *V jeseni života*. Bratislava : Dobrá kniha, 1995, s. 25.

⁹ Porov. RYBÁR, J.: *Útecha v starobe*. Bratislava : Letra a line, 1992, s. 44.

¹⁰ Porov. MORRISH, R.G.: *Dvanásť kľúčů k důsledné výchově*. Praha : Portál, 2003, s. 101.

ných ľudí, spĺňa dnes výchova a hromadné masovokomunikačné prostriedky. Pokrok dnes postupuje tak rýchlo, že stará generácia už nedokáže držať krok s mladou generáciou.¹¹ Stratou starších ľudí stráca spoločnosť bohatstvo, skúsenosti, vedomosti tvorivého potenciálu. V súčasnosti je postoj spoločnosti k starším ľuďom skôr negatívny. Staroba sa chápe ako obdobie chátrania a zníženej kompetencie. Starší ľudia predstavujú malý alebo žiadny prínos pre spoločnosť.

Pre osobu, ktorá starne, je veľmi dôležité, aby sa vyhýbala úzkemu, fatalistickému názoru, že náš vek určuje kalendár. Čo znamená, že chronologický vek je normou, podľa ktorej by sme sa mali cítiť a konať. Niektorí ľudia zostarnú biologicky presne vtedy, keď sa začnú cítiť staršími a nepotrebnými. Na druhej strane, sú ľudia, ktorým hovoríme mladí starci, ktorí aj napriek ich vysokému veku sa cítia mladší, než mnohí mladí.¹²

Jedinec vo vzťahu k sociálnym subjektom z pohľadu sociálnej doktríny

Reálna a skutočná subsidiarita dáva rozpoznať subjekty spoločnosti. V subjektoch je možné vidieť individuálnu prirodzenosť, ktorá sa prebúda v individuálnej subjektivite a sociálnu prirodzenosť, ktorá sa rozvíja v sociálnej subjektivite.

Sociálnu subjektivitu možno rozpoznať len za predpokladu poznania sociálnych subjektov, z ktorých najdôležitejší je rodina. Pápež Ján Pavol II. to vyjadril vo svojich „*Listoch rodinám*“, kde podčiarkuje rodinu ako extrémne dôležitý signifikant. Rodina je väčším subjektom ako ostatné sociálne inštitúcie, viac ako národ, viac ako štát, viac ako spoločnosť a medzinárodné organizácie.¹³ Takto je ponúknutý nový rozmer a kvalita rodiny, ktorá má veľkú úlohu a hodnotu vyplývajúcu zo svojho poslania. Potreba suverenity rodiny, perspektíva jej potrieb a postoj štátu sú dnes dôležité. Zampetti hovorí o „autonómnom štáte.“ Skutočná suverenita človeka sa uskutočňuje v rodine, v spoločnosti, na území, kde je možné, aby prebehla takáto integrácia.

V súčasnosti sa v značnom počte krajín sveta stretávajú rodiny s nedostatkom medzigeneračnej vzájomnosti a jednoty. Je potrebné v tejto súvislosti pochopiť aj nové potreby rodín a poradiť si s nimi v kontexte dvoch základných tendencií, ktoré sú ambivalentné. Na jednej strane sa požaduje viac slobody a na druhej strane zase nové obmedzenia pre spoločné dobro.

¹¹ Porov. MONTANA, V.: *Dom na skale*. Prievidza : Textm, 1993, s. 56- 88.

¹² Porov. MORRISH, R. G.: *Dvanásť kľúčů k důsledné výchově*. Praha : Portál, 2003, s. 132.

¹³ JÁN PAVOL II.: List rodinám zo dňa 2. februára 1994. In: *Rodinné spoločenstvo. Kultúrny mesačník kresťanských rodín*. Bratislava : Alfa konti, 1994, roč. 10, s. 5.

Rodina a medzigeneračné vzťahy v dokumentoch Magistéria

Dnešné sociálne učenie má pred očami predovšetkým človeka vloženého do určitej siete vzťahov modernej spoločnosti. Humanitné vedy a filozofia pomáhajú vysvetliť ústredné postavenie človeka v spoločnosti a uschopňujú ho chápať seba samého ako „spoločenskú bytosť“. Iba viera mu však odhaľuje svoju podstatu. Z tejto viery vyrastá sociálne učenie Cirkvi, ktoré využíva každý prínos vedy a filozofie a tak pomáha človeku na ceste spásy (*Centesimus Annus* 54).

Na začiatku Knihy Genézy, ktorá je „knihou počiatku“, máme zaznamenané aj prvé medziludské a rodinné vzťahy, ktoré žiaľ bolestne šliapu po ľudskej dôstojnosti. Evanjeliu života, ktoré zaznelo na počiatku pri stvorení človeka na Boží obraz, určenému k plnému a dokonalému životu, protirečí trýznivá skúsenosť smrti, ktorá vstupuje do sveta a vrhá tieň absurdnosti na celú ľudskú existenciu (*Evangelium Vitae* 7). Dokument pokračuje a rozvíja aj ďalej túto skutočnosť: „*Brat zabíja brata. Tak, ako pri prvej bratovražde, aj pri inej vražde človeka pošliape sa „duchovné“ príbuzenstvo, ktoré spája ľudí do jednej veľkej rodiny, lebo všetci majú účasť na tom istom základnom dobre: na rovnakej osobnej dôstojnosti. Nezriedka sa pošliape aj „pokrvné“ príbuzenstvo, napríklad, keď k obrozeniu života príde vo vzťahu medzi rodičmi a deťmi, ako je to v prípade umelého potratu alebo keď sa v prostredí rodiny alebo širšieho príbuzenstva pripíšu či odporúča uplatnenie eutanázie.*“

Ďalší dokument, venovaný pokoju medzi všetkými národmi, rozvíja hodnotu dôstojnosti človeka. Právo na život, na slušnú životnú úroveň, morálne a kultúrne práva, právo uctievať Boha podľa hlasu svedomia, právo na slobodnú voľbu povolania, právo uzatvárať manželstvo, právo na rodinu možno zároveň pomenovať aj úlohou, ktorá je spojená so životom (*Pacem in Terris* 12).

„*Manželstvo a právo prežívať ho prirodzeným spôsobom sú božské-bo pôvodu; práve tak rodinu ustanovil a jej základné práva určil sám Stvoriteľ, nie je to vec ľudskej ľubovôle ani hospodárskych činiteľov*“ (*Divini Redemptoris* 28). Teda aj rodina nesie so sebou svoje práva a povinnosti.

Na otázku, čo je prvoradou úlohou rodiny, a to aj v oblasti medzigeneračných vzťahov, odpovedá ďalší z dokumentov Učiteľského úradu, keď píše: „*Prirodzená, monogamická a stála rodina, aká má byť podľa Božích úmyslov, kresťanstvom posvätená, musí zostať miestom, kde sa stretajú „rozličné generácie a vzájomne si pomáhajú obohacovať svoje vedomosti, ako aj zladovať svoje osobné práva s ostatnými požiadavkami spoločenského života*“ (*Populorum Progressio* 36).

Právo a povinnosť vychovávať deti sa považuje za základné, pretože súvisí s odovzdávaním ľudského života, je prirodzené a prvotné, pretože

vzhľadom na inú výchovnú činnosť je jediné, čo stojí na vzťahu medzi rodičmi a deťmi; je nenahraditeľné a neodňateľné a preto nemožno ním poveriť plne iných, ani iní si naň nemôžu robiť nárok.“ (*Familiaris Consortio* 36).

Toto spoločenstvo nie je možné žiť bez lásky. Ak by absentovala, človek ostáva sám v sebe nepochopiteľnou bytosťou a jeho životu chýba zmysel. Verne prežívať skutočnosť spoločenstva rodiny v ustavičnom úsilí o rozvoj opravdivého spoločenstva osôb je podmienené práve prežívaním lásky. Ide tu o lásku Boha, ktorého interpretmi sa stávajú rodičia, keď odovzdávajú život a vychovávajú ho v zhode s jeho otcovským zámerom. Druhý vatikánsky koncil zdôrazňuje, že dieťa je hlboko náboženskou bytosťou, keď angažuje manželov, ktorí sú „jedným telom a zároveň samého Boha, ktorý je tu prítomný“ (*Gaudium et Spes* 50).

Slovom i príkladom, každodennými kontaktmi a rozhodnutiami, konkrétnymi prejavmi a znakmi rodičia učia svoje deti autentickej slobode, ktorá sa uskutočňuje nezištným sebadarovaním a rozvíja v nich úctu k druhým, zmysel pre spravodlivosť, postoj srdečného prijímania druhých, dialógu, obetavej služby a solidarity, ako aj všetkým hodnotám, ktoré pomáhajú prijímať život ako dar (*Evangelium Vitae* 92).

Rodina je výchovným spoločenstvom, pomáha človekovi, aby si dobre uvedomil svoje vlastné povolanie. Od počiatku ho formuje na to, aby vedel vytvárať medzisobné vzťahy, v ktorých vládne spravodlivosť a láska. „Vzťahy vo vnútri rodiny ako aj medzi jednotlivými rodinami vo vzájomnej pomoci“ (*Familiaris Consortio* 6).

Encyklika *Evangelium Vitae* dopĺňa myšlienku v rozmeroch adoptívnej starostlivosti, kde sa píše: „...takto sa slávenie premieňa na službu evanjelia života, vyjadrenú solidaritou vo vnútri rodiny i mimo nej ako bdelá a láskyplná starostlivosť, (...) každodennými skutkami. Zvlášť výrečným znakom solidarity medzi rodinami je adopcia či ochota vziať do starostlivosti deti, ktoré rodičia opustili, alebo ktoré žijú v ťažkých podmienkach“ (*Evangelium Vitae* 93).

Jestvujú kultúry, v ktorých sa preukazuje zvláštna úcta a veľká láska starým ľuďom. Starý človek v nich nie je vôbec vytláčaný z rodiny alebo azda trpený ako neužitočné bremeno, naopak, zostáva plne začlenený do rodinného života a hrá v ňom aj naďalej aktívnu a zodpovednú úlohu, hoci aj on musí rešpektovať tzv. autonómiu novej rodiny. Predovšetkým má plniť cenné poslanie: svedčiť o minulosti a viesť k múdrosti mladých ľudí a budúce pokolenia. Starí ľudia okrem toho majú charizmu preklenutí priepasti medzi generáciami ešte skôr, než vznikli (*Familiaris Consortio* 27).

Encyklika *Evangelium Vitae* dopĺňa tieto slová: „Je preto nutné zachovávať dialóg medzi generáciami, lebo kde sa narušil, treba vziať akúsi „dobrodu“ medzi generáciami, na základe ktorej rodičia v pokročilom veku, ktorí sa už blížia ku koncu svojej púte, môžu očakávať od detí sta-

roslivosť a solidaritu, akú im sami preukazovali na počiatku ich života“ (Evangelium Vitae 94).

Generačné vzťahy sú dôležitým faktorom ovplyvňujúcim plnohodnotný život ľudí, čoho predpokladom je, aby sme naše aktivity zamerali aj na posilnenie a podporu kresťanského cítenia nielen jednotlivca, ale aj podporu rovesníckych, súrodeneckých, susedských, pracovných, rodinných a vôbec medziľudských a generačných vzťahov. Inštitúcia rodiny je najvznešenejším subjektom spoločnosti, ktorej je potrebné venovať permanentnú starostlivosť. Vytvorenie priestoru a podmienok pre upevňovanie kvality vzťahov medzi generáciami vplýva na integritu rodiny, ktorá tým prispieva k stabilite spoločnosti.

Bibliografia

- DEEKEN, A.: *V jeseni života*. Bratislava : Dobrá kniha, 1995.
- DRUHÝ Vatikánsky koncil: *Gaudium et spes*. Rím : SÚSCM, 1968.
- BENEDIKT XVI.: Encyklika *Spe salvi* (čl. 22).
<http://www.kbs.sk/?cid=1199729367> (12.3.2011).
- BENEDIKT XVI.: *Posolstvo k 48. svetovému dňu spoločenských komunikačných prostriedkov*. <http://www.kbs.sk/?cid=1204447588>
- JÁN XXIII.: *Pacem in terris*.
http://www.kbs.sk/do_pdf/index.php?cid=1117035321 (10.2.2011).
- JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*. Trnava : SSV, 1997.
- JÁN PAVOL II.: *Evangelium vitae*. Trnava : SSV, 1995.
- JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*. Trnava : SSV, 1993.
- JÁN PAVOL II.: List rodinám zo dňa 2. februára 1994. In: *Rodinné spoločenstvo. Kultúrny mesačník kresťanských rodín*. Bratislava : Alfa konti, 1994, roč. 10.
- JÁN PAVOL II.: *Prekročiť prah nádeje*. Bratislava : Nové mesto, 1995.
- MONTANA, V.: *Dom na skale*. Prievidza : Textm, 1993.
- MORRISH, R.G.: *Dvanásť kľúčů k dôsledné výchově*. Praha : Portál, 2003.
- PAVOL VI.: *Populorum progressio*. Trnava : SSV, 1997.
- PIUS XI.: *Divini redemptoris*.
http://www.kbs.sk/do_pdf/index.php?cid=1117034331 (12.3.2011).
- PRIBULA, M. - PALA, G.: *Stručne o komunikácii*. Prešov : PRO COMMUNIO, 2006.
- RYBÁR, J.: *Útcha v starobe*. Bratislava : Letra a line, 1992.
- SÍČÁK, A.: Rodina v systéme hodnôt a v štruktúre hodnotovej orientácie spoločnosti. In: *Problémy rodiny v súčasnosti*. Prešov : Manacon, 1994.

Náboženská sloboda ako matka ľudských práv a slobôd

FRANTIŠEK ČITBAJ

*Prešovská univerzita v Prešove
Gréckokatolícka teologická fakulta*

Abstract: *The study deals with the principle of religious freedom in some aspects. First it deals with it as one of area of human rights. The implementation of the principle of religious freedom is always a sign of implementation of democratic rights in that state. The study then deals with historical development. It mentions that somewhere in the beginning there was principle of religious hostility, which led protagonist to practice only his religion and to absolutely reject other religion. In later historical distance we see principle of tolerance, which is not acceptance of religious freedom, but tolerance other religions than their own. At the top of the development we finally meet also religious freedom in this sense which it is understood today. In the next part it deals with international and religious documents, which say in multinational level about ensuring freedom of religion and finally the study deals with concrete situations, in which person or society has right to make religious freedom.*

Key words: *religious freedom, religious hostility, religious tolerance, international documents about religious freedom.*

Medzi najdôležitejšie výdobytky demokratickej spoločnosti patrí ochrana ľudských práv. Medzi nimi patrí čestné miesto právu na slobodné vyznávanie náboženskej viery, ktoré nazývame aj právom na náboženskú slobodu.

V svojej štúdii sa chcem zaoberať dlhou cestou, ktorou musela prejsť ľudská spoločnosť, aby sa dostala až do dnešnej situácie, keď je náboženská sloboda samozrejmosťou. Koncepcia vychádzajúca z prirodzeného Božieho zákona definuje ľudské práva ako tie práva, ktoré vyplývajú z ľudskej prirodzenosti a prislúhujú každému človekovi od okamihu jeho narodenia. Patrí sem napríklad právo na ochranu života, právo na slobodný prejav, právo zhromažďovania, právo na slobodu a osobnú

bezpečnosť a iné. Podľa tohto učenia sú to univerzálne práva, ktoré patria každej ľudskej bytosti, nezávisle od spoločenského alebo politického systému, v ktorom človek žije, alebo rasy či národa do ktorého patrí. Keď hovoríme o ľudských právach, nemôžeme medzi nimi opomenúť právo na náboženskú slobodu.

Princíp náboženskej slobody

Náboženská sloboda sa v oblasti ľudských práv chápe ako slobodná možnosť hlásiť sa a vyznávať niektoré náboženstvo. Špecifickosť náboženskej slobody spočíva predovšetkým v tom, že v katalógu ľudských práv a slobôd patrí medzi najstaršie z nich. Jej vývoj historicky smeroval od náboženskej neznášanlivosti k náboženskej tolerancii a až kdesi na konci tohto vývoja sa nakoniec stretávame s možnosťou slobodne sa hlásiť a vyznávať niektoré náboženstvo.

Druhým špecifikom náboženskej slobody je jej aktuálnosť. Aj dnes sa ešte totiž stretávame s prenasledovaním náboženských skupín v rozličných krajinách sveta. Stupeň náboženskej slobody v danej krajine sa preto dnes považuje za pomyselný lakmusový papier úrovne demokracie. Spravidla platí, že čím vyšší stupeň náboženskej slobody zaručuje ústava štátu, v takom istom stupni sú ňou zaručované aj ostatné demokratické práva a slobody.

Dnes možnosť slobodne vyznávať svoje náboženstvo alebo právo hlásiť sa k niektorej z Cirkví alebo náboženských spoločností považujeme za čosi samozrejmé. Z histórie však vieme, že vždy táto sloboda samozrejmou nebola. Stačí ak sa vrátíme len pár desiatok rokov dozadu, do situácie komunistického štátu a môžeme toto tvrdenie podložiť množstvom faktov. Tvorcovia tzv. vedeckého socializmu Karol Marx a Fridrich Engels, ktorí sa opierali o liberálnu filozofiu, rozšírili svoju koncepciu náboženskej slobody aj o slobodu hlásania ateistických názorov. Výsledkom tejto koncepcie bolo, že náboženská sloboda sa prakticky nakoniec dotýkala len slobodného hlásania ateistických názorov. Všetky cirkvi a náboženské spoločnosti boli následne vytláčané len do vlastných objektov, kde mohli v obmedzenej miere a pod dozorom komunistického štátu žiť princípy svojej náboženskej viery. Náboženská sloboda v chápaní komunistov tak prakticky znamenala úplnú netoleranciu náboženstiev a hlásanie ateizmu ako štátnej doktríny. Veriaci, ktorí sa v krajinách pod komunistickou nadvládou nechceli podriaďovať oficiálnej ateistickej línii štátu boli prenasledovaní a postavení na okraj spoločnosti. Z týchto úvah vyplýva, že rozprávať a písať o náboženskej slobode má preto stále aktuálny význam.

Od náboženskej neznášanlivosti k uznaniu práva na náboženskú slobodu

Najprv si však ozrejme samotný pojem slobody. Všeobecná skúsenosť nás učí, že slobodu možno chápať v dvoch významoch. Vo význame filozofickom a etickom a tiež vo význame právnom.

Vo význame filozofickom znamená možnosť výberu konania alebo nekonania nejakej činnosti, vo význame morálnom znamená možnosť výberu konania dobra alebo zla. Sloboda v právnom význame je slobodou psychologickou, čiže slobodou pred vnútorným násilím vnútorným. Takáto je aj náboženská sloboda.¹

V najstarších časoch sa s pojmom náboženskej slobody nestretávame. Stretávame sa skôr s náboženskou nevraživosťou. Stretávame sa s ňou nielen v predkresťanskom židovskom i pohanskom náboženstve, ale neskôr aj v situácii kresťanstva. Podstatou tejto nevraživosti bolo uznávanie práva na slobodu len vlastnému náboženstvu a netolerancia až nevraživosť k náboženstvám iných národov. U sv. Augustína a po ňom aj u sv. Tomáša Akvinského sa stretávame s tvrdením, že na slobodu má právo len pravda a preto na ňu nemajú právo heretici, schizmatici a apostati. V Stredoveku viedla náboženská nevraživosť až k inkvizíci-
ným rozsudkom, ktoré heretikov, schizmatikov a spostatov odsudzovali na smrť.

Nie je nezaujímavé, že aj cirkvi, ktoré vzišli z reformácie a ktorých otcami boli Martin Luther a Ján Kalvín boli hlboko netolerantné voči tým, ktorí mali iné náboženské presvedčenie.² Následným paradoxálnym dôsledkom toho bolo to, že reformačné cirkvi, ktoré sa chválili svojím obnoveným životom podľa biblických a evanjeliových pravd, sa často voči katolíkom správali nepriateľsky. S takýmito postojmi sa v Európe stretávame počas rekatolizácie zo strany katolíkov voči protestantom.

Neskoršie sa princíp nevraživosti až medzi náboženského nepriateľstva medzi kresťanskými cirkvami začal vnímať ako neúnosný. Potreba zmeny vo vzájomných vzťahov katolíkov a protestantov sa začala intenzívnejšie vnímať v čase, keď sa náboženské pomery v Európe ustálili. Hľadali sa nové východiská vzájomného spolužitia. V tom čase prišiel na scénu Európy princíp náboženskej tolerancie. Nešlo tu však ešte o náboženskú slobodu. Tolerancia znamenala len strpenie iných názorov ako vlastných. Teologicky sa princíp medzi náboženskej tolerancie zdôvodňoval ako akceptácia príkazu lásky voči blížnemu, ktorý je tak silným evanjeliovým princípom.

¹ MISZTAL, H.: *Polskie prawo wyznaniowe*. Lublin : Redakcja wydawnictw KUL, 1996, s.44. .

² Ako vyššie s. 44.

Tolerancia sa v tomto chápaní rozumela v dvojakom zmysle slova: pozitívnom a negatívnom. V pozitívnom zmysle znamenala akceptovanie existencie iného náboženstva ako je vlastné. V negatívnom zmysle slova zas náboženská tolerancia predstavovala strpenie existencie iného náboženstva ako je vlastné.³

S náboženskou toleranciou ako princípom spolužitia rozličných náboženstiev vedľa seba sa prakticky stretávame až v novoveku.

S pojmom náboženskej slobody sa teda stretávame až v najnovších časoch. Bolo to predovšetkým v severnej Amerike, kde sa pristahovalo množstvo ľudí z celého sveta, patriacich k rozličným náboženským vyznaniam. V tejto zmesi národov, náboženstiev a rás bola jedinou možnosťou pre zachovanie pokoja všeobecné zachovávanie princípu náboženskej slobody. Princíp náboženskej slobody sa postupne dostával aj do štátnych zákonov. V ústave Spojených štátov Amerických (r. 1787) sa prvý krát stretávame so zásadou ktorá hovorí, že pri obsadzovaní federálnych úradov sa nesmie brať do úvahy náboženská príslušnosť kandidátov. Každý občan Spojených štátov tak mohol slobodne kandidovať na hocikaký federálny úrad a jeho prijatie nesmelo závisieť na jeho náboženskom presvedčení. V prvom dodatku k tejto ústave z r. 1791 sa však už nachádza aj princíp, na základe ktorého Kongres Spojených štátov nemôže schváliť žiadny zákon, ktorý by niektoré náboženstvo vyhlásil za štátne, alebo ktorý by bránil slobodnému praktickému vyznávaniu niektorého náboženstva.

Ídeovo a teoreticky princíp náboženskej tolerancie však vypracoval až pápež Lev XIII. v encyklikách *Immortale Dei* (1885) a *Libertas praesantissimum* (1888). Základom jeho uvažovania bol predpoklad, že aj keď nemožno stavať všetky náboženstvá na tú istú úroveň ako je práve katolícke náboženstvo, kvôli menšiemu zlu možno iné vyznania tolerovať.⁴

Súčasná záruka náboženských práv a slobôd v záväzkoch dokumentov medzinárodného práva a práva Katolíckej cirkvi

Veľkým zvratom v Európskej spoločnosti bol vznik liberálnej filozofie na konci 19. stor. Jej dôsledkom bolo následné etablovanie právneho pozitivizmu, ktorý v svojej podstate poprel nielen potrebu rešpektovania prirodzeného zákona, ale dokonca aj jeho existenciu. Pre vysvetlenie snáh treba poznamenať, že prirodzený zákon predstavoval už v Rímskom právnom poriadku základ, ktorý musí rešpektovať každé právo ak chce byť spravodlivé. Pod prirodzeným zákonom sa mimo iného rozumela aj prirodzená ľudská dôstojnosť, ktorá vyplýva z toho, že sa niekto narodí ako človek. Ľudská prirodzená dôstojnosť nemôže byť preto ni-

³ Ako vyššie s.41.

⁴ Ako vyššie s. 42.

kdy narušená a ak by bol vydaný zákon, ktorý by ju deformoval alebo negoval, je zo samého princípu neplatný.

Popretím existencie prirodzeného zákona a zavedením právneho pozitivizmu do Európskej právnej kultúry sa prakticky etabloval u zákonodarcov názor, že môžu vydávať zákony podľa vlastných potrieb, respektíve podľa potrieb spoločenstva ktorému vládnu, bez rešpektovania princípov prirodzeného zákona. Nie je nezaujímavé, že na týchto princípoch následne v dvadsiatom storočí vyrástli dva obludné systémy, komunistický a fašistický. Obidva boli prísne ateistické a voči kresťanskému náboženstvu aktívne nepriateľské.

Následne, najmä po druhej svetovej vojne, ktorá stála svet množstvo obetí, bolestí a utrpenia, vzniklo množstvo medzinárodných dohôd a konvencií, ktoré mali byť zárukou ochrany človeka a jeho slobôd. Stali sa nakoniec, aj keď to nebolo úmyslom ich aktérov, náhražkou princípu prirodzeného zákona. Ukázalo sa totiž, že ochrana práva na náboženskú slobodu na úrovni právnych poriadkov jednotlivých štátov je nedostatočná. Skúsenosť z deklarovaného ústavného práva na náboženskú slobodu v Sovietskom zväze, ale aj v iných totalitných štátoch, ktorá sa však v praxi vôbec nedodržiavalo, stála na začiatku myšlienky, postaviť právo na náboženskú slobodu na nadnárodnú úroveň.

Činnosť Organizácie spojených národov v oblasti ochrany ľudských práv

V oblasti ochrany ľudských práv a teda aj práva na náboženskú slobodu zohrala významnú úlohu *Organizácia spojených národov*. Vznikla krátko po ukončení Druhej svetovej vojny, ešte v r. 1945. Jej hlavná činnosť sa sústreďuje na tvorbu medzinárodných zmlúv. Ich najväčší význam je v ich všeobecnosti, ktorá sa prejavuje v troch oblastiach: meritórnej, ktorá znamená ochranu všetkých ľudských práv; personálnej, ktorá sa dotýka ochrany práv všetkých ľudí; teritoriálnej, ktorá sa dotýka ochrany ľudských práv na teritóriu celej zeme.

V svojej legislatívnej činnosti sa Organizácia spojených národov zaoberá troma druhmi aktov: deklaráciami, konvenciami a rezolúciami. Právne záväzný charakter majú konvencie, pretože oni sú medzinárodnými zmluvami, ktoré sú súčasťou medzinárodného práva.⁵ Deklarácie a rezolúcie, aj keď majú skôr charakter prehlásenia, majú význam v svojej etickej a morálnej rovine.

Charta ľudských práv OSN a Všeobecná deklarácia ľudských práv OSN

Prvým dokumentom medzinárodného charakteru, ktorý bol na úrovni *Organizácie spojených národov* podpísaný krátko po ukončení

⁵KRUKOWSKI, J.: *Kościół i państwo*. Lublin : Redakcja wydawnictw, 1993, s. 180.

druhej svetovej vojny mnohými štátmi sveta bola *Charta ľudských práv Organizácie Spojených národov* (OSN). Podpísaná bola už 26. júna 1945 počas Konferencie Spojených národov o medzinárodnej organizácii v San Franciscu, krátko po vzniku tejto medzinárodnej organizácie. Jej úlohou bolo predovšetkým ochrániť svet pred ďalšou vojnovou katastrofou, čo sa malo dosiahnuť aj dôslednou ochranou ľudských práv, medzi nimi aj práva na náboženskú slobodu.

V preambule tohto dokumentu sa uvádza, že dôstojnosť človeka je základnou hodnotou medzinárodného života. Realizáciou zadaných cieľov bolo konštituovanie *Komisie pre ľudské práva*, v r. 1946, ktorá mala za úlohu pripraviť projekty medzinárodnej deklarácie alebo konvencie pre ochranu ľudských práv. Výsledkom práce tejto komisie bol dokument, ktorý bol podpísaný v r. 1948. Dostal názov *Všeobecná deklarácia ľudských práv*. Deklarácia nemá v medzinárodnom práve charakter zákona. Účastníci, ktorí ju podpísali však navonok deklarovali, že sa budú starať o zachovávanie ľudských práv takým spôsobom, ako boli zadané v medzinárodnom práve. Medzi inými právami boli v tejto deklarácii zakomponované aj právo na náboženskú slobodu a to v individuálnom i spoločenskom rozmere.⁶

Všeobecná deklarácia ľudských práv

V Paríži, 10. decembra 1948 bol Valným zhromaždením OSN v New Yorku podpísaný jeden z ďalších veľmi závažných právnych dokumentov, vzťahujúci sa na ochranu ľudských práv, pod názvom *Všeobecná deklarácia ľudských práv*. Podpísalo ju štyridsať osem predstaviteľov spomedzi päťdesiatich ôsmich národov. Prvýkrát v histórii sa medzinárodné spoločenstvo dokázalo dohodnúť na dokumente, v ktorom boli katalogicky vymenované ľudské práva ako univerzálny fenomén celého ľudstva. Tento dokument sa dnes považuje za tak významný, že deň jeho podpísania sa dnes na celom svete slávi ako *Deň ľudských práv*.⁷

Aj keď táto deklarácia mala charakter skôr proklamačný a morálny, predsa započala veľké medzinárodné aktivity ochrany ľudských práv. Obsahuje tridsať artikulov, v ktorých sú vymenované tie ľudské práva, ktoré majú byť chránené medzinárodným právom. Medzi nimi sa vyslovuje aj za ochranu slobody myslenia, svedomia a náboženstva. Do tejto kategórie patrí právo náboženskú vieru vyznávať, verejne alebo súkromne, sám alebo spoločne s inými, ale tiež právo zmeniť svoju náboženskú príslušnosť.

⁶ Porov. http://www.vop.gov.sk/ochrana_prav/legislativa/deklaracia/

⁷ Potov. <http://www.vop.gov.sk/files/File/deklaracia.doc>

Ostatné dokumenty OSN

Organizácia Spojených národov pokračovala v svojej činnosti za ochranu ľudských práv aj počas ďalších desaťročí. Ďalším dokumentmi medzinárodného práva o ochrane ľudských práv a náboženskej slobody ktoré na úrovni OSN boli predovšetkým dva dokumenty z r. 1966. Boli to *Medzinárodný pakt občianskych a politických práv* a *Medzinárodný pakt hospodárskych, spoločenských a kultúrnych práv*. Boli to pakty kompromisné, pri ich vzniku museli predstavitelia demokratických štátov mnoho rokovať s predstaviteľmi komunistických štátov.

V Medzinárodnom pakte občianskych a politických práv boli umiestnené aj zásady pri ochrane práva na náboženskú slobodu, ktoré bolo zaručené každému človekovi a tiež rodičom pri výchove svojich detí. Tieto normy, ktoré sa nachádzajú v týchto paktoch, však majú skôr rámcový charakter. Spresnenie týchto všeobecných zásad malo byť umiestnené v zákonodarstve jednotlivých krajín.

Medzinárodného paktu hospodárskych, spoločenských a kultúrnych práv sa dotýkalo predovšetkým právo každého človeka na vzdelanie a na život podľa vlastného náboženského presvedčenia.

Ostatné medzinárodné dokumenty o ochrane ľudských práv a slobôd

Medzi ďalšími dokumentami medzinárodného charakteru, ktoré si kladú za úlohu ochranu ľudských práv s slobôd spomeňme ešte *Konvenciu Medzinárodnej organizácie práce* z r. 1958, *Deklaráciu práv dieťaťa* z r. 1959.

V oblasti ľudských práv veľa tvorila aj legislatíva Európskych krajín. Medzi všetkými dokumentami patrí čestné miesto *Európskej konvencie ľudských práv a slobôd*, ktorá bola podpísaná v Ríme v r. 1950. Vychádzala z už dovtedy uzavretých medzinárodných dohôd vydaných *Organizáciou spojených národov*. Jej hodnota spočíva predovšetkým v tom, že jej autormi sú krajiny, ktoré dobrovoľne túžia po vzájomnej spolupráci a integrácii v rámci celého Európskeho kontinentu. V týchto dokumentoch zaznieva aj ochrana práva na náboženskú slobodu.⁸ Pre úplnosť ešte spomeňme aj *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach* z r. 1968.⁹

Pri týchto dokumentoch je dôležité povedať, že ich normy síce hovoria o náboženskej slobode v individuálnom i spoločenskom rozmere, ale nezmieňujú sa o cirkvách, ani ich inštitúciách. Toto ponechávajú vládam jednotlivých krajín.

⁸ KRUKOWSKI, J.: *Kościół i państwo*. Lublin : Redakcja wydawnictw, 1993, s. 191.

⁹ Porov. www.vop.gov.sk/files/File/Dokumenty/OPP.rtf

Cirkev a ľudské práva

V svojom antropologickom pohľade na ľudskú osobu učenie Cirkvi vychádza z dvoch aspektov: vidí človeka ako toho, ktorý je Božím stvorením a vidí človeka ako toho, kto bol vykúpený Ježišom Kristom. Tieto dva fakty sú základom hlbokkej dôstojnosti človeka, ktorý je preto považovaný za podstatu ľudskej spoločnosti a tým aj Cirkvi. Cirkev je preto Božím ľudom, spoločenstvom vykúpených a preto tomuto spoločenstvu ako celku, ale i jeho jednotlivým členom patrí neobyčajná úcta. Tu nachádzame aj človeka, ktorý sa stáva základom práva Cirkvi.

Z vyššie uvedených faktov vyplýva aj základné kánonické postavenie človeka, ktorý je v práve Cirkvi po prijatí krstu považovaný za osobu, čiže tohto, ktorý požíva práva a povinnosti, ktoré mu z jeho členstva k Cirkvi prislúchajú.

Najdôležitejšie cirkevné dokumenty chrániace právo na náboženskú slobodu

Najdôležitejšími cirkevnými dokumentmi, ktoré sa zaoberajú problematikou náboženskej slobody sú: vieroučná konštitúcia *Lumen gentium*, pastorálna konštitúcia *Gaudium et spes*, deklarácia o náboženskej slobode *Dignitatis humanae*, deklarácia o kresťanskej výchove *Gravissimum educationis*, dekrét o pastierskej úlohe biskupov *Christus Dominus* a dekrét o laickom apoštoláte *Apostolicam auctuositatem*, najmä však dekrét o ekumenizme *Unitas redintegratio*.

V spomínaných dokumentoch medzinárodného práva a cirkevných dokumentoch zaoberajúcich sa slobodou vyznania má náboženská sloboda čestné miesto medzi ostatnými ľudskými právami. Samotní otcovia II. vatikánskeho koncilu sa 8.12.1965 obrátili na vlády všetkých krajín so slovami: *V našom pozemskom a dočasnom mieste Kristus predívne vybudoval svoju Cirkev ako miesto duchovné a večné. A po čom túži táto Cirkev? (...) Túži len po slobode, slobode viery a slobode oblasovania svojej viery, po slobode v milovaní svojho Boha a slobode v jeho službe, slobode konania a prinášania ľuďom svojho posolstva života.*¹⁰

Deklarácia Druhého vatikánskeho koncilu o náboženskej slobode *Dignitatis humanae*

Najdôležitejším dokumentom Druhého vatikánskeho koncilu o náboženskej slobode je deklarácia o náboženskej slobode *Dignitatis humanae*. Koncil pojem náboženskej slobody v tomto dokumente predstavuje ako *ochranu pred donucovaním zo strany jednotlivcov alebo spoločenských skupín a vôbec akejkoľvek ľudskej moci tak, aby v náboženskej oblasti nik nebol nútený konať proti svojmu svedomiu a nikomu sa nebránilo konať podľa vlastného svedomia síkromne*

¹⁰AAS 58 (1966) v MISZTAL, H.: Polske prawo wyznaniowe. Lublin, 1996 s. 44.

*i verejne, tak jednotlivo, ako aj v spoločenstve s inými v patričných medziach. ...právo na náboženskú slobodu má svoj skutočný základ priam v dôstojnosti ľudskej osobnosti, ako to vysvitá zo zjavenia slova Božieho a zo samotného rozumu. Toto právo na náboženskú slobodu sa má zákonite uznávať ako občianske právo v právnom poriadku spoločnosti.*¹¹

V zmysle učenia Druhého vatikánskeho koncilu sa potom náboženská sloboda rozumie ako:

1. sloboda riadiť sa vlastným vnútorným právom;
2. sloboda verejného kultu;
3. možnosť napomáhania členom náboženských spoločností v praktizovaní náboženského života;
4. sloboda vyučovania;
5. sloboda v zakladaní a činnosti náboženských inštitúcií;
6. sloboda pri obsadzovaní náboženských funkcií a ústredí;
7. sloboda vo výchove, vzdelávaní, menovaní a prekladaní kňazov;
8. sloboda pri komunikácii s náboženskými autoritami a spoločenstvami v iných krajinách;
9. sloboda pri budovaní sakrálnych objektov;
10. sloboda vlastníctva a správy cirkevných majetkov;
11. sloboda vplyvu na organizovanie spoločnosti a všetkých ľudských aktivít tým, že sa berú do úvahy etické a vieroučné hodnoty náboženstva, pri vystríhaní sa takých spôsobov, ktoré by mohli mať náter donucovania, alebo nečestného nahovárania;
12. sloboda zhromažďovania;
13. možnosť zakladania výchovných, kultúrnych, charitatívnych a spoločenských združení.¹²

Záver

Predložená štúdia sa zaoberá princípom náboženskej slobody v historických súvislostiach a v súčasných medzinárodno právnych a kánonicko právnych dokumentoch. Poukazuje predovšetkým na to, že náboženská sloboda je vyjadrením všeobecnej túžby človeka po slobode, ktorá vyplýva z jeho najhlbšej prirodzenosti. Z biblickej zvesti o jeho stvorení vyplýva, že bol obdarený dvoma výnimočnými darmi: rozumom a slobodnou vôľou. Sú to teda osobitné dary samotného Stvoriteľa, ktorými obdaril ľudskú bytosť a ktoré sú súčasťou pocitu prežívania ľudského šťastia na tejto Zemi. Človek je ukonštituovaný ako slobodná bytosť. Právo na slobodu je preto právom, ktoré je neodvolateľné žiadosťou ľudskou inštitúciou, ani samotným štátom. Úlohou štátu je v tomto kontexte predovšetkým náboženskú slobodu, ako súčasť ľudských práv, chrániť. Treba preto zdôrazniť, že náboženská sloboda ako základné

¹¹DH 2.

¹²DH 4.

ľudské právo, nie je privilegiom udeľovaným veriacim. Žiadna ľudská inštitúcia nemá právo náboženskú slobodu udeľovať, ani obmedzovať. K hodnote slobody totiž patrí aj naplnenie túžby človeka povzniesť sa nad bežné záležitosti života a prostredníctvom náboženstva sa zamyšľat nad poslaním a zmyslom svojho života.

Aj v oblasti práva na náboženskú slobodu, tak ako vo všetkých oblastiach ľudskeho života, cítiť evolúciu. Život sa v procese vývoja ľudskej civilizácie menil, menili sa aj podmienky, v ktorých človek žil. Historický vývoj ho previedol cez otrokárstvo až po dnešnú situáciu človeka, nositeľa demokratických práv a slobôd. Na tomto stupni vývoja si človek uvedomuje hodnotu svojej dôstojnosti a práva, ktoré preň z tejto hodnoty vyplývajú. Právo na náboženskú slobodu je preto jednou z možností, ktorá je praktickým rešpektovaním ľudskej dôstojnosti.

Bibliografia

Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu:

CHD – *Christus Dominus*, dekrét Druhého vatikánskeho koncilu

AA – *Apostolicae Actuositatem*, dekrét Druhého vatikánskeho koncilu

GeS - *Gaudium et spes*, pastorálna konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu

LG – *Lumen gentium*, dogmatická konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu

DH – *Dignitatis humanae*, daklarácia Druhého vatikánskeho koncilu

Krukowski, J.: *Kościół i państwo*. Lublin : Redakcja wydawnictw, 1993, ISBN 83 – 228 – 0318 – 4.

Misztal, H.: *Polskie prawo wyznaniowe*. Lublin : Redakcja wydawnictw KUL, 1996, s.44. ISBN 83 – 228 – 0451 – 2.

www.vop.gov.sk/files/File/deklaracia.doc

http://www.vop.gov.sk/ochrana_prav/legislative/deklaracia/

Vplyv kresťanstva na kvalitu života jednotlivca i spoločnosti

ŠTEFAN PALOČKO

Prešovská univerzita v Prešove
Gréckokatolícka teologická fakulta

Abstract: *A man needs to fill with his living needs if he wants to cast his bread upon the water to the rest, who need it in a society. Imperfect order and imperfect relationships in the world are not able to fill individual's living needs to guide him to the situation, where he could live really deep quality of his life with his stable, prosocial, unselfish behaviour. This article calls attention to Jesus from Nazaret. For Christianity Jesus is a Saviour and a Liberator who is able to give a man fulfilled life independently from absence, which living conditions bring with them in the world. Thanks to Jesus, who gives us a quality of life by his salvable work and so a man is able to have deeper and more stable benefit for the society, in which he is living.*

Key words: *Necessities of life. Adoption. Interpersonal relations. Meaning of life. The Christian in society.*

Život je pre človeka to najcennejšie, čo má. Ak by nemal život, nemal by vôbec nič. A preto je pre človeka jeho život stredobodom ochrany a skvalitňovania.

Na tej najnižšej úrovni sa sústreďuje na zabezpečenie svojich aktuálnych materiálnych a telesných potrieb, ktoré považuje za nevyhnutné pre prežitie. K týmto potrebám patrí jedlo, nápoj, bývanie, odev, v prípade ohrozenia zdravia lekárska starostlivosť. Až keď sú tieto aktuálne životné potreby zabezpečené, vystupujú na povrch ďalšie potreby, ktoré človek vníma ako nevyhnutné k životu. Na tejto ďalšej úrovni ide o zabezpečenie materiálnych potrieb do budúcnosti. Človek potrebuje mať istotu, že materiálne potreby, ktoré má uspokojené dnes, budú uspokojené aj zajtra. Z toho dôvodu sa stará o prácu, ktorá mu v budúcnosti prinesie zisk i o úspory, vďaka ktorým sa môže spoľahnúť na svoje budúce materiálne zabezpečenie.

Možno skonštatovať, že kým človek neprežíva naplnenie týchto materiálnych a telesných potrieb, jeho podstatná životná aktivita, ako aj jeho životné trápenie sa sústreďí práve na riešenie ich nedostatku. V prípade, že je tento nedostatok pre človeka uspokojivo zažehnaný, do jeho pozornosti sa dostáva nedostatok ďalších životných potrieb, ktoré je potrebné riešiť. Túto ďalšiu kategóriu životných potrieb tvoria duševné životné potreby.¹

Kým pri nedostatku telesných životných potrieb zažíva človek fyzickú bolesť, chorobu, alebo aj telesnú smrť, pri nedostatku duševných potrieb človek prežíva stav, ktorý by sme mohli nazvať analogicky ako duševná bolesť či duševná smrť. Sú to stavy, ktoré v najširšej všeobecnosti označujeme ako nešťastie, smútok, či zúfalstvo.

Jednou z takýchto potrieb je vedomie, že človek je prijímaný a milovaný. Spoločenská povaha človeka ho spontánne orientuje k tomu, aby utváral vzťahy z ostatnými ľuďmi a hľadal v týchto vzťahoch pochopenie, prijatie a lásku. Od svojho narodenia hľadá takéto prijatie a bezpečie u svojich rodičov, neskôr u podobne zmýšľajúcich priateľov, aby napokon hľadal zakotvenie či už v manželskom vzťahu, alebo v nejakej náboženskej či rehoľnej komunite. Žiť na pokraji spoločnosti a každým odmietaný je ilustráciou človeka, ktorý je vo všeobecnosti považovaný za nešťastného.

V súvislosti z duševnými potrebami nemožno nespomenúť potrebu vedomia a presvedčenia, že život konkrétneho človeka, jeho práca, úsilie i samotná existencia má zmysel. Človek nevyhnutne k spokojnosti potrebuje vedieť, že je dôležitý, nejako významný či užitočný. Predstava človeka, ktorý by nijako vo svete nechýbal a ktorého absenciu vo svete by si nikto ani len nevšimol, sa nezhoduje s predstavou človeka, ktorý žije plnohodnotný a kvalitný život.

Podobne ako sa človek usiluje chrániť si život na telesnej úrovni, chráni a zveľaďuje si život aj na duševnej úrovni. A tak ak človek zažíva nedostatok duševných potrieb, podniká rôzne aktivity, aby tieto potreby naplnil. Pokúša sa pôsobiť slušne, ústretovo, priateľsky, aby bol prijatý do vzťahu z ostatnými ľuďmi, hľadá takých s ktorými má spoločné záujmy a ktorí by mu mohli rozumieť, pričom sa vyhýba tým, ktorí sa k nemu správajú nepriateľsky, a tak ešte prehlbujú pocit neprijatia u človeka, ktorý prirodzene potrebuje byť prijímaný.

Podobne sa človek usiluje dosiahnuť v spoločnosti určité vážene postavenie, prípadne svojou prácou a svojimi životnými aktivitami sa usiluje dokázať, že jeho život nie je zbytočný, ale má dôležité miesto v tomto svete.²

¹ Porov. CRABB, L.: *Osobnosť človeka*. Praha : Návrat domů , 1995. s. 54.

² Porov. CRABB, L.: *Osobnosť človeka*. Praha : Návrat domů , 1995. s. 71.

Dôležitým momentom je, že tieto životné potreby sú usporiadané do istej hierarchie, pričom človek si do patričnej hĺbky uvedomuje nedostatok duševných potrieb až vtedy, keď má naplnené telesné potreby. Ak teda človek dennodenne bojuje z nedostatkom jedla, vody, alebo s vážnou chorobou, možno očakávať, že nedostatky na duševnej úrovni nebude pociťovať sa takou páľčivou naliehavosťou, ako je to u ľudí, ktorí s materiálnymi potrebami nemajú hlboko citeľný problém. Tento fakt vrhá zrejme lepšie svetlo aj na riešenie otázky, prečo v prosperujúcich krajinách, kde sú ľudia materiálne zabezpečení, je väčší výskyt samovrážd ako v krajinách, kde ľudia každodenne bojujú so zlými ekonomickými podmienkami o prežitie. Nedostatok duševných potrieb vyúsťuje do stavu, ktorý sme nazvali životným nešťastím, smútkom a zúfalstvom. Kým však človek nemá naplnené telesné potreby, jeho myseľ je s podstatnou intenzitou sústredená na odvrátenie hrozby, ktorá pramení z nedostatku materiálneho zabezpečenia. Až keď prežíva zabezpečenie týchto telesných potrieb, jeho myseľ začína byť upriamená na otázky akceptovania ostatnými ľuďmi, i na otázky samotného zmyslu života. Ľudia žijúci v prosperujúcich krajinách môžu práve vďaka svojmu materiálnemu zabezpečeniu hlbšie prežívať duševné potreby, ktoré je potrebné naplniť, pričom vedomie ich nenaplnenia, prípadne nemožnosti ich naplnenia, vedie k stavom, ktoré môžu častejšie ako v chudobných krajinách vyústiť až k samovražde.

Ak však človek prežíva naplnenie všetkých telesných a duševných potrieb, možno povedať, že prežíva kvalitný život, ktorý sa následne vykazuje nezištným rozdávaním sa. Z plnosti, ktorú človek prežíva, môže teraz s úplnou samozrejmosťou rozdávať okolo seba, a tak jeho život nadobudne najvyšší stupeň realizácie.

Materiálny nedostatok mnohých ľudí na tomto svete ukazuje, že napĺňanie životných potrieb už na tej najzákladnejšej úrovni býva problémom. No aj keď človek prekoná aktuálny materiálny nedostatok a dokonca prežíva pocit materiálneho zabezpečenia do budúcnosti, rozum jasne hovorí, že toto zabezpečenie je podmienené rôznymi okolnosťami, ktoré nemusia byť v budúcnosti vždy v priaznivej zhode. Budúcnosť je vždy viac alebo menej v ohrození. Materiálne istoty totiž môžu zničiť nezodpovedá politika, vojna, živelná katastrofa alebo jednoducho nečestné aktivity jednotlivcov. A aj keby sme odignorovali tieto možné, i keď nie isté budúce komplikácie, faktom zostáva, že človek raz zomrie bez ohľadu na to, do akej miery disponuje materiálnym zabezpečením, čo nás privádza k záveru, že nie je v moci materiálnych hodnôt udržať človeka trvalo pri živote a ich účinok je výrazne a mnohokrát nevypočítateľne dočasný.

Napriek tomu možno tvrdiť, že človek vníma nutnosť napĺňania materiálnych potrieb pre život, aj keď je tu riziko, že tieto potreby napokon človeka pri živote neudržia. Je lepšie zabezpečovať sa do budúcnosti

z nádejou, že z tohto materiálneho zabezpečenia bude raz človek žiť, ako materiálne sa do budúcnosti nezabezpečovať s istotou, že zajtra nebude z čoho žiť. Je lepšie zadovážiť si jedlo s nádejou, že to snáď aspoň oddiali smrť, ako nestarať sa o jedlo s istotou že dôjde k úmrtiu hladom. Toto odhodlanie zabezpečiť si materiálne potreby vedie na jednej strane k legitímnym aktivitám ako je práca a sporenie, ale taktiež k nelegitímnym, ako je krádež alebo dokonca vojna. Život je najcennejšie, čo človek má, a tak jeho zabezpečenie sa stáva prioritou. V takom prípade v záujme zabezpečenia vlastných materiálnych životných potrieb aktivity človeka prirodzene smerujú aj k takým činom, ktoré síce nie sú morálne, predsa však materiálne potreby naplňajú.

Aj keď sa však zameriame na aktivity, ktoré patria k úctyhodným a morálnym ako je práca a zarábanie si na živobytie, musíme vidieť, že na tejto úrovni naplňania životných potrieb platia prísne pravidlá výmennej spravodlivosti. Človek pracuje preto, aby dostal protihodnotu v podobe naplnenia materiálnej životnej potreby a vykonáva výlučne toľko práce, koľko mu nejakú protihodnotu skutočne prináša. Preto od takého človeka na takejto úrovni prežívania svojho života ani nemožno očakávať, že by dával v prospech ostatných ľudí viac, ako sa mu od ostatných ľudí vráti. Ba dokonca zmysluplnejšie pre človeka na takejto úrovni prežívania je venovať sa takým aktivitám, ktoré mu prinesú viac, ako do nich investuje.

Hoci vysoká životná úroveň a materiálne zabezpečenia v rozvinutých a prosperujúcich spoločnostiach nie sú absolútnou zárukou materiálneho a telesného zabezpečenia, predsa na osobnej úrovni človeka môžeme vidieť presvedčenie u ľudí žijúcich v takejto spoločnosti, že ich telesný život nie je v ohrození a ich materiálne zabezpečenie je dostatočné. Alebo minimálne je na takej úrovni, že im dovoľuje sústrediť svoju pozornosť na životné potreby takpovediac vyššej kategórie, ktorými sú potreby duševné.

Tu si však môžeme všimnúť analógiu s materiálnymi potrebami. Človek uvedomujúci si nedostatok týchto potrieb svoje aktivity zameriava práve na ich zabezpečenie. Tieto aktivity vykazujú mnohokrát chvályhodné znaky. Človek sa snaží správať ústretovo, pokorne, príjemne, láskavo, snaží sa dodržiavať spoločenskú etiketu a mnoho ďalších spoločnosťou preferovaných činností. Nemožno si však nevšimnúť základný motív, ktorý tvorí samotné východisko takýchto činností.

Človek, ktorý trpí na nedostatok duševných potrieb prirodzene robí to, čo mu tieto jeho potreby naplní. Všetky vyššie spomínané spoločnosťou preferované a pre vzájomné vzťahy užitočné aktivity koná práve preto, aby tieto svoje chýbajúce duševné životné potreby naplnil. Z toho dôvodu aj tu platí zásada prísnej výmennej spravodlivosti, podľa ktorej človek očakáva od svojich aktivít, že sa mu z nich vráti minimálne toľko, koľko do nich investoval. Z toho vyplýva aj zásada správania sa,

ktorá je karikatúrou kresťanskej morálnej zásady a ktorá hovorí, že človek sa má správať k ostatným dobre, lebo chce, aby sa aj ostatní k nemu dobre správali. Stredobodom takejto navonok spoločensky žiaducej aktivity je samotný konajúci človek, ktorý hľadá naplnenie svojich životných potrieb, pričom zo spoločnosti, teda z ostatných ľudí sa stáva nástroj pre naplnenie týchto vlastných životných cieľov.

Aj keď teoreticky sa zdá, že medziľudské vzťahy na princípe výmennej spravodlivosti a subjektívnych životných cieľov by mohli harmonicky fungovať a sekulárnej spoločnosti neostáva, len dúfať, že takáto teória je uskutočniteľná, v praxi možno sledovať, že medziľudské vzťahy ovplyvňujú aj iné faktory, ako je pravidlo prísnej výmennej spravodlivosti. V praktickom živote totiž človek mnohokrát zažíva, že sa mu nie len že nezúročuje, ale ani nevracia hodnota svojho sebazáporu, ktorú do vzťahu investoval. Dôvod je prakticky jasný: Ľudia nie sú dokonalí. Každý sa pokúša vyťažiť zo vzťahov čo najviac pre vlastné životné potreby. Takéto postoje nevyhnutne vedú k tomu, že ľudia, s ktorými žijeme v lepšom prípade nevedia naplňovať naše duševné potreby, v horšom prípade to ani nechcú.³ To zas vedie k sklamaniu a niekedy až k roztržkám, nepriateľstvu, ba až k určitej forme agresivity.⁴

Za pozornosť v tejto problematike stojí ešte jeden faktor, ktorý dokáže do určitej miery korigovať toto správanie sa na základe prísnej výmennej spravodlivosti, aby sa nezrútilo do rozvratu spoločenských medziľudských vzťahov. Tým faktorom je svedomie.⁵ Vďaka nemu je človek povzbudzovaný k tomu, aby znovu dával človeku šancu, aj keď ho sklamal. Svedomie nabáda človeka, aby nemeral všetko prísne podľa výmennej spravodlivosti, ale aby odpúšťal.

Tento vplyv svedomia má však svoje hranice. Nedostatok životných, či už telesných alebo duševných potrieb, je príliš páľčivý problém na to, aby sa dal dlhodobo prehliadať. V jednom momente skrátka prepukne buď inštinkt sebazáchovy, alebo racionálna úvaha, prečo by sa mal vlastne človek neustále starať o naplňovanie životných potrieb druhých ľudí, keď on sám neustále trpí ich nedostatkom. Čím ho vlastne chce svedomie zaväzovať k tomu, aby prioritou jeho životných aktivít bolo naplňovanie životných potrieb druhých ľudí a nie naplňovanie svojich vlastných potrieb? Má vôbec svedomie takú moc a takú kompetenciu? A napokon vyvstáva tu ešte jedna racionálna námietka, ktorá sa opráv-

³ Porov. PROSPER Z AKVITÁNIE (ed.): Zoznam pápežských vyjadrení o učení o viere (Indiculus). In : *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch jej magistéria*. Trnava : Dobrá kniha, 1995. s. 181-182.

⁴ Porov. PALOČKO, Š.: Teologické východiská pre lásku a odpustenie v medziľudských vzťahoch. In: MICHANČOVÁ, S.: - DOLANSKÁ, R. (Eds.): *Súčasnosť a perspektívy probácie a mediácie*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2010, s. 160.

⁵ Porov. LEWIS, C.S.: *K jádru kresťanství*. Praha : Návrat, 1993. s. 10-13.

nene pýta, ako sa môže človek starať o napĺňanie životných potrieb ostatných ľudí, keď sám tieto potreby nemá naplnené? Nemôže rozdávať to, čo sám nevlastní.

Všetky tu spomenuté problémy smerujú k záveru, že človek sa dostáva do zajatia nedostatku svojich životných potrieb a je odsúdený na neustály boj o ich napĺňanie. Je síce schopný na základe istého stupňa prosperity spoločnosti dosiahnuť úroveň, kde prežíva naplnenie svojich materiálnych potrieb, to mu však len otvára cestu k pálcivému vnímaniu nenaplnenia duševných potrieb. Úsilie o ich naplnenie môže viesť k čiastočnému a dočasnému uspokojeniu, z dlhodobého hľadiska sa však vedomie a prežívanie nedostatku týchto potrieb vracia s každým sklamaním, ktoré sa vo vzťahoch pre nedokonalosť a sebeckosť ľudí neustále objavuje.⁶

Sú to práve nedokonalé a sebecké postoje ľudí, ktoré spôsobujú, že človek prežíva nenaplnenie svojich životných potrieb a tak kvalita jeho života trpí podstatnými trhlinami. Práve takto ničená kvalita života človeka spôsobuje jeho neschopnosť nezištného a nesebeckého rozdávania sa s vylúčením neustálej pozornosti, či sa mu jeho prosociálna aktivita naozaj oplatí.⁷

Zároveň nedokonalosť človeka na tomto svete je trvalý jav, a preto ani nemožno očakávať, že sa ľudia sami od seba a vlastnými silami zrazu k sebe začnú správať dokonale. Vyhliadky na vybudovanie kvalitnej prosociálnej spoločnosti nie sú príliš povzbudivé, ak perieme do úvahy kvalitu života jednotlivca ako podmienku jeho podstatného príspevku k správne fungovaniu takejto spoločnosti.

Bolo by potrebné nájsť také riešenie, v ktorom človek dôjde k naplneniu svojich životných potrieb a k žiaducej kvalite svojho života napriek nepriaznivým podmienkam a okolnostiam prítomným vo svete a v spoločnosti. Znamenalo by to však, že človek bude schopný rozdávanie sa ostatným ľuďom napriek tomu, že spoločnosť ho nedokáže zabezpečiť ani po materiálnej ani po duševnej stránke. Zároveň však by jeho životné potreby museli byť zabezpečené, pretože inak by človek nemal z čoho rozdávať a jeho život by sa nevyhnutne musel sústrediť na vlastnú ochranu a budovanie vlastnej kvality. Zdá sa to ako úplne neriešiteľný problém.

Na tomto mieste je potrebné spomenúť historickú osobnosť, ktorej život vykazoval presne vyššie uvedené znaky. Spoločnosť sa nedokázala postarať o jeho životné potreby, no celá jeho aktivita sa sústredila výlučne na službu a pomoc ostatným ľuďom. Tou osobnosťou je Ježiš z Nazareta. On žil na tomto svete spôsobom, ktorý vôbec nevykazoval

⁶ Porov. LEWIS, C.S.: *K jádru křesťanství*. Praha : Návrat, 1993. s. 142-149.

⁷ Porov. CRABB, L.: *Skutečná změna je možná, jestliže začneš uvnitř..* Praha : Návrat, 1993. s. 67.

známky, ktoré možno vidieť u človeka spútaného obranou a budovaním kvality vlastného života.

Bol chudobný, nenávidený, vysmievaný, zažíval ľudskú nevdačnosť, pokúšali sa ho obžalovať a odsúdiť. Dalo by sa očakávať, že človek sa za takýchto okolností bude snažiť stiahnuť sa z verejného života, pokúsi sa nejako brániť, alebo dokonca nejakým spôsobom zaútočí na svojich nepriateľov, aby ich odzbrojil a vyhol sa ich útoku, čím by si prirodzene chránil svoj život a jeho kvalitu, keďže život je to najdôležitejšie a najcennejšie, čo človek má.

Zaujímavou je udalosť zachytená vo Svätom písme, keď Ježiš so svojimi apoštolmi putoval do Jeruzalema a cestou im vysvetľoval, že tam bude veľa trpieť, až ho napokon zabijú. Na túto predpoveď utrpenia veľmi prirodzene zareagoval apoštol Peter, keď Ježišovi riekol, že toto sa mu nesmie stať. Je predsa samozrejmé, že človek si chráni život, a keď mu naň chcú nepriatelia siahnúť, treba sa tomu za každú cenu vyhnúť. Ježiš však zareagoval pre človeka vtedy nepochopiteľným spôsobom: „Choď mi z cesty, satan! Na pohoršenie si mi, lebo nemáš zmysel pre Božie veci, len pre ľudské!“ (Mt 16,23b)

Kristus bol pripravený vytrvať vo svojom postoji rozdávania sa ľuďom bez ohľadu na to, ako sa ľudia k nemu postavia, alebo aké životné okolnosti ho postretnú. Takéto správanie sa sa síce môže javiť ako hrdinské, no vo svetle nenaplnených životných potrieb ako nezmyselné. Človek predsa nemôže ísť proti vlastnému životu a vlastnému dobru.⁸ Napriek tomu Ježiš tento postoj bezpodmienečnej lásky zastával a vo svojom odmietavom výroku Petrovi aj naznačil, že takéto správanie sa predsa len dáva zmysel a je preňho reálne uskutočniteľné. Apoštola Petra totiž obviňuje z toho, že rozmyšľá nesprávnym spôsobom vychádzajúc len z prirodzených ľudských podmienok a nemá zmysel pre Božie veci. Z toho vyplýva, že pre Ježiša existuje istý spôsob vnímania reality, ktorý mu dovoľuje rozdávať sa všetkým ľuďom aj za takých okolností, kedy mu ľudia takúto dokonalú lásku nikdy nebudú môcť dokonale opätovať. Ba dokonca Ježiš bol rozhodnutý rozdávať sa ostatným ľuďom aj keď vedel, že ho ľudia napokon odmietnu a umučia.

My z dnešného pohľadu už vieme, kto je to Ježiš z Nazareta a prečo si mohol dovoliť rozdávať sa priam do nekonečnej miery. Užho totiž neplatí tak, ako u bežného prirodzeného človeka, že čím viac zo svojho rozdá, tým menej bude mať. Tento fakt platí až do takej miery, že Ježiš nemohol prísť ani o samotný život, a to napriek tomu, že ho ľudia oň pripravili. Mohol sa rozdávať až na smrť, pretože vedel, že nie smrť zničí jeho, ale on porazí smrť, čo napokon aj naozaj uskutočnil, keď tretí deň po svojom ukrižovaní vstal z mŕtvych.

⁸ Porov. ŠOKA, S.: *Stručný úvod do filozofie – Etika*. Košice : 1992. s. 218.

Ježiša teda musíme chápať ako bytosť, ktorá má nevyčerpatelný život, alebo ešte lepšie, ktorá samotná je zdrojom života (porov. Jn 14,6; Jn 11,25a). Je teda nereálne, aby mohol mať nedostatok naplnenia nejakých životných potrieb a že by musel byť zaujatý ich napĺňaním. Hoci sa Ježiš celý život rozdával, všade robil dobro (porov. Sk 10,38) a napokon svojim vrahom pri svojom zomieraní odpúšťal (porov. Lk 23,34), nič zo svojho života nestratil, čo napokon dokázal svojim zmŕtvychvstaním a nanebovstúpením, keď so svojim osláveným telom zasadol po pravici nebeského Otca ako Kráľ.⁹

Faktom je, že toto všetko bolo pre Ježiša uskutočniteľné. Je totiž zjavné, že Boží Syn ako človek žil v dokonale plnom vzťahu so svojim nebeským Otcom. Keď ho Ján Krstiteľ krstil v Jordáne, z neba sa ozval Otcov hlas: „Toto je môj milovaný Syn, v ktorom mám zaľúbenie“ (Mt 3,17). Ježiš počas života dosvedčoval, že žije v láskyplnom vzťahu so svojim nebeským Otcom (porov. Jn 15,9), ktorý ho nikdy neopustí, aj keby ho všetci opustili a odvrátili sa od neho (porov. Jn 16,32). Ježiš sa poslušne a v láske vždy podriaďoval vôli nebeského Otca a takýto spôsob života je v podstate definíciou plného užívania si spoločenstva s Bohom, ktorý je charakteristický neustálym napĺňaním životných potrieb. Ježišovo telo nebolo nevyhnutne odkázané na materiálne zabezpečenie, čo dokázal tým, že po smrti ho Boh vzkriesil z mŕtvych. Ježišova duša si naplno užívala to, že je dokonale milovaná a nikdy sa od tejto Božej lásky neodvrátila, aby nerozumne hľadala naplnenie tohto smädu po láske u nejakého hriešneho a nedokonalého človeka. Preto si Kristus mohol dovoliť neustále sa rozdávať, a nikdy nemal nedostatok. Rovnako nemožno pochybovať o tom, že Ježiš si bol vedomý zmyslu svojho poslania i svojho života a tak svojej užitočnosti. Nemôže byť nič zmyslupľnejšie ako pracovať pre Božie plány, ktoré majú ďalekosiahly význam pre celé ľudstvo.

Ukazuje sa, že bez pohľadu na život, aký mal Ježiš a taktiež bez jeho schopností nemožno nájsť na tomto svete dostatočné naplnenie životných potrieb, čo vyúsťuje do problematických medziľudských vzťahov a do narušania harmonického fungovania spoločnosti. To nás však zasa privádza k záveru, že človek môže svoje životné potreby naplniť práve prostredníctvom Ježišovho pohľadu na život a prostredníctvom účasti na jeho schopnostiach a na jeho vzťahu k Bohu a na jeho živote.

Podľa kresťanstva je skutočne možné získať svoje telesné zabezpečenie nezávisle od vlastníctva materiálnych hodnôt. V súvislosti s tým možno lepšie porozumieť Ježišovým výrokom, ktoré predniesol vo svojej reči na hore: „Nebudte ustarostení o svoj život, čo budete jesť, ani o svoje telo, čím sa zaodujete (...) Veď po tomto všetkom sa zháňajú

⁹ Porov. NICEJSKO-KONŠTANTINOPOLSKÉ VYZNANIE VIERY. In: *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch jej magistéria*. Trnava : Dobrá kniha, 1995. s.133.

pohania. (...) Hľadajte teda najprv Božie kráľovstvo a toto všetko dostanete navyše“ (Mt 6,25.32.33). Uvedený citát pomerne jasne vystihuje, že nedostatok materiálneho zabezpečenia nie je pre kresťana kľúčovým životným problémom, ktorý by nevyhnutne musel ovplyvňovať jeho životné aktivity. Život závisí od nájdenia či nenájdenia Božieho kráľovstva, teda v odovzdaní života pod Božiu vládu,¹⁰ čo je prakticky zisk účasti na Kristovom živote. Práve Kristov život je mocnejší ako smrť a nedostatok materiálneho zabezpečenie preňho nemôže znamenať definitívne zničenie. To je dôvod, prečo človek účastný na tomto Kristovom živote môže žiť v pokoji, aj keď má materiálny nedostatok.

Podobne môžeme u človeka účastnom na Kristovom živote vidieť naplnenie aj jeho duševných životných potrieb. Človek prirodzene hľadá naplnenie týchto potrieb vo vzťahu z ostatnými ľuďmi, no Boh nás upozorňuje, že práve to je základná a osudná chyba. Prostredníctvom proroka Jeremiáša hovorí nasledujúce slová: „Dvoh ziel sa dopustil môj ľud: mňa opustili, prameň živých vôd, aby si vykopali popraskané cisterny, ktoré vodu udržať nemôžu“ (Jer 2,13). Boh upozorňuje ľudí, že ak hľadáme naplnenie, uspokojenie, prijatie a lásku, teda naplnenie svojich životných potrieb v inom človeku, ideme sami proti sebe, lebo každý človek je nedokonalý, a tak sa podobá popraskanej cisterne. Keď sú priaznivé okolnosti, voda v cisterne je, ale je nezmyslom domnievať sa, že v popraskanej cisterne bude vždy dostatok vody, ktorú človek nevyhnutne potrebuje k tomu, aby prežil. Rovnako nemôžeme očakávať od nedokonalého človeka, že nás bude naplňovať láskou a prijatím za akýchkoľvek okolností.

Z Božej výčitky možno vyčítať aj riešenie tohto problému. Boh sám seba označuje za prameň živých vôd, ktorý ľudia vo svojej nerozumnosti opustili. To, čo človek zúfalo hľadá v ostatných ľuďoch a čo chce za každú cenu získať prostredníctvom medziľudských vzťahov, môže dosiahnuť jedine vo vzťahu k Bohu. To, čo ľudia mylne hľadajú u ostatných ľudí, dokáže plne poskytnúť jedine Boh.

Keď sa Boh stal človekom, svojim životom dokonale potvrdil, že láska k ľuďom je skutočne podstatná črta jeho charakteru. Celý jeho život i celé jeho spasiteľné poslanie je postavené na postoji dokonalej lásky. Nie len že všade robil dobro, ale apoštol Pavol poukazuje na absolútnu nezištnosť jeho lásky. Hovorí: „Sotvakto zomrie za spravodlivého; hoci za dobrého by sa azda niekto odhodlal umrieť. Ale Boh dokazuje svoju lásku k nám tým, že Kristus zomrel za nás, keď sme boli ešte hriešnici“ (Rim 5,7-8). Na správaní sa a zmyšľaní Ježiša Krista môžeme dokonale vidieť zmyšľanie a charakter všetkých osôb Najsvätejšej Trojice. Boží Syn je totiž dokonalým obrazom nebeského Otca (porov.

¹⁰ Porov. RATZINGER, J.: *Eschatologie, smrť a večný život*. Brno : Barrister & Principal, 1996, s. 21.

Kol 1,15; Jn 14,9-10). A u Boha platí, že hoci vie, že niektorí ľudia ho príjmu a niektorí odmietnu, predsa jeho postoj voči ľuďom je postojom túžby, aby sa každý človek rozhodol pre večný život v raji. Preto ho ponúka úplne každému: „Chce, aby boli všetci ľudia spasení a poznali pravdu“ (1Tim 2,4). Napokon treba pripomenúť, že keď Kristus vyzýva ľudí, aby milovali svojich nepriateľov a odpúšťali im, odvoláva sa na charakter nebeského Otca, ktorý zmýšľa a koná presne takýmto spôsobom: „Veď on dáva slnku vychádzať nad zlých i dobrých a posielá dážď na spravodlivých i nespravodlivých“ (1Tim 5,45). „On je dobrý aj k nevďačným a zlým (Lk 6,35c).

Človek, ktorý tomuto rozumie a túto pravdu si uvedomuje, môže vstúpiť do vzťahu s Bohom, ktorý bude preňho dokonalým naplnením všetkých jeho životných potrieb. Do tohto vzťahu sa však dá vstúpiť jedine prostredníctvom Ježiša Krista, ktorý v takomto vzťahu dokáže dokonale žiť. On si naplno užíva Božiu lásku, lebo je dokonale podriadený nebeskému Otcovi a tak žije v absolútnom súlade so Spravodlivosťou, ktorá je totožná s Bohom. Boh do takéhoto vzťahu prostredníctvom Krista pozýva každého človeka. Kristus totiž predstavuje sám seba ako vinič, ktorý je vďaka dokonalému vzťahu z nebeským Otcom plný života a lásky a tak je schopný prinášať ovocie, ktorým je v reálnom živote rozdávanie sa.

Na tomto podobenstve Kristus demonštruje, ako funguje praktický život kresťana. Kým človek odkázaný na svoje sily nie je schopný rozdávať sa v láske, lebo je neustále odkázaný na neúspešné hľadanie zdrojov, ktoré uhasia jeho životné potreby, kresťan je pozvaný k tomu, aby sa stal časťou Kristovho tajomného tela, aby sa vzdal svojho neúspešného života a prijal účasť na úspešnom a naplnenom Kristovom živote.

V tomto vzťahu kresťan už nemôže reálne prežívať nedostatok prijatia a ani nedostatok zmyslu života. Služba Božím plánom robí z človeka dokonale významnú a užitočnú osobnosť bez ohľadu na to, ako to momentálne hodnotia ľudia, z ktorými dotýčný človek prichádza do kontaktu.. Jeho duševná potreba je dokonale naplnená, a tak už nemôže žiť v stave, že mu niečo k spokojnému životu chýba. Vďaka svojej účasti na Kristovom živote si teraz môže dovoliť rozdávať sa bez ohľadu na to, či sa mu to od druhých vráti, alebo nie. Človek, ktorý neopätuje rešpekt, prijatie a uznanie adekvátnym spôsobom, už nemôže takýmto správaním reálne obráť kresťana o duševné životné potreby, pretože tie sú dokonale napĺňané nevyčerpatelným zdrojom, ktorým je samotný Boh. Rozdávanie sa a celkové prosociálne správanie sa kresťana môže byť takto skutočne nezištné a bezpodmienečné, pretože nespravodlivé správanie sa ku kresťanovi nemôže kresťana reálne ohroziť, alebo dokonca zničiť jeho život. Vďaka kvalite života, ktorú Ježiš človeku sprostredkúva svojim spasiteľným dielom, môže človek byť hlbokým a trvalým prínosom pre spoločnosť, v ktorej žije.

Bibliografia

- CRABB, L.: *Osobnost člověka*. Praha : Návrat domů , 1995. ISBN 80-85495-36-8.
- CRABB, L.: *Skutečná změna je možná, jestliže začneš uvnitř*. Praha : Návrat, 1993. ISBN 80-85495-27-9.
- LEWIS, C.S.: *K jádru křesťanství*. Praha : Návrat, 1993. ISBN 80-85495-19-8.
- NICEJSKO-KONŠTANTINOPOLSKÉ VYZNANIE VIERY. In: *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch jej magistéria*. Trnava : Dobrá kniha, 1995. s.133. ISBN 80-7141-072-1.
- PALOČKO, Š.: Teologické východiská pre lásku a odpustenie v medziludských vzťahoch. In: MICHANČOVÁ, S.: - DOLANSKÁ, R. (Eds.): *Súčasnosť a perspektívy probácie a mediácie*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2010. ISBN 978-80-555-0162-8.
- PROSPER Z AKVITÁNIE (ed.): Zoznam pápežských vyjadrení o učení o viere (Indiculus). In : *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch jej magistéria*. Trnava : Dobrá kniha, 1995. s. 181-182. ISBN 80-7141-072-1.
- RATZINGER, J.: *Eschatologie, smrt a věčný život*. Brno : Barrister & Principal, 1996. ISBN 80-85947-19-6.
- ŠOKA, S.: *Stručný úvod do filozofie – Etika*. Košice : 1992.

Vplyv umenia na kvalitu života

JANA TIRPÁKOVÁ

Prešovská univerzita v Prešove

Pedagogická fakulta

Abstract: *Art cannot be unambiguously defined, as each of its manifestations carries a degree of originality affecting humans in different ways. However, we can perceive certain accidental features of the arts that are capable to create a symbiotic relationship with a human being leading to a perfect balance and harmony. The influence of the art on humans can only occur if he or she is ready to perceive the beauty of the artistic forms, ready to be led by the artistic forms towards beautiful images offered by the arts in their true form. One of the means how to learn to perceive arts, to perceive the meaning of the artistic beauty and its influence on the quality of life, is to embark on a journey of exploring and learning about aesthetics of arts. This submissions considers these basic forms of the aesthetic view on arts.*

Key words: *Arts and quality of life, Science, Aesthetics and perception of music.*

Umenie má schopnosť formovať človeka, pomáha mu utvárať správne postoje k sebe samému, k ľuďom okolo nás, k svetu, v ktorom žijeme i k veciam v ňom. Robí človeka lepším, učí ho chápať svet a dať ho pochopiť aj iným. Podobne o tom hovoria aj slová anonymného autora, že „umenie zušľachtuje človeka a bráni mu byť zlým.“ Teda „nie spríjemňovať život je zmyslom umenia, ale umocňovať ho.“¹ Prvým a snáď najdôležitejším krokom, ktorý musíme urobiť, je dať mu možnosť preniknúť do nášho vnútra, dať mu seba, zoznámiť sa s ním, venovať mu svoj čas. Len takto môžeme dať priestor k tomu, aby sa mohli naplno prejaviť všetky jeho estetické dimenzie, ktoré sú nositeľmi zázračnej schopnosti – totiž vychovávať a „modelovať“ človeka. Aj vďaka poznaniu a otvoreniu sa mladý človek stáva vnímavejším, citlivejším, taktnejším a voči ostatným ľuďom ohľadupľnejším. Len cieľavedomým štú-

¹ HARTL, B.: *Kameň múdrosti alebo večné hľadanie*. Bratislava : Mladé letá, 1996, s. 239.

díom, záujmom o vývoj umenia a priamym kontaktom s ním sa naučíme odlíšiť jeho skutočnú hodnotu a krásu od umelo a násilu vytvorenej „krásky“ gýču, ktorá chce byť len lacnou a ľahko dosiahnuteľnou „hodnotou“ a nenúti zamýšľať sa nad zákonmi ozajstnej krásy. Goethe napísal: „Pričasto dovoľujeme všedným veciam, aby prerástli lepšiu stránku našej povahy, a preto treba, aby sme si aspoň raz za deň prečítali pár veršov, zaspievali si alebo sa pozreli na obraz.“²

Mladí ľudia si svoje vlastné predstavy o ozajstnej kráse ešte len utvárajú, poznávajú ju rôznym spôsobom, rozmanitými formami. Keďže krása je najviac koncentrovaná v umení, dôležité je mladú generáciu naučiť hľadať a vnímať ju prevažne tam, ale nielen tam, pretože krása nie je len v samotnom umení, vnímame ju aj v každodennom živote, v odkaze kultúrneho dedičstva, v obradoch, ktoré sú svojim spôsobom tiež odkazom našich predkov. Krása vyplýva aj zo zosúladenia umenia s náboženstvom, v ktorom vládne pokoj a jas. „Zostúpiť do hlbokých a nádherných tajov hudby, ktorá napomáha dôstojnejšiemu sláveniu oslavy Boha pri bohoslužbách, vyžaduje náležité ľudské majstrovstvo, ale ešte viac otvorenosť viery.“³ Aj obrady byzantského kultu sa dajú chápať ako téma, ktorá je univerzálnou, pretože aj keď v prvej línii svoju pozornosť venuje veriaci, hlásiaci sa k tomuto obradu, ale na druhej strane ako kultúrne dedičstvo dokáže osloviť akúkoľvek vekovú kategóriu a stať sa tak prostriedkom k vnímaniu iného typu umenia, bez akýchkoľvek násilností, poučovania, či presviedčania. Ide o úctu k tradíciám, ktorá je schopná spájať minulosť s prítomnosťou.

Niektorí ľudia dnešnej doby neuznávajú hĺbku a posolstvo umenia, dokonca o umenie ako také nemajú záujem. Odnaučili sa počúvať zvuky, vnímať obrazy, či akékoľvek umelecké prvky. A možno sa to neodnaučili, možno to vôbec nevedeli, možno ich to nik nenaučil. Mnohí umeleckí pedagógovia vedú svojich zverencov cestou, ktorá neustále hodnotí ako interpret hrá, aké používa maliarske techniky, posudzuje ich technickú stránku, zručnosť, hodnotí kompozíciu, dbá na pasívne memorovanie poznatkov z dejín hudby a teórie. Hlavne, učí hodnotiť umenie rozumom a nie srdcom. Aj keď sa u mladej generácie jej racionálna vzdelanosť a informovanosť zvyšuje, znižuje sa však je základná emočná gramotnosť. Učitelia vyžadujú vedomostnú úroveň žiakov, ktorú zisťujú na základe výkonnostných testov, a umeleckú a etickú výchovu, ktorá tieto výkonnostné hranice neuznáva, odsúvajú, žiaľ, na druhú koľaj. Umelecký vkus študentov (už od detského veku) je tak formovaný ulicou, ľahko podliehajú tlaku médií, nedokážu sami okúsiť čaro a tajomstvo umeleckej tvorby, pretože pre umeleckú kvalitu nemajú vype-

² HARTL, B.: *Kameň múdrosti alebo večné hľadanie*. Bratislava : Mladé letá, 1996, s. 238.

³ TALBOT, J, M.: *Hudba – radosť i služba*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2009, s. 7.

tovaný cit.⁴ Lenže náš svet je svetom zvukov a farieb a záleží len na tom, ako ich budeme vnímať, ako sa na ne budeme pozerat'. Emócie sú totiž dôležitejšie ako akákoľvek technika hry, či maliarstva a cieľom umenia by malo byť tieto emócie zachytiť a preniesť ich na vnímateľa.⁵ Úlohou dnešného umeleckého pedagóga je nájsť novú cestu, nový spôsob, ako zaujať mladých pre umenie, ktoré sa dnes už až tak „nenosí“. Jednou z ciest je aj možnosť vnímania umeleckého celku, pozostávajúceho z rôznych malých, dielčích umení, ktoré stoja aj samostatne, majú svoju identitu, sú autentické, ale ich sila je o to väčšia, keď sa spoja. Máme na mysli prvok polyestetickosti, ktorý je výrazne badateľný aj v byzantskom umení. Aj toto sa môže javiť ako jednou z možných ciest – túto „výsadu“ spojenia viacerých umení v jednom priestore „využiť“, a takýmto spôsobom pomôcť mladým hlbšie sa ponoriť do tajomstiev zvukov, tónov, farieb a celej mystickej atmosféry.

Estetika hudby

Muzikológia, ktorú môžeme chápať ako istú systematiku hudobnej vedy, už od polovice 18. storočia dáva priestor estetike hudby predovšetkým v zmysle poznania hudobnej tvorby a jej interpretácie. Estetika hudby predpokladá obsahovú znalosť iných muzikologických disciplín, čo je vlastne podmienkou pre hodnotenie a vytváranie estetických súdov. Jej predmetom je samotné hudobné dielo od procesu jeho vzniku, cez interpretáciu, až po vzťah s jedincom a celou spoločnosťou. Estetika hudby teda skúma hudobné dielo ako celok a podľa toho, aké má dané hudobné dielo zastúpenie v ľudskej spoločnosti, odvíja sa jeho pôsobenie v rôznych rovinách (buď ide o pôsobenie hudby na jedinca, môže ísť aj napríklad o štýly, hodnotenia alebo nakoniec o samotného autora, ktorého dielo sa v kontexte estetickej hodnoty chápe ako originálne, jedinečné). Chápeme ju ako súbor poznatkov o hudobnom diele, jeho vnímaní, pociťovaní a vytváraní zážitkov, o jeho hodnote a vplyve na jedinca a spoločnosť. Je „tematizáciou vnemov všetkého druhu, zmyslových aj duchovných, každodenných aj sublimných, tých, ktoré pochádzajú zo životného sveta, aj umeleckých.“⁶ Estetika hudby v každom diele sleduje to, ako sa v ňom odráža poznanie sveta v konfrontácii histórie a súčasnosti. Pritom jej základnou úlohou je na hudobných hodnotách, ktoré už majú možno aj svoju tradíciu, vytvárať možnosti na rozvíjanie nových estetických poznatkov a nových umeleckých stvárnení skutočností.

⁴ Porov. PIRNÍKOVÁ, T.: Zo školy sa dnes vytráca radosť. In: SLÁVIKOVÁ, Z.: *Integratívna umelecká pedagogika*. Prešov : Pedagogická fakulta PU, 2008, s. 136.

⁵ Porov. ŠUPŠÁKOVÁ, B.: *Projekty a alternatívne formy vo výtvarnej výchove*. Bratislava : Gradient, 1999, s. 51.

⁶ WELSCH, W.: *Estetické myslenie*. Bratislava : Archa, 1993, s. 9.

Hudobné umenie je súčasťou života ľudskej spoločnosti, je obrazom jej duchovného obzoru a vnímania svojho priestoru v umeleckých obrazoch, nesie v sebe pečať vyšších intelektových a emocionálnych kvalít človeka a je výtvorom ušľachtilého činnostného prejavu jedinca. Nesie v sebe umeleckú a estetickú hodnotu, ktorou naplňuje obsah artefaktu, je vyšším poslaním osobnostných hodnôt človeka v jeho prepojení na duchovno, ktoré si práve umením obohacuje a naplňuje. Tak sa hudobné umenie stáva nielen súčasťou života jednotlivca, ale celej spoločnosti, determinujúcej svojim stupňom kognitívnych hodnôt jeho ďalšie poslanstvo.⁷

Uvedomujúc si, že všetko so všetkým súvisí, chápeme, že ani estetika nie je vedou niekde vo vzduchoprázdne, ale v okruhu svojho bádania úzko spolupracuje s inými vedami. Na základe toho, že estetika je na jednej strane schopná základného určovania umeleckých štýlov a smerov a skúmania ich možností vyjadrovania a na druhej strane ponúka učenie o základných estetických kategóriách, môžeme povedať, že je istým spôsobom chápaná ako teória umenia. Estetika však do svojej oblasti zahŕňa aj tzv. mimoumelecké esteticko, ktoré sa opiera aj o okruhy spoločensko-vedné, akými sú sémantika, sociológia, filozofia a podobne, či o obyčajné javy života a prírody. Estetika má preto v ľudskej spoločnosti naozaj široké uplatnenie, pretože aj tieto okruhy rozširujú jej možnosti stvárňovania podnetov v umeleckých obrazoch.

Tým, že estetika umenia pomáha jedincovi osvojovať si a prežívať obsah umeleckého diela, pomáha mu nájsť si svoje miesto v spoločnosti, ktorú tak môže reflektovať aj na základe estetických hodnôt.

Skôr, než sa dostaneme k podstate estetického vnímania hudby, musíme si ozrejmiť, čo rozumieme pod pojmom *vnímanie hudby*. Vnímanie hudby je jedným z prvých znakov toho, že poslucháč je s hudbou v kontakte. Wolfgang Mastnak v knihe *Zmysly – umenia – život* píše: „...ak *aisthesis* znamená vlastne *vnímanie*, musí byť práve toto predmetom estetiky.“⁸

V odborných slovníkoch sa slovo vnímanie často nahrádza ekvivalentmi *percepcia*, *apercepcia*, *receptcia*, ktorých význam je len mierne odlišiteľný. Pod pojmom *percepcia* rozumieme akúsi adaptáciu organizmu na vonkajšie a vnútorné prostredie, pričom orgánom na získanie patričných informácií sú receptory. Takže začiatkom vnímania sú vnemy, ale aj pocity. *Apercepcia* sú celostné a u každého zvlášť individuálne spracované hudobné podnety. Hudbu vnímame tak, že ju pozorujeme, sledujeme jej stavbu, štruktúru, sled melódie a pod. a tak, že sa do nej vžívame, nechávame sa ňou uniesť. *Receptcia* je výraz pre „poslu-

⁷ Porov. MICHALOVÁ, E.: *Estetika hudby* Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied, UMB, 2001, s. 8.

⁸ MASTNAK, W.: *Zmysly-umenia-život*. Prešov : Matúš music, 1994, s. 7.

cháčsky“ prístup k hudbe, teda ako fenoménu len na počúvanie. Ide tu vlastne o jednotu produkcie – teda tvorby diela s interpretáciou a počúvaním hudobného diela.

Pri estetickom vnímaní hudby prebieha proces dvoch zložiek, a to, že takéto vnímanie vyvoláva u vnímateľa isté city, nálady, ale podmienenečne musí ako vyjadrovacie prostriedky používať tóny, ktoré túto náladu vyvolávajú. Obe tieto zložky (city, tóny) vplývajú na psychiku vnímateľa, dostávajú sa s ním do vzťahu, ktorý určuje hĺbku jeho zážitku.⁹ Pre estetické vnímanie sú však rozhodujúce práve aj také vnemy, ktoré nie sú iba zmyslovými vnemami. „Vnímanie tu treba chápať skôr vo fundamentálnejšom a zároveň oveľa širšom zmysle ako „postrehnutie“, „spozorovanie“ niečoho. Vnímať v tomto zmysle znamená doslovne „brať za pravdu“, vnímanie má charakter nahliadnutia, poznatku. A takéto vnímanie môže byť rovnako zmyslové aj nezmyslové.“¹⁰

Vnímanie je základnou kategóriou poznania a predpokladom vykonávania akejkoľvek činnosti človeka. Ide o zložitý psychofyziológický a myšlienkový proces, vyžadujúci si od vnímateľa nielen vysokú kultiváciu estetických schopností, ale i plné myšlienkové sústredenie a vypätie, pretože za estetické nemôžeme označiť každé vnímanie umenia.¹¹

Estetické vnímanie hudby je teda zmyslové vnímanie diela, jeho sluchové počúvanie, ale zároveň aj uplatňovanie kognitívnych prvkov – teda poznanie, súčasné prežívanie počutého a následné hodnotenie. Súhrne povedané tu ide o estetickú responziu. Netreba však zabúdať, že keďže hudba prebieha v čase, preto aj ucelený pohľad na hudobné dielo je možné vytvoriť si až následne po vypočutí diela ako celku. Emocionálny zážitok z vypočutého hudobného diela je završením vnímania a poznania počúvaného umeleckého diela, nastáva až na základe jeho poznania a pochopenia.

Estetické vnímanie si vyžaduje človeka pripraveného. Nepripraveným človekom môže byť síce aj aktívny umelec, či dokonca hudobný pedagóg, ale oveľa pripravenejším k vnímaniu umenia je hoci aj „neznalec“, ale svojím živým vzťahom k umeniu v sebe skrýva omnoho viac potenciálu k vnímaniu umenia.¹² Pripraveným v pravom slova zmysle sa stáva pravidelným stretávaním sa s umením, tým sa cibrí jeho hodnotová stupnica, rozširuje sa jeho emocionálny svet, racionálny obzor, pozitívny vzťah k životu a k jeho hodnotám. Estetické vnímanie rozvíja a kultivuje vnímanie každého jedinca o vyšší etický a duchovný rozmer.

⁹ Porov. MICHALOVÁ, E.: *Estetika hudby*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied, UMB, 2001, s. 31-32.

¹⁰ WELSCH, W.: *Estetické myslenie*. Bratislava : Archa, 1993, s. 36.

¹¹ Porov. MICHALOVÁ, E.: *Estetika hudby*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied, UMB, 2001, s. 29.

¹² Porov. PIRNÍKOVÁ, T.: *Skladateľské inšpirácie a impulzy pre hudobnú pedagogiku*. Prešov : Súzvuk, 2004, s. 9.

Chápanie estetiky v súvislosti s inými vedami

Ľudské vnímanie, zmyslové prežívanie seba vo svete je v dnešnej dobe chápané tak komplexne, že nemôže byť skúmané výlučne len jednou vedeckou disciplínou bez účasti ostatných. Estetika práve naopak čoraz viac otvára priestory bádania.¹³ V širšom slova zmysle teda estetika súvisí s rôznymi vednými okruhmi:

- *filozofia* - je dodnes východiskovým bodom pre estetiku, pretože skúma vývoj a hodnoty ľudskej spoločnosti;
- *psychológia a fyziológia* - pomáhajú skúmať vplyvy umenia na človeka a vyvažovať psychické, emocionálne, fyziologické a duchovné zložky každého individua uvedomujúc si pritom, že v oblasti hudobného umenia sa opierame o osobnosť umelca, o vnímateľa a do tretice aj o interpreta;
- *sociológia* - ako veda o spoločnosti pomáha estetike vytvárať vzťah umenia ku skutočnosti, k bytiu na základe historického vývinu ako aj poznávať zákonitosti vývoja umenia v jeho jednotlivých spoločenských obdobiach;
- *ekonomika* - estetika je od ekonomiky závislá minimálne v tom zmysle, že už aj u nás sa umenie v poslednom čase do značnej miery kapitalizovalo, teda, záleží od toho, do akej miery si môže spoločnosť dovoliť platiť náročné estetické a umelecké projekty;
- *etika* - jej vzťah s estetikou prevláda hlavne vo výchovnej funkcii umenia, pretože umenie nesie v sebe náboj istej mravnej hodnoty, má uvoľňujúci a očisťujúci charakter. Úlohou umenia je vytvárať u ľudí pozitívny prístup k životu, hľadať v sebe a v spoločnosti dobro a rozdávať ho aj iným;
- *pedagogika* - spolu s estetikou poukazuje na vplyv umenia na človeka a učí si ho osvojiť. Pedagogika ako veda o výchove využíva výchovnú funkciu umenia k rozvoju jedinca, vyzdvihuje cit pre krásu a hodnotu, vedie k poznaniu umeleckého diela a cez neho rozvíja nový pohľad na životné otázky v inom hodnotovom rozmere. Za pomoci umenia rozvíja citlivosť a emocionalitu.

Je veľa ciest, ako nachádzať radosť v poznávaní, no neexistuje však kritérium, na základe ktorého je len jedna správna.¹⁴ Úlohou dnešných vychovávateľov (pedagógov) by malo byť azda potrebné vyvolať túžbu po poznaní, po osobnom prínose, ktoré by sa stalo akýmsi dobrodruž-

¹³ Porov. MASTNAK, W.: *Zmysly-umenia-život*. Prešov : Matúš music, 1994, s. 7.

¹⁴ Porov. PIRNÍKOVÁ, T.: *Sny – projekty – dozrievanie*. Prešov : Súzvuk, 2005, s. 144-145.

stvom, nie len pasívnym, „siahnutím“ po vedomostiach, bez žiadnej prípravy, bez vlastného vloženia. Dôležité je preniknúť do hĺbky umenia uvedomovaním si súvislostí, ich poznávaním, širším rozhľadom. Človek sa musí trochu snažiť aj sám, pretože na vnímanie posolstva umenia nestačia len oči, či uši, ale treba aj ducha.¹⁵ Pokúsme sa rozširovať poznatky čo najprirodzenejším spôsobom, ktoré vedie jedinca k schopnosti krásu vnímať a prežívať. Snažme sa poukázať na symboly, na následnú predstavivosť, túžme obnoviť vzťah k zmyslu v umení, k zažívaniu úžas, schopnosti nechať sa umením fascinovať. Pretože svoje vedomie prebudíme len vtedy, ak siahneme k najhlbším zdrojom a tak znovu oživíme spojenie medzi dušou a umením.¹⁶

Bibliografia

- HARTL, B.: *Kameň múdrosti alebo večné hľadanie*. Bratislava : Mladé letá, 1996.
- TALBOT, J, M.: *Hudba – radosť i služba*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2009.
- PIRNÍKOVÁ, T.: Zo školy sa dnes vytráca radosť. In: SLÁVIKOVÁ, Z.: *Integratívna umelecká pedagogika*. Prešov : Pedagogická fakulta PU, 2008.
- ŠUPŠÁKOVÁ, B.: *Projekty a alternatívne formy vo výtvarnej výchove*. Bratislava : Gradient, 1999.
- WELSCH, W.: *Estetické myslenie*. Bratislava : Archa, 1993.
- MICHALOVÁ, E.: *Estetika hudby*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied, UMB, 2001.
- MASTNAK, W.: *Zmysly-umenia-život*. Prešov : Matúš music, 1994.
- PIRNÍKOVÁ, T.: *Skladateľské inšpirácie a impulzy pre hudobnú pedagogiku*. Prešov : Súzvuk, 2004.
- PIRNÍKOVÁ, T.: *Sny – projekty – dozrievanie*. Prešov : Súzvuk, 2005.
- SLÁVIKOVÁ, Z.: Prežívať, premýšľať, tvoriť... In. PIRNÍKOVÁ, T.: *Sny, projekty, dozrievanie*. Prešov : Súzvuk, 2005.

¹⁵ ŠUPŠÁKOVÁ, B.: *Projekty a alternatívne formy vo výtvarnej výchove*. Bratislava: Gradient, 1999, s. 9.

¹⁶ Porov. SLÁVIKOVÁ, Z.: Prežívať, premýšľať, tvoriť... In. PIRNÍKOVÁ, T.: *Sny, projekty, dozrievanie*. Prešov : Súzvuk, 2005, s. 146.

Sociálno-právne postavenie človeka v spoločnosti cez optiku sociálnych práv

VLADIMÍRA ŽOFČINOVÁ

Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach

Fakulta verejnej správy

Abstract: *Representatives of jurisprudentia agree upon their opinions and assessments on social policy, that the purpose, which ought to be achieved, is in realization of human rights, which are guaranteed by Constitution and laws of particular countries. In consequence of functioning legal instruments, which realize the social policy's purposes, the social policy aims to the social protection of citizens. As the realization of human rights is wide in term of demarcation of these rights, so widely is possible to apply the social protection to the particular personal entity.*

Sociálno-právne postavenie človeka v spoločnosti má práve v súčasne náročnej spoločensko-ekonomickej dobe zásadný význam. Podnetom, ktorý ovplyvnil výber témy predmetného príspevku bola aj skutočnosť, že stupeň realizácie sociálnych práv ako súčasť základných ľudských práv občanov je pre život každého človeka veľmi dôležitý, ovplyvňuje rozvoj jeho osobnostných kvalít a v neposlednej miere odráža dosiahnutý stupeň demokracie v konkrétnom štáte. Z uvedeného dôvodu má význam túto problematiku otvoriť racionálnemu poznaniu.

Politicko-etický rozmer sociálnych práv

História ukázala, že sloboda jednotlivcov je v určitom napätí k slobode ostatných občanov, že práve v záujme umožnenia rovnakej slobody pre všetkých je potrebné presne vymedziť slobodu jednotlivcov tak, aby sa nestala panstvom nad inými.¹ Sloboda chápaná liberalizmom znamenala, že štát vytváral rovnaké predpoklady pre všetkých. Očakávanie spojené s liberalistickým modelom sa však nesplnilo. Teoreticky rovnaké možnosti jednotlivcov neboli reálne. Prax potvrdzuje, že právna rovnosť nemá zmysel, ak nezabezpečuje aj faktické šance pre rozvoj

¹ HUBER, E.R.: *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II: Der Kampf um Einheit und Freiheit, 3. Aufl. Berlin. Köln, Mainz: 1988. s.374

slobody. V tomto chápaní majú sociálne práva sprostredkujúcu funkciu medzi slobodou a rovnosťou. Sú predpokladom uplatnenia slobody, pretože skutočný slobodný rozvoj človeka nie je možný bez realizácie sociálnych práv.²

Vychádzajúc zo základnej právnej substancie sociálnych práv, ktorou je rovnosť a sociálna bezpečnosť a substancie základných slobôd, ktorou je sloboda človeka, reálnosť uplatnenia sociálnych práv je základným predpokladom reálnosti využitia slobody. V spoločnosti, v ktorej je reálnosť sociálnych práv minimálna, nemôže dôjsť k optimálnemu rozvinutiu slobody občanov. Aj keď by bola táto sloboda zakotvená v ústave, išlo by v skutočnosti len o formálnu slobodu, ktorú občan nemôže v plnej miere realizovať.³

Sociálne práva sú akýmsi „garantom“ využitia slobody občana. V tejto súvislosti môžeme konštatovať, že nie je možné a v konečnom dôsledku reálne dosiahnuť absolútnu realizáciu slobôd, bez sociálnych práv. Sociálne práva práve v tejto súvislosti zabezpečujú konsenzus medzi právom a reálnou slobodou.

Aká vyspelá občianska spoločnosť garantuje rovnosť a mieru slobody, taký bude aj vzťah medzi právom, slobodou a rovnosťou. Je to neustály spor týkajúci sa každej občianskej spoločnosti.

V diskusiách o vzťahu medzi základnými slobodami a sociálnymi právami predstavitelia právnej vedy konštatujú, že reálnosť uplatnenia sociálnych práv je základným predpokladom reálnosti využitia slobody. Sociálne práva sa opierajú o rovnosť a sociálnu bezpečnosť, a základné slobody sú založené na slobode jednotlivca. V spoločnosti, ktorá nevytvára reálne podmienky pre uplatnenie sociálnych práv, sa nemôže optimálne rozvinúť sloboda občanov aj keby ju normotvorca garantoval v ústave alebo v zákonoch.⁴ Takto prezentované názory nie sú však prijímané so všeobecným pochopením. Niektorí autori kontradiktórne prisudzujú kategórii hospodárskych a sociálnych práv druhoradú pozíciu z hľadiska kategórie ľudských práv a chápu ich len ako ideál, ktorý s súčasnosťou nemá priestor pre praktické uplatňovanie. Anglický politológ, M. Cranston ich označuje ako „takzvané sociálne a ekonomické práva“. Autor argumentuje, že pokiaľ delba bohatstva neprebíha rovnomerne, nie vo všetkých štátoch možno reálne uplatňovať tieto práva, a dokonca, i tie, ktoré majú možnosti na aplikáciu, by mali zohrávať

² BARANCOVÁ, H.: *Slovenské a európske pracovné právo*. Bratislava, 2004. s. 37.

³ BARANCOVÁ, H.: *Slovenské a európske pracovné právo*. Bratislava, 2004. s. 40.

⁴ Pozri bližšie: dielo ako v poznámke č. 3, s. 40; taktiež: BRÖSTL, A.: *K niektorým otázkam vývoja ľudských práv a základných slobôd*. In *Ľudské práva na prahu tretieho tisícročia*: zborník vystúpení. Bratislava: IURA EDITION, 2000, s. 23.

podradnú úlohu voči tým, ktoré aplikované musia byť (má na mysli občianske a politické práva).⁵

Na sociálne práva sa môžeme dívať aj cez optiku etiky. Na etický rozmer sociálnych práv občanov poukazovalo najmä sociálne učenie katolíckej cirkvi a evanjelická sociálna etika.

Vývoj myslenia, hodnôt a noriem smerujúcich k sociálnemu správaniu a formujúcich sociálne cítenie jednotlivcov výrazne ovplyvnilo židovské náboženské učenie, ktoré prikazovalo ctíť a poslúchať Boha, ctíť svojich rodičov, príbuzných a blížnych, z čoho vychádza aj vzájomná pomoc v núdzi.⁶

Sociálne učenie katolíckej cirkvi vychádza zo základnej axiómy prednosti práce pred kapitálom, humanizácie jednotlivca a humanizácie celej spoločnosti. Poukazuje najmä na sociálny aspekt práce. Uvedenému problému sa venovali zo širších hľadísk viaceré pápežské encykliky.⁷

Sociálna ochrana občanov

Sociálna ochrana je novým a mladším pojmom s významom, ktorý sa ešte v súčasnosti formuje a hľadá svoj ustálený obsah. Tak ako je polemický pojem „sociálna politika“, tak aj v rámci diskusie o sociálnej ochrane je na mieste doplniť argumentáciu, že každá sociálna politika sleduje nejaký cieľ. Naplnenie týchto cieľov, ich realizácia a nástroje realizácie sú pod kontrolou občanov príslušného štátu. V modernej eu-

⁵ CRANSTON, M.: „Human Rights, Real and Supposed“ The Philosophy of Human Rights. Ed.: Patrick Hayden, St. Paul, MN: Paragon House. 2001. s. 165 a nasl.

⁶ ŽILOVÁ, A.: Úvod do teórie sociálnej práce (náuka o sociálnej práci). Baďín, 2005. s. 20.

⁷ Najmä encyklika LEVA XIII: *Rerum novarum*, encyklika Jána XXIII. *Mater et Magistra*, *Pacem in terris*,

encyklika Jána Pavla II. *Laborem exercens* a encyklika Jána Pavla II. *Centesimus annus*.

Encyklika aktuálneho pápeža Benedikta VI. v bode 25: Zo sociálneho pohľadu systému ochrany a prevencie, prítomné v mnohých krajinách už za čias Pavla VI., len ťažko dosahujú a v budúcnosti môžu ešte ťažšie dosahovať svoje ciele pravej sociálnej spravodlivosti v hlboko zmenenom rozložení síl. Trh, ktorý sa stal globálnym, vyvolal zo strany bohatých krajín predovšetkým hľadanie oblastí, do ktorých možno rozmiestniť lacnú výrobu s cieľom znížiť ceny mnohých druhov tovaru, vyvolať rast kúpnej sily a urýchliť tak mieru rozvoja, sústredenú na väčšiu spotrebu na svojom vnútornom trhu. To spôsobilo, že trh podnietil nové formy súťaženía medzi štátmi s cieľom pritiahnuť zahraničných výrobcov pomocou rôznych nástrojov, ako napríklad nízkych daní a rozptýlenia sveta práce. Tieto procesy viedli k redukovaniu sietí sociálneho zabezpečenia, ktoré nahrádzali hľadaním väčších konkurenčných výhod na globálnom trhu. To vážne ohrozuje práva pracujúcich, základné práva človeka a solidaritu, uplatňovanú tradičnými formami sociálneho štátu. Systémy sociálneho zabezpečenia tým môžu stratiť schopnosť plniť svoje úlohy tak v rozvojových krajinách, ako aj v krajinách už skôr rozvinutých, nehovoriac o chudobných krajinách.

rópskej realite sociálna politika smeruje ku zaisteniu sociálnej ochrany občanov. Hlavným zmyslom sociálnej politiky je zabezpečenie sociálnych istôt, bezpečia a suverenity občanov. Na základe uvedeného môžeme vyvodit' záver, že každá sociálna politika musí zabezpečiť sociálnu ochranu občanov.

Značne náročným sa javí terminologická nejednotnosť vo vymedzení sociálnej ochrany. Časť vedeckej obce sa prikláňa k tvrdeniu, že ide o synonymum s pojmami sociálna bezpečnosť, prípadne synonymum sociálneho zabezpečenia. Podľa Tomeša sociálna ochrana predstavuje široký priestor – akúsi nadstavbu, zastrešujúcu všetky ostatné zložky, napríklad sociálnu bezpečnosť, sociálny štát, ochranu zdravia pri práci a pod. Ide o určitý súbor všetkých nástrojov, ktorými sa zabezpečujú zámery sociálnej ochrany.⁸ Radičová chápe sociálnu ochranu občanov zložitejšie a vyníma viacpilierovosť nástrojov zameraných na elimináciu sociálnych udalostí.⁹ Podľa Tomeša, je sociálna ochrana ambivalentný pojem, ktorý môže označovať:

- cieľ sociálnej politiky, ku ktorému spoločnosť smeruje, alebo,
- sústavu nástrojov, ktorými sa sociálna ochrana poskytuje, alebo
- výsledok sociálnej politiky, t.j. mieru sociálnej bezpečnosti ľudí.

Na základe uvedeného sa prikláňame ku konštatovaniu, že sociálna ochrana občanov je v kontinuite na historické a spoločenské dianie a kontinuálny vývoj rozvoja ľudských práv nutné chápať v širšom kontexte, a teda jednotlivé atribúty sociálnej ochrany nemôžu existovať samostatne, ale je nevyhnutná ich vzájomná ovplyvniteľnosť.

Podľa sily a smeru vzájomných súvislostí existuje viac národných typov sociálnej ochrany:

- liberálny typ, ktorý pozostáva:
 1. individualistický /USA/
 2. paternalistický /Japonsko/
- etatistický – univerzalistický /Švédsko/
- univerzalistický – minimalistický /Veľká Británia/
- korporativistický – meritokratický /Nemecko/.

V praxi sa môžeme stretnúť aj s inými kombináciami typov sociálnej ochrany.¹⁰

Sociálna ochrana, ako konštatuje Barinková a zároveň sa stotožňuje s Tomešom v nazeraní na sociálnu ochranu v intenciách širšieho naplnenia jej obsahu, je vnímaná súčasne ako predurčený a stanovený cieľ

⁸TOMEŠ, I.: *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: SOCIOCLUB, 2001, s. 23

⁹RADIČOVÁ, I.: *S.O.S. Sociálna ochrana na Slovensku*. Bratislava, 2003. s.24.

¹⁰DUDOVÁ, I. – OŠKOVÁ, S. – STANEK, V.: *Ekonomická výkonnosť a systémy sociálnej ochrany*. Ekonomický časopis, 2008, ročník 56, s. 403.

sociálnej politiky, tiež ako výsledok jej činnosti, ale aj ako sústava nástrojov, zameraných na dosiahnutie jej cieľov.

V tejto súvislosti je nevyhnutné dodať, že pri posudzovaní sociálnej ochrany musíme hľadiť, koho vlastne chránime, aká sociálna situácia alebo sociálna udalosť sa skúma, následne je nutné prispôbiť nástroje sociálnej politiky, ktorými budeme občana chrániť. Barinková tvrdí, že sociálna ochrana sa v spoločnosti konštituovala ako právo a prevyšuje právnu úpravu len jedného právneho odvetvia.¹¹ Dochádza ku kumulácii uplatňovania ústavných sociálnych práv s cieľom komplexnej ochrany. Premietnuť ústavné sociálne práva do konkrétnych inštitútov iných odvetví práva, napríklad pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia vyžaduje kombináciu súkromnoprávnej a verejnoprávnej metódy regulácie. V analýze spôsobov regulácie sociálnej ochrany nepredstavuje sociálna ochrana inštitucionálnu formu, ale je inkorporovaná do dvoch inštitucionálnych foriem: pracovný vzťah a vzťah štát - ekonomika.¹²

Osobitosťou sociálnej ochrany je, že podlieha medzinárodnej kontrole prostredníctvom systému medzinárodných, právne záväzných dokumentov prijatých na celosvetových alebo regionálnych zoskupení štátov. Sociálna ochrana musí podliehať medzinárodnoprávnej kontrole a preto musí mať medzinárodnoprávne aspekty. Z hľadiska národných systémov sociálnej ochrany žijeme v novej epoche, ktorá je dôsledkom:

- jednak vnútorných problémov jednotlivých sociálnych systémov,
- jednak nepriameho vplyvu transformácie spôsobov regulácie a režimov rastu, ktoré umožnili rozvíjať systémy „štedrého sociálneho systému a sociálnej ochrany”,
- jednak skutočnosti, že štát sa stal akýmsi „Mikulášom” v zdrojoch sociálneho systému,
- jednak prekonávania následkov reálneho socializmu.¹³

Sociálne štáty ako inštitucionálne formy sociálnej ochrany sa charakterizujú ako také, kde štát ustanovil podmienky, za ktorých sa sociálna ochrana realizuje.¹⁴ Veľká Británia sa pokúsila zbaviť sa stigmy kódexu Poor Law, odklonom od ponuky sociálnej siete ako ochrany pred chudobou. Nesmerovala ku zabezpečeniu chudobných, bola navrhnutá, aby ponúkla sociálnu ochranu pre kohokoľvek na predchádzanie chudobe.¹⁵

¹¹ BARINKOVÁ, M.: *Sociálna ochrana zamestnancov so zodpovednosťou za rodinu*. Košice, 2007. s. 12.

¹²DUDOVÁ, I. – OŠKOVÁ, S. – STANEK, V.: *Ekonomická výkonnosť a systémy sociálnej ochrany*. Ekonomický časopis, 2008, r. 56, s. 403.

¹³DUDOVÁ, I. – OŠKOVÁ, S. – STANEK, V.: *Ekonomická výkonnosť a systémy sociálnej ochrany*, Ekonomický časopis, 2008, r. 56, s. 403.

¹⁴ BARINKOVÁ, M.: *Sociálna ochrana zamestnancov so zodpovednosťou za rodinu*. Košice, 2007. s. 12.

¹⁵ SPICKER, P.: *Poverty and Welfare State: dispelling the myths*. London: Catalyst, 2002. s. 6.

Sociálna ochrana by mala zabezpečiť, že občania si budú istí sociálnou spravodlivosťou v štáte.

”Spravodlivosť v tomto zmysle je teda dokonalá cnosť, ale nie osebe, iba vo svojom vzťahu k spoluobčanovi.” Dobrá a bremená sa rozdeľujú verejnou mocou medzi občanov i vo vzájomných vzťahoch občanov.¹⁶

Rozsah, úroveň, ako aj spôsob uplatňovania sociálnych práv závisia od spoločensko-ekonomických a politických podmienok tej ktorej krajiny. Znamená to, že sú relatívne závislé od stavu spoločnosti, neprestajne sa menia v súvislosti s vývojom spoločnosti, so zmenou demografickej štruktúry obyvateľstva, a pod. Sociálne práva nachádzajú svoje vyjadrenie v konkrétnom živote každého človeka. Odôvodnenosť riešenia problematiky sociálnych práv vyplýva zo základnej úlohy štátu, sociálneho štátu, ktorou je vytváranie základných predpokladov uplatnenia slobody občanov, ako aj z úlohy štátu vytvárať pre občanov základné predpoklady ľudsky dôstojného života. Sociálny štát vznikol ako odpoveď na problémy vývoja kapitalizmu. Je reakciou na proces industrializácie, ktorý mení charakter práce a vytvára trh práce. Tieto zmeny zasiahli aj do sociálnej solidarity, ktoré tvorili základ ochrany proti sociálnym rizikám. Rastúce sú však sociálne rozdiely v jednotlivých štátoch. Menej pozornosti sa venuje tým opatreniam jednotlivých politík štátov, ktoré zabezpečovali rovnomernejšie rozdelenie bohatstva vytvoreného v spoločnosti. Existujú argumentácie týchto postupov, ktoré konštatujú globálnu ekonomickú súťaž a nutnosť prispôbovať štát a ekonomiku jej podmienkam alebo o návrate k prirodzenej trhovej regulácii globálnej ekonomickej súťaže, na ktorú vlády štátov reagujú rôznymi reformnými krokmi vedenými najrôznejšími cieľmi.¹⁷ Filozofický základ sociálneho štátu položili utopisti a socialisti v 19. storočí. Angličan John Maynard Keynes (1883-1946) počítal s využitím daní ako vhodného prerozdelenovacieho nástroja v prospech realizácie sociálnej politiky. Tým vytvoril ekonomické základy „social welfare“.

Sociálny štát sa taktiež ako sociálna politika skloňuje v rôznych podobách a v súvislosti s historickým vývojom nadobudol rôzny význam. Myšlienka sociálneho štátu, predpokladá, že sociálna politika a v rámci jej realizácie garancia sociálnych práv je zodpovednosťou štátu. Významovo toto pomenovanie znamená aj štát sociálneho blahobytu¹⁸, štát sociálnej starostlivosti alebo štát sociálnych služieb a pod. Preklady tohto pojmu znamenajú nejednoznačnosť, preto sa tento anglický výraz ponecháva aj v odbornej terminológii a neprekladá sa.

¹⁶ BÁRANY, E.: *Kde je spravodlivosť?* Právny obzor, 2006, č.5, s.416

¹⁷ KUSÁ, Z.: *Diskurz a zmeny sociálneho štátu*, Sociológia, 2008, ročník 40, č. 1, s. 5.

¹⁸ blahobyt v sociálnej politike znamená štandardné životné podmienky pre čo najväčší počet obyvateľstva, teda nie nadštandard

Fundamentálnou myšlienkou koncepcie welfare state je prerozdelenie. To znamená, že je potrebné cestou verejnej politiky opäť rozdeliť to, čo už raz rozdelené bolo.¹⁹

Welfare state je v každom štáte jedinečným javom, ktorý nie je možné aplikovať absolútne na realitu iného štátu. Nie je to „módny prvok“, ale rozsiahly a dlhodobý experiment, ktorý sa realizuje v praxi. Jeho realizácia, ktorá je raz viac, inokedy menej úspešná, ovplyvnila nie jeden ekonomický, ale aj sociálny, kultúrny a politický vývoj. V tejto súvislosti môžeme konštatovať, že sociálny štát ovplyvňuje aj napĺňanie sociálnych práv, ako aj ostatných základných ľudských práv v danej krajine. Sociálny štát svojimi sociálnymi inštitúciami spoluvytvára sociálne prostredie, v ktorom sa uspokojujú tieto práva.

Sociálny štát v súčasnosti predstavuje

- štát, ktorý sa výrazne angažuje v sociálnej oblasti,
- štát, ktorý je náročný na ekonomické zdroje,
- štát, ktorý redistribuje verejné zdroje,
- štát, ktorý do určitej miery zodpovedá za sociálne zabezpečenie občanov a značne kontroluje priestor pre sociálne konanie občanov,
- štát, ktorý disponuje prepracovaným systémom sociálneho zabezpečenia atď.

V súčasnosti možno povedať, že každý z moderných politicky vyspelých štátov predstavuje istý typ welfare state, pretože každá vláda si uvedomuje nevyhnutnosť zásahov do fungovania ekonomiky štátu. Rozdielnosť spočíva v aktuálnej vládnej koalícii, ktorá je aktuálne pri moci, pretože všetky politické strany riešia ten istý problém, ale inak ich interpretujú, hodnotovo, programovo inak presadzujú riešenia rôznym spôsobom a v rôznom časovom horizonte.²⁰ Koncom 80-tych rokov 20. storočia sa vo svete rozšíril neoliberalizmus ako reakcia na príliš štedrý sociálny štát, ktorý požadoval privatizáciu sociálnych služieb.²¹ Toto vyvolalo vlnu kritiky najmä z radov ľavicovo orientovaných strán. Kritika poukazovala na to, že súkromný sektor neprispel k riešeniu problémov znevýhodnených ľudí, najmä v USA. V poslednej dobe sa aj v Európe dvíhajú hlasy na obranu koncepcie sociálneho a sociálnoprávneho štátu. Požadujú dodržiavanie ľudských práv a štátnych povinností. Európska únia sa hlási k myšlienkam social welfare, sociálnej starostlivosti, presadzovaním aktívneho prístupu k riešeniu sociálnych problémov. Svetová banka a Európska banka podporujú projekty zamerané na aktívnu politiku zamestnanosti. Najúčinnnejším nástrojom ako bojovať proti chudobe je dať ľuďom prácu a sprístupniť im vzdelanie a zdravotnú starostlivosť.

¹⁹ KRÁĽOVÁ, E.: *Aktuálne otázky verejnej politiky*. Košice, 2006. str. 20.

²⁰ GEFERT, R.: *Sociálna politika*. Košice, 2009. s. 58.

²¹ chilský model

Ukázalo sa, že predstava o spravodlivej a bohatej globálnej spoločnosti s neobmedzenými možnosťami techniky, slobodného obchodu, voľného pohybu pracovných síl a investícií, prinášajúca štátom, národom, firmám i jednotlivcom šance na sociálno-ekonomický rast a skvalitnenie života je ilúziou. Už teraz sa ukazuje, že nemajú pravdu tí, ktorí patria do skupiny bezvýhradných stúpencov globalizácie, ktorí ju považujú za prostriedok zvyšovania a vyrovnávania sa sociálno-ekonomickej úrovne rôznych krajín sveta. Vývoj skôr dáva za pravdu skeptikom, ktorí súčasnú podobu globalizácie považujú za istú formu neokolonializmu, ktorý spôsobuje, že bohatí sa stávajú bohatšími a chudobní ešte chudobnejšími. Hoci globalizácia podnietila vznik nových príležitostí pre rast a rozvoj, mnohí Európania sa obávajú jej nepriaznivého sociálneho dopadu na ľudí. Vedci však nenašli žiadne presvedčivé dôkazy, že globalizácia nevyhnutne vedie k okliešteniu sociálnej politiky.²²

Z doterajšieho vývoja vyplýva, že *globalizácia je proces, ktorý je potrebné regulovať*, pretože v doterajšom živelnom priebehu prináša obrovské množstvo problémov a otázok, napr.:²³

- či doterajšia miera rešpektovania demokracie a ľudských práv je primeraná miere ohrození, ktoré objektívne vyplývajú z globalizácie, existujúcich protirečení medzi bohatstvom a chudobou, technickou vyspelosťou a zaostalosťou, slobodou a diktatúrou a pod.,

- aká má byť úloha legislatívnych prekážok voči prienikom nežiadúcich osôb, produktov, myšlienok ohrozujúcich národné a etnické spoločenstvá, komunity a iných faktorov,

- kde začína a kde končí povinnosť inštitúcií kontrolovať a zasahovať do súkromia jednotlivca, rodiny a kolektívnych práv,

- či sa dostatočne sústreďujeme na predvídanie udalostí a javov,

- či adekvátne investujeme do prevencie pred negatívnymi javmi a ohrozeniami,

Potvrďuje sa, že aj napriek precitnutiu z ilúzií o budúcnosti, globalizácia je proces nezvratný.

Globalizácia je a bude procesom protirečivým - prináša a bude prinášať výhody i nevýhody štátom, národom, komunitám i jednotlivcom. Vyvoláva protichodné predstavy, očakávania a hrozby .

²² *Sú Európania pripravení na globalizáciu?*, n. d. [online][citované 15.

01.2010]Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/news/employment/080411_1_sk.htm

²³ TOKÁROVÁ, A.: Globalizovaný svet, kvalita života a vzdelanie. In Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou , Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove , 2002.

Bibliografia

- BARANCOVÁ, H.: *Slovenské a európske pracovné právo*. Bratislava, 2004. s. 479. ISBN 80-88931-32-0.
- BÁRÁNY, E.: *Kde je spravodlivosť?*. Právny obzor, 89, 2006. č.5. s.416.
- BARINKOVÁ, M.: *Sociálna ochrana zamestnancov so zodpovednosťou za rodinu*. Košice: UPJŠ v Košiciach, 2007. s. 12. ISBN 978-80-7097-677-7.
- DUDOVÁ, I. – OŠKOVÁ, S. – STANEK, V.: *Ekonomická výkonnosť a systémy sociálnej ochrany*. Ekonomický časopis. ISSN 0013-3035, 2008, ročník 56, s. 403.
- GEFERT, R.: *Sociálna politika*. Košice, 2009. s. 9. ISBN 978-80-7097-740-8.
- KRÁLOVÁ, L.: *Aktuálne otázky verejnej politiky*, Košice: UPJŠ 2006. s. 24. ISBN 80-7160-190-X.
- KUSÁ, Z.: *Diskurz a zmeny sociálneho štátu.*, Sociológia. ISSN 0049-1225, 2008, ročník 40, č.1, s. 5.
- SPICKER, P.: *Poverty and Welfare State: dispelling the myths*. London: Catalyst, 2002. s. 6.
- TOKÁROVÁ, A.: *Globalizovaný svet, kvalita života a vzdelanie*. In Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2002. s.23. ISBN 80-8068-088-4.
- TOMEŠ, I.: *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha 2001. s. 23.

Ľudské práva a činnosť Policajného zboru v Slovenskej republike

MARTIN JURAŠEK

*Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave
Ústav zdravotníctva a sociálnych vied bl. P. P. Gojdiča v Prešove*

Abstract: *In this work, the theme of which is human dignity and fundamental human rights as a starting point of police work, we tried to create brief overview about this, currently so preferred issue. The aim of the study is an analysis of the value orientations in police work with an emphasis on human dignity and fundamental human rights, defining of their refuge in the legal system and highlighting the need of their application into the practice during the performance of the activities of the Police Force of the Slovak Republic.*

Key words

Fundamental human rights. Human dignity. Police ethics. Juristic state.

Úvod

Po roku 1989 spoločenské zmeny prispeli k vytváraniu demokratickejšej a humanistickej spoločnosti. Na základe toho vyplýva, že každý štát, ktorý chce byť zdravý a prosperujúci musí fungovať na demokratických princípoch. Týmto spoločensko-politickými zmenami sa začali riešiť aj otázky činnosti štátnych orgánov, čo sa týka aj polície. Práva, vzťahy a povinnosti štátnych orgánov a občanov sú stanovené a ak dochádza k porušovaniu medzi nimi navzájom, tak sú presne vymedzené aj sankcie. Štátom zaručenú istotu má predovšetkým občan, keďže je označovaný za najzraniteľnejší prvok tohto vzťahu, preto ak sú ohrozené jeho práva, štát mu poskytne ochranu.

Štát vytvára na zabezpečenie ochrany práv a právneho poriadku sústavu štátnych orgánov. V Ústave Slovenskej republiky sú vymedzené hlavné pravidlá ich konania v čl. 2 ods. 2.: „*Štátne orgány môžu konať*

iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.¹

V Slovenskej republike má medzi štátnymi orgánmi v oblasti garantovania ľudských práv a slobôd osobitné postavenie Policajný zbor. Poukazuje na to aj samotný zákon o Policajnom zbore, ktorý v § 2 ods. 1 písm. a) radí medzi prvotné úlohy policajného zboru spolupôsobenie pri ochrane základných práv a slobôd, najmä pri ochrane života, zdravia, osobnej slobody a bezpečnosti osôb a pri ochrane majetku. V demokratickej spoločnosti činnosť policajno-bezpečnostných orgánov je charakteristická nestrannosťou a apolitickosťou, pričom sa kladie vysoký dôraz na etiku výkonu.

Policajný zbor je ozbrojený bezpečnostný zbor, ktorý plní úlohy vo veciach vnútorného poriadku, bezpečnosti, boja proti zločinnosti vrátane jej organizovaných foriem a medzinárodných foriem a úlohy, ktoré pre Policajný zbor vyplývajú z medzinárodných záväzkov Slovenskej republiky.²

Príslušníci Policajného zboru sa riadia a postupujú tak, aby jednotlivý zásah do základných práv a slobôd bol oprávnený, kde vo svojej činnosti postupuje vždy v súlade s Ústavou, ústavnými zákonmi, zákonmi a ostatnými všeobecne záväznými právnymi predpismi a medzinárodnými zmluvami, ktorými je Slovenská republika viazaná.

Jednou z povinností príslušníka Policajného zboru v zmysle zákona o Policajnom zbore pri vykonávaní služobnej činnosti patrí aj povinnosť dbať na česť, vážnosť a dôstojnosť osoby i svoju vlastnú a nepripustiť, aby v súvislosti s touto jeho činnosťou vznikla osobe bezdôvodná ujma a aby prípadný zásah do jej práv a slobôd prekročil mieru nevyhnutnú na dosiahnutie účelu sledovaného jeho služobnou činnosťou. Pri vykonávaní služobnej činnosti je príslušník Policajného zboru povinný dodržiavať etický kódex príslušníka Policajného zboru, ktorý vydal minister vnútra interným aktom riadenia s cieľom zvýšenia etiky a morálky v práci príslušníkov Policajného zboru.³

Ak policajný úkon zasahuje do práv a slobôd osoby je pri vykonaní tejto činnosti povinný danú osobu poučiť o jej právach. Do základných práv a slobôd sa najviac zasahuje ak sa využívajú donucovacie prostriedky, no na druhej strane sa kriminalita páchaná na ostatných občanov postupne odstráni len zasahovaním do práv a slobôd. Policajný príslušník podľa svojho najlepšieho svedomia a vedomia rozhoduje o používaní donucovacích prostriedkov, pričom za tento úkon nenesie len osobnú, etickú a morálnu zodpovednosť, ale aj právnu. V plnej miere platí zásada primeranosti, ktorú chápeme z hľadiska výberu donuco-

¹ Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992, čl. 2 ods. 2

² Zákon č. 171/1993 o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov, §1

³ Zákon č. 171/1993 o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov, § 8 ods. 1

vacieho prostriedku, spôsobu a intenzity použitého daného prostriedku a časovej primeranosti. Použitím donucovacích prostriedkov sa zasahuje do osobnej integrity a slobody občanov, kde policajt ich používa vtedy, ak sú splnené zákonom stanovené podmienky pre ich použitie, ak iné formy boli neúčinné.

Ochrana práv a slobôd, ktoré sú zakotvené v Ústave SR je zabezpečená trestným právom v našej spoločnosti. Táto trestno-právna úprava chráni práva a slobody každého občana. V trestnom zákone sú upravené základy trestnej zodpovednosti, druhy trestov, skutkové podstaty trestných činov, ale aj podmienky trestnej zodpovednosti za porušenie práv a slobôd občanov zakotvených v Ústave SR a garantovaných štátom. Od 1.1. 2006 bola posilnená ochrana občianskych práv a slobôd rekodifikáciou Trestného zákona a Trestného konania, kde bol zvýraznený princíp humanizmu. Zdôrazňujú ho druhy sankcií a zásady ukladania, výber trestov, účel trestu, zabezpečenie ľudskej dôstojnosti a osobitne je tu venovaný prístup pri ukladaní trestov mladistvým. K výraznej premene došlo v štruktúre osobitnej časti Trestného zákona, kde podľa chráneného záujmu sú chronologicky zoradené trestné činy proti životu a zdraviu, proti slobode a ľudskej dôstojnosti, rodine a mládeži, majetku atď.

K výrazným zmenám a posilneniu dôstojnosti trestného konania sa udialo aj v Trestnom poriadku, v ktorom ako druhou zásadou trestného konania po zásade zákonnosti je zásada primeranosti, ktorá je uvedená v §2 ods. 2 *„Do základných práv a slobôd v prípadoch dovolených zákonom môžu policajti zasahovať len v miere nevyhnutnej na dosiahnutie účelu trestného konania, pričom treba rešpektovať dôstojnosť osôb a ich súkromie.“*⁴ V predchádzajúcich právnych úpravách táto zásada upravená nebola. V § 55 ods. 1 sú uvedené spôsoby vykonania úkonov trestného konania, kde je taktiež uvedené odstránenie prietahov v súdnom konaní:

*„Pri vykonávaní úkonov trestného konania musia orgány činné v trestnom konaní, zaobchádzať s osobami zúčastnenými na úkone tak, ako to vyžaduje účel trestného konania, vždy sa musí rešpektovať ich dôstojnosť a ich ústavou zaručené základné práva a slobody.“*⁵

Služobný zákrok, ktorý vykonáva policajt je zákonom ustanovený a v jeho medziach špecifická činnosť, ktorou sa bezprostredne zasahuje do základných ľudských práv a slobôd osoby, ktorý musí byť primeraný povahe a rozsahu narušenia. Ako sa uvádza v Ústave Slovenskej republiky v čl. 12 ods. 2, nikomu nesmie byť spôsobená ujma na právach preto, že si uplatňuje svoje základné práva a slobody.

⁴ Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok, § 2 ods. 2

⁵ Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok, § 55 ods. 1

Pod pojmom činnosť policajno-bezpečnostných orgánov sa rozumie: *„zvláštna forma profesionálnej služby štátu i občianskych samosprávnych korporácií občanom, obsahom ktorej je systém výkonných, organizačných, riadiacich a ďalších aktivít, majúcich charakter služobných zákrokov, služobných úkonov, ostatných služobných činností a ďalších opatrení policajno-bezpečnostných orgánov, vykonávaných v súlade s právnym poriadkom a etickými princípmi občianskej demokratickej spoločnosti, preventívnymi a podľa potreby aj represívnymi formami práva, s cieľom chrániť bezpečnosť občanov a spoločnosť pred trestnou a ostatnou protiprávnou činnosťou.“*⁶

V celej našej spoločnosti je polícia pod neustálym drobnohľadom médií, občanov, ktorý neustále sledujú a hodnotia ich činnosť a zároveň sú neustále prísnejší a náročnejší v otázke hodnotenia. V dnešnej dobe polícia slúži predovšetkým občanom, kým predchádzajúcej spoločnosti slúžila záujmom jednej politickej strany, preto v tomto období stratila dôveru a kontakt s verejnosťou.

Nielen vo svete, ale aj u nás si súčasná spoločensko-politická a ekonomická situácia žiada, aby policajná služba voči verejnosti bola efektívnejšia a aby venovali policajti pri výkone svojej služby viac času aj tým, ktorý dodržia zákony. Myslíme pod tým chránenie ich majetku, ochraňovanie ich života, dbanie na ich bezpečnosť a komunikáciu o problémoch bezpečnosti. Policajti najlepšie vedú o miestnych pomeroch vtedy ak úzko spolupracujú s verejnosťou a na základe toho môžu dosahovať lepšie pracovné výsledky a postupne si tak vybudovať svoju prirodzenú policajnú autoritu. Ak bude mať polícia v našej spoločnosti dôveru a podporu verejnosti, môže tak vykonávať svoju činnosť úspešne. Zo strany verejnosti dôveru, úctu a podporu získa polícia vtedy, ak profesionálne správanie pri výkone bezpečnostnej služby bude na vysokej slušnej úrovni. Na základe toho sa musia policajti riadiť nielen zákonmi, ale aj etickými pravidlami, aby si tak pri vykonávaní služobných úkonov a zákrokov získali podporu verejnosti. Okrem toho tu môžeme zaradiť aj slušné vyjadrovanie a zaobchádzanie z občanmi a celkové vystupovanie príslušníkov policajného zboru na verejnosti. Bez ohľadu na spoločenské postavenie, národnosť, sociálne postavenie, rasu a farbu pleti musia pri plnení úloh rešpektovať ich ľudskú dôstojnosť, osobnú slobodu a iné hodnoty. Nesmie dochádzať k neoprávnenému a neprimeranému použitiu sily pri ich výkone. Dôležité je preto klásť pozornosť v Policajnom zbore na otázku etiky z hľadiska služobných zákrokov a procesných úkonov. Humánnosť policajta sa má prejavovať v každej situácii, medzi jeho prioritou má byť záujem verejnosti poškodeného, ale aj páchatela. Pri výkone svojich zákrokov si musí vždy uvedomovať, že jeho zárok hodnotí verejnosť z hľadiska spravod-

⁶ Berži, L.: *Teória policajno-bezpečnostných služieb*. A PZ Bratislava 1996, s. 41.

livosti a morálnej úrovne, a preto by mal byť taktný, opatrný a rozvážny. Na základe toho môžeme tvrdiť, že policajt musí okrem zákonov, dbať aj na etické princípy.

Udržiavať verejný poriadok, zamedzovať páchanie trestnej činnosti, chrániť zdravie majetok občanov je hlavnou úlohou Policajného zboru. Každý občan očakáva bezchybný výkon a požaduje, ale aby policajná služba bola profesionálna, keďže príslušníci Policajného zboru majú slúžiť verejnosti.

Úloha policajnej etika z hľadiska ľudskej dôstojnosti

Pri vymedzení pojmového aparátu, môžeme policajnú etiku chápať ako časť profesijnej etiky, kde táto vymedzuje morálne a etické princípy a zásady policajnej práce. Etiku policajta môžeme chápať ako časť, ktorá sa týka morálnych a etických zásad jeho osobnosti a jeho správanie sa mimo služby. Predmetom záujmu je vymedzenie problematiky dôstojnosti v činnosti polície.

Z gréckeho slova *éthos* sa odvádza slovo etika a v dnešnej dobe toto slov spájame s povahovými vlastnosťami, charaktermi, postojmi rôznych kultúr alebo skupín. „*Etymológia etiky naznačuje blavný predmet jej záujmu:*

- *individuálny charakter, obsahujúci to, čo znamená byť „dobrý človek“,*
- *spoločenské pravidlá, týkajúce sa správneho a nesprávneho konania, čo nazývame morálkou.*“⁷

Do obdobia starovekej filozofie v Indii, Číne a Grécku spadajú prvé koncepcie o etike. Významný antický filozof Aristoteles vymedzil do samostatného odvetvia práve etiku. Ako prvý sa filozoficky pokúsil objasniť etické problémy svojej doby, preskúmať podstatu a ciele mravnosti a analyzovať formy a podmienky mravných postojov a snáh. Nezaujímal ho správanie izolovaného jednotlivca, ale občana, ktorý sa cíti súčasťou celku. V celom starovekom období sa venovala zvláštna pozornosť vysvetlenie a pochopeniu predstáv, ako bolo šťastie, česť, svedomie, blaho a dobro. Tieto etické kategórie myslitelia tamtej doby skúmali z bezprostredných pohnútok a chceli tým, aby si ľudia vybrali najlepší životný spôsob a prostredníctvom toho dosiahli blaženosť.

Vychádzajúc teda z toho historického vývoja tejto filozofickej disciplíny, môžeme etiku /grécky *éthos* - zvyk, obyčaj, mrav/ definovať ako vedu o morálke, ktorá sa zaoberá problémami spoločenského a individuálneho mravného vedomia, vzťahu osobnosti a spoločnosti, slobody

⁷ Luknič , A.: *Etika v činnosti policajta*. A PZ Bratislava 1996, s. 7.

rozhodovania, morálneho hodnotenia, tiež princípmi a normami morálky, stanoveným písomným alebo ústnym morálnym kódexom.⁸

Etika v širšom slova zmysle je časť filozofickej vedy, kde je morálka jej hlavným objektom skúmania. Etika teda skúma morálku vo všetkých jej prejavoch. Hodnotiacu, výchovnú funkciu a úlohu regulátora ľudských vzťahov plní zase morálka. Je to teda jav, ktorý zahŕňa sféru vedomia a sféru správania.

V každom demokratickom štáte by si občan mal nielen osvojiť morálku, ale predovšetkým by jeho konanie malo byť zodpovedné s pravidlami, normami a hlavnými princípmi spoločnosti. Vzťahy spoločnosti majú všeobecný charakter v tom zmysle, že v akomkoľvek skutku alebo čine človeka sa prejavuje aj morálna stránka, morálne vzťahy, ktoré určujú morálne pravidlá, normy a princípy.

V hodnotení základných otázok ľudského spolužitia má dôležitú úlohu morálka. Každá morálka má však ešte veľa morálnych noriem, ktoré určujú naše konanie a postoj k životu. Profesionálne morálne vzťahy sa tak rozvíjajú ako element morálky spoločnosti v podmienkach profesionálnej činnosti.

Profesijná etika

K sformovaniu potrieb a normatívov profesionálnej etiky prispela nutnosť regulovať v každodennom živote vzájomné vzťahy ľudí v pracovných kolektívov. Na základe charakteristických väzieb, situácií a funkcií jednotlivých povolání, ktoré ľudia každodenné plnia sa utvára profesijná etika. Sú také profesie pre ktorých výsledky ich práce môžu ovplyvňovať životné osudy, sily a povahy. V určitých profesiách sa neustále zvyšuje stupeň zodpovednosti ich predstaviteľov a narastá význam zodpovednosti a samostatnosti pri prijímaní rozhodnutí v podmienkach rôznych konfliktných situácií vznikajúcich v práci i mimo nej.

Podľa Beljakovej, G. I.: *„Profesijná etika je druh pracovnej morálky spoločnosti vystavajúcej pred jedincom vo forme noriem, predpisov, pravidiel správania, hodnotenie morálnych kvalít dôležitých pre príslušníkov jednotlivých profesií, predovšetkým potom tých, u ktorých je predmetom práce ľudský jedinec alebo jednotlivé sociálne skupiny.“*⁹

Systém mravných, morálnych i eticko-profesijných noriem, princípov a pravidiel slušného konania a správania, vyplývajúce s postavenia policajtov spoločnosti a plnenia ich služobných a pracovných povinností predstavuje profesijná etika policajta a ostatných príslušníkov PZ. Pod príslym dohľadom verejnosti je aj profesijná služobná činnosť policajtov, preto sa do popredia dostávajú otázky správania sa policajtov na

⁸ Frolov, I. T a kol.: *Filozofický slovník*. Pravda, Bratislava 1982, s. 116.

⁹ Beljaková, G. I.: *Profesionálna etika*. Horizont, Pelhřimov 1977, s. 20.

verejnosti a voči verejnosti, ako aj otázky profesionalizácie polície a otázky policajnej etiky.

„Policajná etika je špeciálnou profesijnou etikou, ktorej špecifickosť spočíva v tom, že je regulátorom pracovnej činnosti Policajného zboru, ktorého pracovníci majú chrániť oprávnené záujmy občanov, štátu a spoločnosti. Spoločnosť je na niektorých povolaniach existenčne závislá a preto je pre ňu dôležité ako fungujú tieto povolania, predovšetkým tie, ktorých poslaním je slúžiť najzávažnejším spoločenským hodnotám. V modernej dobe sa to ešte umocnilo, preto verejnosť sa prestáva spoliehať na určitú samoreguláciu týchto povolaní a snaží sa ich podriadit kontrole aj prostredníctvom etických štandardov. Usiluje sa vnútiť istú zodpovednosť tým, ktorí o nej rozhodujú a pretlmočiť túto zodpovednosť na jasné pravidlá, čo príslušníci istého povolania v praxi smú a čo nesmú. Príslušníci týchto povolaní ich dobrovoľne prijímajú, čím sa otvorila cesta profesijnej etike. Profesionálna etika vytvára koncepciu toho ktorého povolania vo vzťahu k spoločenským hodnotám, ktorým má slúžiť a ktoré mu dávajú zmysel. Tieto hodnoty dostávajú v praktickom živote podobu etických noriem a kritérií hodnotenia povolania.“¹⁰

Najvyšším etickým princípom pre každého príslušníka polície je služobná prisaha, ktorá znie: *„Slávnostne vyhlasujem, že budem čestným, statočným a disciplinovaným príslušníkom Policajného zboru SR. Svoje sily a schopnosti vynaložím na to, aby som chránil práva občanov, ich bezpečnosť a verejný poriadok, a to i s nasadením vlastného života. Pri plnení svojich povinností sa budem vždy spravovať ústavou a zákonmi. Tak prisahám!“¹¹*

Nielen táto profesia, ale aj mnoho iných sa vracajú k tradíciám z minulosti, ktoré sa pretvárajú stále do nových kvalít a patrí k tomu aj rozpracovanie kódexov profesijnej etiky rôznych povolaní. V demokratických krajinách tento spomínaný trend neobišiel ani policajný zbor.

Etické kódexy polície

Prvé kódexy, ktoré možno považovať za predchodcov deontologického kódexu polície, neboli písané, odovzdávali sa ústnou tradíciou a zvykom. Boli to „kódexy cti“, vlastné vojnovému remeslu a umeniu, resp. kódexy rytierstva. Niekdajší rytieri dobrovoľne akceptovali, že budú nestranní, zachovávajú si dôstojnosť za každých okolností, budú sa príkladne správať, zasiahnu z vlastnej iniciatívy všade, kde bude niekto potrebovať pomoc, alebo bude v nebezpečenstve, že budú ochraňovať vdovy a siroty a pod. Tento kódex zmizol s rytiermi, ale jeho duch ostal v myslení a konaní ľudí, ktorí sa stavali na obranu zákona a poriadku, ktorých poslaním je slúžiť v zbrani. A k takýmto ľuďom

¹⁰ Baláž, P. – Krsková, A.: *Potrebuje polícia etický kódex*. In: Justičná revue 1993, č. 4

¹¹ § 6 SNR č. 410/1991 o služobnom pomere príslušníkov Policajného zboru SR

nesporne patria aj mušketeri, ktorí vystriedali rytierske rady a potom policajti.¹²

Najviac etických kódexov v policajnej deontológii priniesla až moderná doba. V rôznych spoločenských kruhoch sa spolu s demokratizáciou začala ozývať aj snaha po umravnení polície. Spočiatku sa táto snaha nestretla v radoch polície s nadšením, pretože u polície je morálne štandardy dodržiavať ako u iných profesií. V práci polície v procese zohľadňovania etických pravidiel zohralo dôležitú úlohu Valné Zhromaždenie Organizácie spojených národov, ktoré prijalo vo februári 1979 Kódex správania úradných osôb právneho donútenia.

V roku 1987 vydala aj Medzinárodná asociácia veliteľov polície svoj kódex, ktorý mal v polícií jednotlivých štátov zjednotiť postup v danej problematike. Právna kultúra jednotlivých európskych policajných služieb je rozdielna a preto tieto kódexy sú malo využiteľné.

V oblasti zjednotenia etických postupov sa zdá byť najpriateľnejší Európsky projekt Organizácie práce polície vrátane etických úprav, ktorý prijala Rada Európy v roku 1979 Rezolúciou 690 obsahujúcu Deklaráciu o polícií. V európskej policajnej deontológii je základným spoločným prameňom v oblasti vytvárania národných etických kódexov. Túto rezolúciu ako prvé prijala Národná polícia Francúzska a vytvorila si v roku 1985 svoj vlastný kódex Deontologický kódex národnej polície Francúzska. Obsah a tón textov Rezolúcie č. 690 a Deontologického kódexu je odlišný, no rovnaký základ je v myšlienke. Rovnaké sú tu problémy, ktoré treba riešiť vo vzťahu verejnosť verzus policajt, nadriadený voči podriadeným, etické princípy a demokratizačné princípy týchto vzťahov. Deontologický kódex má predovšetkým národné poslanie. U nás pre vypracovanie kódexu príslušníka policajného zboru poli poskytované dve koncepcie pohľadov. Za vypracovanie deontologického kódexu našej polície, podľa vzoru Národnej polície Francúzska sa zasadzovala jedna skupina. Druhá skupina tvrdila, že kódex z predchádzajúceho režimu mal prakticky nulovú účinnosť, preto tvrdili, že k etickej regulácii stačia základné ustanovenia zákona o Policajnom zbore týkajúce sa povinnosti policajtov. Podľa argumentov prvej skupiny bol nakoniec vypracovaný kolégiom Ministra vnútra Etický kódex, ktorý bol prijatý v roku 1995. Vychádza z prameňov európskeho práva, má medzinárodný charakter a jeho filozofia vychádza z Deklarácie rady Európy o polícií.

Prijatím tohto kódexu sme sa zaradili medzi krajiny v Európe, ktoré majú svoj etický kódex. Možno konštatovať, že niektorí policajti ho prijali s porozumením, iní o ňom pochybovali alebo sa im prijatie stalo ľahostajným. Na škodu veci snáď je, že tento kódex nebol publikovaný formou vyhlášky v zbierke zákonov, čím by sa mala možnosť s jeho

¹²Porov. Balga, J.: *Polícia, etika a právo*. APZ, Bratislava 1998, s. 54 – 55.

obsahom zoznámiť široká verejnosť, čo by mohlo vo verejnosti vyvolať pozitívnejšie hodnotenie polície.

„Etický kódex policajta ustanovením základných pravidiel reguluje správanie a činnosť profesie policajta. Možno ho vnímať ako súbor pravidiel, zásad, ktorých dodržiavanie sa prejavuje aj vo forme integrity policajta, resp. Policajného zboru. Ide o morálnu normu, sú to zásady, ktoré by mal mať každý policajt takpovediac v krvi.“¹³

Podstatou obsahu tohto kódexu je, aby každý policajt bral svoje povolanie ako poslanie. Napomáha riešeniu situácií, rozhodovania sa v situáciách. Potom sa od tohto odvíja jeho zodpovednosť k samotnej profesii policajta, požiadavka pravdivosti, spravodlivosti, zdvorilosti, čestnosti, kompetentnosti, humánnosti a nestrannosti. Etický kódex vo vzťahu k verejnosti predstavuje dôležitý prejav transparentnosti. Je dokumentom, na ktorý je možné sa odvolať v prípadoch, ak sa od nich žiada plnenie úloh, ktoré sú v rozpore s jeho samotným obsahom. Celkový význam etického kódexu hovorí o tom, ako sa má príslušník polície správať pri výkone svojich služobných povinností, a taktiež v súkromnom živote.

„Snahou všetkých, v dnešnom zložitom svete, musí byť úsilie vytvoriť spoločnosť, v ktorej dôstojnosť človeka bude najvyššou hodnotou.“¹⁴

Garantovanie práva na zachovanie ľudskej dôstojnosti orgánmi Policajného zboru

Z poslania polície ako verejnej služby občanom chrániť verejný poriadok a bezpečnosť v oblasti verejného a majetkového práva vyplývajú morálne a právne povinnosti policajtov. Oporu majú tieto povinnosti v zákonom a ústavnom poriadku, v pozitívnom práve, ale aj v etických princípoch a hodnotách v občianskej demokratickej spoločnosti. V právnom štáte mravné a právne poslanie polície vystupuje ako služba občanovi v občianskej spoločnosti a spočíva v ochrane demokratického ústavného zriadenia štátu a jeho inštitúcií základných a demokratických, ľudských a občianskych práv a slobôd občanov a verejného poriadku. Každý individualista má svoje hodnoty a k tým najzákladnejším patrí česť a dôstojnosť človeka. V rámci spoločnosti sú spomínané hodnoty výrazov uznania, úcty, dobrej povesti, vážnosti a ocenenia človeka a do určitej miery spoločnosti ovplyvňujú jeho uplatnenie a postavenie. Každý demokratický štát má povinnosť zabezpečiť primeraný a dôstojný život, ktorý je v súlade s ochranou ľudskej dôstojnosti. Nikto nesmie byť

¹³ Nariadenie ministerstva vnútra SR č. 3/2002 o etickom kódexe príslušníka PZ novelizované znenie účinné od 15. Mája 2004.

¹⁴ Viktoriová, J.: Morálny ideál a ľudské práva. Aktuálny stav a perspektívy ochrany ľudských práv a slobôd. In: *Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 28. Marca 2001*. Bratislava: APZ, 2001. s. 15.

v takomto štáte nútený vykonávať neľudské úkony a byť ponižovaný a do tejto oblasti môžeme zaradiť:

- niekoho mučiť, neľudsky s ním zaobchádzať, čo spôsobuje veľmi závažné a kruté utrpenie, za účelom získania informácií alebo priznania alebo potrestania,
- podrobiť krutému neľudskému zaobchádzaniu alebo trestu, ktoré úmyselne spôsobuje závažné duševné alebo fyzické utrpenie,
- podrobiť ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu, ktoré hrubým spôsobom ponižuje jednotlivca pred inými, alebo ktoré ho núti konať proti svojej vôli alebo svojmu svedomiu. Ponižujúce zaobchádzanie je tiež zlé zaobchádzanie, ktoré má vzbudiť v obeti pocity strachu, úzkosti a podriadenosti, a ktoré je spôsobilé potupiť a ponížiť ich a prípadne zlomiť ich fyzický alebo morálny odpor.¹⁵

Pri výkone svojej policajnej činnosti nemôže obmedzovať občanom politickú slobodu a nesmie zasahovať ani do politického systému. Ak tvrdíme, že policajná činnosť je verejnou službou v prospech občanov a verejnosti, potom vystupovanie a správanie pracovníkov bezpečnostných služieb voči občanom v rámci etického kódexu príslušníka polície musí byť vždy korektné.

Pri policajnom povolaní by mal príslušník Policajného zboru využívať kombináciu odborných zručností a schopností a na základe toho vykonávať policajný dohľad nad poriadkom a bezpečnosťou, čo znamená, že si musí ctiť zákon, ľudské práva a dôstojnosť. Úlohou každého policajta je vedieť rozlišovať a nepodliehať osobným záujmom a tak sa zahrávať so spravodlivosťou, v každej situácii sa musí správať ako profesionál, pretože vystupuje ako predstaviteľ štátu a nie ako samostatná osoba. V každodennej činnosti sa preto od neho očakáva, že bude dodržiavať normy ľudských práv. Musí ich však poznať, ale aj chápať. Vykonávanie policajných legálnych oprávnení verejnosť bude akceptovať a podporovať len vtedy, ak budú vykonávané z etického hľadiska v záujme demokratických hodnôt. Len v tom prípade môže polícia pri plnení svojho poslania očakávať dôveru a podporu.

Záver

V našej štúdii sme sa snažili poukázať na vývoj a význam ľudských práv a slobôd nielen v živote ľudí ale aj v činnosti polície. Pri realizácii týchto práv v praxi významnú úlohu zohráva policajný zbor. Zákony platné pre činnosť Policajného zboru sú dôkazom vážnosti a pozornosti, ktorá je venovaná základným ľudským právam a slobodám v našom štáte. Príslušníci policajného zboru sú pri výkone svojho povolania povinní rešpektovať základné zásady platné pre každú činnosť policajtov.

¹⁵ Porov. Drgonec, J.: *Základné práva a slobody podľa Ústavy Slovenskej republiky*. MANZ, Bratislava 1997, s. 121.

Medzi tieto zásady môžeme zaradiť zásady ústavnosti, primeranosti, zákonnosti, subsidiarity a legality. V každodennom živote a v najrôznejších situáciách pri plnení svojich úloh príslušník policajného zboru zasahuje do práva slobôd občanov. Aj napriek častým polemikám niekedy policajtovi neostáva nič iné, len ako tento zásah. Dôležitú úlohu zohrávajú však morálne a etické vlastnosti policajtov, aby tak najlepšie a najrozvážnejšie mohli plniť tieto zásady. Snažili sme sa poukázať aj na právne aspekty činnosti polície a jej postavenia v zmysle zákonných ustanovení. Polícia plní rozmanité úlohy, ktoré sú väčšinou náročné a zložité a preto si táto práca vyžaduje určitú špecializáciu.

V súvislosti zo základnými právami a slobodami sme predostreli aj otázku ľudskej dôstojnosti. Z ľudskou dôstojnosťou sa stretol už každý z nás, preto že je častým námetom rôznych diskusií, literárnych úvah a vedeckých štúdií. Prostredníctvom tejto hodnoty si tak človek môže uvedomovať akým je človekom, akú ma hodnotu ako človek, zodpovednosť nielen voči sebe, ale aj voči spoločnosti. Táto hodnota podobne ako samotné ľudské práva je hodnotou, ktorá prináleží každému človeku, nedá sa nahradiť žiadnou inou, každý ma na ňu právo a nikto sa jej nemôže zriecť. V každodennej realite sa musí do popredia klásť ľudská dôstojnosť a to predovšetkým v medziľudských a sociálnych vzťahov. Dôstojnosť je aj taká hodnota, prostredníctvom ktorej sa vyjadruje úcta a rešpektovanie práv k inej osobe. Z humánneho hľadiska je základnou požiadavkou na policajný zbor rešpektovanie ľudskej dôstojnosti ako základnej hodnoty ľudských práv a slobôd. V každodennej praxi policajnej činnosti a v policajnej etike to považujeme za základ úvah o dôstojnosti. Dôležitú úlohu zohráva transformácia štýlu policajnej práce, ktorá sa hlavne uplatňuje pri princípoch policajnej etiky, tým že dôležitú úlohu musí zohrávať svedomitejšia práca, osobná zodpovednosť, lepšia identifikácia jednotlivca s policajným poslaním v právnom štáte.

Bibliografia

- BALÁŽ, P. – KRŠKOVÁ, A.: Potrebuje polícia etický kódex. In: *Justičná revue* 1993, č. 4.
- BALGA, J.: *Polícia, etika a právo*. Bratislava: APZ, 1998.
- BELJAKOVÁ, G. I.: *Profesionálna etika*. Pelhřimov: Horizont, 1977.
- BERŽI, L.: *Teória policajno-bezpečnostných služieb*. Bratislava: APZ, 1996.
- DRGONEC, J.: *Základné práva a slobody podľa Ústavy Slovenskej republiky*. Bratislava: MANZ, 1997.
- FROLOV, I. T a kol.: *Filozofický slovník*. Bratislava: Pravda, 1982.
- LUKNI, A.: *Etika v činnosti policajta*. Bratislava: APZ, 1996.

- Nariadenie ministerstva vnútra SR č. 3/2002 o etickom kódexe príslušníka PZ novelizované znenie.
- VIKTORYOVÁ, J.: Morálny ideál a ľudské práva. Aktuálny stav a perspektívy ochrany ľudských práv a slobôd. In: *Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 28. marca 2001*. Bratislava: APZ, 2001. ISBN 80-8054-188-4.
- Zákon NR SR č. 171/1993 o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov.
- Zákon NR SR č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok.
- Zákon NR SR č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok.
- Zákon SNR č. 410/1991 o služobnom pomere príslušníkov Policajného zboru SR.
- Zákon SNR č. 460/1992. Ústava Slovenskej republiky.

ADRESÁR AUTOROV
ADDRESSES OF AUTHORS

Doc. ThDr. Ing. Milan Fula, PhD.

Univerzita Komenského Bratislava,
Rímskokatolícka cyrilometodská
boboslovecká fakulta, Detašované
pracovisko Katedry filozofie
v Žiline, Rajecká cesta 17,
010 01 Žilina
mifula@gmail.com

dr Maria Koniusz

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie,
Instytut Spraw Publicznych,
ul. prof. Stanisława Łojasiewicza 4
31-501 Kraków
scorpio@isk.net.pl

doc. PhDr. Ľubica Gáborová, CSc., PhDr. Milan Slávik, PhD.,
Prešovská univerzita v Prešove,
Fakulta humanitných a prírodných
vied, Ústav pedagogiky, psychológie
a andragogiky, 080 01 Prešov
gaborlu@unipo.sk

ks. dr Norbert Pikula

Wyższa Szkoła Filozoficzno-
Pedagogiczna "Ignatianum" w
Krakowie, ul. Kopernika 26
31-501 Kraków
npiklus@poczta.onet.pl

JUDr. Alena Krunková, PhD.

Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach,
Fakulta verejnej správy
Popradská 66, P.O. BOX C-2
04132 Košice 1
alena.krunkova@upjs.sk

DDr. Ing. Gabriel Paľá, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove,
Gréckokatolícka teologická fakulta,
Ulica biskupa Gojdiča 2, Prešov
palari@unipo.sk

ThDr. Peter Vansáč, PhD.

Vysoká škola zdravotníctva a so-
ciálnej práce sv. Alžbety v Bratisla-
ve, Ústav sociálnych vied a zdra-
votníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove
Dilongova 13, 080 01, Prešov
pvansac@sinet.sk

ks. dr Paweł Maciaszek

Uniwersytet Kardynała Stefana
Wyszynskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5
01-815 Warszawa
kspmaciaszek@pocztaonet.pl

ThDr. Mgr. Slávka Michančová, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove,
Gréckokatolícka teologická fakulta,
Ulica biskupa Gojdiča 2, 080 01
Prešov
smichan@unipo.sk

ThLic. Zdeno Pupík

Inštitút Communio, n.o. v Žiline
Mariánske námestie 23
010 01 Žilina
dcmzilina@gmail.com

ThDr. Peter Tirpák, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove,
Gréckokatolícka teologická fakulta,
Ulica biskupa Gojdiča 2, 080 01
Prešov
ptirpak@unipo.sk

JCDr. František Čitbaj, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove,
Gréckokatolícka teologická fakulta,
Ulica biskupa Gojdiča 2, 080 01
Prešov
fcitbaj@unipo.sk

ThDr. Štefan Paločko, PhD.

*Prešovská univerzita v Prešove,
Gréckokatolícka teologická fakulta,
Ulica biskupa Gojdiča 2, 080 01
Prešov
spalocko@unipo.sk*

PhDr. Jana Tirpáková

*Prešovská univerzita v Prešove,
Pedagogická fakulta
17. Novembra 15, 080 01 Prešov
jtirpak@unipo.sk*

JUDr. Vladimíra Žofčinová, PhD.

*Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach,
Fakulta verejnej správy,
Popradská 66, 040 23 Košice
vladimira.zofcinova@upjs.sk*

ThDr. PaedDr. Martin Jurašek, PhD.

*Vysoká škola zdravotníctva a so-
ciálnej práce sv. Alžbety v Bratisla-
ve, Ústav sociálnych vied a zdra-
votníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove
Dilongová 13, 080 01 Prešov
jurasek888@gmail.com*